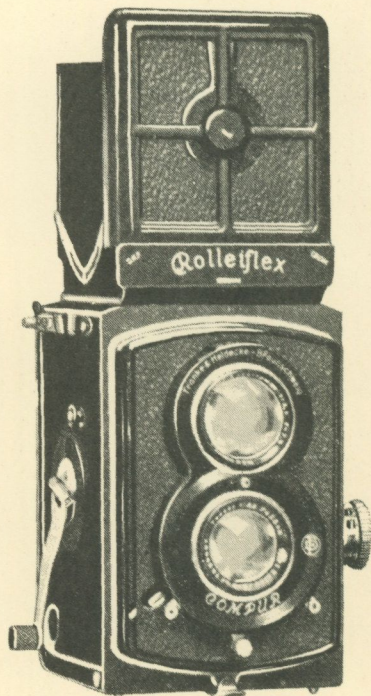




**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1937**

KAMEROR
i alla prislägen

"Allt
fotografiskt"
"Allt
för ljusbilder"

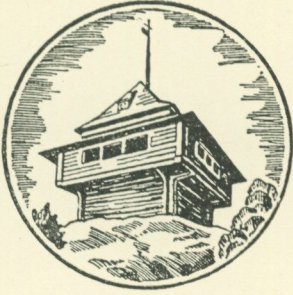


EDV. NERLIEN A.B.
KUNGSGATAN 19 . STOCKHOLM

KUNGL. HOVLEVERANTÖR . ETABL. 1884







FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1937

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

*Årsbokens omslagssidor med motiv från Älvrosgården
och Högloftet på Skansen äro utförda efter
fotografier av Olof Ekberg.*

Tryckt i gravyrtryck hos

Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag, Stockholm 1937

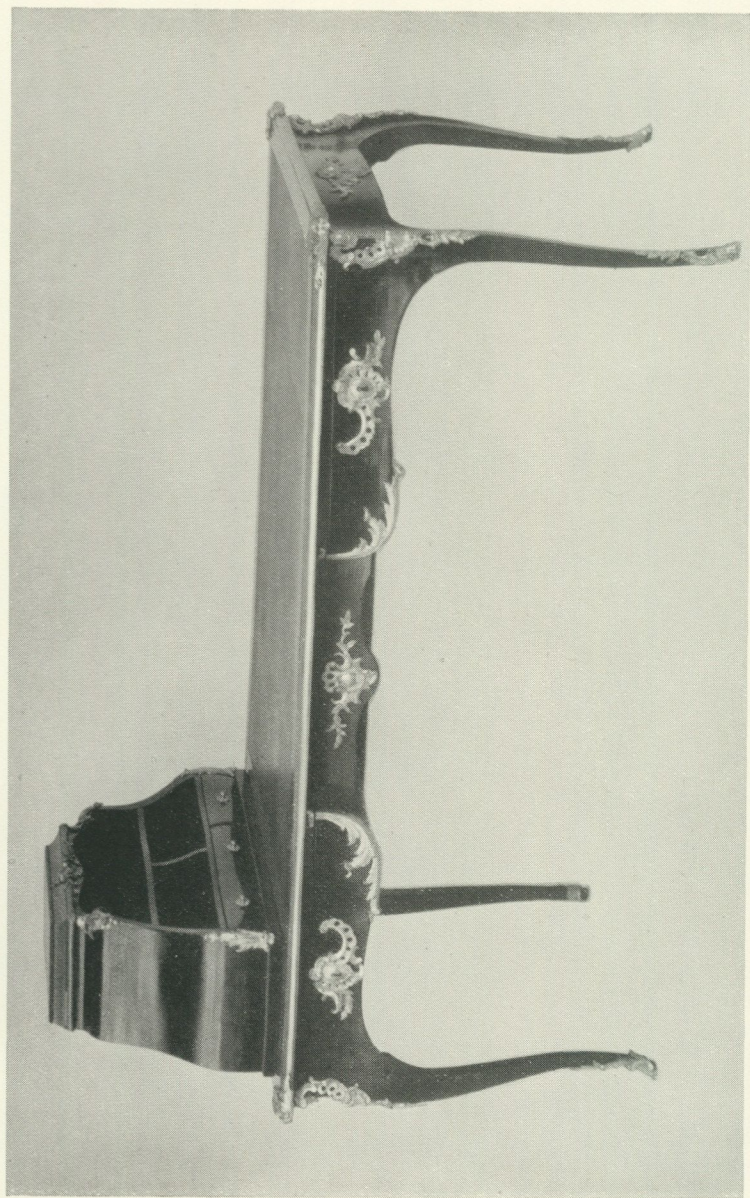
INNEHÅLL

HERIBERT SEITZ, Det karolinska monogrammet	7
SIGFRID SVENSSON, Vikingatidstraditioner i nordiska bondemöbler	27
CLAES CLAESSON, "Slå ut en katts"	63
ELISABETH THORMAN, Kungligt dukfragment i Nordiska museet	79
ESKIL CRONLUND, Midsommarfirandet vid Österby bruk	89
JOHN GRANLUND, Ett stycke folkkonst från 1500-talet	101
SIGFRID HANSSON, Från skrå till fackförening	115
SVANTE SVÄRDSTRÖM, Artur Hazelius och Risamålaren	137
ARVID BÆCKSTRÖM, Maria Charlotta Holtermans minnesalbum	159
GÖSTA SELLING, Hur Charles Totties hem på Skansen inreddes	179
ALARIK BEHM, Djurliv på Skansen utanför mur och bur	201
Från landskapsmuseer och hembygdsgårdar	211
SIGURD WALLIN, Utställningen Hem och arbete	219
GÖSTA BERG, Anna och Ivar Arwidsson	225
Nordiska museet och Skansen under år 1936:	
Allmogeavdelningen	231
Högreståndsavdelningen	242
Skansen	258

Tyresö	266
Arkivet, biblioteket, undervisningsavdelningen m. m. . . .	267
Fältarbeten	271
Förvaltning m. m.	275
Förteckning över personer och institutioner som 1936 över- lämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen	290



Plansch 1. Länstol, klädd med skinn och med Lovisa Ulrikas stämpel. Enligt traditionen blev Gustav III efter mordet under operamaskeraden i denna stol förd till slottet. Nordiska museet 206,287. Gåva av bankir Martin Aronowitsch.



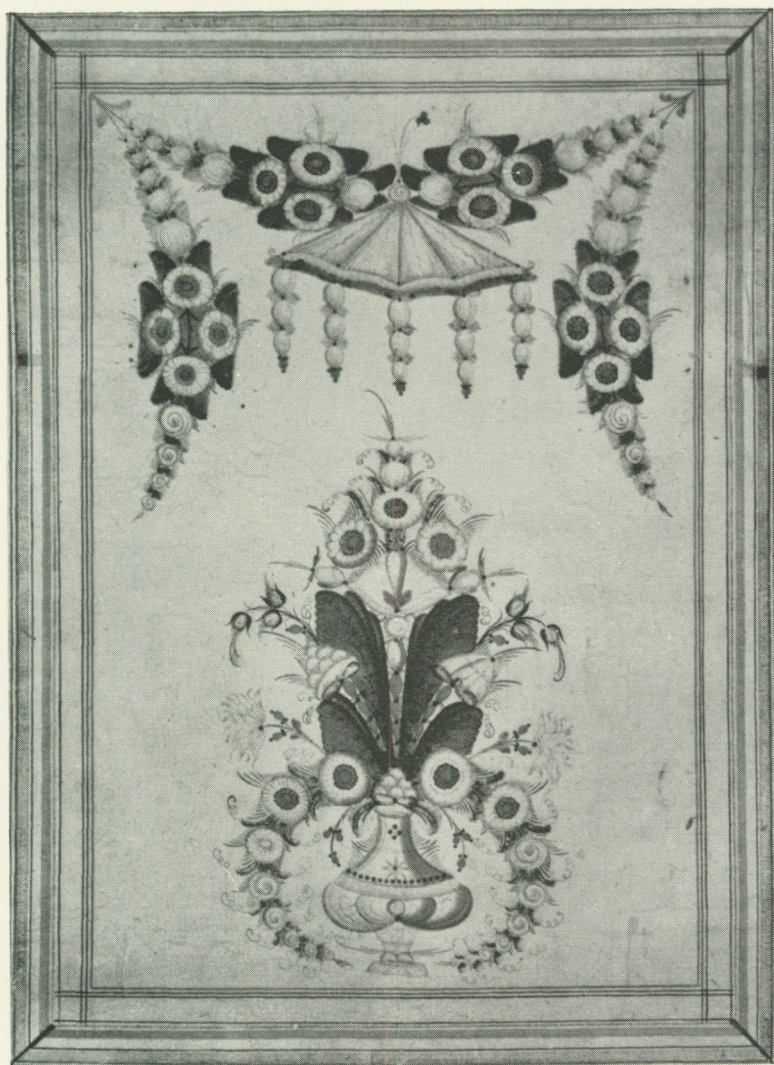
Plansch 2. Skrivebord, svartpolerat och med förgyllda bronsbeslag. Har tillhört grosshandlaren Ch. Totte och är numera uppställt på sin gamla plats i hans malmgård på Skansen. Nordiska museet 206,384. Gåva av Samfundet Nordiska museets vänner.



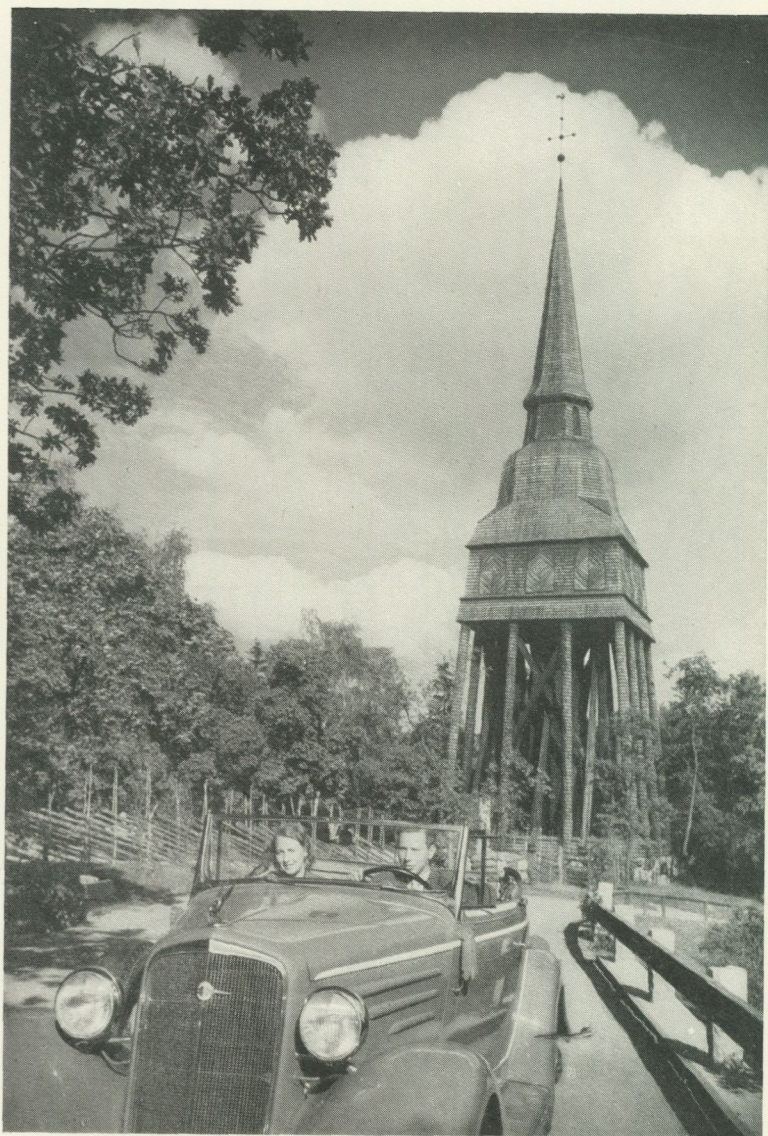
Plansch 3. Kista från Ånga by, Bjuråkers socken Hälsingland. Troligen från 1100-talet. Nordiska museet 206,658.



Plansch 4. Sängklädsel av vitt halvlinne med yllebroderier i färger, daterad 1740 och med landshövdingen Gustaf Abraham Pipers och hans två första hustrurs vapen. Nordiska museet 206,493. Jämför bild av sängens yttre, sid. 189.



Plansch 5. Vägghäls från Sjolsgården, Edsbyn, Ovanåkers socken, Hälsingland.
 Ingår i en fullständigt bevarad rumsdekoration, utförd av Rättviksmålaren
 A H S 1811. Nordiska museet 207,813.



Plansch 6. Den nya uppfartsvägen till Skansen med Hällestadsstapeln i fonden. Enda tillåtna bilväg till Solliden. Genom dess tillkomst har det övriga Skansen praktiskt taget kunnat befrias från biltrafik.



Plansch 7. Upptill: Jakobsbergs gårdsfasad. Till höger skymtar Hazeliushuset.
Nedtill: Bondegatan 50, gatenfasaden, med Bokhantverkshuset längst till höger.
Samtliga dessa hus ingå i Skansens gamla stads kvarter.



Plansch 8. Direktör Sven Lilja leder den populära unisona sången på Skansen.

DET KAROLINSKA MONOGRAM- MET

av Heribert Seitz

Monogrammet eller namnchiffret, varmed i allmänhet menas antingen två, eventuellt flera, hopslingrade eller sammanställda bokstäver, eller endast en bokstav av viss monumental karaktär, torde, om man uppfattar det enligt nu gängse sätt, ha sin upprinnelse under renässansen. Vi bortse här från den mera religiöst-mystiska monogramgrupp, som t. ex. Kristusmonogrammen utgöra, och vilken räknar sin tillblivelse från de allra första århundradena av vår tideräkning.

Av de tidigaste monogrammen under nyare tid torde Albrecht Dürers A, som är ställt över och omsluter ett något mindre D, vara det mest kända. Detta komponerade mästaren redan på ett mycket tidigt stadium, i varje fall förekommer det på hans porträtt av fadern från 1490 och därefter alltjämt. Av samma typ som Dürers och uppenbarligen inspirerat därav är Heinrich Aldegrevers A, omslutande ett G. Det under 1500-talet av inkallade italienska renässanskonstnärer påverkade Frankrike kan även uppvisa utomordentligt karakteristiska och, när en gång monogramkonstens historia skrivits, säkerligen såsom klassiska betraktade monogram. Närmast faller tanken härvidlag på det som bildats av Henrik II:s initial, i vilken kungens väninnas, Diana av Poitiers, dubblerade D inskrivits. Ett krönt, monumentalt F är oftast Frans I:s monogram. Under 1500-talet börjar monogramkonsten blomstra ute i Europa, tongivande äro furstar och stormän, som genom konstskickligt folk se till att de följa med vad tiden kräver av dem. Endast uppe i det avlägsna och kärva Sverige har utveckligen ej gått fullt så snabbt i detta avseende.¹

¹ Ett stort antal goda avbildningar av svenska furstemonogram återfinnas i Arthur Sjögren, Svenska kungliga och furstliga bokägaremärken, Stockholm 1915, till vilken hänvisas för komplettering av det här återgivna bildurvalet. Någon särskild litteratur över svenska monogram finnes ej.

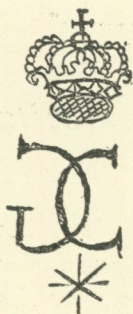


Bild 1. Karl X Gustavs namnchiffer på en av David Kohl år 1658 etsad klinga. Livrustkammaren 1,866.

De äldre vasakungarna torde undantagslöst ha använt sig av sina initialer ställda efter varandra och efterföljda av initialen till rex, t. ex. ER (Erik XIV), IR (Johan III) etc. Ofta förekommer därtill även S (Sueciæ); ehuru från en något senare tid är framför allt Gustav II Adolfs GARS typiskt härför, en sammanställning som konungen f. ö. använde sig av under giljarfärden i Tyskland 1620. Sålunda gjorde han då inkognito under namn av kapten Gars i sin svåger pfalzgrevens sällskap den kända ritten ned mot Rhen. Gustav II Adolf använde sig emellertid även av verkliga namnchiffer, G omslutande A, båda i antikva. Ett dylikt förekommer t. ex. på de båda i Livrustkammaren befintliga hästtäckena från 1621, vävda i hautelisseteknik i Delft, samt på åtskilliga av Gustav II Adolfs mynt och medaljer. Även av Karl X Gustav anlidades monogram. Det är i detta sammanhang framför allt en viss, som ett spegelmonogram bildad hop-

af orden, ett minck. 2. 1.
 f. m. 3. namn. C.
 Ett hafven budat i chon

Bild 2. Faksimilerad detalj från riksrådsprotokollet den 3 augusti 1650, visande ett av drottning Kristina personligen framlagt förslag till ett monogram av dubbelt C, vilket skulle anbringas på en då föreslagen orden. Riksarkivet.



Bild 3. Det hittills äldsta kända namnchiffret av den typ, som här kallas den karolinska. Förekommer på två till den fjortonårige Karl XI av bröderna Abraham och Jacob Momma år 1669 skänkta leksakskanoner av brons. Livrustkammaren 07/33—34.

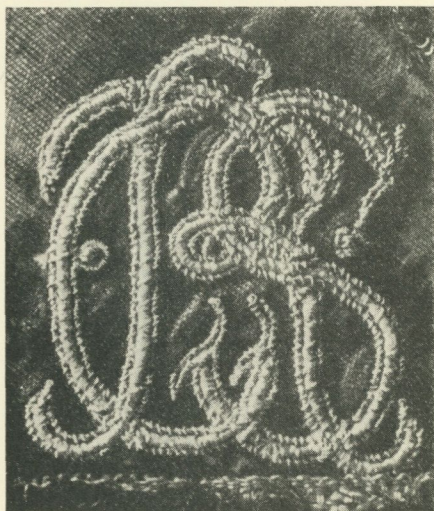


Bild 4. Karl XI:s monogram i kursiv, CRS, återgående på den äldre svenska typen. På en sadel, som tillhört denna konung som barn. Livrustkammaren 2,935.

sättning av C och G vi skola lägga märke till, bild 1. Denna komposition är nämligen nära besläktad med det monogram, som fr. o. m. Karl XI skulle användas av alla svenska regenter med namnet Karl. Som vi skola se, infördes emellertid detta monogram redan av drottning Kristina.

Detta för alla svenskar välkända karolinska namnchiffer, vi namnge det här så efter de båda konungar, som gjort det mest känt och berömt, är ett regelrätt spegelmonogram, bildat av två motvända och varandra korsande C-n i antikvastil. Första gången det förekommer i Sverige är, åtminstone enligt vad som hittills framkommit, år 1650. I samband med diskussionen i riksrådet om inrättande av ett svenskt ordensväsen framlades flera förslag till det eventuella ordenstecknets utseende. Den 3 augusti nyssnämnda år uppvisade sålunda drottningen tvenne förslag, av vilka det ena var försett "mädh H. M:ts nampn", bild 2. Rådsprotokollet, som noggrant återger situationen, omtalar i samband med rådets beslut även den samtida svenska benämningen på detta monogram: "K. M:t Blef enteligh der wijdh att — — —, på andra sijdan blifwer K. M:ts nampn mitt i korsett, mädh ett

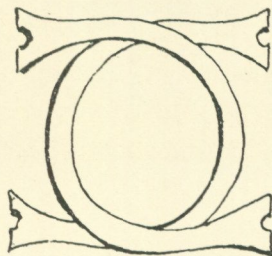
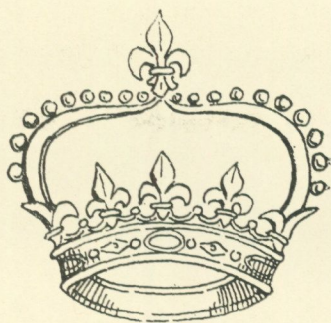


Bild 5. Franskt dubbelt C-monogram, använt av Ludvig XIII:s syster Kristina av Frankrike 1638 och tiden närmast där- efter. Ur Buttin, *Un portrait de Madame Royale*. — Monogram av samma typ har även använts av hertig Karl III av Loth- ringen, död 1608.

d u b b e l t c till H. M:ts åminnelse — — —". Förekomsten av något föremål med ett dubbelt C-monogram, syftande på drottning Kristina, har emellertid hittills ej veterligen kunnat på- visas i Sverige. Att hon dock verkligen använt sig av det och ej endast förslagsvis framhållit det, visa i Frankrike förefintliga bokband, i vilkas guldpressade ornering även monogram av denna typ förefinnas, "C entrecroisés" eller "C adossés", som frans- männen kalla det. Så förekommer t. ex. ett dylikt på ett i Paris 1654 tryckt arbete av G. de Scudéry, "Alaric ou Rome vain- cue" (Bibliothèque Nationale, Paris). Monogram av denna typ torde dock vara tämligen sällan använda av Kristina, som nämligen i stället använde sig av ett krönt C, CR eller CRS, f. ö. samma initialer som förekommit under Karl IX. En viss försiktighet vid identifierandet av dessa initialgrupper är sålunda att rekom- mendera. Fr. o. m. 1669 förekommer emellertid det dubbla C- monogrammet i Sverige; tidigast återfinnes det på ett par detta år



Bild 6. Standar från 1674, fört av Smålands ryttare. Karl XI:s namnchiffer utfört i högbrodyr. Livrustkammaren 09/39.

daterade bronskanoner, vilka skänktes till den 14-årige Karl XI av bröderna Abraham och Jacob Momma (adlade Reenstierna), bild 3. Även om det "dubbla" monogrammet är det vanligaste under Karl XI och Karl XII bör det dock ihågkommas, att båda dessa regenter understundom, dock ej ofta, dessutom använt sig av samma initialgrupper som Karl IX och Kristina, jämför bild 4.

Innan vi fortsätta, skola vi emellertid försöka klargöra för oss ursprunget till det dubbla C-monogrammet. Det har redan anförts, att det förekommit på bl. a. ett för Kristina utfört bokband från 1654. Det torde också otvivelaktigt vara från Frankrike, som denna monogramtyp kommit till Sverige. Våra förbindelser med detta land voro på 1640-talet livliga. Utan att därmed vilja avse något annat än en förmodan, skulle kanske dock i detta sammanhang t. ex. Magnus Gabriel De la Gardies ambassad till Frankrike 1646 kunna bringas i erinran. Man betänker å ena sidan De la Gardies allmänna intresse för konst och dithörande ting och å den andra hans vid denna tidpunkt stora inflytande hos drottningen. Kan möjligen Kristinas monogramförslag till orden 1650 ha influerats från någon med vederbörligt monogram försedd gäva

Bild 7. Standar fört av Östgöta ryttare med Karl XI:s namnchiffer målat i guld. Förfärdigat av Baltzar Friedrich 1678. Livrustkammaren 251.



av franskt ursprung, överlämnad av den bereste gunstlingen? Frågan torde tills vidare få bli obesvarad. Vägarna, på vilka förlagan kan ha kommit till oss, äro f. ö. många.

Att emellertid monogrammet i fråga redan vid denna tid hade furstlig hävd i Frankrike är ett faktum. Det har sålunda använts av Ludvig XIII:s syster, Kristina av Frankrike, som 1619 förmedlades med Victor Amadeus av Savoyen, hertig av Piemonte 1630 (se vidare härom C. Buttin, *Un portrait de Madame Royale à Annecy, Annecy 1928*). Om man bortser från kronan, skulle t. ex. ett monogram, som återfinnes på hennes drabantbardisaner, mycket väl kunna tagas för Karl XI:s eller Karl XII:s, bild 5. Att det dubbla C-monogrammet dessutom förekommit på andra håll i Frankrike under 1600-talets förra hälft är känt.

Låt vara att vi ej preciserat just vid vilket tillfälle Kristina första gången lärde känna förlagan till sitt dubbla C-monogram från 1650, så torde det dock, under hänvisning till vad ovan anförts, kunna få anses fastslaget, att influensen emanerat från Frankrike, med största sannolikhet under 1640-talet.

Visserligen ha vi i det å bild 3 återgivna monogrammet en god

representant för den här aktuella typen redan på ett mycket tidigt stadium av Karl XI:s regering (1669). Det visar sig emellertid vid en närmare undersökning, att denne konung ännu under 1670-talets början mest använder sig av CRS. Från och med tiden omkring 1673 och därefter alltjämt blir dock det monogram, som bildas av de två motvända C-na, det vanligaste. Det är mycket karakteristiskt med sina kraftiga bokstäver, vilkas monumentala verkan ytterligare höjes genom den alltid stort tilltagna, dominerande kronan, bild 6—8. Det är ett den enväldige regentens kraftiga symbolum utåt, den pompösa medvetenheten, som ej känner någon försagdhet — så skulle man kunna tolka dess formspråk. Samtidigt får man emellertid ej förglömma, att det tillkommit under barockens rikaste blomstring och att dess utrerade utformning ingalunda torde få tolkas som ett konungens personliga önskemål. Dess accentuering är helt beroende på tidens anda, konsekvensen av det samtida högsta modet; en tillfällighet, som ser ut som en tanke, om man vill. Ur estetisk synpunkt torde det karolinska monogrammet, sådant det utformades under Karl XI och även Karl XII, kunna få betraktas som något av det mest lyckade i sitt slag, väl avvägt och harmoniskt, ädelt och monumentalt. Som komposition måste man överhuvudtaget anse det idealiskt. Kanske gör den typiska stora kronan sitt till för att hålla det hela i balans.

Ordningssiffran, alltid uttryckt med romerska tecken, förekommer hos Karl XI, dock ej regelbundet och åtminstone enligt författarens mening, i relativt ringare grad än hos Karl XII. Förmodligen enbart som en dekorativ tillsats återfinnas vid Karl XI:s monogrammen understundom tre horisontalt ordnade punkter, en mellan och en på vardera utsidan av bokstäverna, bild 8.

Karl XII upptar det dubbla C-monogrammet som ett tämligen orubbat arv efter sin fader, bild 9—11. I allmänhet torde det vara obekant, vilka konstnärer som ritade monogrammen under denna tid, men det finns dock ett lysande undantag, då det nämligen är känt, att ingen mindre än Nicodemus Tessin d. y. vid flera tillfällen utfört förlagorna till namnchiffer. På det i Suecia Antiqua befintliga sticket av den äreport, som restes med anledning av

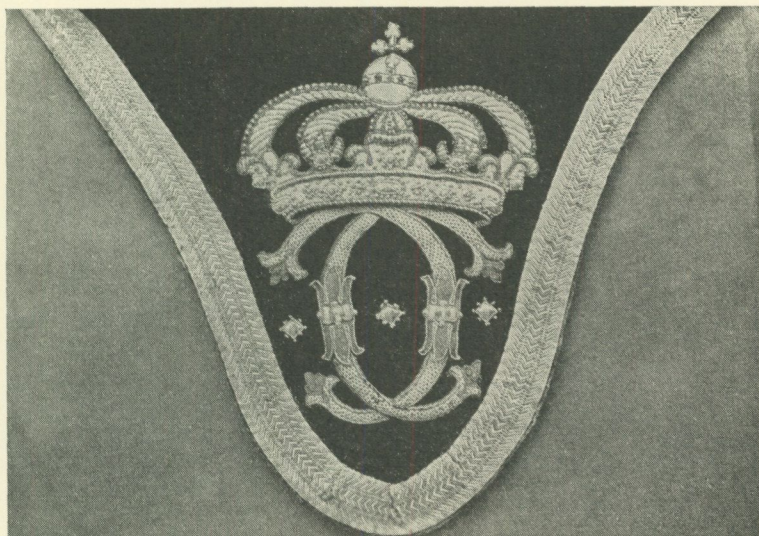


Bild 8. Karl XI:s monogram med de tre punkterna. Applikationsbroderi å sadeltäcke. Livrustkammaren 604 b.

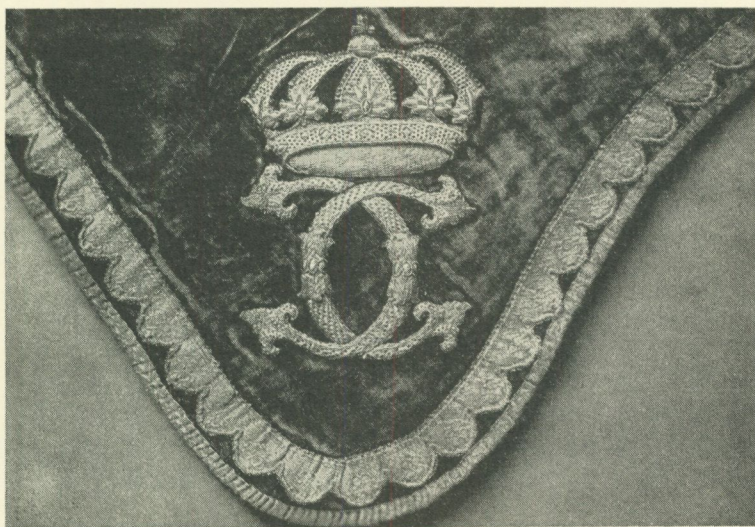


Bild 9. Karl XII:s broderade monogram på sadeltäcke av blå sammet. Livrustkammaren 27/47 a.

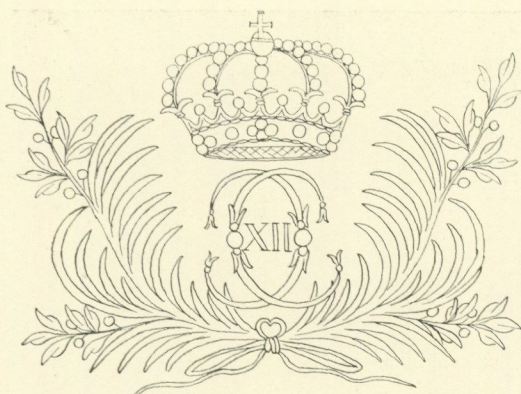


Bild 10. Karl XII:s monogram graverat på en pokal från Kungsholms glasbruk. Nationalmuseum.

Ulrika Eleonoras ankomst till Stockholm 1680, förekommer sålunda denna drottningens monogram (T:s förlaga, stucken i koppar av W. Swidde 1691). Tessin ritade också hennes sista monogram, nämligen det som inkomponerats på hennes sarkofag i Riddarholmskyrkan. Samma konstnär har emellertid även ritat Karl XII:s monogram, då han nämligen utfört förlagan till dragonfanor, vilka förfärdigades 1718 (Cederström, Sv. kungl. hufvudbanér samt fälttecken, nr 272). I mitten av dessa förekommer ett dubbelt C-monogram av tämligen ovanlig typ, något långdraget och med relativt tunna bokstäver; endast den stora, på bredden utdragna kronan är alltjämt den typiskt karolinska, bild 11. Detta monogram är av desto större betydelse, då man vet, att Karl XII själv bestämt om dess utformande. Tessins första förslag vann nämligen ej konungens gillande. En samtida skriver härom till Tessin: "nambnet finner Hans Maijt, vara alt för krusigt i ändarne och vill för den skulle hafva bårt så mycket som Hans Maijt sielf genom ett streck har afskurit". Beträffande ordningssiffran säger konungen, att han ej vill ha "någon chiffre uti det dubbla C". Överhuvud taget är denna Karl XII:s utsaga ganska märklig, då man betänker, att just hans monogram oftast utmärker sig för att vara tämligen "krusigt i ändarne", något som f. ö. är tidstypiskt. Även är ordningssiffran mycket vanlig hos Karl XII:s chiffer. En märkbar allmän richesse i ornamentiken

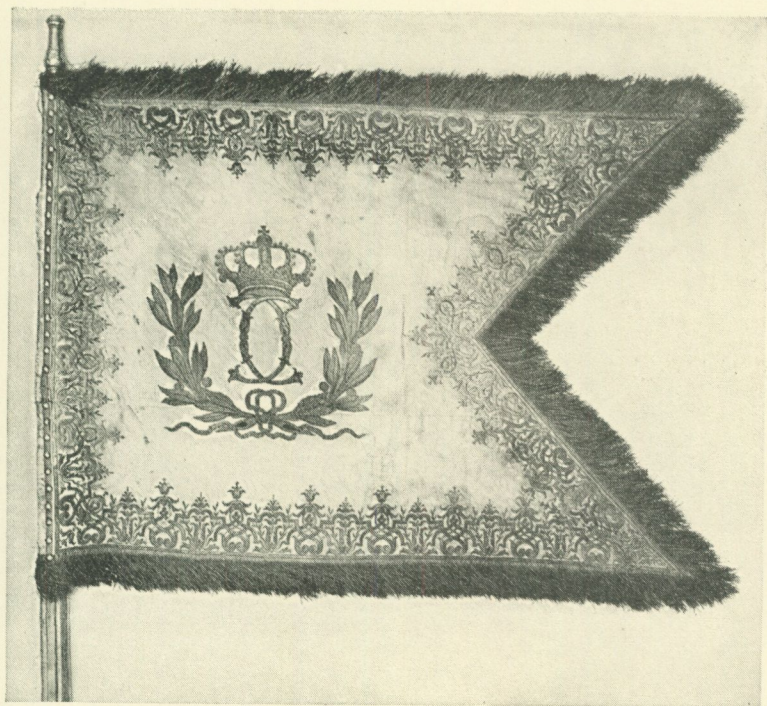


Bild 11. Fana från Livdragonregementet med Karl XII:s namnchiffer. Förfärdigad 1718 efter ritning av Nicodemus Tessin d. y. Monogrammets utformning personligen bestämd av konungen. Livrustkammaren 408.

var då på modet och hjältekungen har ej kunnat undgå den, förvånansvärt nog, då man vet, hur spartanskt stram han var i sina seder och sitt leverne. Mot slutet av sin levnad har han emellertid uppenbarligen direkt velat ingripa mot de alltför flödande snirkklarna, dem han vill "hafva bårt"; åtminstone talar den bakläxa Tessin fick för ett dylikt antagande. Monogrammen i allmänhet uppträda under denna tid ytterst ofta inskrivna mellan två palmkvistar, vilkas korsade ändar hopbundits med en dekorativt arrangerad rosett; det vore att göra även C-monogrammen orätt, om framhållandet av detta karakteristikum underläts, bild 10—11.

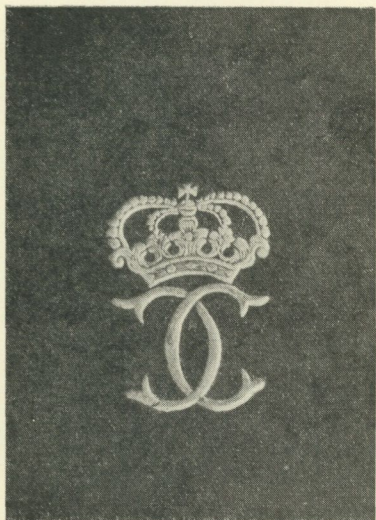


Bild 12. Namnchiffer av rent karolinsk typ, använt av Karl XIII som prins. Pressat i guld på brun skinnpärm. A. Sjögrens samlingar, Nordiska museet.

Det karolinska monogrammet dör ej med den karolinska tiden. Visserligen skiljer ett sekel Karl XII och Karl XIII åt och visserligen ha åtskilliga stilriktningar passerat, innan en ny bärare av det frejdade karolinska namnet besteg Sveriges tron, men när det väl skett, visar det sig omedelbart, att det ingalunda oviktiga ornamentala symbolum, som ett kungligt namnchiffer utgör, allttjämt lever kvar i orört skick. Dess komposition är av den arten, att den accepteras lika väl av barocken som nyantiken, endast vissa accenter i formspråket förändras något.

Det är intressant att se, hur Karl XIII redan som prins sökte sig tillbaka till den karolinska tiden vid val av monogram. Det är nämligen påfallande, hur förvillande likt ett Karl XIII:s-monogram på en bok från 1775 (pärmstämpel på Nova Acta Regiae Societatis Scientiarum Upsaliensis), bild 12, är ett Karl XI:s-monogram (Sjögren, anförda arbete, Karl XI nr 26). Man vore nästan benägen förmoda, att samma stämpel använts, om ej den omständigheten, att måtten ej äro exakt samma, förelåg. I andra Karl XIII:s-monogram av den karolinska typen framträder emellertid det tidstypiska i utformandet mera, det litet torrt

Bild 13. Karl XIII:s monogram av karo-linsk typ, ehuru med för sengustaviansk tid karakteristisk ut-formning. Pärm-stämpel i guld. A. Sjögrens samlingar, Nordiska museet.



Bild 14. Karl XIII:s monogram, pressat i guld på svart skinnpärm. A. Sjögrens samlingar, Nordiska museet.



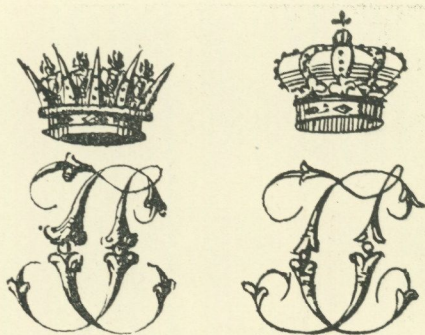


Bild 15. Två kursivmonogram av typ som Karl XIV Johan använt såväl som kronprins (det vänstra) och som kung (det högra). Graverat på elfenbensskaft till rakknivar. Livrustkammaren 27/58 och 27/77.

sirliga, tunna och spröda; typisk är nu också kronans förminskade storlek, bild 13. Även om Karl XIII med förkärlek använde sig av det ståtliga karolinska arvet, har han dock dessutom anlitat monogram av andra typer, även dessa understundom med en viss karolinsk underton, bild 14.

Det är helt naturligt, att Karl XIV Johan såväl som sin föregångare när det gällde val av namnchiffer ville anknyta till de traditioner, som redan funnos i landet. Att detta för Karl Johans del kanske ej skedde omedelbart är dock förståeligt, det rörde sig denna gång om ett dubbelnamn. Vi se ett intressant exempel härpå i de likformiga monogram, ett kursiverat C lagt över ett J, som bl. a. förekomma på två av Karl XIV Johans rakknivar. Den ena har denne använt som kronprins (av någon anledning är den befinnliga kronan endast hertiglig, ej den för kronprinsar brukliga), den andra visar genom kronan, att den tillhört Karl Johan som kung, bild 15. Detta kursivmonogram förekommer f. ö. tämligen ofta hos Karl XIV Johan. Som tidigare sagts, övertog emellertid denne även det karolinska monogrammet, detta åtminstone i ett fall t. o. m. i ordets ursprungliga bemärkelse. Man kan nämligen ännu av de kvarsittande stygnen tydligt se, huru på några av livgardets vaktfanor ordningssiffran innanför de dubbla C-na ändrats från XIII till XIV, en åtgärd, som ingalunda torde få tolkas som enbart hushållsamhetens, bild 16. Härtill kan endast tilläggas, att av de regenter, som upptagit det karolinska monogrammet, torde ingen ha varit mera värdig därtill än Karl XIV



Bild 16. Karl XIII:s karolinska monogram, vars ordningssiffra efter Karl XIV Johans trontillträde ändrats till XIV (obs. de ännu kvarsittande stygnen). Detalj av kompanifana från Livgardet. Livrustkammaren 455.

Johan. Att han ofta även använde sig av Karlarnes chiffer är väl känt. En under 1800-talets förra hälft typisk företeelse är den understundom till överdrift förminskade kronan — en modets ytterlighet åt rakt motsatt håll mot vad som var förhärskande under den karolinska tiden.

Redan som kronprins har Karl XV upptagit det dubbla C-monogrammet, bild 17. Principen i kompositionen är visserligen alltjämt densamma, men tidssmaken tar alltmer ut sin rätt, ett förhållande, som även kommer till synes i det namnchiffer av den klassiska karolinska typen som samme furste gärna använde som kung, bild 18—19. Den romantiserande nygotiken, som redan på 1830-talet börjar avlösa den stränga Karl Johansstilen, sätter naturligt nog även sin prägel på monogrammen. Vi kunna sålunda här observera några tidstypiska gotiska Karl XV:s-monogram, bild 20—21. Samtidigt torde en för 1800-talets mitt och senare hälft karakteristisk vigilance i heraldiken uppmärksammas: än är kronan liten som vore den sengustaviansk, bild 20, än är den överväldigande stor som vore den direkt hämtad från den karolinska barocken under Burchardt Precht, bild 21. 1800-talet är en de många stilarnas tid, något som även kan avspeglas i den mikrokosmos monogrammen bilda; Karl XV:s namnchiffer kunna således variera på många sätt, jfr bild 22—23.

Monogramkonst i allmänhet är internationell. Om ej tidigare, så förekommer i varje fall under 1600-talet i koppar stuckna monogramserier, ordnade i bokstavsordning (jämför Seitz, Äldre sv. glas med graverad dekor, s. 96 o. följ.). Dessa förlagor spredos över hela den bildade världen, som därav upptog vad som för tillfället lämpade sig; den uniforma prägel monogram ofta ha får härigenom sin förklaring. Bland monogramkonstens 1600-talsmästare må i detta sammanhang nämnas holländarna Robbert Victor Cletcher och A. de Winter samt engelsmannen J. Marlow. De äro visserligen för sena för att kunna sättas i ett mera direkt sammanhang med det karolinska monogrammet, men deras förekomst är värd allt intresse. Av titlarna på deras arbeten framgå nämligen några av den utländska samtidens benämningar på monogrammen, så heter Cletchers arbete "Verschyde Cyfers ofte Inge-

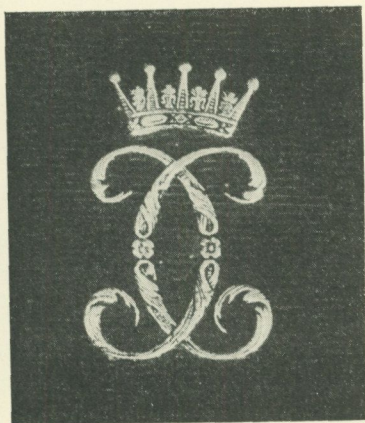


Bild 17—18. Karl XV:s monogram. Till vänster: monogram använt av Karl XV som prins. Pressat i guld på pärmerna till ett svenskt och tyskt lexikon från 1828. A. Sjögrens samlingar, Nordiska museet. Till höger: namnchiffer å Karl XV:s privata brevpapper. Applicerat å en samtida solfjäder, tillhörig överintendenten frih. Rudolf Cederström, Stockholm.



Bild 19. Karl XV:s namnchiffer av karolinsk typ. Förgylld mässing, höjd 20 cm., ursprungligen applicerat på en vagn. Livrustkammaren 30/2 a.

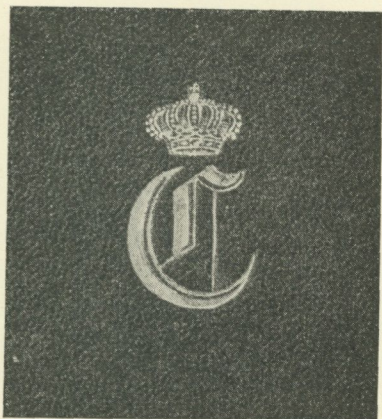


Bild 20. Karl XV:s tidstypiska gotiska monogram pressat i guld på det röda pärmapperet. A. Sjögrens samlingar, Nordiska museet.

bonden Namen" etc. (från 1672 eller 1673), de Winters "Verscheyde door een-gevlogte Naam-Letteren of Chifers" (Amsterdam, 1600-talets senare hälft) och Marlows "A Book of Cyphers, Or Letters Reverse" (London 1683). Vad är då den samtida svenska motsvarigheten till holländskans "ingebonden Namen" och "een-gevlogte Naam-Letteren" eller engelskans "Letters Reverse"? Att vi i vårt chiffer har parallellen till Cyfers, Chifers o. s. v. är mindre svårt att räkna ut; tack vare vår framstående Stockholmsboktryckare Peter Mommas företagsamhet kunna vi emellertid med lätthet även besvara den svårare frågan, då nämligen denne vid 1700-talets mitt utgav en visserligen till formatet förminskad upplaga av Cletchers ovannämnda arbete under titeln "Inbundne Namn på alla Bokstäfwer i Alphabetet". Chiffer och "inbundne namn" torde alltså vara vad man under 1600- och 1700-talen använde för den numera förhärskande termen monogram, bildad av grekiska ord, dock utan grekisk hävd.

Spegelmonogrammet, vilket torde uppfattas som en barockskapelse, ehuru en dylik av relativt tidigt ursprung, är en typisk kalligrafisk företeelse, som lämnar en skicklig hand möjligheter till de mest fantastiska utsvävningar. De furstliga monogrammen av svenskt ursprung ha dock alla en viss stramhet i utformningen,

Bild 21. Gotiskt monogram, använt av Karl XV. Pressat i guld på pärm till "Abendstimmen, 3 Lieder etc. von Herrmann Wolff, opus 14". Obs. kronans överväldigande storlek. A. Sjögrens samlingar, Nordiska museet.

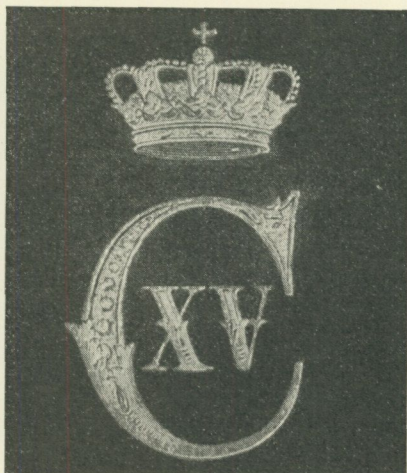
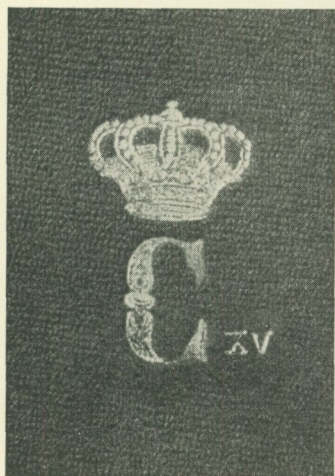
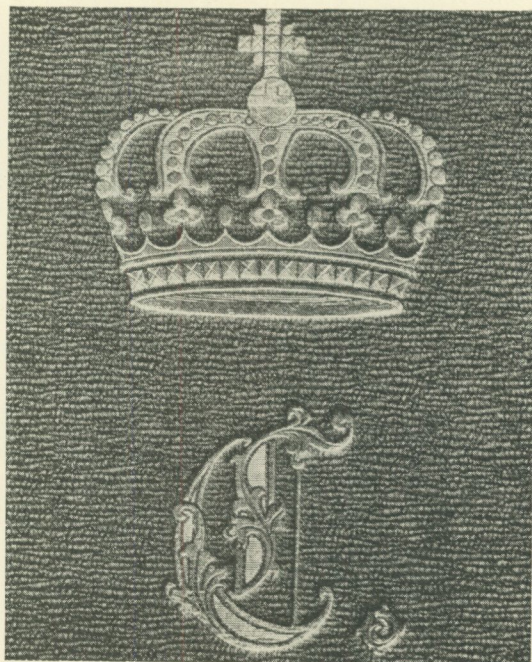


Bild 22—23. Karl XV:s monogram. A. Sjögrens samlingar, Nordiska museet. Till vänster: Pressat i guld på svart klot. Till höger: Pressat i guld på pärm med klädsel av dragonblå sammet.



Bild 24. Namnchiffer av två spegelvända G, detalj å snickaregesällskapets fana från 1746. Chiffret, som syftar på Gustav III:s födelse detta år, förekommer här för första gången såsom furstligt i Sverige och har sedan använts av Gustav III och Gustav V. Nordiska museet 18,896 c.

något som f. ö. är typiskt för så mycket annat i svenskt formspråk. Ett ej minst i vår tid välbekant spegelmonogram torde slutligen i detta sammanhang kunna framhållas, nämligen det, som är bildat av två motvända G-n i skrivstil. Dess tämligen absolut första datum som furstligt svenskt monogram är, då det, kungahuset till ära, anbringas på snickaregesällskapets fana samma år Gustav III föddes, 1746, bild 24. Namnchiffer av samma typ smyckade sedan pukorna och pukfanorna vid denne konungs kröning 1771 och användes av honom därefter alltjämt, omväxlande med hans båda övriga vanliga, ett enkelt G, kursivt eller antikva, med en romersk, understundom arabisk trea. Vår nu regerande konung tog slutligen detta namnchiffer i arv och har allt sedan sin kronprinstid använt sig av detsamma.

VIKINGATIDSTRADITIONER I NORDISKA BONDEMÖBLER

TRE NYUPPTÄCKTA KISTOR I NORDISKA MUSEET

av Sigfrid Svensson

Under en resa 1907 i norra Uppland påträffade en av Nordiska museets tjänstemän i Mysslinge by en kista av mycket ålderdomlig konstruktion. Möbelen räddades ur sitt förnedringstillstånd — den användes i en bod som kalklår — och står nu utställd i museets Upplandsavdelning. I Fataburen 1909 presenterade Sune Ambrosiani sitt fynd och visade, att den enkelt ornerade Mysslingelåren hade en förnäm krets av nära anförvanter runt omkring i kontinentens museer. Han framhöll också, att den till sin konstruktion överensstämde med en rotekista från Edåsa i Västergötland med bladrankor och djurslingor härstammande från nordisk vikingatid. När två årtionden senare denna sistnämnda kistas ornamentik avbildades och behandlades av en annan forskare, Ewert Wrangel, gav detta anledning till att i Vätzlösa socken, några mil från Edåsa, upptäcktes en ny kista av samma slag. Kort därefter förvärvade Nordiska museet från Ekby socken i samma trakt ett tredje exemplar av denna västgötska syskonring av allmogekistor. Denna senare kista har tidigare icke varit publicerad, bild 1—5, 11—13.

På alla västgötakistorna har orneringen utförts på samma sätt. Med en rundad stickel har gjorts en konturteckning, som är så grund, att den skrafferade bakgrunden alltför väl behövs för att framhäva mönstren, jämför detalj av Ekbykistan bild 13. På alla tre kistorna förekommer ett mönster med trappstegspyramider, och både på Edåsa- och Ekbykistorna äro bildfälten åtskilda av

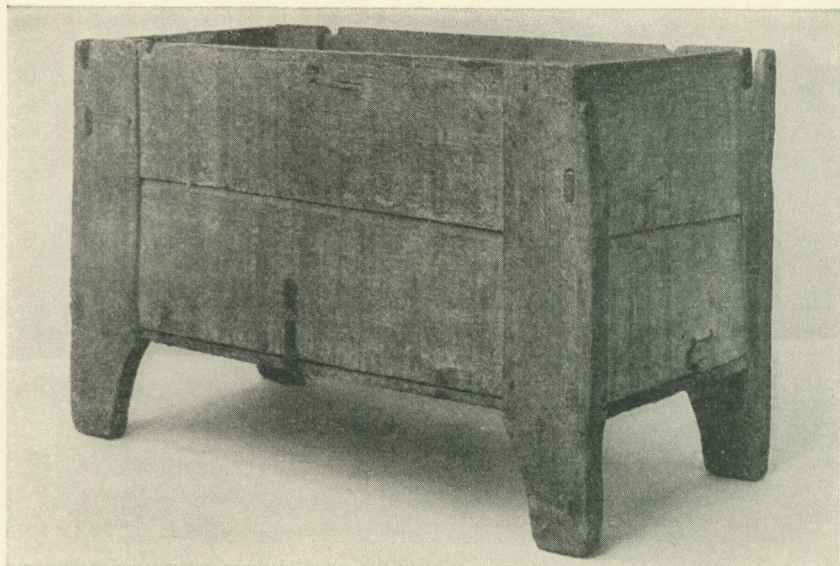


Bild 1. Kista från Nolgården, Ekby socken, Västergötland. Av ek. Nordiska museet 192,875.

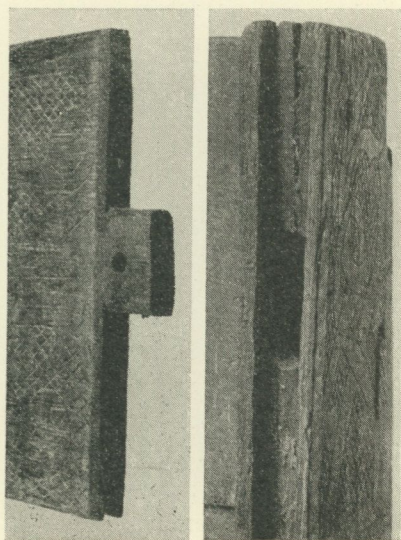


Bild 2—3. Detaljer av föregående. Framsidans övre bräda med tapp. Hörnstolpe med tapphål.

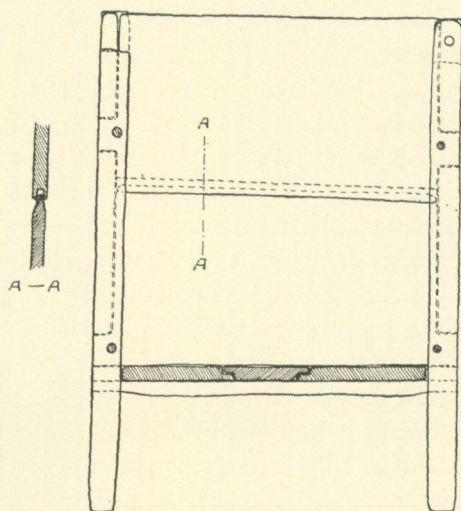
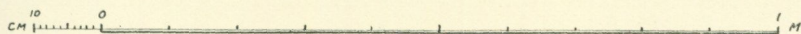
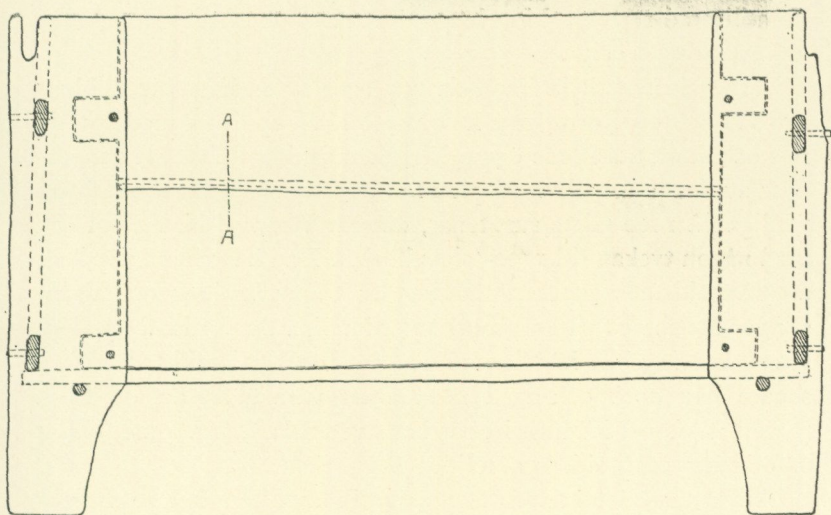


Bild 4—5. Ekbykistan, framsidan och ena gaveln. Dessa liksom uppsatsens övriga uppmåtningsritningar äro utförda av Hans Beskow.

en stiliserad repstav. Men härmed är också överensstämmelsen i utsmyckningen slut.

Vättlösakistans hela framsida upptages av en liggande dubbelhövdad S-formig orm, vars huvud avbildats uppifrån med spetsig nos och stora utstående ögon. Med hänvisning till att ett slingerdjur av denna art liksom löpknuten på kistans gavlar äro mycket vanliga på 1000-talets runstenar, daterar Wrangel kistan om ock med någon tvekan till 1100-talets början. Han har vidare påpekat, att Edåsakistans sammanställning av trapppyramider och drak-slingor återfinnes på en grupp ålderdomliga dopfuntar i bygden. Hans datering blir här densamma som för Vättlösakistan, vilken senare han dock och med rätta anser vara äldst av de båda (Ewert Wrangel i *Tidskrift för konstvetenskap*, årg. 1928, sid. 4 o. följ., årg. 1929, sid. 61 o. följ.).

Ekbykistans dominerande ornamentik är till sin karaktär vegetabil och den saknar helt och hållet de båda andra kistornas djurfigurer. Detta skulle kunna föranleda till slutsatsen, att denna kista utan vidare måste vara åtskilligt yngre än de båda andra, och att de nya romanska växtmotiven här definitivt segrat över den gamla nordiska djurvärlden. Men redan på 1000-talets början växte bladrankorna frodiga i sydsandinavisk ornamentik, och vi se också på Ekbykistan, huru de lämpat sin växt efter djurslingornas gamla rytm. I senare form möta vi denna ornamentik på den bekanta ullkorgen från Rättvik, som av Gustaf Ankarcrona omtalas och avbildas i *Rig* 1921. I ett stort arbete har Gerda Boëthius utförligt exemplifierat den nordiska bladslingans utveckling i metall, trä och sten under tidig medeltid (*Studier i den nordiska timmerbyggnadskonsten*, sid. 131 o. följ.). Här omtalas naturligtvis också en ofta avbildad plank från Vrigstads kyrka i Småland med slingor, som visa släktskap med Ekbykistans. Större överensstämmelser stå dock att finna på närmare håll.

På Kållandshalvön 5 mil rakt öster om Ekby ligger Skalunda kyrka, jämför kartan bild 15. Dess äldsta del utgöres av ett långhus, som är uppfört i småskiftigt murverk av finhuggen sandsten. Koret är en gråstensbyggnad av senare datum, men det har hammarband, som med all sannolikhet ha flyttats över från det ur-

sprungliga koret. Redan en gammal tradition förmäler, att kyrkan är den äldsta i häradet. De undersökningar som bl. a. Ernst Fischer företagit ge vid handen, att den på grund av murnings-sättet måste härröra från 1000-talets slut (Sveriges kyrkor, Väster-götland, band 1, sid. 161 o. följ.). Överensstämmelsen mellan Ekbykistans rankor och ornamentiken på hammarbanden i Skalunda, bild 6—7, är slående och vi ha fått en viss hållpunkt för de förras datering bakåt i tiden. Den ligger överraskande tidigt! Av en svårbestämdare tidskaraktär är mellanfältets mera enkla ornament på Ekbykistan. Även för dessa finna vi överens-stämmelser i Skalunda och de kunna också jämföras med bårdor-namentet på den norska flöjeln från Heggen, bild 9, liksom med ett hammarband från Hablingbo kyrka på Gotland, bild 10. Flöjeln har daterats till 1000-talets första hälft och hammarbandet till samma århundrade.

Ett av Ekbykistans ornament utgöres av en dubbel slinga. Det är ett motiv, som förekommer t. ex. på en kyrkdörr från Edåsa, daterbar till 1200-talets början, men också på en norsk selbåge från 1756, bild 25. Detta ställer oss inför dateringens nästa frågeställning: Var ligger den främre tidsgränsen för Ek-bykistans tillkomst? Hur länge ha de lantliga hantverkare, som bönderna använde för att pryda timret i kyrkorna och kistorna i hemmen, fortsatt att skära bladslingor av denna form? Bygde-konsten kan ju ibland vara utomordentligt konservativ. Bild 8 återger en detalj av en planka från Hagebyhöga kyrka nära Vad-stena, belägen på andra Vätterstranden mitt emot Vadsbo, bild 15. Här haka sig blad och slingor fast i varandra och göra överslag om stammen liksom i Ekby och Skalunda. På en annan bräda från samma kyrka avslutas rankan med ett drakhuvud i runstensstil (O. Janse, Medeltidsminnen från Östergötland, fig. 3 och 4). Av byggnadshistoriska skäl kan Hagebyhöga kyrka dateras till 1100-talets sista fjärdedel (Erik Lundberg i Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1927—28, sid. 53 o. följ.). På Skarastiftets s. k. liljestenar, d. v. s. gravstenar med bladrankor, finnes också en växtornamentik, som genom sin utpräglade karaktär av bygdekonst ger ett gott åskådningsmaterial

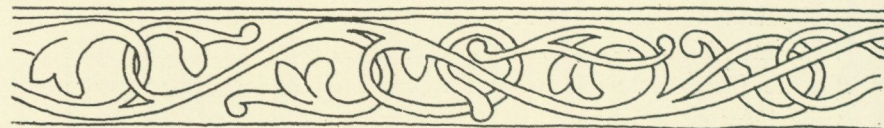
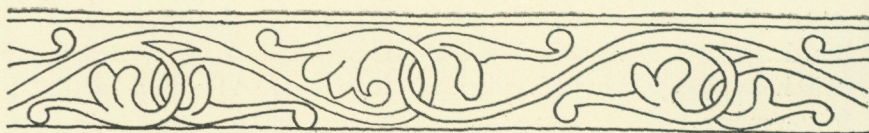


Bild 6. Hammarband i Skalunda kyrka, Västergötland. Efter teckning av A. Roland. Antikvarisk-topografiska arkivet.

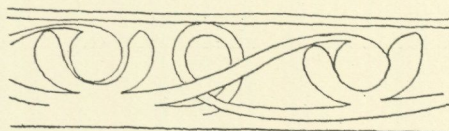


Bild 7. Ornament från föregående.

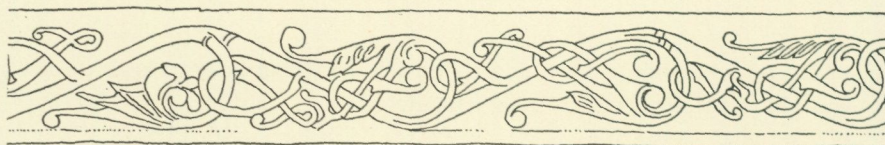


Bild 8. Bräda från Hagebyhöga kyrka, Östergötland. Statens historiska museum.



Bild 9. Kantornament på bronsflöjeln från Heggens kyrka, Buskerud, Norge. Efter A. W. Brögger i Norske oldfunn V.

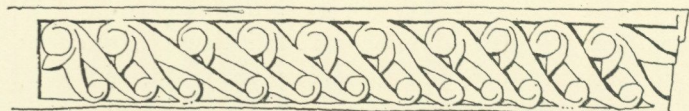


Bild 10. Hammarband från Hablingbo kyrka, Gotland. Jämför S. Ambrosiani, Gotländska kyrkoinventarier, sid. 65. Statens historiska museum.

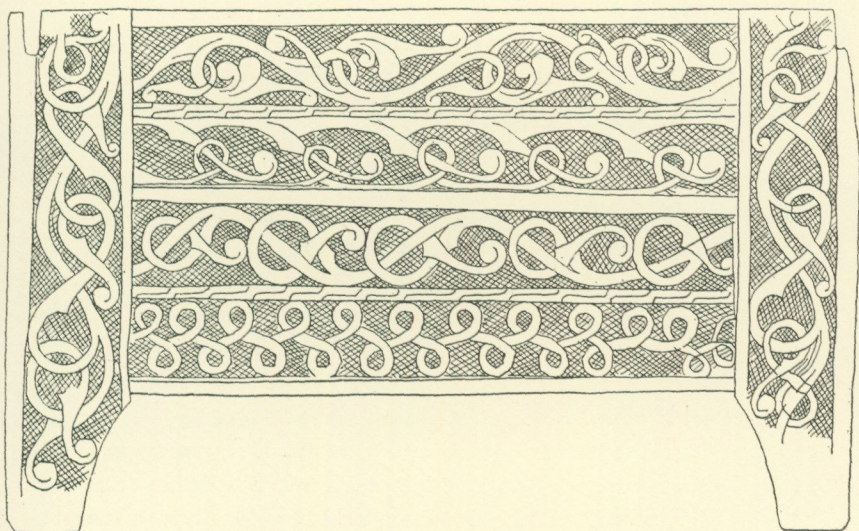


Bild 11. Ekbykistan, framsidan. Denna liksom de flesta av uppsatsens övriga ornamentritningar äro utförda av Gotthard Gustafsson.

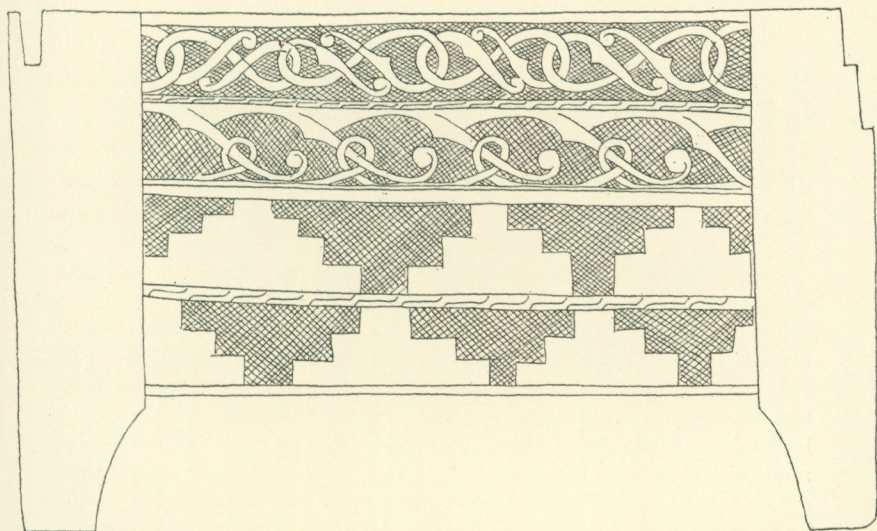


Bild 12. Ekbykistan, baksidan. Kistans gavlar äro oornerade.

för utvecklingens snabbhet. Innan Ekbykistans spänstiga unga rankor nått denna makliga fetma, bör ha förflutit en jämförelsevis lång växttid. Liljestenar av den form bild 16 återger dateras till 1200-talets början. Rankorna på Edåsakistan, som torde dateras till 1100-talets senare hälft, visa ett mellanstadium, bild 14. Även ornamentiken i Hagebyhöga har en yngre karaktär än Ekbykistans. Den främre gränsen för den sistnämndas datering skjutes alltså bakåt mot 1100-talets mitt.

Den å bild 17—21 återgivna kistan härrör troligen från Telemarken i Norge. Den är inget nyförvärv till Nordiska museet, men innebär en nyupptäckt så tillvida, att den tidigare legat söndertagen och undanlagd i ett av museets magasin.¹ Efter en mindre rekonstruktion står den nu utställd. Framsidans bildfält domineras av de två stora mot varandra stående hästarna. Redan den bekanta Hägebysten från Uppland, som daterats till 500-talet, visar hur tvenne hästar hetsas till strid av var sin pådrivare. I Osebergsfyndet ingår en bräda med en ristning, som antyder två hästar i strid, och i Norge har hästkampen ännu sent varit ett omtyckt folknöje. Telemarskistans hästar åskådliggöra troligen en dylik strid, men äro i varje fall icke några vanliga djur, ty då skulle inte deras svansar ha skjutit upp över ryggen med ett bladverk i toppen. Deras ristare har tydligen varit bunden av en tradition att avteckna djur på detta sätt. Redan den danska Jellingestenens "stora djur" från 900-talets slut lyfter över ryggen en svans som är tung av ett rikt bladverk, och samma djur har

¹ Fil. dr Sune Ambrosiani har fäst författarens uppmärksamhet på denna kista. Sedan Ambrosiani skrivit sin uppsats om Mysslingelåren upptäckte han kistdelarna i museets s. k. bytesskrubb bland där förvarade ratade och oregistrerade föremål. Kistan var försedd med en etikett från gränsstationen Charlottenberg och med ett datum samtidigt med en sändning från den norske uppköparen Chr. V. To. Kistan omtalas ej i Tos förteckningar, vilket kan ha berott på ett förbiseende, som sedan givit anledning till att inregistreringen försumrades vid kistans ankomst. Enligt Ambrosianis åsikt skulle kistans bräder och stolpar ha använts av To för emballeringen. Tos samlingar härröra från Telemarken och kistan får här gå under namnet Telemarskistan, fastän härkomsten ej är säker.



Bild 13. Ekbykistan. Detalj av baksidan.

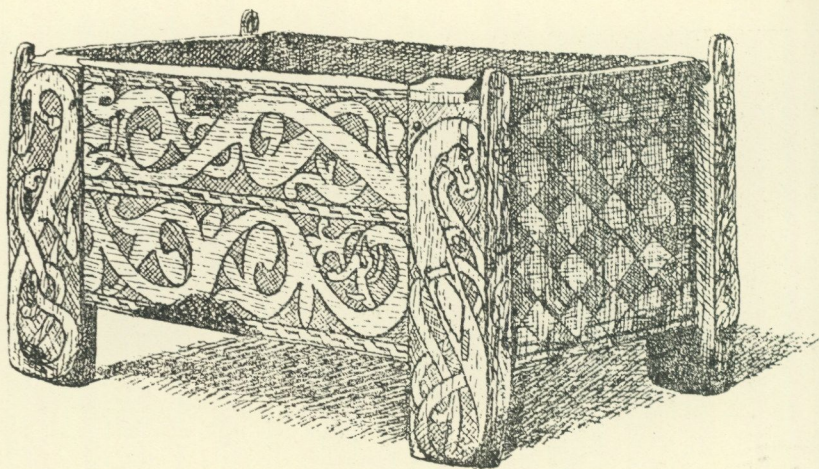


Bild 14. Kista från Edåsa, Västergötland. Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1888, sid. 33. Skara museum.



Bild 15. Kartans ringar markera fyndorterna för de tre västgötakistorna samt — ytterst resp. åt vänster och höger — belägenheten av Skälunda och Hagebyhöga kyrkor.

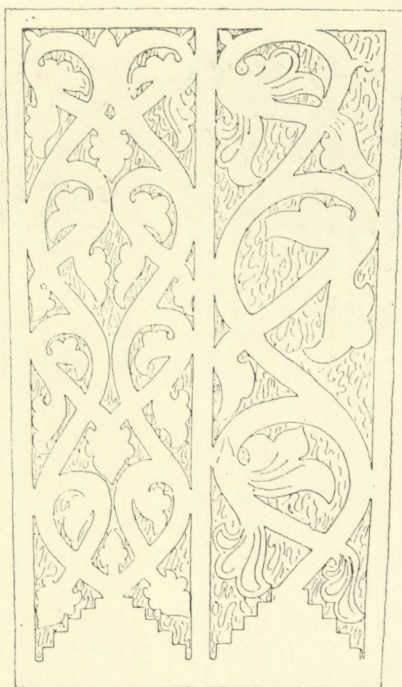


Bild 16. Gravsten från Ledsjö kyrka, Västergötland.
Ernst Fischer, Västergötlands kyrkliga konst.

fått likartade ätteläggjar på senare svenska runstenar. Runstenen i London, huggen av nordmän, har också ett djur, vars svans är mellan benen upplyftad över ryggen på samma sätt som den — i en yngre generation — bäres av lejonet från Norrbo kyrka i Hälsingland, bild 22. Djur med en svans, som över ryggen delar sig i två flikiga blad, se vi också på en grupp småländska dopfuntar, utförda först vid 1100-talets slut men av bygdekonstnärer med vikingatidstraditioner i blodet. Både runstenarnas och dessa dopfuntars fauna består av "fabeldjur". Men hästar hörde till verklighetens värld och kunde ej i längden avbildas med en mot naturen stridande bladsvans. På en dopfunt från Burseryd i Småland, bild 24, har stenhuggaren låtit bladverket bliva fristående träd och hästarna — någon hästkamp kan det icke här vara frågan om! — ha fått sådana svansar som hästar skola ha. Denna dopfunt härrör från 1200-talets senare hälft och den har också en äldre före-

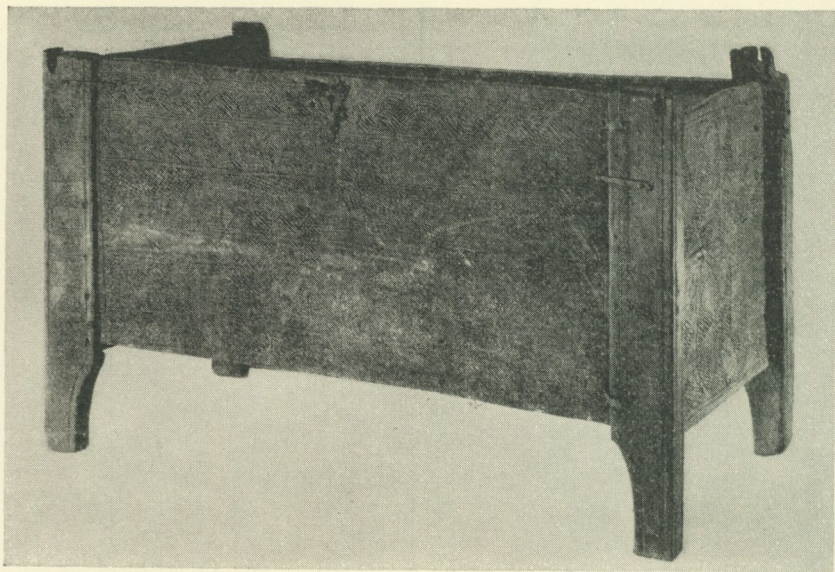


Bild 17. Kista troligen från Telemarken, Norge. Av furu. Främre högra hörnstolpen till största delen nygjord. Bottnen nygjord. Nordiska museet 92,064.

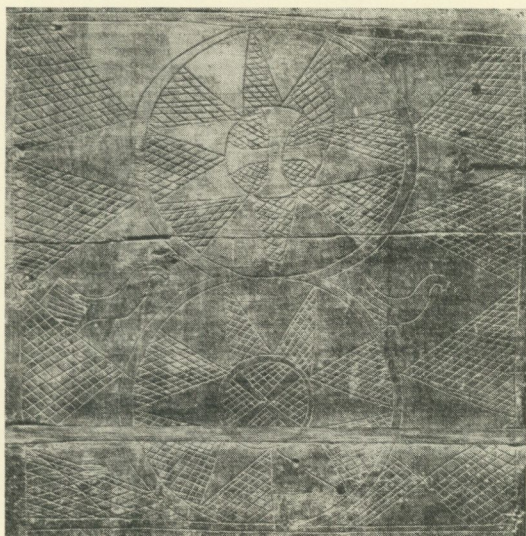


Bild 18. Gaveln av föregående. Orneringen på andra gaveln består av fyra cirkelornament.

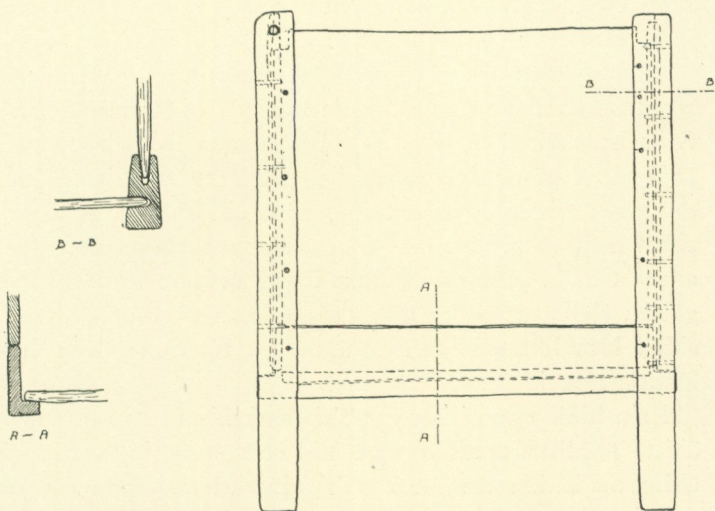
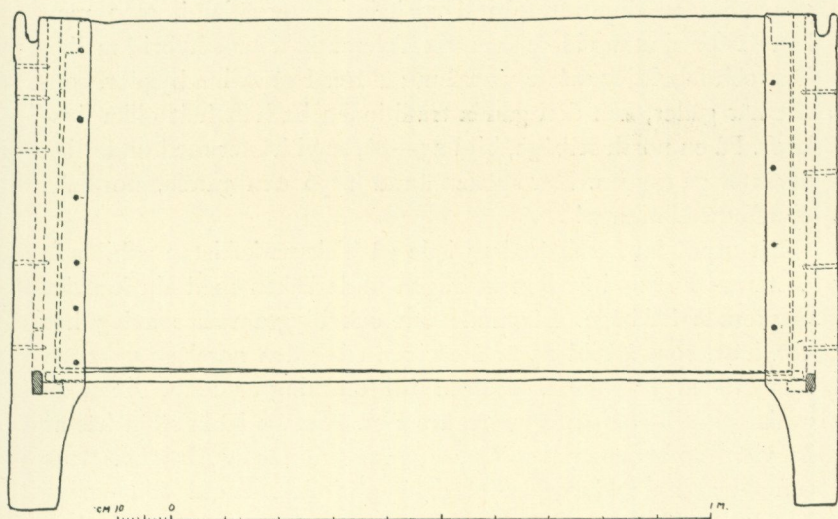


Bild 19—20. Telemarkskistan, framsidan och ena gaveln. Detaljerna visa brädernas notning i hörnstolparna samt hur botten vilar på en fals i gavelbrädan.

gångare i en dopfunt från Svanshals i Östergötland, men man kan därför ej utan vidare säga, att Telemarkskistans hybrid mellan häst och fabeldjur måste vara ännu äldre. I så skilda bygder, som det här gäller, kan den gamla traditionen ha haft helt olika livskraft. På en norsk selbåge, bild 25—26, se vi hästar med underliga utväxter på ryggen. Här spökar ännu 1756 den gamla, nordiska djurframställningen!

Ett utpräglad karaktärsdrag i de på Telemarkskistan avbildade hästarnas anatomi är den utdragna underkäken med sin kraftigt markerade käkbåge. Liknande om ock blygsammare anlag har den häst, som å bild 23 är återgiven efter den norska runstenen från Alstad i Opland, daterad till omkring år 1000. Även de ovala framtill spetsiga ögonen äro lika. Kistans båda stora hästar ha vid frambenen en båglinje, som är ett minne av Alstadshästens och de andra vikingatidsdjurens bogspiraler. Bland den övriga hästflocken finnes en häst med huvudet tecknat en face och därunder en annan med bakåtvänt huvud. Båda ge exempel på djuravbildning av ålderdomlig art. Sättet att teckna ett djur med kroppen i profil och huvudet en face möter ofta i Osebergskonsten men kvarlever ännu under 1300-talet. De fåglar som pryda både framsidan och ena gaveln återfinnas t. ex. på bräder av senromansk karaktär från Hångers stavkyrka i Småland (E. Ekhoﬀ, Svenska stavkyrkor, sid. 145). Teckningen är dock så schematisk, att både äldre och yngre paralleller stå att uppdriva. Ej heller ge de geometriska ornamenten genom sin tidlösa karaktär några säkra hållpunkter för dateringen. Kistans bårder med två i varandra flätade kedjor återfinnas i en kantigare form på den västgötska Gällstadsfunten från 1100-talets senare del. Men å andra sidan leva likartade former ännu på 1600-talet kvar hos uppländska träsnidare.

I sin bildkomposition ger Telemarkskistan en erinran om den äldsta nordiska textilkonsten. Vid en summering synas också de äldre medeltida dragen hos Telemarkskistan tala för en tidig datering. Denna styrkes också av saknaden av de bladrankor, som annars äro en så utpräglad beståndsdel i norsk folkkonst. Yngre än 1200-talet torde kistan inte kunna vara.

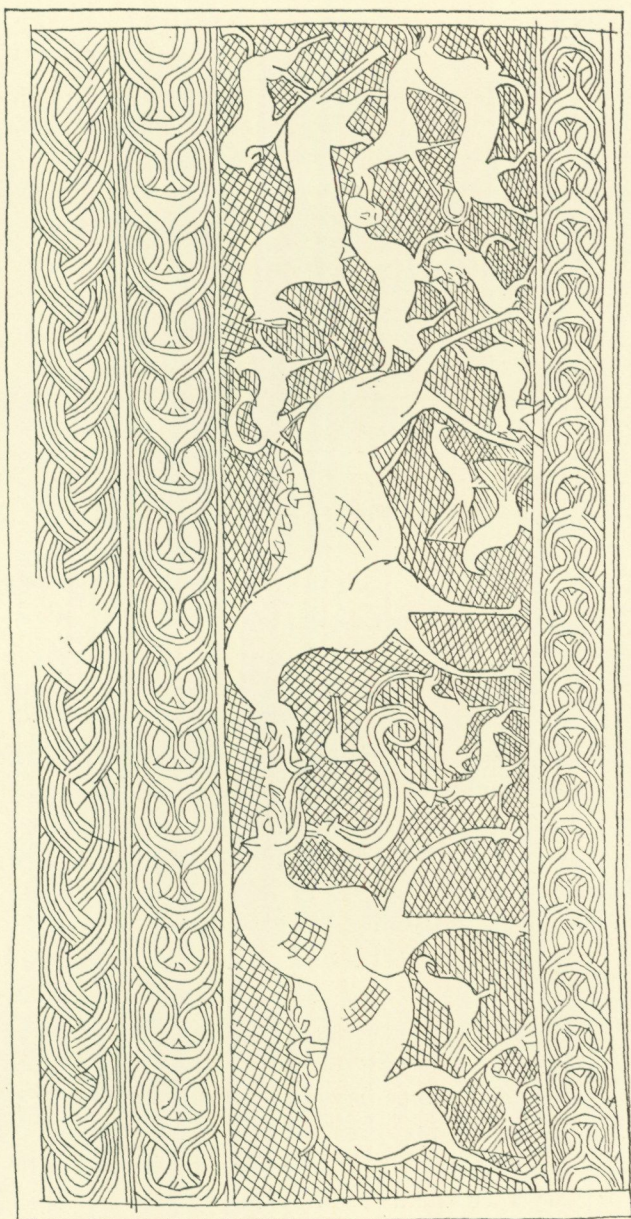


Bild 21. Telemarkskistans framsida. Baksidan är ornerad.

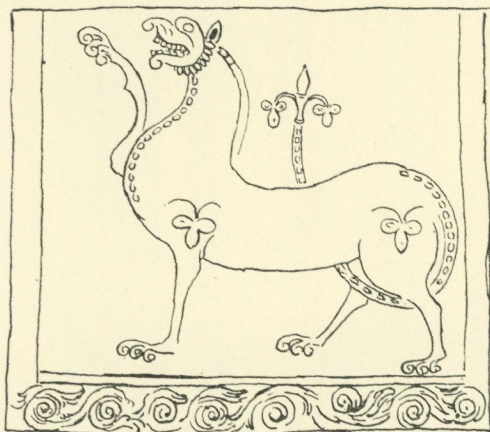


Bild 22. Ornerad bräda från Norrbo kyrka, Hälsingland. Teckning av Brocman 1763. Cornell, Norrlands kyrkliga konst.

I orneringens utförande finnes en överensstämmelse mellan de förut omtalade västgötakistorna och Telemarkskistan. På alla stå figurerna utspårade emot den skrafferade bakgrunden på ett sätt som erinrar om metallkonst eller om den släthuggna relieffornamentiken på vissa runstenar och samtida gravkistor. Den å bild 27—29 återgivna kistan från Heddal i Telemarken visar också, att ett nära samband måste finnas mellan norska och västgötska kistor av här ifrågavarande art. Trappstegspyramiderna återkomma och dessutom består ornamentiken av bladrankor, som visserligen äro yngre och degenererade men ändock visa en påtaglig överensstämmelse med Edåsakistans, jämför bild 14, 28 och 29.

Likheterna mellan vissa norska och västgötska allmogeinventarier äro påtagliga. Sigurd Erixon säger härom, att så snart det gäller företeelser av något högre ålder, finner man, att Västergötland eller åtminstone de västligare delarna av landskapet med en viss konsekvens ansluta sig till de norska huvudbygderna i öster (Instituttet for sammenlignende kulturforskning, A : XV, sid. 239). Norska dopfuntar från senromansk tid ha förvärvats av kyrkor i Västergötland (E. Fischer i Festskrift till J. Bögh). Våra kistor påvisa en ännu äldre kulturell förbindelse mellan Norge och Västergötland, en sak som ger bakgrunden åt de

Bild 23. Detalj av runsten från Alstad, Opland, Norge. Lis Jacobsen i Norske oldfunn VI.



politiska och kyrkliga relationerna mellan de båda områdena vid medeltidens början. Det samband som västgötakistorna ha med landskapets och landets samtida bygdekunst i övrigt visar, att Norge i vissa fall varit den mottagande parten.

På sensommaren 1936 förvärvade Nordiska museet en kista från Bjuråker i Hälsingland. Den hade ursprungligen hört hemma i Per Ers-gården, nr 3 i Änga by, bild 30, men vid laga skiftet 1885 jämte ett par byggnader kommit som arvegods över till Berge by nr 7. Vid en lösöreauktion på denna gård 1931 ansåg ägaren kistan så "stygg", att han ej ville skämma ut sig med att ta den med bland auktionssakerna. Och snarast av en tillfällighet hade kistan undgått att huggas till ved. Dess utseende och konstruktion framgår av bild 31—38. Ornamentiken är utförd i låg relief och teckningen framhäves av en inre konturlinje. Kistans symmetriskt placerade flätor äro i stort sett likartade. Lösa vi upp dem, visa de sig bestå av två delar: en stor bågböjd dubbelhövdad drake, bild 46, och omkring denna ett smalare band i dubbla slyngor. Flätan i nedre högra hörnet är dock annorlunda, den består av två ihophakade djur. På ett av huvudena är ögat kvar, bild 41, och på andra är underkäken fullständig, bild 39, eller mer eller mindre degenererad, bild 40 och 42. Men alla



Bild 24. Dopfunt från Burseryds kyrka, Småland. Beskriven i J. Roosval, Dopfuntar i Statens historiska museum.

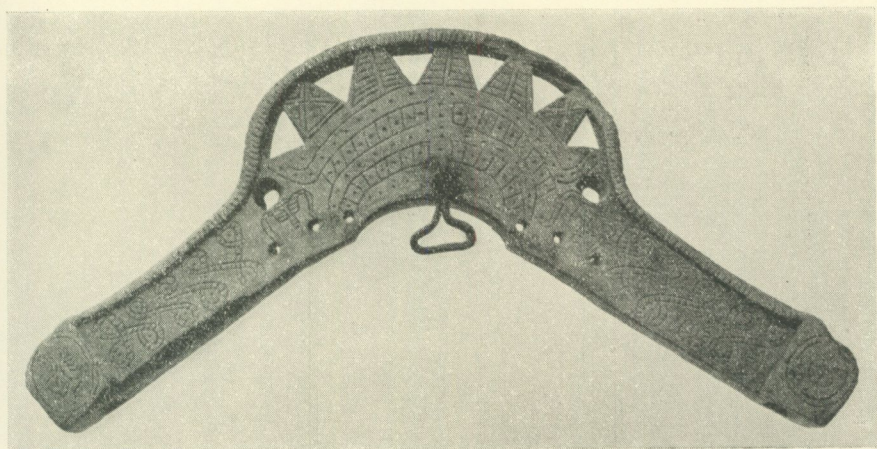


Bild 25—26. Selbåge från Hjortdal, Telemarken, Norge. Daterad 1756. Selbågens ena sida jämte detalj av den andra. Nordiska museet 7,285.

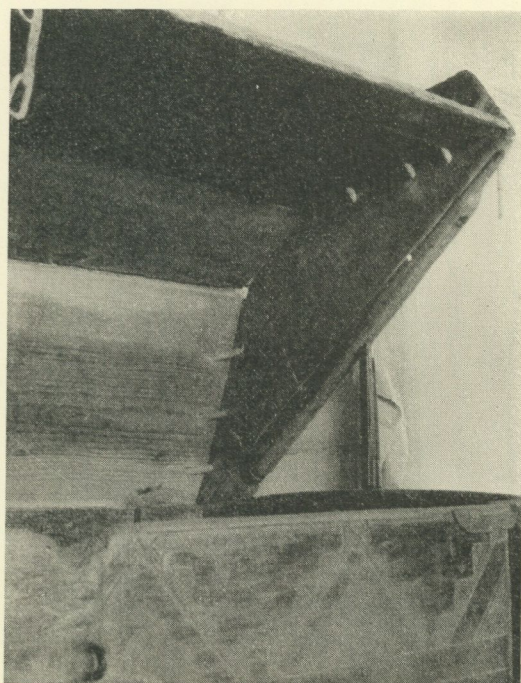


Bild 27. Detalj av kistan från Heddal, Telemarken, Norge, bild 28. Locket har dels varit infalsat i gavelbrädan, dels fastspikat med snedställda tränaglar. Foto Nordiska museet.

huvudena få sin karaktär av den omböjda nedfallande nosfliken, som också genast anger släktskapen med runstenarnas vanliga drakslingor, jämför bild 45. I motsats till dessa är dock Bjuråkerskistans djur försedda med fötter. En bild av en fotförsedd drake finna vi redan inom landskapets egen gräns. Den märklige flöjeln från Söderala prydes nämligen av en drake, bild 43, som med sin spjärnande fot och sitt nedböjda huvud ger förklaringen till uppkomsten av Bjuråkersdjurens egendomliga kroppsställning. På tunnlocket från Lillhärda i Härjedalen har lockets rundning ytterligare böjt drakens huvud och fot tillsammans, bild 47. Den karakteristiska nosfliken går igen här fastän genomdragen av djurets tunga. Lillhärda's lockets nära sammanhang med runstensornamentiken är påtaglig, jämför bild 48.

Söderalaflöjelns drake är icke ensam, utan omkring hans ben

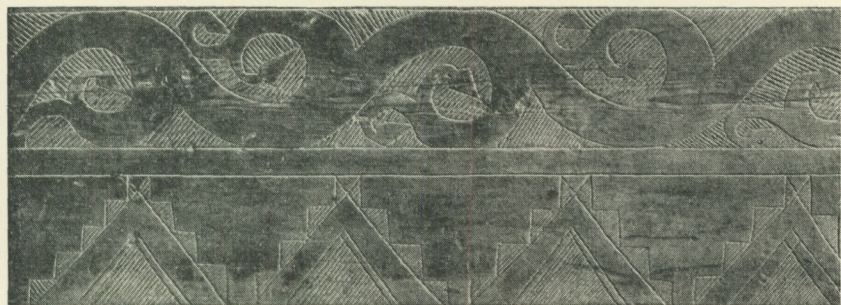
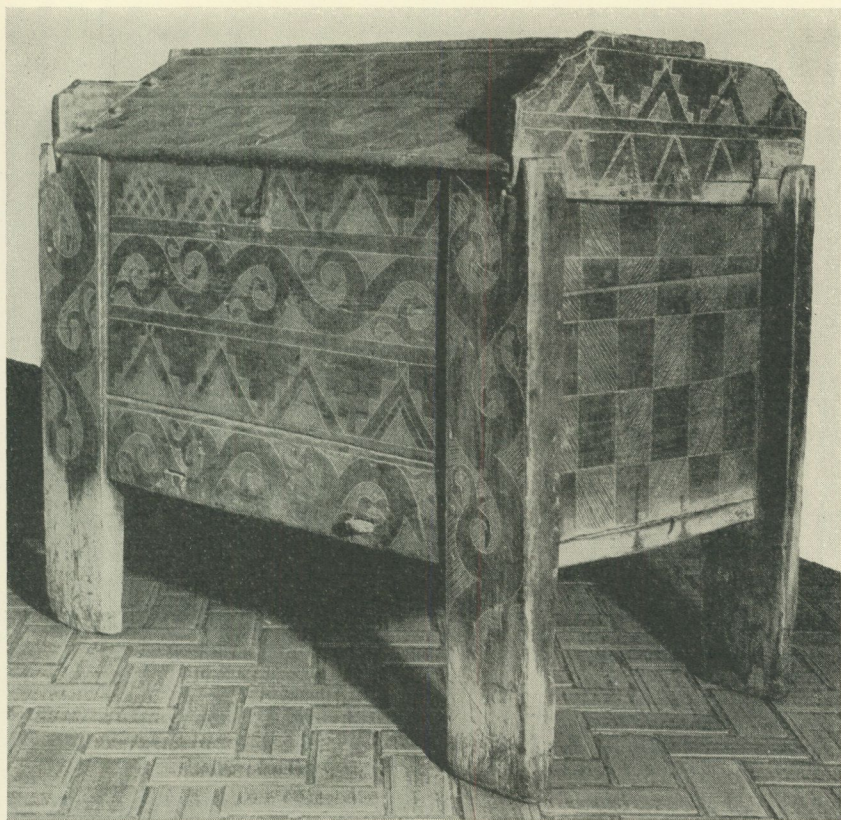


Bild 28—29. Kista, "melbyr", från Heddal, Telemarken, Norge. Universitetets oldsaksamling, Oslo. Kistan har tidigare funnits i Norsk folkemuseum, jämför dess katalog 1914, sid. 37.



Bild 30. Ånga by, Bjuråkers socken, Hälsingland. Mellan de båda gårdarna låg Ånga nr 3, där den här behandlade kistan ursprungligen hört hemma. Foto Nordiska museet 1936.

och bål slingra sig tvenne mindre djur. De stridande djuren äro ett välkänt motiv i vikingatidens konst. Redan Jellingestenens lejon kämpar mot en orm som vrider sig kring sin motståndare i flerdubbla öglor. På samma sätt är det icke ett band utan en orm, som slingrar sig kring Bjuråkerskistans drake. I bildfältet nederst till vänster, bild 37, kunna vi också skönja hur snidaren på olika sätt velat markera vad som är ormens huvud och svans. En sträng symmetri präglar både kistans komposition i dess helhet och de enskilda djurparens hopflätning. Här har djurslingornas rytm bundits av den fasta bandflätning, som framförallt möter på västskandinaviskt område, men som också gåtarna i Fåsåseldhuset i Zorns samlingar i Mora ge ett lysande svenskt prov på (avbildade av Gerda Boëthius i *Fataburen* 1931).

Det har redan nämnts, att djurflätan i kistans nedre högra hörn skiljer sig från övriga, bild 38. Den kan helt enkelt vara fel-skuren av snidaren, då en dylik oförmedlad hopläggning av två slingor ej hör till stilens raffinerade flätningsteknik. Men kanske har konstnären haft i tankarna en sådan sammanställning av två drakar, som utgör huvudornamentiken på Sundbyhällen från Södermanland, bild 44. Det kan också vara ur ett dylikt par drakar som Bjuråkerskistans dubbelhövdade djur vuxit fram såsom en förenkling.

Bjuråkerskistans närmaste förebilder ha vi funnit i den yngre

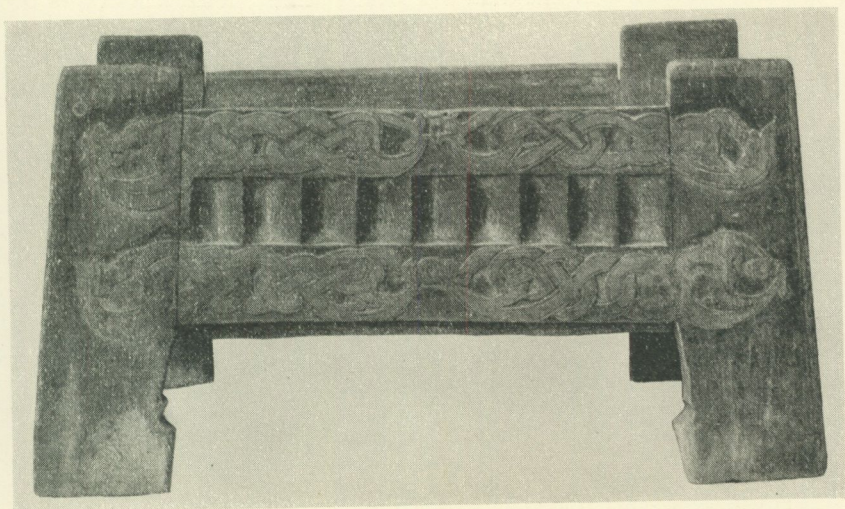


Bild 31. Kista från Änga nr 3, Bjuråkers socken, Hälsingland. Av furu. Endast framsidan är ornerad. Nordiska museet 206,658.

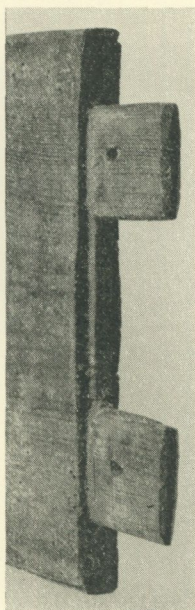
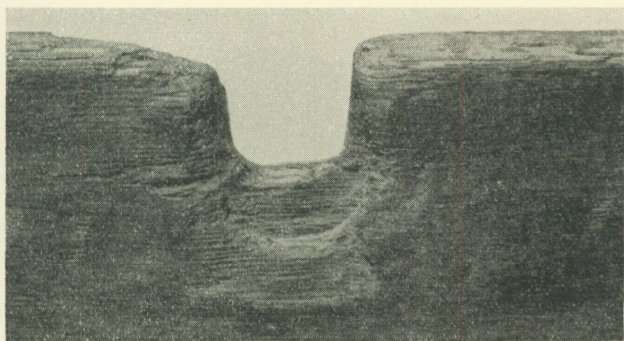


Bild 32—33. Detaljer av föregående. Urtagningen på ena gaveln har spår av nötning på utsidan. Bilden till höger visar baksidans tappar.

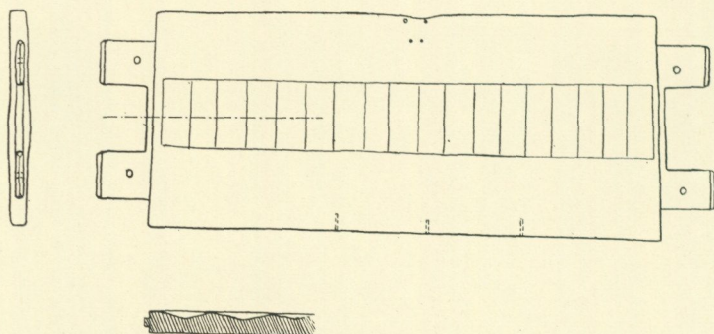


Bild 34. Bjuråkerskistan. Framsidan med sin tappkonstruktion.

vikingatidens, alltså 1000-talets svenska konst. Den praktfulla kyrkbänken från Kungsåra i Västmanland erbjuder genom snidningens art ytterligare jämförelse. Den torde härröra från tiden omkring 1100. Åter uppstår emellertid frågan om var den främre tidsgränsen kan ligga för Bjuråkerskistans tillkomst. Det visar sig, att drakslingorna med en förbluffande envishet ha levat kvar i Hälsinglands allmogekonst. Bjuråkerskistan ger i själva verket nyckeln till den annars oförklarliga dekoren på en hel grupp karakteristiska skrin från landskapet. De fyra djuren å framsidan av kistan bild 49 äro högst degenererade men äro dock igenkännbara ättlingar till drakslingor av Bjuråkerskistans art. De helt meningslösa ornamenten å bild 50 få också sin förklaring som upplöst djurornamentik. En hållpunkt för dateringen av dessa hälsingeskrin ger året 1598 på skrinet bild 51. Man kan icke annat än även här tyda ornamenten som två korsade djur, och denna kista visar alltså hur man avbildade drakdjur ett halvt årtusende efter det att Bjuråkerskistan tidigast kan vara tillkommen. I den långa degenerationsprocess, som ligger här emellan, måste man föra Bjuråkersdrakarna till en tidig del. Om kistan från 1598 har Sigurd Erixon skrivit, att den har "dubbla hjärtinskrivna palmetter erinrande om 1200-talet, men daterade på 1500-talet" (Nordisk kultur, del 27, sid. 367). Den växtornamentik, varom här talas, hör till den nya segrande romanska konsten. Av denna saknas varje spår på Bjuråkerskistan. Den

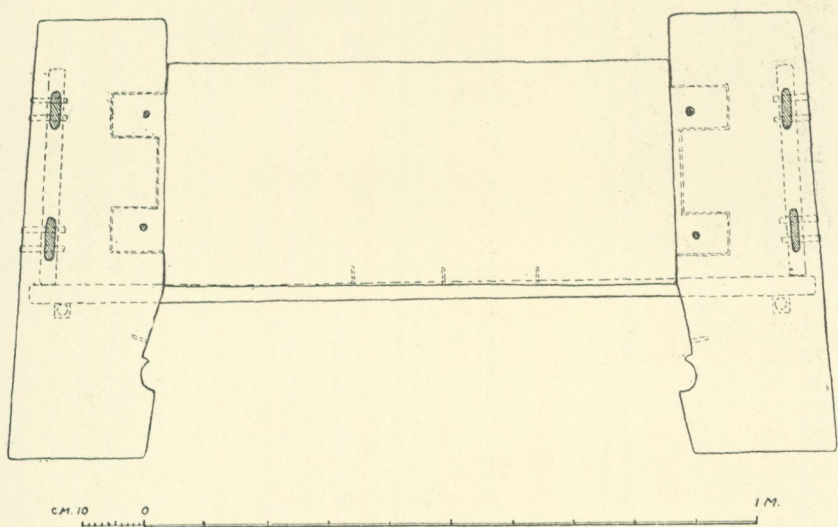


Bild 35—36. Bjuråkerskistan, fram-
sidan och ena gaveln. Borrhålen efter
dymlingar i framsidans nederkant och
i hörnstolparna visa att nedanför fram-
sidan funnits en bräda som dolt botten-
brädans kant. I förhållande till kistans
stabila konstruktion i övrigt har brä-
dans fastnagling varit mycket bräcklig.

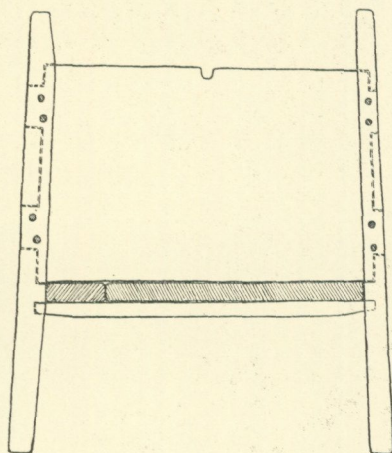




Bild 37. Bjuråkerskistan. Framsidans vänstra del.



Bild 38. Bjuråkerskistan. Framsidans högra del.

har dock tidigt tagits upp i landskapets folkkonst. Så kan ur-bilden till skrinet, bild 52, där bladverk växa fram både ur djurets mun och svans, ej vara yngre än 1200-talet. Och redan lejonet från Norrbo, bild 22, har kraftigt smittats av den nya stilen. Bjuråkerskistans rena djuornamentik kan näppeligen ha hållit sig så fri från det nya och visat så mycket av levande samband med det gamla, om den skulle ha varit tillkommen efter 1100-talets, brytningsseklets, utgång.

Ekbykistan, Telemarskistan och Bjuråkerskistan ha i stort sett en likartad konstruktion, jämför bild 4—5, 19—20, 34—36.¹ Den sistnämnda har dock haft ett lock av annan art. På alla här förut omtalade kistor har locket varit vridbart på ledtappar i de bakre hörnstolparna och har med sina gavlar gått ned i urtagningar på framsidan. Konstruktionen har på denna punkt varit mycket svag, och det är därför också ovanligt, att den norska kistan, bild 28, har locket kvar. En detaljbild visar konstruktionen, bild 27, och västgötakistornas lock torde ha sett ut på samma sätt. Heddalskistans lock har en frapperande likhet med locket bl. a. på ungerska kistor, bild 54, en överensstämmelse som särskilt torde komma att uppmärksammas i en förnyad undersökning av hur och när dessa kistor kommit till Norden. På Bjuråkerskistan skjuta alla hörnstolparna upp i samma höjd ovanför sidorna och sakna varje fäste för ett ledat lock. Denna konstruktion måste vara mera ursprunglig och återfinnes redan i Osebergsskeppets sängar. Ullkorgen från Rättvik representerar en hel grupp av förvaringsmöbler av denna typ. I Norge finnas såll med en likartad konstruktion. Fyra uppstående hörnstolpar har även den 1734 daterade, ofta avbildade sängen av medeltidskaraktär i Nordiska museets Skåneavdelning. En rad enkla norska kistor höra också hit, bild 53. De ha varit täckta med ett lock, som

¹ De tidigare kända kistornas konstruktion har behandlats av Sune Ambrosiani i den förutnämnda uppsatsen i Fataburen 1909 samt beröres kortfattat även av Sigurd Erixon i Möbler och heminredning (del 2, sid. LIV o. följ.) och av William Karlson i Studier i Sveriges medeltida möbelkonst (sid. 61 o. följ., 91 o. följ.). Om kisttypens utbredning lämnar Arthur Haberlandt uppgifter i Buschans Ill. Völkerkunde (del 2, sid. 494 o. följ.). Möbelgruppen förtjänar att tagas upp till förnyat studium i hela sitt europeiska sammanhang.

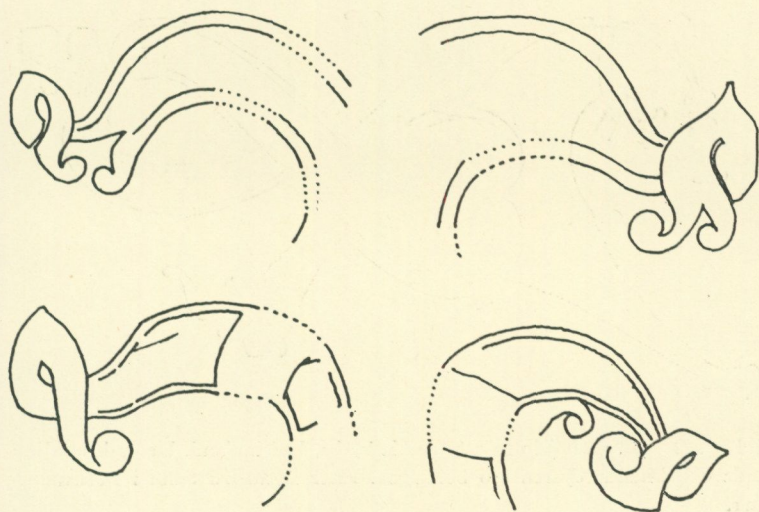


Bild 39—42. Djurhuvud från Bjuråkerskistan.

delvis varit fastnaglat i gavlar och baksida, men framtill bestått av en lyftbar lös bräda. Denna har genom avfasning och fasta överskjutande slåar även kunnat låsas. Bjuråkerskistans kanter sakna dock varje spår av att någon del av locket har varit fast. I mitten på gavlarnas överkanter finnas små urtagningar, i vilka tappar i locket kunna ha ledats. Ena gavelns utsida bär här spår av nötning som efter ett tapphuvud, bild 32. På framsidan har funnits en senare anbragt låsanordning. I stället för av ett lock kan kistans innehåll ursprungligen ha skylts med ett täcke.

Bjuråkerskistan har en mellanrad av sicksackformigt gjorda inskärningar, som med sin tyngd och monotona upprepning utgör en raffinerad kontrast till de omgivande djurslingornas akrobatik. Överhuvudtaget är denna komposition en viktig faktor i kistans säregna skönhetsverkan. Någon motsvarighet har ej påträffats, men en viss erinran ge dock norska och isländska skäppor med sina mellanrader av intappade pinnar. På Bjuråkerskistans inskärningar synas nu uppdragna svarta linjer ytterligare framhäva de koncentriska årsringar, som framträda genom

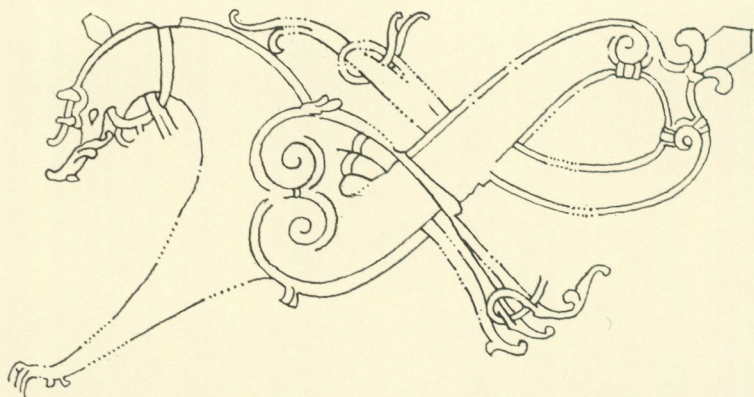


Bild 43. Draken på flöjeln från Söderala kyrka, Hälsingland. De omkringslingrande och bitande djuren äro borttagna. Efter Bernhard Salin i Fornvännen 1921.

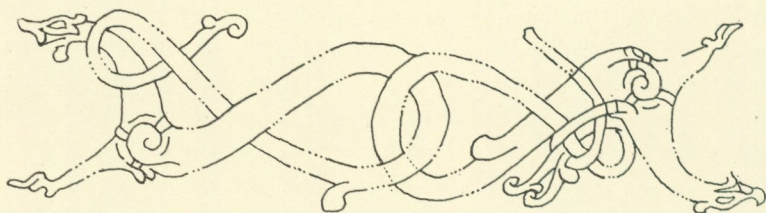


Bild 44. Drakarna på gravhällen från Sundby kyrka, Södermanland. Övrig ornamentik borttagen. Efter Södermanlands runinskrifter II, pl. 54.

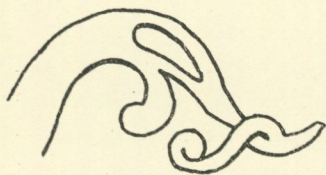


Bild 45. Djurhuvud från runsten från Tyresta, Österhaninge socken, Södermanland. Efter Södermanlands runinskrifter III, pl. 133.

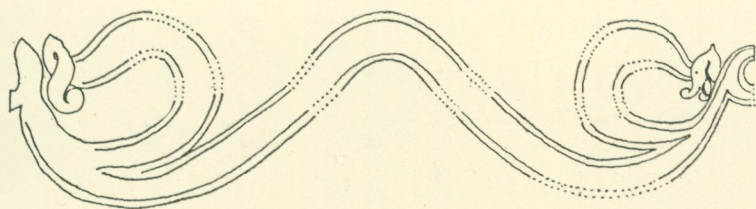


Bild 46. En av drakarna på Bjuråkerskistan.

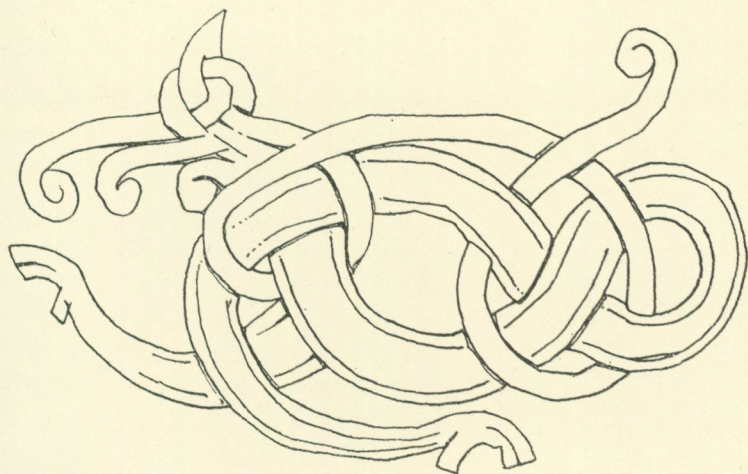


Bild 47. Ena draken på locket från Lillhårdals socken, Härjedalen. Nordiska museet 100,050.

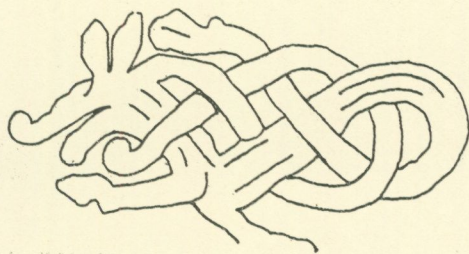


Bild 48. Drake på stenfragment i Jäders kyrka, Södermanland. Efter Södermanlands runinskrifter II, pl. 47, jämför III, pl. 123.



Bild 49. Skrin från Arbrå socken, Hälsingland. Nordiska museet 27,935. Ett skrin med liknande ornering från Delsbo avbildas av Bror Hillgren i En bok om Delsbo II, sid. 26 (ett annat där återgivet skrin är detsamma som bild 50).

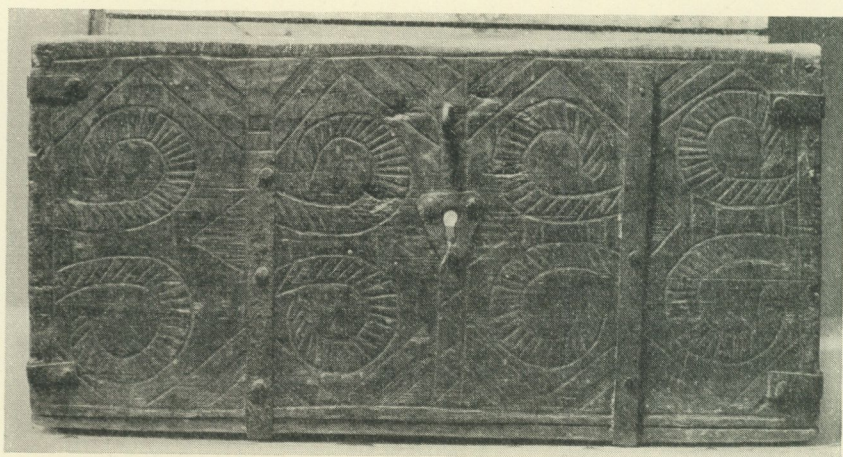


Bild 50. Skrin från Delsbo socken, Hälsingland. Nordiska museet 155,213.

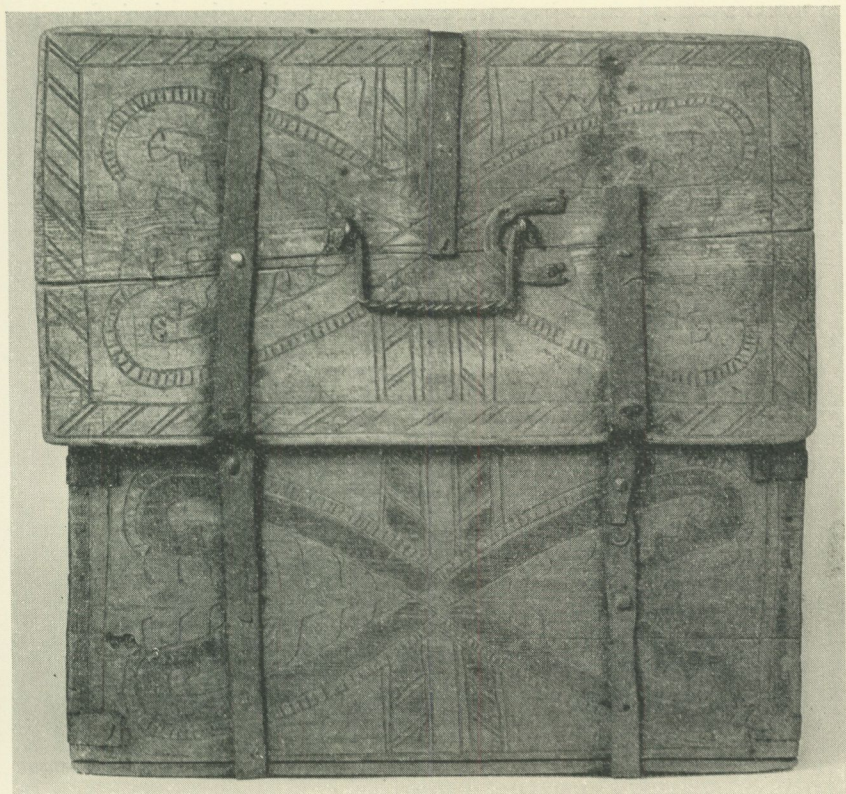


Bild 51. Skrin från Ljusdals socken, Hälsingland. Daterat 1598. Hälsinglands museum i Hudiksvall.

Bild 52. Detalj av skrin från Ovanåkers socken, Hälsingland. Nordiska museet 111,448.



träets skärning snett över fibrerna. Denna dekor har dock framkommit helt oavsiktligt. Med undantag av djurslingorna har kistans framsida varit överdragen av en nu svartaktig färg,¹ som sedan undgått att nötas bort där träets fibrer tvärskurits. Årsringarnas mjukare sommarpartier ha haft förmåga att suga upp och behålla färgen längre än de hårda vinterringarna. Slingornas inre linje har också varit markerad med svart.

Vi ha nu sett hur på nordiskt område bevarats en grupp kistor, som icke blott i sin dekor ha ett utpräglat vikingatidskynne, utan vilkas verkliga ålder visar sig gå ned till en mycket tidig del av medeltiden. Härigenom intaga de en särställning bland nordiska bondemöbler, av vilka i övrigt ting från medeltiden äro ytterst lätträknade. Att just kistor blivit bevarade är dock ingen tillfällighet. Ännu i sen tid har bondehemmens inredning till stor del varit väggfast. Därför har den också, hur påkostad den än kunde vara, varit dömd att förintas vid husens ombyggnad. En kista däremot gick lätt att flytta från ett gammalt hem till ett nytt, och även om den kasserades för sin ursprungliga funktion, kunde den komma till nytta för enklare förvaringsändamål. Edåsakistan har varit rotekista, Mysslingelåren nyttjades för kalk, Ekby- och Bjuråkerskistorna voro sädeslårar under sista delen av sin tillvaro i bygden. Att Bjuråkerskistan även brukats till förvaring av mjöl framgår av de rikliga rester av kornmjöl som påträffats i dess tapphål. En kista från Halland i stolpkonstruktion men av enklare och yngre art än andra här omtalade kistor har använts som mjöllår, och enligt Sigurd Erixon äro sådana mjöllårar icke så ovanliga i södra och sydvästra Sverige. Från Norge omtalas att "kornbingar" av liknande art "treffes ikke saa sjelden" (Meyer, *Fortidskunst i Telemarken*: Mo, fig. 47, sid. 33). De norska kistorna av detta slag ha också använts som mjöllårar. I Rumänien äro kistor av denna art ännu i användning bl. a. som klädeskistor (Peasant art in Roumania, sid. 19 o. följ.). De äro liksom i Ungern rikt målade och utgöra praktpjäser i hemmens inredning. Även i vårt land äro hos allmogen alltjämt kistor i bruk för förvaring av

¹ Betecknad i ett av Statens provningsanstalt avgivet utförligt utlåtande som "hartsfernis, möjligen försatt med något färgämne".

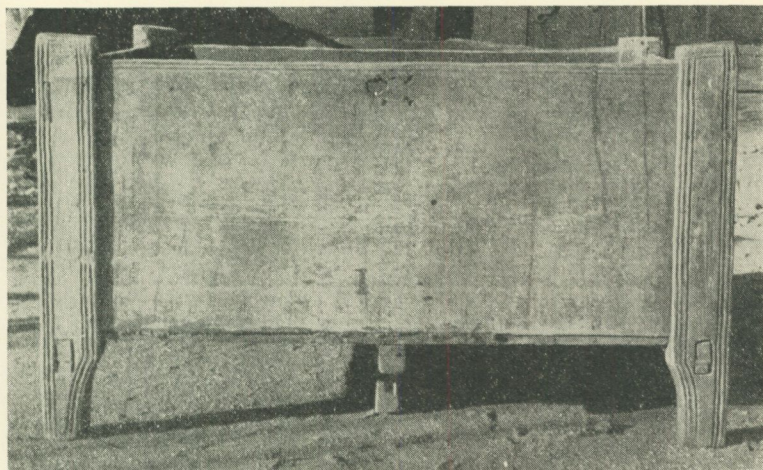


Bild 53. Mjöllår från Valle, Sätisdalen, Norge. Norsk folkemuseum.
Foto Nordiska museet.

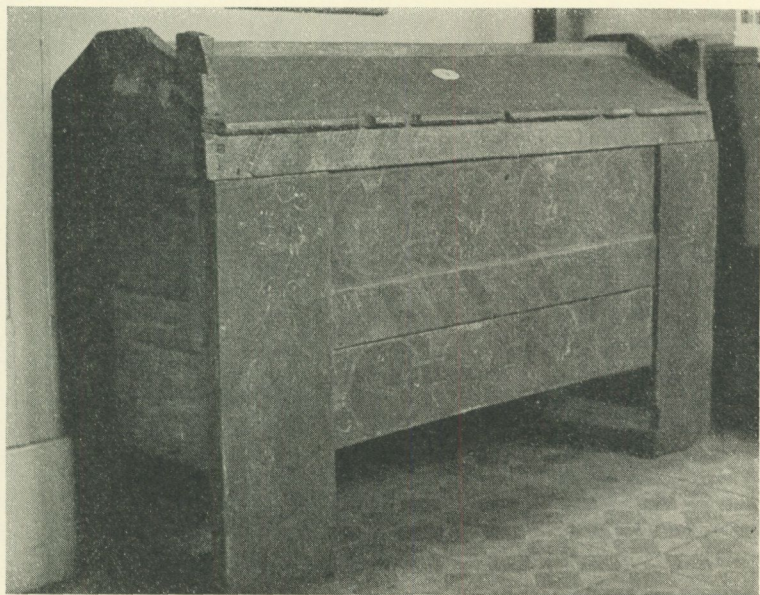


Bild 54. Kista från Ungern. Målad ornamentik. Ungerska nationalmuseets
etnografiska avdelning, Budapest. Foto Nordiska museet.

klädespersedlar och textilier. Samma användning motiverar den praktfulla utsmyckning som kommit de här omtalade kistorna till del. En äldre forskning har haft en viss tendens, att ensidigt betrakta bevarade medeltida möbler som kyrkinventarier. Våra här behandlade kistor jäva en sådan uppfattning. Dessa kistor ha haft sin bestämda uppgift att fylla i allmogens möbelbestånd, och deras direkta efterföljare ha ännu i sen tid varit i användning i bondehemmen. Ornamentiken har förkristna traditioner och om Bjuråkerskistan har här visats, att dess drakslingor ännu efter många århundraden satt spår i bygdens folkkonst.

Både i sten och metall är 1000-talets svenska konst dokumenterad som en egenartad, nationell skapelse (se t. ex. härom Sune Lindqvist i *Nordisk kultur*, del 27). Redan utan bevarat material kunde man dock antaga, att träskärarkonsten här liksom i Norge varit det breda underlaget, där både gamla traditioner kvarlevat och där modenyheter tagits upp och nationellt omformats. Lillhärdaalocket, Kungsårabänken och de snidade byggnadsdelarna från övre Dalarnas bondehus och Mellansveriges kyrkor äro sparsamma men påtagliga vittnesbörd om att en praktfull träskärarkonst verkligen också funnits i vårt land. Västgöta-kistorna och kistan från Bjuråker vittna ytterligare om att denna konst ej varit av exklusiv natur utan också kommit bondens bohag till godo. Kistorna ge även prov på nyanserna i tidens i många hänseenden annars så enhetliga konst. I stark kontrast till Ekbykistans bladrankor står Bjuråkerskistans oblandade djuornamentik. Västgötaalätten låg öppen för modenyheter söder- och västerifrån, under det att träsnidarna i hälsingeskogarnas skydd länge än kunde låta kniven gå i drakslingornas vanda former. Gemensamt äro dessa kistor uttryck för en konstnärlig levnadsstandard, till vilken resurserna måste ha skapats av en blomstrande högkonjunktur under 1000-talet. Sedan sluta vikingatågen och de vittomspännande handelsförbindelserna, landsbygdens välstånd dalar nedåt, kristendomen kommer, och de krafter som stå till buds dragas alltmer från det individuella till det gemensamma, från den egna bostaden till gudshuset.

"SLÅ UT EN KATSA"

ÅLDERDOMLIGT FISKE I EN SÖRMLANDSSJÖ

av Claes Claesson

I nordligaste delen av det långa sjösystem, som är en arm av Nyköpingsån och kallas Långhalsen, står utmed vassarna en form av fasta fiskredskap, på sörmländska kallade katsor, bild 1 och 3. Än i dag sträcka de obrutna sina risarmar och sitt spjälverk ut mot klarvattnet i den grunda slättsjön, och deras del av fångsten är ganska betydande. När de först började byggas i dessa trakter vet ingen, men i varje fall sträcka sig deras anor bortom 1600-talet. Tekniken bakom deras konstruktion är så genomtänkt att den måste bottna i århundradens, om icke årtusendens, erfarenheter.¹

En katsas utseende framgår av planteckningen, bild 1. En 10—40 meter lång risarm från stranden leder fisken till en spjäl-matta, "lannbla't", som ändar i redskapets mellanparti, "skrov-går'n". När fisken söker sig därifrån, hamnar den i ettdera av de bägge "golven" och hittar som regel inte den smala vägen ut till friheten. Katsan bygges av träspjälor, sammanfogade till långa mattor. Avståndet mellan golvens yttersidor är tio alnar.

När isarna brutit upp i de långa sjöarna, och ekorna satts ut för året, är tiden inne för byamännen att se till katsornas ömtåliga spjälverk. Åren och vintrarna gå illa åt dem och det heter också att fisken lockas av det, som blänker nytt i det lergrumliga vattnet.

¹ Den här lämnade redogörelsen utgör med sina illustrationer resultatet av en undersökning, som författaren gjort 1936 för Nordiska museet (Etnologiska undersökningen). Utrymmet har endast tillåtit ett starkt begränsat bildurval. De vid förfärdigandet av katsan använda redskapen ha förvärvats av museet.

Fem man bilda det arbetslag, som binder och slår ut en katsa. Blott en av dem är dock ägare till redskapet och de andra hjälpa till i nöjets och arbetsgemenskapens intresse. Men det är åtskilligt att göra innan alla träda i tjänst. Katsaståndet, som det heter, skall vara befriat från spjälor och ris. De gamla pålarna dras upp med påldraget, som är ett grovt tillformat plankstycke med ett hål i ena änden och i detta några hästskosöm som tänder, jämför bild 13. Med detta enkla redskap drar och vrider man lätt upp den mest envisa stör. Sjöbottnen inom den blivande katsan rensas från de grövsta näckrosrötterna med hjälp av katsakroken, som liknar en liten båtshake.

Även på land bör allt vara förberett innan själva arbetet börjar. Kvist skäres i tillräcklig mängd för bindningen. Spjälor anskaffas till ett antal av omkring 500, om uteslutande nytt virke skall användas. Som regel utnyttjas dock materialet från den gamla katsan så långt som möjligt. Numera finnas de smala ribborna att få vid närmaste såg, men förr var det ett bekymmersamt arbete att klyva ut dem. Till banden som hålla samman spjälmattona, användes, förutom kvisten, även järntråd, som ersatt forna tidens vidjeslingor.

Tidigt en morgon, medan vårkylan ännu ligger i luften, lastas alla förnödenheter på en vagn, som arbetslaget drar den branta vägen ned till sjön. Alla ha förr varit med om att slå ut en katsa, och arbetet går, som det brukas hos lantfolk, tyst och utan onödigt prat.

Bindningen av spjälmattona sker sedan gammalt i strandsluttningen ovan båtläget. Vid katsaståndet strax utanför vasskanten skymtar den oregelbundna anhopningen av löst nedstuckna pålar, som skola användas under dagens lopp.

Två långa stänger bilda underlag för bindningen, bild 4. De läggas parallella och inre ändarna höjas ungefär en meter över marken genom nedslagna grenklykor. Där ordnas en låg bänk för dem som binda, och bakom den kastas kvistknipporna lätt tillgängliga. Järntråden mätes ut i tre längder om tio alnar var. Det är måttet på "golven", som är benämningen på både de två stora spjälmattona och de rum de skola bilda i den färdiga katsan.

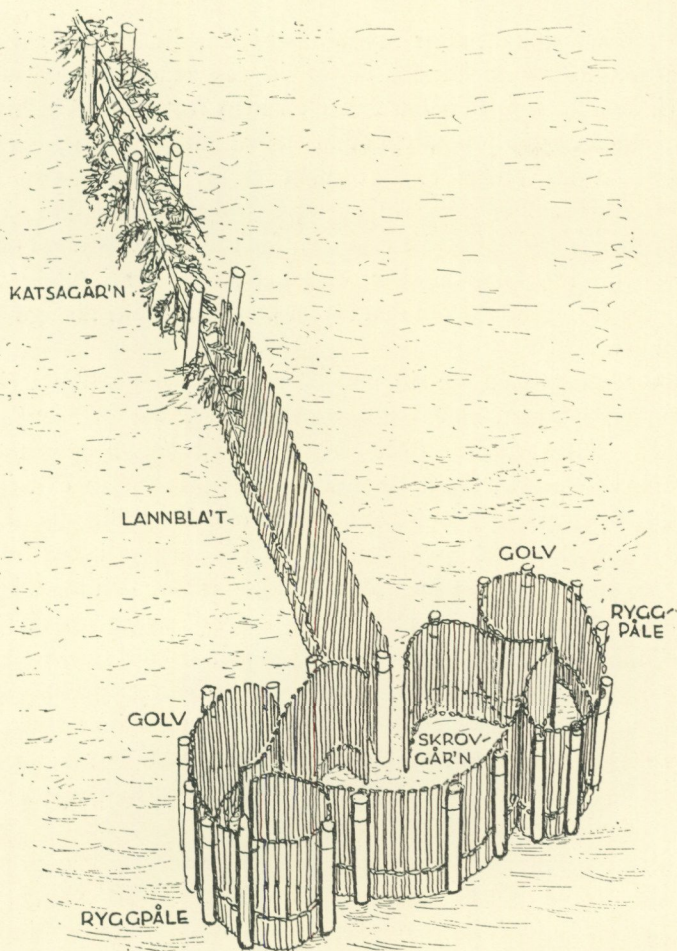
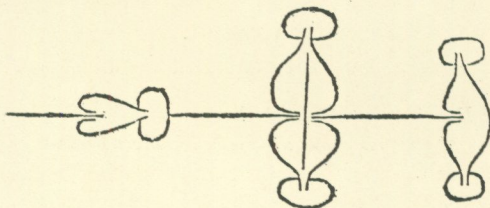


Bild 1. Planskiss av katsa från sjön Långhalsen, Lerbo socken, Södermanland. Efter författarens uppmätning ritad av Olle Homman.

Bild 2. Schematisk teckning med tre förenade katsatyper, var och en för sig känd från Långhalsen. K. Gyllenborg, Insjöfisket, 1770.



Den första ribban, eller mynningsspjälan, får en lätt avhyvling och de tre järntrådsbanden fästas vid den genom en enkel ögla.

Under dessa förberedelser har en man rott ut till katsaståndet och mätt vattendjupet, vilket är av väsentlig betydelse för avståndet mellan banden. Det mellersta av dessa sättes ungefär i vattenlinjen, om man tänker sig en spjåla löst ställd på sjöns botten. Det undre bandet fästes en fot från ribbans ände och det övre och tredje på en höjd, avpassad efter sjöns varierande vattenstånd och den höjd över detta man önskar att den färdiga katsan skall ha.¹

De tre bindarna slå sig ned på bänken bakom första ribban, som ligger utlagd mellan stängernas ändar. Var och en har sitt band — järntråden — till höger, utdraget bakåt. Några sammanvridna kvistar böjas vid järntrådsöglan runt spjålan och tråden. En ny spjåla lägges intill den första och kvistknippets tjocklek bildar det lämpliga avståndet. En ny kvist sättes i den lilla buketten, knippet vrides hårt för att hålla samman och föres kraftigt åt höger över spjålan nummer två, under järntråden och så upp igen, bild 5. Spjåla lägges intill spjåla och arbetet fortsätter raskt till dess de tio alnarna äro bundna, bild 6. Vartefter mattan växer skjutes den nedför stängerna och når till slut en liten märkpinne, som slagits ned i marken på det bestämda avståndet. Då är första golvet färdigt och nu hör det katsaägaren till att bjuda på kaffegök om fisken skall gå till i framtiden.

Bindningen är inget invecklat arbete men fordrar stor precision för att inte den färdiga mattan skall bli skev. Därför ligger mät-ribban med de inskurna måtten hela tiden framför bindarna. Skulle någon förskjutning i längdriktningen uppstå på endera sidan, utjämnas denna genom att tjockleken ökas eller minskas hos kvistknipporna. Ytterst viktigt är att knipporna vridas samman tillräckligt hårt. En enda lös spjåla kan betyda att den färdiga katsan lämnar fisken öppen väg ut.

Tiden är nu inne att slå ut det första golvet och ett beundrans-

¹ Den här fotograferade katsan utslogs vid ovanligt lågt vattenstånd, vilket orsakar en viss skillnad mellan bilderna och texten, som avser normala förhållanden.



Bild 3—4.⁵ Upptill: Sjön Långhalsen med tre katsor efter vasskanten. Nedtill: Underlaget för katsans bindning.

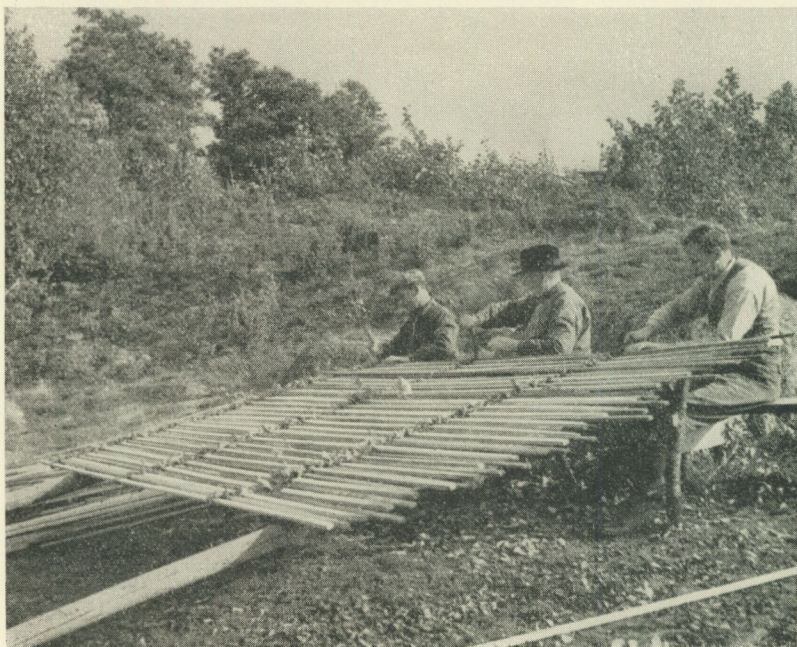


Bild 5—6. Upptill: Kvistknippet vrides samman, föres runt spjälan och under järntråden-bandet. Nedtill: Spjåla lägges intill spjåla och mattan skjutes sakta nedför de lutande stängerna.



Bild 7—8. Upptill: Motet lägges ut över spjäl mattans mellersta ribbor. Nedtill: Genom en hank förenas motet med spjäl mattans mittribba.

värt moment inträder i den genomtänkta tekniken. "Motet" kommer till användning, bild 7. Det är ett redskap, vars utseende framgår av bilderna. I huvudsak kan det sägas bestå av en grov, avrundad träplatta med två snedställda inskränningar vid ena sidan och två vinkelrätt utskjutande, ungefär 4 alnar långa störar, bild 8. Motet är den mall, som vid utsättandet i sjön håller formen på det tunga och svårhanterliga golvet. Det lägges nu tvärs över spjalmattans mitt med träplattan åt höger, det vill säga åt den del av golvet, som sättes ned i vattnet. Mattans mittribba och den undre stören förenas på var sida med en kraftig hank. Två man gripa tag i vardera ändan av spjalmattan och föra mynningsspjalorna fram till och ned i motets skåror. Den så dubbelvikta mattan vikes än en gång och bildar därigenom en kompakt rulle, bild 9—11. Utskjutande kviständar på undersidan skäras bort och hela rullen bindes samman med ett rep. Knuten kommer vid utsättandet under vattenytan och är därför så anordnad att den kan lösas genom en lång träspjåla. Intill vidjehanken vid motets träplatta knytes ytterligare en lång, dubbel lina, som föres upp till golvets oversida och där fästes löst.

Arbetet med det andra golvet börjar och en genomförd arbetsfördelning inträder i laget. De två lediga männen lasta den färdiga spjalmattan i en eka och ro denna och ytterligare en båt ut till katsaståndet, bild 12. Båtarna förankras vid särskilda hjälppålar enligt ett visst system, som särskilt i bläst visar sin nödvändighet. Försiktigt stjälpes den stora spjålrullen i vattnet och ställes med baksidan tätt intill den så kallade ryggpålen, bild 14. Den förut nämnda linan från motets undersida föres med en part på var sida om denna påle under den inre av båtarna, som ligga intill varandra med den inre mot ryggpålen. Medhjälparen står med ett ben i vardera ekan och drar i linan och tvingar härigenom det kompakta golvet, som givetvis vill flyta upp, i läge. Golvet står nu lodrätt och har sin grundfigur given genom motets form. Några av spjalorna bultas ned med en yxa, dels vid ryggpålen, dels i motets skåror, varefter draglinan spelat ut sin roll. Båtarnas lägen ändras och det sammanhållande repet löses upp. Golvets vingor vecklas ut med hjälp av katsakroken, som träs ned under



Bild 9. Golvets första halva vikes in.



Bild 10—11. Upptill: Golvet vikes samman. Nedtill: Första golvet färdigt att föras ut till katsaståndet.



Bild 12—13. Upptill: Man rör ut med första golvet. Nedtill: Påldraget i användning.



Bild 14—15. Upptill: Första golvet sättes i sjön. Nedtill: Skrovgår'ns inre vägghalva sättes ut.



Bild 16—17. Upptill: Sista avputsningen. Spjälorna bultas ned. Nedtill: Riset trampas ned i katsagär'n.

spjäländarna. Kroken är så formad att den inte skall fastna i spjäl mattan. Vartefter golvet får sin form hålles det i läge av pålar, som slås ned vid utsidan och bindas vid spjälorna med järntråd, även det givetvis en omformning av det gamla bruket med hankar. Slutligen bultas så många spjälor ned att golvet är väl förankrat för tillfället.

Om arbetslaget är skickligt skall nu det andra golvet vara färdigt att slås ut. Det sättes symmetriskt mot det första efter samma principer.

Arbetet fortskrider och bindningen börjar av de fyra spjäl mattor, som skola bilda katsans mittparti, "skrovgården". De äro betydligt kortare, omkring 3 alnar var. De två första forslas ut samtidigt och skola i en svag båge bilda skrovgårdens ytersida. Arbetet är betydligt enklare än vid utsättande av golven och motet är helt obehövt. Det är av praktiska skäl mattorna äro två. Lätta och bekväma att hantera kunna de slås ut nästan direkt, endast med smärre jämkningar av katsakroken. Utslagna bilda de en enda sammanhängande vägg.

Därnäst slås skrovgårdens bägge inre väggar ut och böjas i mitten till den mjukt svängda strut, som utgör katsans ingång, bild 14. Även dessa spjäl mattor äro omkring 3 alnar långa. Mitt i öppningen slås en påle ned och vid den fästes inre änden av den sist bundna mattan, kallad landbladet, "lannbla't". Det sträcker sig ungefär fem alnar vinkelrätt ut från skrovgården och fortsättes fram till stranden av den ganska vårdslöst lagda risarmen, risgå'r'n eller katsagår'n.

I stort sett är arbetet nu färdigt och laget kan brytas. Alla spjälor slås ned till samma höjd, bild 16, och risgå'r'n får en förstärkning av några färska granbuskar, bild 17.

Ett tränat arbetslag skall utan svårighet kunna binda och slå ut en katsa på en dag. Men det börjar bli ont om folk, som kan konsten numera. Den ovane sättes helst vid bindningen. Ute på sjön passar han inte. Där måste arbetet ske med sådan vana, att misstag äro uteslutna. Ett felgrepp kan betyda att spjäl rullen med stort besvär måste fiskas upp ur sjön, föras i land och göras i ordning på nytt. Särskilt i stark bläst kommer den genomtänkta



Bild 18. Med häv tages fångsten ur katsans golv. Detta kallas att "leta katsa".

tekniken till sin rätt. Det är ett konststycke att i två vingliga ekor under vindens tryck hantera en nästan kompakt vägg av trävirke med åtskilliga kvadratmeters yta.

All slags fisk går i katsorna. Det är gädda och braxen och abborre och ål och vad som nu kan finnas i sjön. Fångsten sker med en långsmal håv, som föres runt i golvens vindlingar. Det kallas att leta katsa, bild 18. Även vintertid kan katsan vara givande men isen måste då givetvis huggas upp för varje gång. Förr, när man inte var så noga med fiskbeståndet, hände det när sjön "kvävde" — det vill säga fisken inte fick luft under isen — att vakar höggos upp både inne i katsan och utanför skrovgårdens öppning. Fisken sökte sig då dit i massor och kunde håvas upp både inom och utom redskapet.

Katsorna äga en utomordentligt vidsträckt spridning med tyngdpunkten i vår världsdel på finsk-ugriskt och slaviskt område. Av flera skäl anser man att de kommit till Sverige, som är deras västligaste utpost, från finskt område. Tidpunkten är dock okänd. I södra och mellersta delarna av landet ha de i mångskiftande former fyllt de grunda och gyttjerika sjöarna och vikarna, bild 2. Mera sällsynt ha de förekommit i Norrland. Det ekonomiska 1700-talet satte stort värde på dem och Gyllenborg skriver i En kort Afhandling om Insjö-Fisket, att "inga fiskeredskap äro så indräktige som desse, i synnerhet om våren när Braxen leker". Han beskriver en mångfald former och ger goda råd, huru de skola placeras i förhållande till vassar och strandkonturer. Hans ord att "kartsor äro så almänt kiända så jag tror det näppeligen någon fins, som icke wet huru en sådan skall göras" gälla dock icke längre. På de flesta håll äro de försvunna och lagstiftning reglerar deras användning. Inom kort skola endast några lutande pålar vid vasskanterna vittna om ett uråldrigt redskap, där erfarenhet, händighet och samarbete med enkla medel nått en utmärkt fulländning.

KUNGLIGT DUKFRAGMENT I NORDISKA MUSEET

av Elisabeth Thorman

Sjuttonhundratalets svenska tillverkning av damastduktyg torde i avsevärd grad ha burits upp av det från hovet visade intresset. En ansenlig förbrukning av duktyg kom i detta höga hushåll i fråga, och detta av en anledning, vilken ovillkorligen kastar en skugga över t. o. m. den mest plikttrogna åldfru: det oansvariga sätt, på vilket man förfor med dessa kostbara och förnäma vävnader. Över lakejer, fatburspigor och tvätterskor m. fl. har vederbörande åldfru haft ringa makt. Det är ej nog med, att som "sletet" och "obrukeligt" betecknas duktyg, vilket endast ett par år förut är nyinköpt; av listorna på "förkombne" föremål framgår, att exempelvis servetterna försvunno icke alltid en och en, men mycket ofta dussinvis.

Dessa omständigheter, i och för sig beklagliga, bli för svenska utövare av damastväveriets ädla konst till ovärderlig fördel. Icke en eller annan gång, men årligen gör hovet beställningar. Dessa, som från och med 1741 uteslutande hade gällt Flor, taga året 1774 sin början även vid den Gäfverbergiska verkstaden i Gävle.

Vissa omständigheter göra det antagligt, att ett dukfragment i Nordiska museets ägo står i närmaste sammanhang med det duktyg, vilket man i Gävle årligen (någon gång två gånger om året) under perioden 1774—1798 hade glädjen och äran att få leverera till fatburen på Stockholms slott.

Redan den 9 februari 1774 kunde mästern Gäfverberg underätta Gävle hallrätt om "at han till hösten skall få prästera för Kongl. Hofwet et wackert partij duktyg — —". Den högst hedrande beställningen har tydligen kommit tidigare än han väntade;

redan den 15 april har kontraktet skrivits, den 18 april utanordnas ett förskott på 1000 daler silvermynt (3000 d. kopparmynt), vilket mäst^{er} Gäfverberg kvitterar i Gävle den 21 april, och den 23 juli är arbetet i gång.

Av beställningen, vilken gällde 14 dukar och 28 dussin servetter, lämnades större delen, 9 dukar och 16 dussin servetter, den 1 november, då äldfrun Sara Kiesmecker erkänner deras mottagande. Man frågar sig för övrigt ovillkorligen på vad sätt detta duktyg, som blev färdigt först under sensommaren eller den tidiga hösten, kunde hinna blekas före den 1 november? Att resten, 5 dukar och 12 dussin servetter, lämnades först den 8 juli 1775 (mäst^{er} Gäfverberg tycks personligen ha överbringat detta), betyder däremot, med hänsyn tagen till den långa blekningstiden, icke något oförklarligt uppskov. Äldfrun erkänner mottagandet samma dag; enligt hennes "sömmarlönsräkning" av den 18 september 1775 har hon för de 5 dukarna fått 5 daler stycket, för servetterna 5 daler dussinet.

Mäst^{er} Gäfverberg kan den 10 december 1774 meddela Gävle hallrätt, att det kungliga duktyget har avgått och att han "haft den lyckan at icke allenast vinna fullkoml. Approbation därå, utan ock fått mottaga en än större requisition för högben:te Kongel. Hof. Rätten betygade sit nöije deröfwer". I själva verket hade ett nytt kontrakt skrivits den 14 november.

För sina nya betydande beställningar stod mäst^{er} Gäfverberg väl rustad, ej minst tack vare den "bredstol", som hade anskaffats, och som den 30 maj 1773 beskrives som "nyligen inrättad". Bredden på det duktyg, som här vävdes, var imponerande, hela 5 alnar, d. v. s. 3 m. (Flor kan f. ö. samtidigt uppvisa ett duktyg av ännu anseeligare bredd, nämligen 6 $\frac{1}{4}$ alnar, d. v. s. 3,75 m.).

Ytterst fåordiga äro såväl mäst^{er} Gäfverberg själv som Gäfle hallrätt angående detta kungliga duktyg. I sin redogörelse för 1775 upptar mäst^{er} Gäfverberg:

St.	alnar		Srmt
12	108	Damast Duk Dräll för Kongl. Hofwet 1	
		Bredd à 8 d.	864
432	D:o	Drälls Servietter för dito à 4 d.	1728
			2592

Longf. Gartenbäume 1792
Debit

[illegible]

J. E. Taylor

Bild 1. Mäster Halfvard Gäfverbergs räkning till Stockholms slotts fatbur av den 8 juli 1775. Hovstatsräkenskaperna, Slottsarkivet.



Bild 2. "Swea wapen". Fragment (bården) av duk, troligen från mäster Halfvard Gäfverbergs damastmanufaktur i Gävle. Nordiska museet 114,135.



Bild 3. "Swea wapen". Fragment (mittpartiet) av duk, troligen från mästern Halfvard Gåfverbergs damastmanufaktur i Gävle. Nordiska museet 114,135.

Vid samtliga senare årsredogörelser till kommerskollegium nämner mäster Gäfverberg aldrig hovet. Och enda gången Gävle hallrätt hänvisar till den heder, vilken bevisats stadens högt ansedda manufaktur, är i fabriksberättelserna för året 1776: ”— och Fabriqueuren Gäfverberg nästan allenast eller endast hållit sig wid Linne Arbetet för Kongl. Håfwet”.

Att det Gäfverbergska duktyget på högsta ort fick ett så högt anseende, att så länge manufakturen är i gång — till året 1798 — beställningar ständigt ingingo, framgår alltså på intet sätt av de till kommerskollegium inlämnade redogörelserna. I stället lämna hovstatsräkenskaperna klara och utförliga uppgifter. Den 20 nov. 1781, ett par månader före sin död, har mäster Gäfverberg skrivit sitt nionde kontrakt med den kungliga fatburen.

I kontraktet mellan mäster Gäfverberg och den kungliga fatburen har utan tvivel duktygets mönster varit beskrivet; intet kontrakt är emellertid bevarat från hans tid. Det är först en räkning av den 8 juli 1775, som i detta avseende ger ett meddelande. Det framgår därav att mäster Gäfverberg — liksom Flor — begagnar det mönster, som i redogörelsen från Flor av år 1741 betecknas som ”Sweriges Wapn”. Räkningen, jämför bild 1, är av följande lydelse:

”Kongl. Fateburen, Debet

Enligit Contrackt af den 15 Aprill 1774 Lefwererat resten af det däruti Specificerade duktyg, neml:n Femh sty:n Dammast dräls dukar med stora strö Kronor och Swea Wapen mittuti samt begiärning, hwarje duk 5 al:r bred, 9 al:r long, gör 45 al:r à 24 D:r

D:r 1080

12 dussin el:r 144 sty:n Dammast dräls Servietter med smäre strö Kronor och begiärning hwarje Serviet 6 qwarter bred 7 qwarter long à 11 1/2 D:r styck

D:r 1656

Summa K:rmt D:r 2736

Stockholm d. 8 Iulij 1775

H. Gäfverberg.”

Den beskrivning, som här ges, passar fullständigt in på mönstret i Nordiska museets dukfragment, bild 2—3. ”Swea

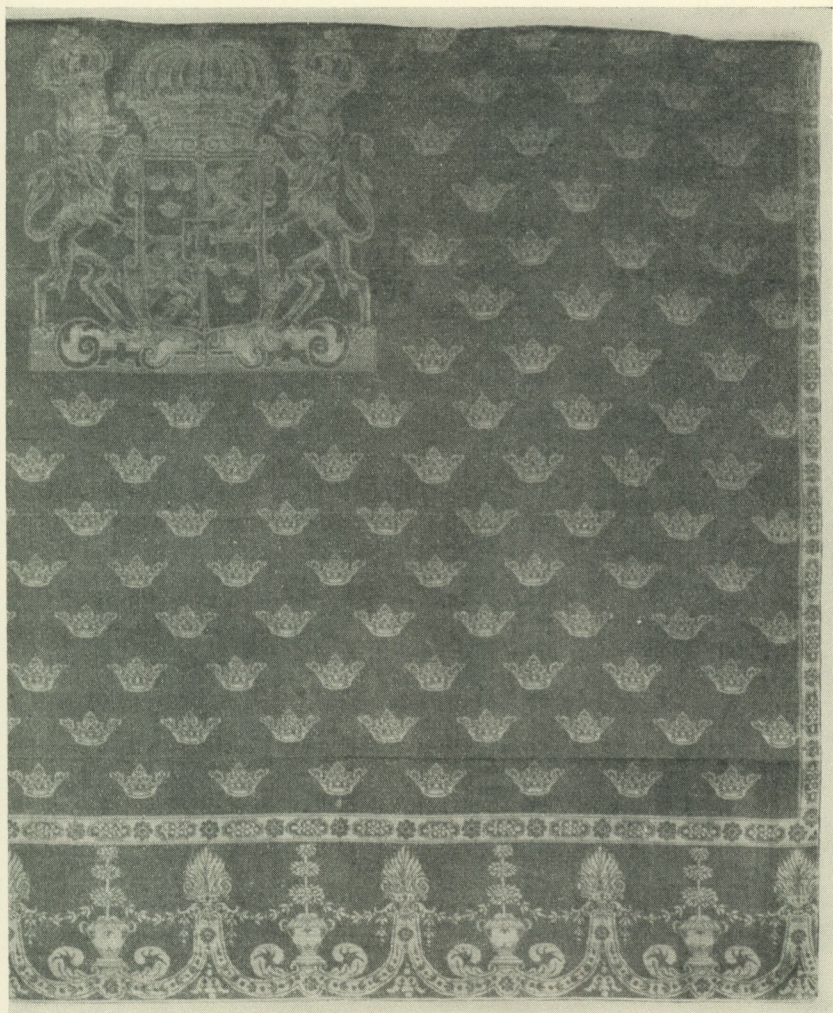


Bild 4. "Sveriges wapen". Fragment av duk från Flors damastmanufaktur. Privat ägo. Foto Nordiska museet.

Wapen" är det av konung Gustaf III med förkärlek begagnade vasavapnet; vi finna detsamma på det samtidiga duktyget "Sveriges Wapn" från Flor, bild 4 (katalogen för damastutställningen i Stockholm 1936, nr 11). Då Flor för sitt duktyg begagnar sig av en äldre bård,¹ har man, där dukfragmentet är vävt, tydligen låtit teckna en ny sådan; ett stiltypiskt gustavianskt drag i densamma utgör den virade stav, vilken inramar bårdens graciösa buketter. Denna bård blev senare populär i mycket hög grad och användes flitigt så väl vid Vadstenamanufacturen som av enskilda vävare. I mästare Gustaf Hellgrens mönstersamling (hos godsägare Widlund, Tranjerds-torp) går den under benämningen "gamla hofbigjärningen".

Duktygets material är hälsingelin och ovillkorligen tycks av denna omständighet slutsatsen kunna dragas, att en av de båda norrländska manufakturerna är dess ursprungsört. Men bevisligen är det ej från Flor. Enligt den granskning som godsägare Widlund vid Gävleutställningen underkastade detsamma, kan varken i spånad eller vävnad överensstämmelse påvisas med duktyget från Flor (vilket just den gången kunde klarläggas). — Om det Gäfverbergiska duktyget äro vi hittills fullkomligt ovetande; ännu har ingen enda duk eller servett med full bestämdhet kunnat påvisas som härrörande från verkstaden i Gävle. Två förödande eldsvådor (åren 1776 och 1869) ha låtit allt det duktyg förgås, till vilket en gång det Gäfverbergiska namnet knöt sig. I katalogen för Gävleutställningen, dit Nordiska museet med älskvärd tillmötesgående utlånat fragmentet, infördes det därför, såsom nr 67 under rubriken "Flor eller den Gäfverbergiska verkstaden".

Andra möjligheter för detta duktygs ursprung låta sig knappast tänkas. Vadstena, som från och med år 1783 väver duktyg i helbredd, begagnar sig icke av hälsingelin. Duktyg, även i helbredd och med Sveriges vapen, har i mars 1774 för hovets räkning inköpts av brukspatron J. Hierpe; av vissa uppgifter tycks dock framgå, att det här är fråga om utländsk vara. Varken i kommerskollegii eller manufakturkontorets arkiv finns från dessa år upp-

¹ Tagen i bruk för det kungliga duktyget "strödda kronor", omtalat redan 1742. Katalogen för damastutställningen i Nyköping 1935, nr 1.



Bild 5. Servett från Vadstena damastmanufaktur omkring år 1800. Troligen kopia av servett tillhörande "Swea wapen" från den Gäfverbergiska verkstaden i Gävle. Privat ägo. Foto Nordiska museet.

gift om någon annan svensk manufaktur än de tre ovannämnda, där ett duktyg av den höga kvalitet, som här erfordrades, kunde framställas.

Nordiska museets dukfragment (något avklippt) visar en bredd av endast 2,59 m. och har alltså ej tillhört de allra första årens kungliga duktyg, vars dukbredd uppgives till 5 alnar. Det har däremot tillhört det duktyg om $4\frac{1}{2}$ alnars bredd (2,70 m.) vilket man redan samma år vävde vid Flor och rätt snart även i Gävle, och vilket befanns så lämpligt, att en övervägande del duktyg senare vävdes i denna bredd. — Av mästare Gäfver-

bergs beskrivning på servetterna till "Swea Wapen" framgår, att här endast har kommit ifråga "smäre strö Kronor och be-giärning". Tydligen har man lika litet här som i konung Adolf Fredriks kröningsduktyg framställt vapnet i så förminskad form, att det fått rum på servetten (jämför förf., "En rest av konung Adolf Fredriks kröningsduktyg" i Nationalmusei årsbok för 1936).

I detta sammanhang bör erinras om en servett på damastut-ställningen i Stockholm 1936 (nr 55), vars mönstring är fullt överensstämmande med mäster Gäfverbergs beskrivning och vars bård är densamma som dukfragmentets, bild 5. Men den är från Vadstena manufaktur och från omkring år 1800 (ovanligt nog bär den invävd dåvarande verkmästarens, D. Heitz, signatur, och torde alltså vara vävd av, kanske även för honom). Synnerligen troligt är, att den är en kopia av en servett, utgången från mäster Gäfverbergs verkstad och tillhörande samma "Swea Wapen" som Nordiska museets dukfragment, vilket i sitt kungliga skick, sin utsökt tecknade bård och sin omsorgsfulla och goda teknik torde få anses som ett prov — och ett ypperligt sådant — från den Gäfverbergska verkstaden i Gävle.

MIDSOMMARFIRANDET VID ÖSTERBY BRUK

av Eskil Cronlund

Den för sin hembygds kulturminnen livligt intresserade magister Carl Gustaf Rollin har i sin 1841 utkomna "Beskrifning öfver Österby Bruk" givit en antydning om de egendomliga former under vilka midsommaren här firades (sid. 22 o. följ.). Rollin, som var född 1797, uppehöll, innan han 1839 blev kyrkoherde i Vassunda, en lång följd av år tjänsten både som brukspredikant och skolmästare i Österby. Hans skildring lyder:

"Sluteligen må och några ord nämnas om den så kallade Midsommarsfesten, hvilken vid Bruken i allmänhet här i Bergslagen, är en egen slags högtidlighet. Här vid Österby firas den på följande sätt. Brukets arbetspersonal är för denna högtidlighet indelad i 6 afdelningar eller, så kallade, 1 a g; 2 Hammarlag, 1 Masugns- lag, Stalls- laget och Handtverkare- laget, samt ett extra Lag, hvilket sednare erhåller sin förplägning på Vårdshuset. Till hvardera af de 5 förstnämnde lagen utlemnas från Bruks- magazinet något före Midsommar en viss quantitet malt, hvaraf dens hustru, hos hvilken laget hålles, brygger öl. Midsommar- aftonen samla sig arbetarena med hustrur och barn, hvar och en till det lag de höra. En spelman ledsagas dit af ungdomen i högtidlig procession hvilket kallas, a t t t a g a u t s p e l m a n n e n. En majstång, som emedlertid blifvit utsmyckad, uppreses nu. Öltunnan uppslås — dansen begynner efter en nyckelharpas skorrande toner, och allt blir glädje och gamman. Sednare på aftonen besökas lagen af Bruks- Egaren och Brukets öfrige Stånds- personer. Dansen slutas tidigt, för den kommande Högtidsdagen.

Midsommardagen hålles Gudstjenst, hvarvid choralerna sjungas fyrstämmigt af Brukets innevånare, som dertill efter Psalmodikon blifvit inöfvade, och hvari de ega en verkligen förvånande färdighet. På eftermiddagen är offentlig dans i ett för detta ändamål i Stallbyggnaden uppstädadt Vagnshus. Dansen upphör precis kl. 12 på natten. Dagen derefter dansas ånyo på samma ställe ifrån kl. 3 e. m. till kl. precis 9 på aftonen, då dansen upphör. Derefter, i händelse af vackert väder, gör man en promenad omkring Bruket och kl. 11 på aftonen, är allt tyst och hvilat, och dermed är Midsommarfesten slutad."

I stort sett hava dessa av Rollin skisserade plägseder, med en del av tidsförhållandena betingade ändringar, genom traditionens makt förmått fortleva intill senaste tider. Av anledningar, som i det följande komma att beröras, firades emellertid midsommaren år 1917 för sista gången i enlighet med de gamla sedvänjorna, varför dessa genom en närmare redogörelse ansetts böra räddas ur glömskan.¹

Lagindelningen undergick med åren vissa förändringar. Övre hammarlaget eller "opphammarlaget" utgjordes av den personal, som hade arbetet förlagt till den i våra dagar till kvarn ombyggda vallonsmedjan. Nedre eller "herrgårdshammarlaget" hade sitt namn efter den vid herrgården belägna, numer till vallonmuseum inrättade smedjan. Ända fram till omkr. 1885 hade mästaren eller förmannen, i de lag där sådan fanns, skyldighet att, som det hette, "ha laget". Då de båda hammarlagen vart och ett hade två förmän, mästerräckaren och mästersmältaren, fingo dessa vart annat år turas om att vara "lagman".

Masugnslaget utgjordes, som namnet anger, av den personal, som i masugnen arbetade med framställningen av tackjärnet. Förmanen kallades masmästare. Till stallslaget, vars förman bar titeln stallmästare, hörde all stallpersonal, alltså "körare", hovslagare m. fl.

¹ Efterföljande framställning utgör en bearbetning av de uppteckningar, som författaren under sommaren 1936 gjort för Nordiska museet (Etnologiska undersökningen). För välvilligt lämnade upplysningar står författaren i tacksamhetsskuld till f. d. stålverksförmannen vid Österby bruk Wilhelm Bergström samt f. d. förrådsfaktorn vid samma bruk Lars Hammarström.

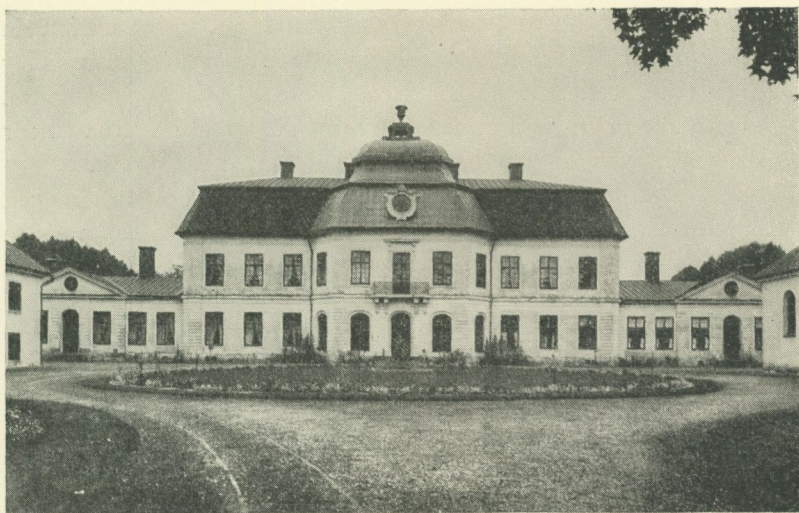


Bild 1—2. Österby bruk, Uppland. Upptill: herrgårdens huvudfasad. Nedtill: bruksklockan och arbetarnas bostäder. Foto Nordiska museet.

Ur det tidigare nämnda hantverkarelaget, vilket omfattade ett flertal yrkesgrupper, utvecklades småningom två hantverkslag (nr 1 och nr 2). Hit hörde "bruksfiskarna", vilkas uppgift det var att förse herrgården med fisk samt att själva tillverka de för fisket nödvändiga redskapen, vidare snickare, målare o. a.

Då det under Österby lydande jordbruket kom under egen förvaltning, bildades ännu ett lag, lantgårdslaget. Inom detta valdes liksom i hantverkslagen årligen ny lagman, eftersom där ingen särskild förman fanns.

I början av 1880-talet uppstod det s. k. stålverkslaget, vilket omfattade den med stålsmide sysselsatta personalen, men i vilket även åtskilliga, som tidigare tillhört något av hantverkslagen, sökte sig in.

1884 bildades vid Österby bruk en godtemplarloge. Som en följd härav uppstod redan påföljande år det s. k. godtemplarlaget, vilket i sin krets upptog åtskilliga medlemmar ur samtliga av de tidigare nämnda lagen. Vid samma tidpunkt gick även en stark religiös rörelse genom bygden, en blåbandsförening bildades, och det föreföll, som om denna skulle verka upplösande på det gamla midsommarfirandet. Den hos bruksbefolkningen starkt rotade känslan för traditionens helgd verkade dock i motsatt riktning. Vid sidan av övriga lag bildades ett blåbandslag, vars medlemmar slopade majstång och dans men märkligt nog uppehöll plägseden att dricka midsommaröl.

Den för midsommarbrygden erforderliga kvantiteten korn, vilket f. ö. var det enda sädesslag som brukades för detta ändamål, tillhandahölls av bruket. Lagmannen antecknade i god tid namnen på alla dem, som skulle vara med. Namnlistan avlämnades sedan någon gång i maj på brukskontoret, där bokhållaren räknade ut den kvantitet, som sammanlagt skulle utlämnas. Varje mästersed samt stål- och vallonsmederna skulle oberoende av hushållets storlek erhålla 1 fjärding (ungefär 20 liter) korn, alla de övriga, menige man, fingo $\frac{1}{2}$ fjärding vardera. När bokhållaren fått samtliga lags listor färdiga, återstod för honom endast att skriva ut rekvisition till bruksmagasinet. Förutom kornet utgick samtidigt vissa andra naturaförmåner såsom den för brygden

erforderliga humlen (bruket hade för ändamålet särskild humlegård), 1 skålpund salt sill till varje man o. s. v.

Hammarsmeden och förmannen vid Österby bruk Johan de Faire (född 1868, död 1932), som gjort en upppteckning betitlad "Wallonsmide och bruksliv i Dannemora bergslag under gångna tider" (Tekniska museets arkiv, nr 40 b), anför på tal om denna gratifikation en tradition eller sägen, vars innehåll i korthet är följande. Vallonerna, som vid sin inflyttning till Sverige voro kalvinister, underhöllo förbindelse med den reformerta församlingen i Stockholm, dit de en gång varje sommar vandrade för att taga nattvarden. De försågos vid dessa tillfällen med vin av sin husbonde Louis De Geer. Efter dennes död erhöles i stället "vinpengar", som utbetalades till var och en oavsett om de gingo till Stockholm eller ej. Sedan vallonerna sammansmält med den övriga befolkningen och övergått till den lutherska kyrkan, skola dessa "vinpengar" hava förvandlats till gratifikation vid midsommar.

Mältning och brygd ombesörjdes för varje lag av vederbörande lagmans hustru, vilken dock i allmänhet biträdades av någon på området särskilt förfaren kvinna. I de fall då lagmanssysslan år efter år innehades av samma person fick alltså vederbörandes hustru lika länge och utan någon som helst ersättning omhändervar det ganska betungande arbetet med brygden. Det hände dock aldrig, att någon klagade häröver. En gammal gumma, som under många år skött brygden, blev en gång av en yngre man tillfrågad, om hon ej fann det besvärligt. Karakteristiskt lär hennes svar ha varit: "Äh gosse, inte ä' de nå't, vi ha ju mäskan åt kräken."

Bryggningen ägde rum en vecka före midsommar. Tidigast höll man till i lagmannens kök. Först på 1870-talet fick man särskilt bryggshus. Det var synnerligen viktigt, att ölet blev riktigt gott. På midsommaraftonen brukade nämligen i synnerhet ungdomarna besöka olika lag, avsmaka deras öl och sedermera fälla omdöme om, vilket lag som hade den bästa brygden. Ölet omtalas också av de gamla som något alltid utomordentligt både gott och starkt. "En mugg kändes som ett par supar", är ett av dessa omdömen.

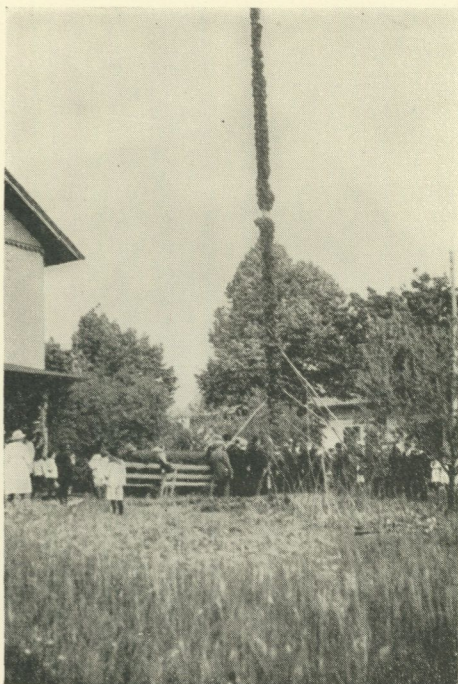


Bild 4. Godtemplarlagets majstäng reses med tillhjälp av båtshakar. I bakgrunden arbetarebostäder vid Gimogatan. Foto G. Ström 1916.

När brygden slutligen var undanstökad, fingo ungdomarna hjälpa till med att forsla ölet till ett svalt ställe i någon bod, där det fick stå och jäsa ungefär ett dygn. Sedan tappades det på tunnor, som uppstaplats i lagmannens källare, och is hämtades från en för detta särskilda ändamål upplagd isstack.

En afton ett par dagar före midsommarafton begav sig ungdomen ut för att plocka liljekonvaljblad, med vilka majstången skulle klädas. De förvarades tills vidare i "lagkällaren", där det tack vare isen var svalt. Vid tvåtiden på midsommaraftonen samlades de olika lagen för att kläda majstångerna. Någon kväll tidigare hade man grävt en trumma, i vilken stången skulle sänkas. Nu lades denna, i regel omkring 20 m. hög, på bockar, som placerats utanför lagmannens hus, där stången skulle resas. Ungdomen fick hjälpa till med att varv för varv binda fast liljekonvaljbladen, tills stången

på detta sätt blivit helt överklädd. Någon utsmyckning med kran-sar, girlander e. dyl. förekom icke. Däremot kröntes stängen av vederbörande lags emblem, för stallslaget en flöjel i form av en häst, för de båda hammarlagen en hammare, som genom ett vind-hjul sattes i arbete. Mot slutet av 1800-talet ersattes de gamla sinne-bilderna allmänt av en svensk flagga.

Sedan stängen blivit färdigklädd, blev det en paus till kl. sex, då alla manliga medlemmar av laget infunno sig för att hjälpa till med resningen. Lagmannen hade under tiden burit fram alla de för ändamålet nödvändiga redskapen — båtshakar, stänger, pikar. Två gamla gubbar skulle vid resningen hålla stängens fot-ände fast vid marken. När den äntligen blivit rest, utbröt ett all-mänt jubel och det hurrades för fullt. Nu var midsommaren in-vigd.

Alla, som deltagit i arbetet med resningen, fingo nu "maj-stångssupen". Brännvinet, som ej bestods av bruket, hade samman-skjutits av deltagarna. Lagmannen delade härefter ut sillen och begav sig sedan ned i källaren, där han fyllde två kopparhinkar med öl. Sedan dessa blivit uppburna på gårdsplanen, fick var och en dricka hur mycket han ville och det var lagmannens skyldighet att tillse att hinkarna aldrig voro tomma. De dryckeskärl man använde voro förutom porslinsmuggar gamla silverbägare som lånats samman bland lagets medlemmar.

Så småningom började dansen, som försiggick i köket. Man dan-sade gammalvals, polska eller polkett efter nyckelharpa, fiol eller dragspel. Dans runt midsommarstången eller överhuvud ute i det fria förekom däremot ej. På 1880-talet bildades en mässings-kvintett, snart blev det en sextett och omkring 1895 räknade orkestern 11 man. Denna brukade på midsommarafton gå om-kring och spela i alla de lag, vilka hade någon medlem i orkestern. Sedermera blev det också vanligt, att orkestern, när majstängerna höllo på att resas, besökte lag efter lag för att "blåsa upp stängen". Man brukade då spela "Björneborgarnas marsch", "Marsch hela kompani" e. d. Så småningom utökades repertoaren och en musikfanjunkare från Upplands infanteriregemente kallades en och annan gång för att leda inövandet av nya musiknummer.

På kvällen kom brukspatronen med sina gäster. de Faire har i detta sammanhang gjort följande anmärkning: "Det var då för sed att alla reste sig upp och bugade för patron, fruntimmerna nego. Då kunde det ju visserligen hända att någon av de bugande, som fått för stor 'florshuva' vid den ödmjuka bugningen föll raklång framför patrons fötter, till stor munterhet för honom och alla närvarande, utom för den fallnes hustru, som kände sig generad och måste hjälpa upp sin fallne äkta hälft." Även inspektoren och övriga tjänstemän av alla grader brukade besöka de olika lagen. Dessa ståndspersoner inbjödos först i kammaren för att där smaka på ölet, innan även de togo sig en sväng i köket. Klockan tolv slutade dansen. Ungdomarna samlades i grupper för att taga sig en promenad, under det att de äldre, vilka varit i arbete tidigare på dagen, i allmänhet genast gingo till vila.

På midsommardagen samlades alla lagen till dans i det uppe vid herrgården belägna vagnshuset, som blivit klätt i den grannaste lövskrud. Rikast utsmyckad var "spelmansläktaren". Ännu har man i minne, att det 1864 varit en så kall vår, att björkarna i trakten kring Österby ännu vid midsommar icke voro utslagna. Men björklövet fick icke fattas, då var det ingen riktig midsommar, och därför begav man sig för att hämta sådant ända ut till kusten, där temperaturen denna vår varit högre. Enligt en tradition, anförd av Märta Tamm-Götlind, lär dansen i vagnshuset ha tagit sin början på så sätt, att ungdomarna någon gång under brukspatron P. A. Tamms tid anhållit att få dansa gemensamt. De hade då fått göra en uppvisning ute vid bruksklockan, och eftersom provet utföll till belåtenhet, fingo de härefter varje midsommar låna vagnshuset. (Österby bruk på Gammel-Tammens tid, Upplands fornminnesförenings tidskrift, XLV: 2, s. 170.)

Klockan tre skulle dansen börja, men dessförinnan hade ungdomarna gått de två spelmännen till mötes. På vägen till vagnshuset passerades stallslaget, där spelmännen skulle in för att få sig en sup. Vägen fortsattes med stallmästaren i täten upp till vagnshuset. Så snart man kommit ut på bruksgatan, började musikanterna spela "Österby vagnshusmarsch", en variant av den

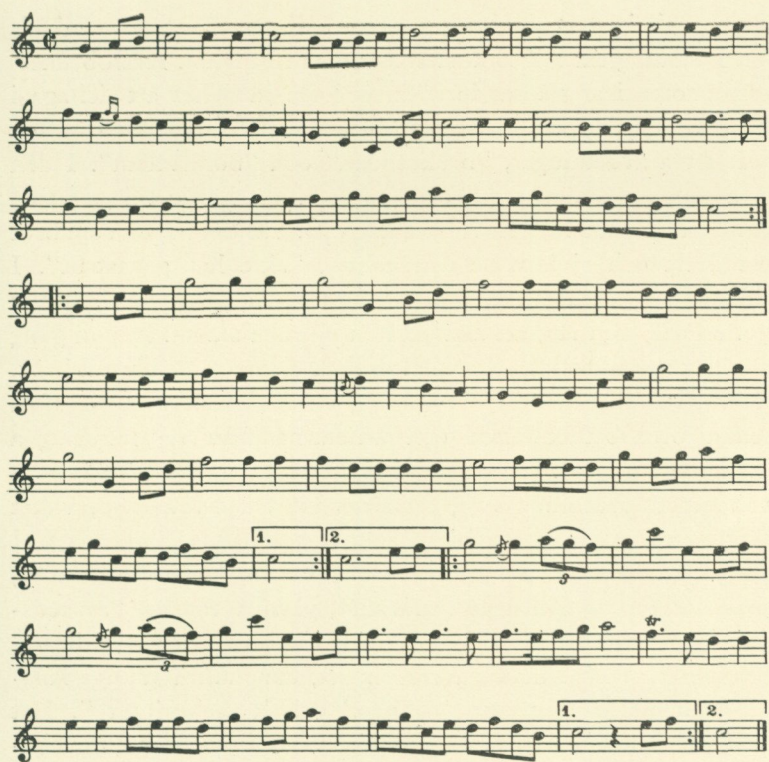


Bild 4. "Österby vagnshusmarsch", upptecknad år 1924 efter spelmanen Karl Svensk, Österby bruk, som spelat den på ovanstående sätt, innan den kom i tryck som "Mungalåten". Nils Andersson, Svenska låtar.

s. k. "Mungalåten", som är känd från Tierps socken (se vidare härom Ruben Liljefors, Upländsk folkmusik, sid. 111 och Nils Andersson, Svenska låtar: Uppland, sid. 48). de Faire kallar den "Storgårdsmarschen" och uppger att densamma, som komponerats av en bygdespelman från Upplands bergslag och ursprungligen varit avsedd som brudmarsch, spelats av vagnshusspelmännen under längre tid än ett sekel, innan den fått detta namn.

När stallmästaren, som bar nycklarna till vagnshuset, hade öppnat dörrarna, spelmännen äntrat läktaren, stämt sina nyckel-

harpor och hartsat stråkarna, spelades det upp en gammalvals som inledning till midsommarens största festlighet. Även brukets arrendatorer i angränsande socknar hade rättighet att deltaga i dansen. För den skull var vagnshuset med en bänkrad i mitten delat i två avdelningar, "bruksåndan" och "bondåndan". I den förra rådde en mönstergill ordning, och det hörde till god ton, att ingen dansade med huvudbonaden på. Var det någon som bröt mot detta och ej åtlydde tillsägelsen, "åkte han genast ut". I bondåndan dansades däremot med huvudbonaden på. Det var f. ö. en oskriven lag, att alla skulle uppträda städat. Någon gång hände det emellertid, att en del oroliga element ställde till bråk. Särskilt i äldre tider var det vanligt, att det etablerades slagsmål mellan bruksbefolkningen och arbetarna från de närbelägna Dannemora gruvor. På det invid bruket belägna värdshuset brukade det förr utskänkas öl, ett slags vin samt brännvin, vilket säkerligen var en starkt bidragande orsak till oroligheterna. I gamla tider var det vanligt, att brukspojkarna och gruvarbetarna, innan de på annandagen skildes åt, gävo varandra "avskeds-knappen". Hade de mot förmodan icke drabbat samman tidigare, blev det emellertid bråk på värdshuset, där "alltid väldiga kalabaliker utspelades emellan 'Schurer' och 'Gyscheklutar'". Det förra var antagonisternas benämning på brukspojkarna, gyscheklutar dessas öknamn på gruvarbetarna (de Faire). Uppe i vagnshuset trakterades emellertid endast spelmännen med öl, som skjutits samman från alla lagen.

En av de under 1800-talets senare hälft mera bekanta harpspelarna var järnbäraren i vallonsmedjan Carl Österberg, född 1842, död 1913. Han spelade i vagnshuset icke mindre än fyrtionio somrar. Som kamrat och läromästare hade han tidigare haft den berömde spelmannen Klas Harpare från Dannemora, död omkring 1875.

Efter det att den tidigare omtalade mässingsorkestern bildats, blev det vanligt att de ordinarie spelmännen efter ett par timmar blevo avlösta för att begiva sig till värdshuset. Brukspatronen och övriga ståndspersoner besökte alltid någon stund under kvällen de dansande. Klockan tolv slutade dansen med att man spelade



Bild 5. Den gemensamma majstången reses utanför vagnshuset.
Foto G. Ström 1918.



Bild 6. Vagnshus och stallbyggnad vid Österby bruk. Foto Nordiska museet.

"avgångsmarschen". Härefter gick var och en till sitt lag för att med lagölet släcka törsten. Lagmannen var f. ö. alls ej befriad från plikter de dagar dansen pågick i vagnshuset. Hans hus skulle under hela midsommarhelgen stå öppet för lagets medlemmar och ölet fick naturligtvis aldrig tryta.

Annandagen gick efter exakt samma program som midsommar-dagen med enda skillnad, att dansen började först kl. fyra på e. m. och slutade redan kl. tio. Efter särskild anhållan hos brukspatronen kunde dock tiden utsträckas en timme.

Tredjedagen hade ungefär samma program som midsommar-afton. På eftermiddagen samlades man hos lagmannen för att dricka kaffe. Sedan vidtog ölbrickningen och dansen i köket. Vid sjutiden togs majstången i allmänhet ned. Fanns det något kvar av ölet och tredjedagen inföll i slutet av veckan, kunde stången få stå kvar till lördagen, då man åter kom tillsammans.

Under inverkan från förhållandena i de nybildade lagen upphörde omkring 1885 den gamla sedvänjan, att lagmanssysslan skulle innehavas av förmannen, i de fall sådan fanns. Omkring sekelskiftet slutade lagen att själva brygga sitt öl. Bruket utlämnade då istället för korn ett motsvarande belopp penningar, för vilket man sedan köpte dricka i bryggeriet. Men nu började intresset slappna. Till följd av de nya förhållanden som skapats genom fackföreningsrörelsen och kanske även till följd av kristiden efter världskriget drog bruket slutligen in ölpengarna. Härmed blev det också slut med den gamla lagindelningen.

År 1917 firades för sista gången midsommar vid Österby på det gamla sättet. Alltsedan 1918 har man emellertid utanför vagnshuset rest en gemensam stång, runt vilken ungdomen först dansar, innan dansen i vagnshuset tager sin början. Men annandagens och tredjedagens festligheter liksom alla övriga sedvänjor, som tidigare gjort midsommarfirandet vid vallonbruken i allmänhet men vid Österby i synnerhet till årets mest uppskattade folkfest, äro nu ett minne blott.

ETT STYCKE FOLKKONST FRÅN 1500-TALET

av John Granlund

Svensk folkkonst låter sig icke sammanfattas under någon formel eller något slagord. Den är rik som livet självt och gammal nog till att ha rätt att bedömas efter sina egna lagar — i den mån vi bliva i tillfälle att lära känna dem. Följande lilla studie är endast ett bidrag till fyllandet av den fordran som Thorild en gång formulerade med orden "att taga hvar sak för hvad den är".

En spånask är ett obetydligt ting, så obetydligt, att det endast undantagsvis nämnes i äldre tiders eljest så rikt detaljerade bo-uppteckningar. Åtskilliga föremål från äldre tid ha dock blivit bevarade, och traditionen om spånaskarnas tillverkning och användning lever delvis ännu. Sveriges äldsta daterade spånask är från Svegs socken i Härjedalen och bär årtalet 1574. Vi ha endast locket kvar, bild 1 och 5. När jag tar upp ett enstaka bevarat lock till ett förkommet föremål till granskning, är det främst för att härigenom kunna tidfästa tekniska och konstnärliga detaljer till gagn för förståelsen av kärltypen i sin helhet. Det bör också ha sitt intresse att söka placera denna vår äldsta ask i sin miljö.

Dessa askar av spån äro icke något specifikt svenskt. Vi träffa dem i hela Norden, i de baltiska länderna och på den germanska delen av kontinenten samt i vissa trakter i andra världsdelar i olika förekomst och utförande. Genom arkeologiska fynd äro spånkärll kända i de österrikiska alperna från yngre bronsålder och i Norden sannolikt från äldre järnålder.

I det följande kallar jag lockbrädan för lock och dess sida svep. Sidan är gjord av en tunn bräda, som är böjd i cirkel och sam-

manfogad vid ena sidan. Asken har haft en liknande underdel, neröver vilken locket har skjutits.

Själva locket är plant och det är den form som vi träffa allmänt inom hela utbredningsområdet. Svepet löper i en fals i locket. Redan denna fals bestämmer asken geografiskt för Sveriges vidkommande till övre Sverige, närmare bestämt området norr om den viktiga kulturgräns, som angives av fäbodarnas sydlinje, vilken sträcker sig från nordliga Bohuslän via Värmland till nordliga Uppland. Svepets fästande vid locket har skett medelst små pinnar, som slagits in genom svep och lock, så att de även bliva synliga på locksidan, bild 2. Detta drag med genomgående fästpinnar är en ovanligare form, som särskilt påträffas i Värmland, Dalarna och Härjedalen samt i Norge. Vår ask har i senare tid blivit lagad med sydda näst.

Vid hopfogningen är svepet försett med tre tungor, bild 5, en form som vi finna utan någon fastare geografisk begränsning i såväl Sverige, Norge som Finland. Svepändarna äro fästade vid varandra genom kedjestygn, en teknik som vi träffa å spånaskar från hela vårt land men rikast i övre Sverige. Även i Norge och på Island är kedjesömmen allmän men däremot mindre vanlig i Finland.

Genom att svepet vid sammanfogningen ligger dubbelt, har man kunnat göra två genomgående urtag i den överst liggande svepändan. Om här legat rött tyg under urtagen i överensstämmelse med vad som varit brukligt längre fram i tiden, kunna vi nu i varje fall icke spåra. Dessa genombrutna urtag träffa vi i vårt land i Norrland, Dalarna, Värmland och ned i nordligaste Dalsland. De äro även kända från hela Norge utom dess nordligaste delar. På tidigt daterade spånaskar är det mest fråga om runda eller korsformade hål. De rikare genombrutna mönstren med hjärtan och dylikt höra 1700- och 1800-talen till och träffas rikast i Dalarna, Härjedalen och angränsande trakter av Norge.

Vi gå nu över till orneringen. I askens mitt sitter en karvsnidad rosett, bild 1. Mellan de koncentriska cirklar, som omgiva denna, uppträda olika motiv inom fem fält växlande i bredd. Locksvepet är indelat i en rad nästan fyrkantiga fält, där växlingen



Bild 1. Ovansida av lock till spånask av fur, daterad 1574. Diameter 41,5 cm., höjd 8 cm. Från Svegs socken, Härjedalen. Nordiska museet 99,779.

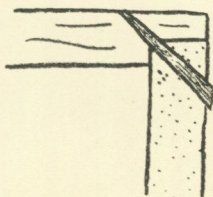


Bild 2. Svegats fästande vid lockbrädan med fästpinne.

mellan olika utformade motiv är synnerligen rik. Indelningen av locket med koncentriska cirklar är allmän å runda svepaskar. Den rika motivväxlingen och uppradningen däremot å Svegaskens svep finns visserligen även senare, bild 14, men låter oss förmoda, att vi här stå inför en medeltida orneringsform. Man får en erinran om bårderna å medeltida textilier eller om den berömda ullskäppan från Rättviks socken i Dalarna från tidig medeltid med sina skiftande mönster i de olika fälten. Den svenska folkkonstens förkärlek för fältindelning och inramning skulle således kunna ses som ett medeltida arv, som å våra spånaskar i stort sett först börjar att brytas från och med slutet av 1600-talet, då på sina håll naturalistiska motiv börja konkurrera med den förut hos oss så gott som allenarådande geometriska ornamentiken. I vissa provinser lever denna senare dock kvar långt in på 1800-talet.

Rosetten är det allmännast förekommande motivet å spånaskarnas lock. Tekniken varierar mellan ristning, karvsnitt och kombination av båda. Av träskärningens olika tekniker har naturligtvis ristningen lämpat sig bäst på de tunna svepen, under det att den djupare nerskurna dekor, som representeras av karvsnittet, här endast i undantagsfall kommit till användning.

Runt om mittrosetten ligger en krans av i rutor skrafferade trekanter krönte med kors, bild 1. Korsen som äro ristade, avslutas i de tre fria ändarna med uddsnitt. De rutskrafferade trekanterna ha en synnerligen stor spridning utförda i olika material, men med krönornament synas de förekomma i första hand i Härjedalen, Jämtland samt Lappland men träffas även annorstädes. I Finland känner jag ornamentet från Lappmarken, och i Norge från Trøndelagen och Vestlandet. Det har kommit till användning i stor myckenhet redan under förhistorisk tid på andra föremålsgrupper

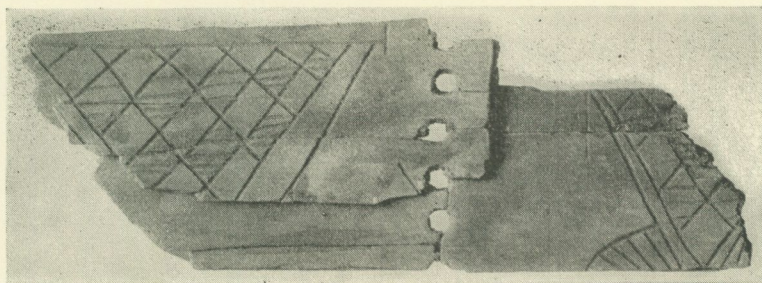


Bild 3. Fragment av spånask i Osebergsfyndet. Universitetets oldsaksamling, Oslo.

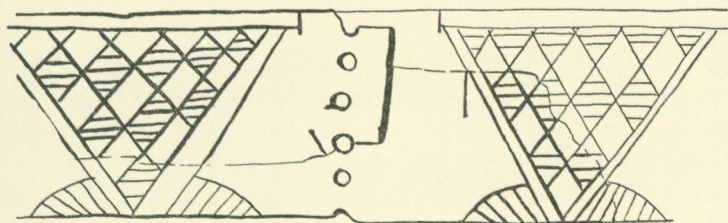


Bild 4. Försök till rekonstruktion av orneringen å bild 3.

om än med växlande krönornament av rundel, halvmåne eller spiral. Denna växling finns även i senare tid. Vi äro så lyckligt lottade att vi ha en ornerad spånask i det berömda Osebergsfyndet, bild 3. Om de båda fragmenten som å fotot äro lagda öfver varandra visa hela svepbredden, går svårigen att avgöra och ej heller kunna vi säga vilken kant som skall vara upp eller ner. Några hål efter fästpinnar synas icke, men detta skulle ej heller hjälpt oss, eftersom vi icke veta, om det är bottenens eller lockets svep. Jag har försökt rekonstruera den ristade dekoren inom den ram som de på detta sätt lagda svepdelarna bilda, bild 4. Vi få två trianglar inom dubbel kontur, upprutade med varannan ruta blank och varannan enkelskrafferad. Det är möjligt att den enkelskrafferade cirkelsektorn skall omgiva trekantens topp; lika möjligt är som sagt, att spetsen vilar i detta ornament. Inom den tid som vi nå med nutida bevarat material träffas såväl enkelskraffe-

ring som rutskraffering, men under 1700-talet tog rutskrafferingen överhand.

Till de båda bårderna med tvärstreck i grupper ansluter sig även den med mindre, fältindelade rosetter. Det avdelande tvärmotivet mellan dem är just tre ristade linjer. Bortse vi från rosettterna ha vi således här samma motiv som inom de smala fälten fast i större skala. Detta motiv med mer än två streck i grupper träffa vi på en rad av svenska och norska runda svepaskar, bild 12. Kärnområdet i utbredningen är Härjedalen. De senast daterade äro från första årtiondet av 1700-talet. Jag känner även en oval ask från Finland daterad 1795. Streck i grupper visar sig genom sin utbredning och tidiga datering vara ett ålderdomligt motiv, ej gjort av en tillfällighet.

Å den svepända som vid sammanfogningen kom att ligga underst finns alldeles intill fogen ett motiv bestående av två tvärstreckade band inom enkel kontur lagda i vinkel och flätade i varandra, bild 5. Motivet återkommer ännu en gång på svepet, bild 6 till vänster. Å svepet finns även ett flätmotiv av tuskafskarakter, mittpartiet å bild 7. Utan att vända och flätas in igen slutar dock varje band vid den ristade linje, som omramar hela motivet. Här är således en väsentlig skillnad mellan denna flätning och bandflätorna. I denna utformning är motivet sällsynt men finnes belagt under vikingatid och i synnerhet under vendeltid men motivet går för övrigt ännu längre tillbaka.

Å svepet ha vi flera varandra i spetsarna mötande rutskrafferade trekanter som vi kunna kalla timglas. Detta motiv återkommer i en mångfald olika utformningar. På bild 9 ligger ett rutskrafferat timglas, som skäres av ett mindre, ett motiv som upprepas två gånger på svepet såväl liggande som stående. Utformningen återkommer ej på senare daterade spånaskar. En motsvarighet ha vi möjligen å den medeltida stolen från Vallstena kyrka på Gotland, bild 8. På bild 7 t. v. ha vi två stående timglas som skäras av var sitt mindre, men dessa små ha mellan de stora timglasen vuxit ihop och bilda där en ruta. Även denna motivutformning återkommer i flera fält. Bild 10 visar en tredje variant, där de små timglasen ersatts med uddsnitt, vilka med en ristad linje förbindas

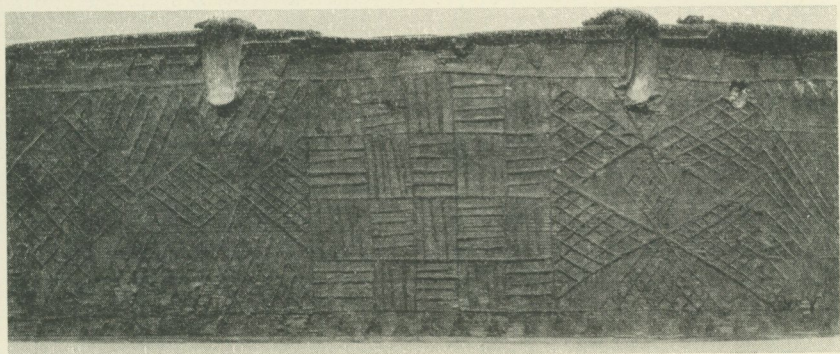
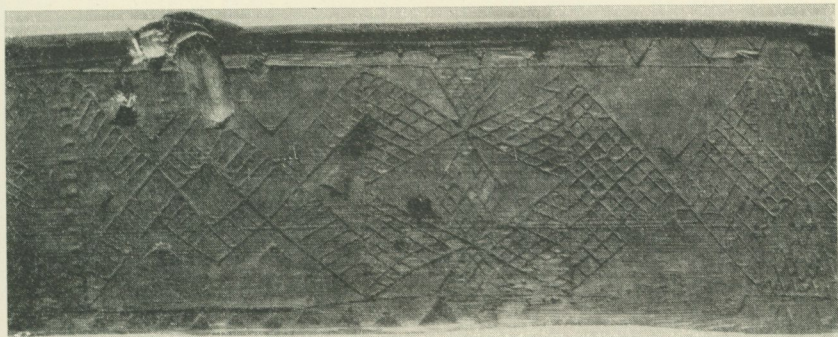
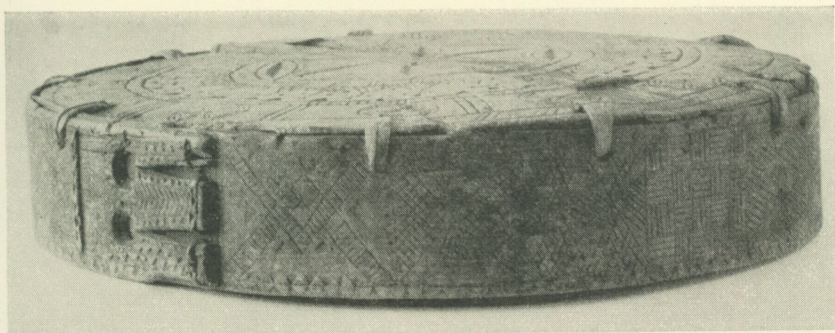


Bild 5—7. Asklocket å bild 1, sett från sidan, jämte olika mönsterdetaljer från svepet.

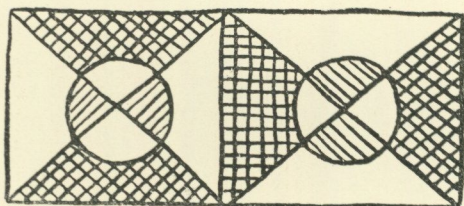


Bild 8. Mönsterdetalj från den medeltida stolen från Vallstena kyrka på Gotland.

med varandra. Denna sistnämnda form återfinnes på långt senare daterade spånaskar i Sverige. Jag vill här ytterligare peka på en detalj: de små oliksidiga uddsnitten intill vissa av de ristade linjer, som skilja de olika fälten från varandra. Detta drag återkommer i rikare utformning å senare askar med denna timglasutformning. Jag känner dem särskilt från Lillhårdals socken i Härjedalen från början av 1700-talet men även från Linsälls socken i samma landskap, bild 15, och från Undersvik i Hälsingland. Från Norge känner jag dem icke. Mellan den inre sömmen och de genombrutna hålen å Svegasken ha vi i ett smalt vertikalt fält den fjärde utformningen av timglas på denna svepask; två ovanför varandra stående timglas och ovanför dessa två liggande, alla med fälten för övrigt blanka, bild 11. Även denna utformning, fast med varannat stående och varannat liggande, träffa vi på flera svepta askar från Jämtlands län, bild 13, men den finns även å ryggsstödet till den medeltida bänken från Vallstena kyrka på Gotland. Timglasen som motiv ha för övrigt stor spridning såväl i Sverige som i Norge, dock störst i de västliga och nordliga delarna av dessa länder.

Jag har här låtit den 1574 daterade Svegasken med sina olika mönstermotiv hastigt passera revy. Den visar oss en huvudsakligen ristad dekor som i vissa motiv kan följas vidare under de 350 år som vi kunna överblicka men som vi även kunna spåra bakåt i tiden ned till vikingatid, då vi även finna dem på en spånask. Mellan denna och 1574 känner jag ingen ornerad ask. Det är givetvis icke endast de å Svegasken nyttjade motiven som burit upp den skurna dekoren under denna långa tidsrymd; vi ha även en mängd andra motiv som försvunnit och kommit till. Till de

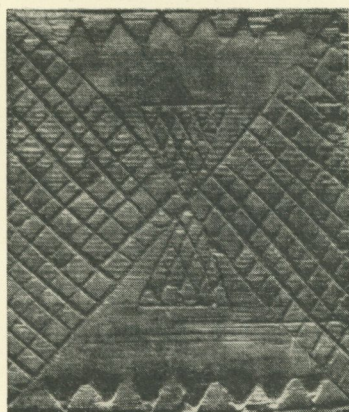


Bild 9. Mönsterdetalj från svepet till spånasken bild 5.

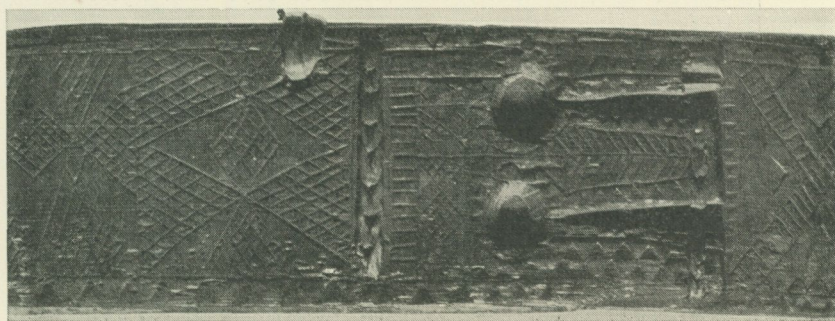
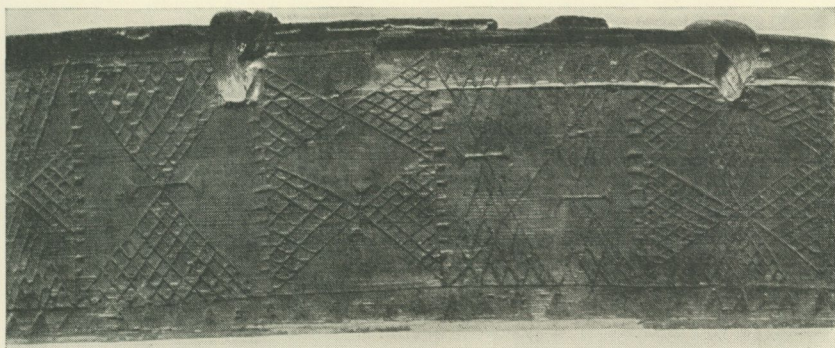


Bild 10—11. Mönsterdetaljer från svepet till spånasken bild 5.

sistnämnda höra bland annat en hel del s. k. "symboliska" tecken. Svegasken står som en inledning till förståendet av dekoren å senare spånaskar. Gå vi bakåt i tiden till svepasken i Osebergsfyndet, så är dess ornamentik också ristad och geometrisk och artskild från den djur- och bandornamentik i "hög stil" som vi för övrigt möta å föremål i detta fynd. Jag tror att detta är symptomatiskt. Vi kunna således för spånaskarnas vidkommande i allmänhet icke direkt använda dekoren å bevarade medeltida föremål a v a n n a t s l a g för att slå en brygga över till 1574. Asken från detta år med sin rika ornering låter oss sålunda ana en tradition med djupa rötter. Vi kunna hypotetiskt binda samman dessa båda askar, som var för sig skänker oss en blyxtbelysning av spånkärlens dekor, med deras traditionsfasta egenart. Den geometriska ornamentiken å spånaskarna har varit gängse såväl i Norge som i Sverige fast vida vanligare i vårt land. Det är en dekor, som inom brukskonsten levat oberoende av de stora kulturstilarna, även om den ibland också upptagits av dem.

Vad Svegasken under 1500-talet exakt använts till kunna vi naturligtvis nu icke nå i traditionen. Vi ha senare daterade och odaterade askar av liknande form och utseende, vilka uppgivits ha nyttjats till att förvara vissa klädesplagg i hemmet och vid kyrkfärder, bild 14 och 16. Samma användning bör väl vår ask ha haft för kvinnliga dräktpersedlar. Med undantag för de norska prästkrageaskarna så äro dessa askar speciellt kvinnornas tillhörighet. Jag känner askar, som den unga flickan fått för sina nyförvärvade dräkttillhörigheter när hon konfirmerats, men det finns åter andra askar, som den unge mannen gjort till sin brud, och sådana som nyttjats till småbarnskläder. Det har givetvis funnits åtskilliga askar i varje hem, även om inte alla förvarades synliga. De ha varit behändiga förvaringsdon, som man kunde ha på loft eller i bodar eller ock nerlåsta i en kista. På något sådant sätt har väl även vår ask förvarats. Den grunda dekor som kommit den till del är avsedd att ses på nära håll. Asken har ingen avståndsverkan på samma sätt som ristad ornering på färgad yta eller målning ger. Den är i stället genom sin stora mönsterskatt en, jag skulle vilja säga, "berättande" dekor. Den vinner vid närmare betraktande,



Bild 12. Kartan visar förekomsten av spånaskar ornerade med streck i grupper av samma art som på bild 1. De på kartan inprickade beläggen äro: 1 Nord. mus. 103,107, Hede, Härjedalen; 2 Härnösands mus. 4,988, Sveg, Härjedalen; 3 Östersunds mus. 149 i, Tännäs, Härjedalen; 4 Nord. mus. 99,779, Sveg, Härjedalen; 5 Nord. mus. 99,888, Lillhärdal, Härjedalen; 6 Landsmålsarkivet, Uppsala, 8,049, Arbrå, Hälsingland; 7 Härnösands mus. 5,031; 8 Nord. mus. 142,520, Mangskog, Värmland; 9 Nord. mus. 45,681, Rätan, Jämtland; 10 Norsk folkemuseum 184/28, Horg, S. Tröndelag; 11 Norsk folkemus. 181/31, Inderö, N. Tröndelag (övermålad år 1812); 12 Elverums mus. 2,829, Hedmark (daterad 1698); 13 Elverums mus. utan nr., Tyldalen (daterad 1701); 14 Elverums mus. 5,092 (övermålad år 1849); 15 De Sandvigske saml. 7,727 (daterad 1706); 16 Norsk folkemus. 677/98, Lom, Opland; 17 Finland nat.-mus. 7,521: 1, Lohtaja, Österbotten (daterad 1796). De ofyllda ringarna ange föremål utan härkomstuppgift; beläggen äro istället inlagda på nuvarande förvaringsort.



Bild 13. Ask. Sveg och ståndare av björk, botten av gran, lock av fur. Övermålad med grön oljefärg. Längd 18, bredd 10, höjd 6,5 cm. Från Bergs socken, Jämtland. Nordiska museet 8,530.



Bild 14. Ask av fur. Diameter 36, höjd 15,5 cm. Från Vemdalens socken, Härjedalen. Nordiska museet 102,614.

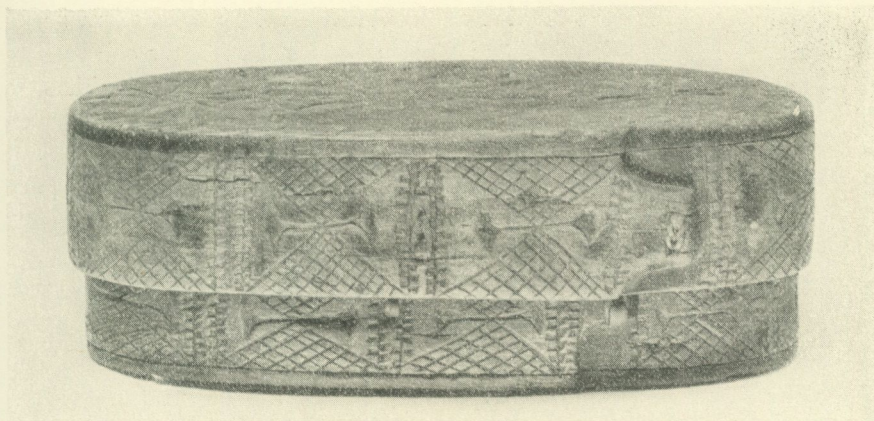


Bild 15. "Syask" av fur. Längd 17,2, bredd 7,5, höjd 6,5 cm. Från Linsälls socken, Härjedalen. Nordiska museet 106,330.



Bild 16. "Klutask" av fur. Märkt K A D. Diameter 43, höjd 21 cm. Från Lillhärads socken, Härjedalen. Nordiska museet 100,042.

den har något som är värt att upptäckas, att granska närmare, att vända åter till. Den hör icke ihop med stora fönster och gräll belysning, där allt fångas i en glimt; den hör hemma i medeltidens halvdager.

Fråga vi oss nu vem som är tillverkaren, så kan icke detta spörsmål besvaras direkt. Men att asken hör hemma i en av våra ålderdomligaste folkkonstprovinser, ger en viss ledning vid frågans bedömande. Jag har på ett annat ställe sökt visa, att en del spånaskar i södra Sverige äro produkter av ett speciellt hantverk och pekat på vissa drag som följde med en dylik specialisering (Svensk nyttokonst 1936). För övre Sverige ligger saken delvis annorlunda till. Här finns också en avgjord specialisering eller rättare sagt koncentrerings av viss tillverkning till bestämda orter. Jag hänvisar till exempel till tillverkningen av färdskrin i Våmhus i Dalarna. Men de sociala förutsättningarna för vårt område, Jämtlands län, äro delvis helt andra. Här har icke i samma utsträckning som i nedre Sverige funnits en stor klass av befolkningen, som i viss mån blivit ställd utanför det egentliga bondesamfundet och blivit på ett helt annat sätt beroende av sina händers arbete. Här uppe var ända in på 1700-talet storfamiljen en levande faktor, och de stora hushållen medgävo en specialisering inom gårdens ram. En rad inskrifter från spånaskar visar, hur särskilt de äldre männen, i senare tid de på födoråd satta, till utearbete odugliga, sysslat med tillverkningen av finare, utsökt ornerade askar. "Herre ieg är nu gammal och grå stor svaghet mig betage", har en åldrig askmakare ristat år 1707, och en dylik vemodsfull utgjutelse är icke ensamstående från dessa trakter. De gamla ha lärt de unga och av inskrifter att döma händer det, att ungdomens produktion slutar i och med giftermålet. Den ask den unge mannen skänker sin brud blir nog ibland på en gång både mästareprovet och inledningen till ett långt avbrott i utövandet av denna hans handaskicklighet.

FRÅN SKRÅ TILL FACKFÖRENING

av Sigfrid Hansson

De goda människor, som ha svårt att förlika sig med våra fackföreningar och deras metoder — och det finns helt visst gott om den sortens folk — tänka säkerligen ofta med en viss saknad på "den gamla, goda tiden", då det icke bråkades om lönerörelser och arbetskonflikter. Skråväsendet kännetecknades ju av ett patriarkaliskt förhållande mellan arbetsgivaren och hans arbetare. Visst hade man det trångt och fattigt på den tiden, men arbetsgivaren sörjde så gott han kunde för sina arbetares väl, och de uppskattade i regel hans bemödanden och funno sig tålmodigt tillrätta med livet, även om det icke just bjöd på några sötebrödsdagar.

Det har spunnits mycken romantik omkring skråtiden. Verkligheten var i mångt och mycket annorlunda än man i allmänhet föreställer sig. Obestriddigen rådde ett patriarkaliskt förhållande mellan hantverksmästarna och deras läringar och gesäller, men det fanns intressebetsättningar också, låt vara att de icke tillätos taga sig uttryck i konflikter av det slag som är så vanligt i vår tid.

Därom skall jag emellertid icke orda här. Jag nöjer mig med att erinra om att skråtidens hantverksarbetare, gesällerna, voro sammanslutna i föreningar, som icke alldeles saknade de drag, vilka äro karakteristiska för vår tids fackföreningar. Gesällskapen hade i viss mån påtagit sig uppgifter som fackföreningarna sedermera ägnat sig åt. Ifråga om kontrollen över arbetstillfällena och deras fördelning torde de stundom ha förmått göra

sig gällande med större kraft än fackföreningarna i allmänhet kunnat göra. Vår tids "fackföreningsmonopolism" ter sig tämligen menlös i jämförelse med den som bedrevs under "den gamla, goda tiden". Även ifråga om metoderna förete skrågesällskapen och fackföreningarna likheter. Under skråtiden rörde man sig visserligen icke med sådana termer och begrepp som prickning, blockad, bojkott och strejk, men det hindrade icke gesällskapen att använda sig av metoder, som numera bära dessa beteckningar. De s. k. skymfepreven, som sändes från gesällskap till gesällskap, då det gällde att varna kolleger, som kränkt inom yrket gällande bruk och sedvänjor eller förbrutit sig mot den borgerliga lagen, voro faktiskt ingenting annat än pricknings-, blockad- eller bojkottmeddelanden. Det hände också, att mästare "skymfades", d. v. s. bojkottades på grund av intressetvister mellan dem och gesällskapen. Strejker förekommo ävenledes, ehuru ytterst sällan och i regel utan utsikt att lyckas, eftersom slika "uppror" och "sammanrotningar" helt enkelt icke tillstaddes av myndigheterna. Och anledningen till en strejk kunde vara minst sagt egendomlig, enligt vårt sätt att se. Vad skall man säga om t. ex. den strejk, som iscensattes av snickaregesällerna i Köpenhamn 1781 och som hade föranletts därav, att några snickaremästare tillåtit sig att anställa gifta gesäller i sin tjänst? Man var visserligen så finkänslig mot det vällovliga gesällskapet, att man anskaffade särskilda verkstadslokaler för de gifta gesällernas räkning. Men gesällskapet ville helt enkelt icke tillåta, att gifta män gjorde intrång i detta yrke — som i likhet med skomakareyrket — sedan gammalt varit förbehållet ogifta gesäller. Det hör till historien, att syftet med strejken i huvudsak vanns.

Denna uppsats avser dock icke att behandla skråtiden utan fastmera att försöka belysa den ur social synpunkt icke mindre intressanta men föga uppmärksammade perioden mellan skråväsendets avskaffande 1846 och de första fackföreningarnas framträdande i slutet av 1870-talet och början av 1880-talet. Någon uttömmande skildring kan det naturligtvis icke bli fråga om. Därtill är materialet alltför stort och det utrymme som här står tillbuds alltför litet.

Skråväsendet urartade till skada även för yrkena själva. Men det fanns dock åtskilligt att taga vara på. Såväl mästarna som gesällerna hade alltjämt behov av sammanslutning och sammanhållning till ömsesidigt stöd och yrkenas fromma. Det var därför icke bara pietet som förestavade deras önskan att få, om ock i annan form och med väsentligt begränsade uppgifter, vidmakthålla sitt föreningsväsen. Emellertid skulle ju de gamla mästareämbetena och gesällskapen upplösas. Så skedde också, men i åtskilliga fall företogs en rekonstruktion på så sätt att sjuk- och begravningskassor bildades med anspråk på att bli betraktade som respektive mästareämbetens och gesällskaps arvtagare. Mästarna sökte för övrigt med tanke på sina yrkesintressen sin hemvist i de fabriks- och hantverksföreningar, som enligt 1846 års förordning skulle övertaga en del av skråväsendets allmännyttiga funktioner. Till en början var anslutningen till dessa föreningar obligatorisk. Genom näringsfrihetsförordningen 1864 upphävdes föreningstvånget, men fabriks- och hantverksföreningarna fortsatte i regel med sin verksamhet, och många av dem existera ju alltjämt.

Det tog i de flesta fall någon tid, innan skråorganisationernas arvtagare blevo presentabla. Det stod dem visserligen fritt att utarbета sina reglementen efter eget skön, men dessa skulle, för att bli giltiga, stadfästas av vederbörande myndighet, Handels- och ekonomikollegium eller Överståthållareämbetet.

Mästarna nöjde sig i regel med att bilda begravningskassor, varvid i några fall den gamla benämningen "dödlåda" bibehölls. Exempel: Målaremästarnes dödlåda i Stockholm, för vilken reglemente fastställdes 1849. Gesällerna voro däremot angelägna om att deras kassor även skulle tillförsäkra dem sjukhjälp. Inom några kassor försökte man också sörja för ålderstigna medlemmars och änkors pensionering. Så var förhållandet med Skomakareföreningen i Stockholm. Denna förening bildades samtidigt som det gamla skomakareämbetet upplöstes 1846. Ämbetet hade då existerat sedan 1400-talet. Föreningen övertog ämbetets sjuk-, begravnings- och fattigkassor. Främst med tanke på ämbetets äldre medlemmar skapades "en pensionsinrättning", varjämte föreningen

beslöt att till änkor efter ledamöter i det gamla ämbetet, vilka hade av sagt sig burskap för rörelsens fortsättande, skulle de ersättningar utgå, som varit dem för livstiden utlovade. Det arv, som Skomakareföreningen fick mottaga efter skråämbetet, var efter den tidens förhållanden ganska stort. Det utgjordes dels av ämbetshuset vid Slottsbacken, där den bekanta krogen Skomakarekällaren var inrymd, bild 1, samt av en annan fastighet, dels av några tusen riksdaler i kontanter och dels av "en vacker samling antikt silver", som den på 1850-talet ämnade avyttra "för att stärka pensionstillgångarna" men som dessbättre alltjämt finnes i föreningens ägo — föreningen existerar nämligen fortfarande. Till en början var rätten till ledamotskap i föreningen förbehållen dem som hade tillhört det gamla ämbetet. Föreningen blev på så sätt en mycket exklusiv yrkessammanslutning. Vid sidan om densamma fanns F. d. skomakaresocietetens m. fleres död- och begravningskassa, som bildades 1849. Den var så långt ifrån exklusiv, att den var öppen för varje hederlig och välfrejdad medborgare, som icke hade fyllt fyrtio år. 1855 ägde den likväl endast ett åttiotal medlemmar, medan Skomakareföreningen hade 212.

Skräddaremästarnas begravnings-, pensions- och nödhjälpskassa bildades 1848 och erhöll de 20,000 riksdaler banko som det gamla skräddaremästareämbetet hade efterlämnat. Även detta ämbete hade anor bort i medeltiden. Förutom de 20,000 riksdalerna ärvde kassan 400 lod silver, bestående av "en välkomst" med sjutton större eller mindre skyltar, bild 2.

Endast i undantagsfall kombinerades den filantropiska verksamheten med uppgifter, som direkt gällde yrkesrekrytering, yrkesutbildning och yrkesförkovran. Boktryckerisocieteten, vars stadgar fastställdes 1848 och som ägde medlemmar såväl i Stockholm som i landsorten, hade sålunda tagit till sin förnämsta uppgift att verka för boktryckerikonstens förkovran och utveckling. Den ombesörjde in- och utskrivning av lärlingar och vakade över lärlingsutbildningen. Läromästarna kallades för "lärlingspatroner" och gesällerna för "konstförvanter". Det säger sig självt, att en konstförvant, som var mån om sitt anseende och önskade få komma



Bild 1. Skomakareämbetets hus vid Slottsbacken i Stockholm med krogen Skomakarekällaren. Huset revs 1909.

i åtnjutande av kondition hos en ordentlig mästare, måste vara försedd med "konstförvantbrev", d. v. s. intyg på att han hade lärt yrket ordentligt.

Även garveriidkarnas förening i Stockholm, för vilken reglemente utfärdades 1849, hade främst tagit till uppgift att vårda yrket. Dess syfte uppgavs nämligen vara "att vidtaga och främja åtgärder till förbättring av läderfabrikationen i landet". Men den skulle också bistå hjälpbehövande föreningsledamöter samt lämna arbetslösa lärlingar och gesäller "den hjälp, som bäst befordrar deras och yrkets fördel och bästa".

Pendanger till begravningskassorna för mästarna och deras hustrur utgjordes av gesällernas sjuk- och begravningskassor. I regel stadgades, att de som hade varit ledamöter av respektive skrågesällskap, skulle betraktas såsom självskrivna medlemmar av kassorna. Gesällskapens arvtagare synas ha satt en ära i att upprätthålla traditioner från skråtiden ifråga om föreningslivet. Deras

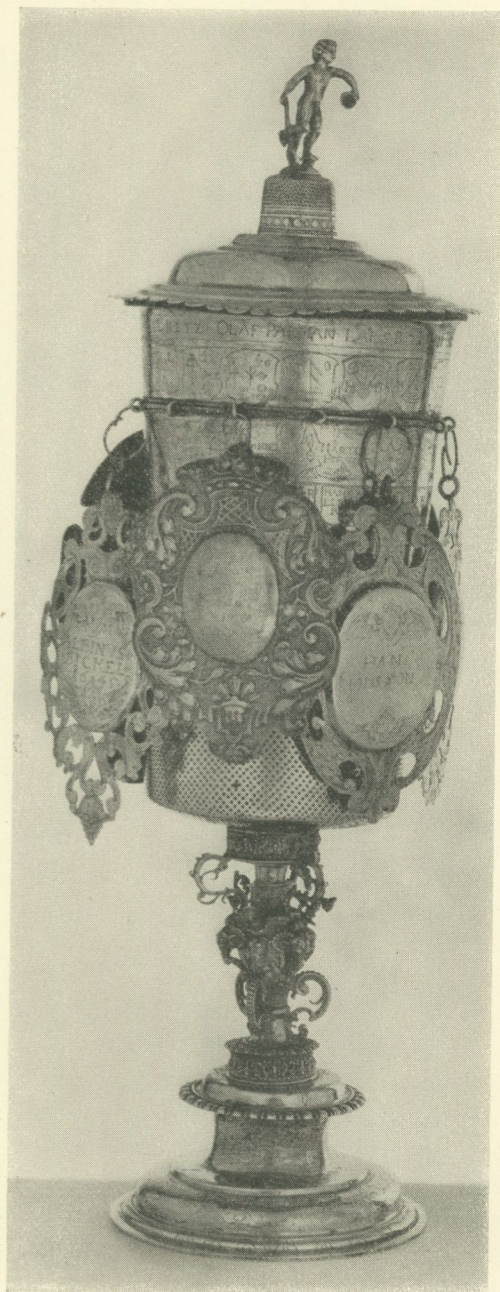
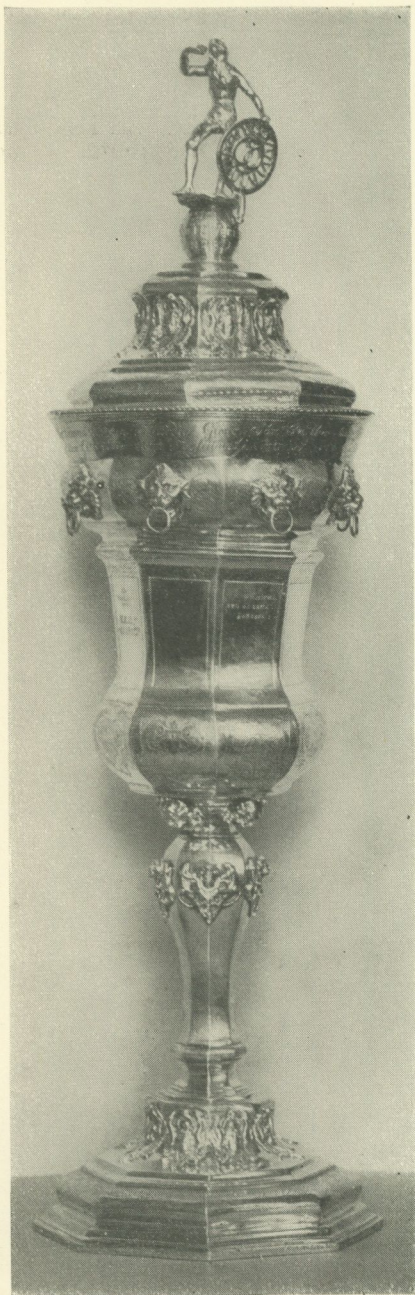


Bild 2. Skräddaremästareämbetets välkomma, silverarbete från 1600-talets början av okänd mästare i Stockholm. Nordiska museet 79,619.

Bild 3. Bagaregesällernas välkomma, silverarbete från år 1731 av okänd mästare i Stockholm. De till välkomman hörande femton skyltarna avlyftade. Nationalmuseum.



reglementen vittnade därom. I dessa hade upptagits en del ordningsföreskrifter, som påminde om de gamla gesällartiklarnas. Man använde också med förkärlek sådana benämningar som åltgesäll i stället för ordförande, skrivare i stället för sekreterare, bisittare och deputerade i stället för styrelseledamöter, ja, man upprätthöll till och med den gamla ordningen, att den yngste gesällen, ungbrodern som han vanligen kallades, skulle gå styrelsens ärenden och buda till kvartal, d. v. s. till sammanträde. Muraregesällernas sjuk- och begravningskassa i Stockholm, som hade bildats redan på 1700-talet, och för vilken nytt reglemente utfärdades 1849, ägde en styrelse, som bestod av fyra lådföreståndare, en lådskrivare, en kassör, en kontraskrivare och fem deputerade. Vid denna kassas "allmänna sammankomst" Jacobidagen den 25 juli fördes protokollet av en av magistratens notarier. Vid detta tillfälle skulle ytterligare en magistratsperson och två av gesällerna utsedda murmästare vara tillstädes. Styrelsen för Byggmästaregesällskapets sjuk- och begravningskassa, som fick sitt reglemente 1848, utgjordes av en kassaföreståndare, en förste och en andre lådgesäll samt tre deputerade. Sistnämnda kassa var av allt att döma byggmästarnas och icke gesällernas. Det inflytande över gesällernas föreningsliv, som de gamla skråordningarna hade tillförsäkrat mästarna, överflyttades för övrigt i vissa fall på de av gesällerna frivilligt och med egna eller från vederbörande gesällskap ärvda medel bildade kassorna. Styrelsen för Gelbgjutaregesällernas sjuk- och begravningskassa — exemplen härröra alltså från Stockholm — bestod sålunda av två mestare och två gesäller. Detta var också förhållandet med styrelserna för hovslagaregesällernas, klen- och pistolsmedgesällernas samt socker- och schweizerbagaregesällernas kassor. I reglementet för Målaregesällernas sjuk- och begravningskassa hade föreskrivits, att kassan skulle förvaras hos den målaremästare, som var ordförande för kassans styrelse. Denna bestod därjämte av en förvaltare och en skrivare. Som villkor för medlemskap hade i några fall uttryckligen föreskrivits, att gesällbrev skulle företes. I allmänhet torde man, åtminstone till en början, ha hållit strängt på att yrkesutbildningen skulle i vederbörlig ordning verifieras.

Militärer voro utestängda från dessa kassor, även om de voro yrkesmän. I det förslag till reglemente för skomakaregesällernas kassa, som utarbetades 1847, hette det: "en som är förent vid kassan kan gå in i äktenskap eller ock bliva vad han behagar och vill (utom militär) och är ändå kvar vid kassan". Detta citat för tanken till det av mig förut påpekade egendomliga förhållandet, att gifta gesäller icke tolererades i vissa yrken och deras gesällskap. Det gamla skomakaregesällskapet hade obevekligen utestängt gifta gesäller. Det kallade sig förresten för Ogifta skomakaregesällskapet. Det var först i samband med sällskapets förvandling till sjuk- och begravningskassa som de gifta togos till nåder. Men de hade redan i början av 1800-talet med myndigheternas tillstånd sammanslutit sig i syfte att bistå varandra vid sjukdomsfall, och det förefaller som om de även efter skråväsendets avskaffande föredrogo att vara för sig själva. Deras kassa rekonstruerades 1855 och erhöll då benämningen Sällskapet nya föreningens sjuk- och begravningskassa. Enligt det då fastställda reglementet skulle även ogifta skomakaregesäller under vissa förutsättningar kunna beviljas medlemskap.

Medan vi sysselsätta oss med skomakaregesällerna och deras föreningsväsende kan det kanske vara av intresse att få veta vilket öde som det gamla stolta Ogifta skomakaregesällskapets arvtagare gick till mötes. 1855 upphävdes pensionsbestämmelserna med den motiveringen, att det visat sig att räntemedlen och kvartalsavgifterna voro otillräckliga, vilket hade haft till följd, att kassan nödgats använda "ej mindre än 879 Riksdaler 41 skill. Banco av inlutna medel för försålde, kassan tillhörige lösören och effekter". Bland dessa torde gesällskapets välkomma ha funnits. Många av medlemmarna hade blivit "tvungne ligga Stadens fattigvård till last, varifrån de, genom sina bidrag, som ej alltid för en del varit så lätta att anskaffa, tilltrott sig bli befriade och icke, såsom händelsen nu är, se obehövande delägare njuta dryga pensioner, varigenom balansen i kassan till större delen uppstått".

Samtidigt som pensionsbestämmelserna upphävdes, ändrades namnet till Skomakaregesällernas sjuk-, begravnings-, fattig-

och nödhjälpskassa. 1869 stadfästes nya stadgar, varvid namnet ändrades till Skomakaregesällskapets i Stockholm sjuk- och begravningskassa. Man förfogade alltså över en grundfond på 10,000 riksdaler riksmünt. 1879 ändrades namnet till Skomakaregesällföreningens i Stockholm sjuk- och begravningskassa. Svårigheterna att administrera densamma tilltog i samma mån som intresset bland yrkesutövarna minskades. Medlemsantalet, som ännu på 1850-talet varierade mellan 250 och 150, sjönk undan för undan och utgjorde 1889 100 och 1893 84. Vid ett sammanträde den 28 januari 1895 föreslog en ledamot att kassan skulle upplösas och tillgångarna delas mellan medlemmarna. Han motiveerade detta uppseendeväckande förslag därmed att "oenigheten en längre tid varit mellan ledamöterna". Förslaget bifölls med stor majoritet och konfirmerades den 29 juli samma år. Man hade emellertid svårt att enas om sättet för delningen av tillgångarna. En ledamot yrkade, att varje ledamot skulle erhålla lika mycket eller, som han uttryckte sig, "dela som bröder och stupa som män". Beslut fattades i enlighet med detta yrkande. Kassans tillgångar utgjorde vid denna tidpunkt omkring 10,000 kronor. Böcker och andra handlingar överlämnades till Nordiska museet, där de alltså förvaras; på samma ställe finnes också Ogifta skomakaregesällskapets fana från Karl XII:s dagar, bild 4.

Skomakareyrket är tyvärr icke det enda som givit exempel på hur illa man förstått att förvalta arvet från de gamla skråorganisationerna. Många värdefulla handlingar och många dyrbara relikier ha visserligen räddats till Nordiska museet eller andra arkiv och samlingar, men ännu mera torde ha gått ohjälpligt förlorat. En gammal bagaregesälls anteckningar berätta, att någon gång i mitten på 1800-talet utbröt eldsvåda i det hus, Drakensgränd 2 i Stockholm, där bagaregesällföreningen höll till. Skrågesällskapets kista, i vilken gamla handlingar lära ha förvarats, störtade genom trossbottnarna ner i källaren, och under eldsläckningen blevo handlingarna skadade av vatten, vilket föranledde mera nitiska än förståndiga människor att kasta bort dem. Andra av gesällskapets tillhörigheter befunno sig i gott förvar hos gesällföreningen lång tid efteråt. Bland dessa märktes en välkommen av silver, i för-



Bild 4. Fana, som tillhört Ogifta skomakaregesällskapet i Stockholm. I Nordiska museet.

bigående sagt en av de vackraste pjäser av detta slag, som något svenskt gesällskap varit i besittning av. Den var, eller rättare sagt är — ty den finns ännu i behåll — 60 cm. hög och väger 2,534 gram. En inskription förmäler, att den förfärdigades 1731. Till densamma höra 15 skyltar, skänkta av nyblivna gesäller under åren 1746—1845.

Denna ståtliga välkomma fanns i gesällföreningens ägo ända till för ett trettiotal år sedan. Då inträffade det bedrövliga, att detta arvegods bortschackrades. Den 24 september 1911 hem-

ställde föreningens ordförande, huruvida ej pjäsen borde "till sitt högsta värde avyttras, så mycket hellre som den antagligen aldrig mera kommer att för sitt ändamål användas". Man var emellertid betänksam. Ordföranden framhårdade likväl i sin iver att göra föreningen kvitt den värdefulla relikten. Han hade låtit värdera kannan och menade, att pengarna "skulle komma väl till pass och torde böra avsättas till en fond, varav räntan kunde åtgå till inbetalning av äldre medlemmars avgifter, sedan sjukkassan blivit inregistrerad enligt den nya sjukkasselagen, då efter vilken tid inga extra avgiftsfria medlemmar finge förekomma". Innan man bestämde sig för att utbjuda välkomman på auktion, borde man "av artighetshänsyn" erbjuda Bageriidkareföreningen att få köpa densamma. Äntligen, sedan pjäsen varit "utställd till beskådande" inom föreningen, lyckades ordföranden genomdriva ett enhälligt beslut, att den skulle avyttras. Detta ödesdigra beslut fattades den 25 februari 1912. Bageriidkareföreningen hade ej ens besvarat det erbjudande, som den fått mottaga. Det dröjde emellertid mer än ett år, innan ordföranden kunde meddela, att man hade funnit en köpare och av denne erhållit 6,250 kronor för pjäsen med de till densamma hörande femton skyltarna. Köparen var en mycket känd stockholmare, och den gamla skråreliken placerades i en magnifik våning på Söder. Numera tillhör den Nationalmuseum, bild 3.

Medan man var i farten att göra sig kvitt arvegodset, förädrades en av stadens bageridirektörer en bål av porslin med tillhörande slev av gammalt silver. Tidigare hade man utdelat de till bålen hörande glasen bland medlemmar, som önskade "ha något minne från äldre tider, då glasen användes". Ett förslag att sälja en annan av yrkeskårens relikter, nämligen en skulpterad tavla med det gamla yrkesvapnet, en kunglig krona och en kringla mellan tvenne lejon, ledde endast till ett beslut att styrelsen skulle äga befogenhet att avyttra densamma. Denna befogenhet använde sig styrelsen dessbättre icke av. Tavlan, som hade skänkts till gesällskapet 1845, finns för närvarande i gott förvar på Bageriindustriarbetarefackföreningens kontor i Stockholm, bild 5.

Så länge gesäller av den gamla typen regerade inom denna för-

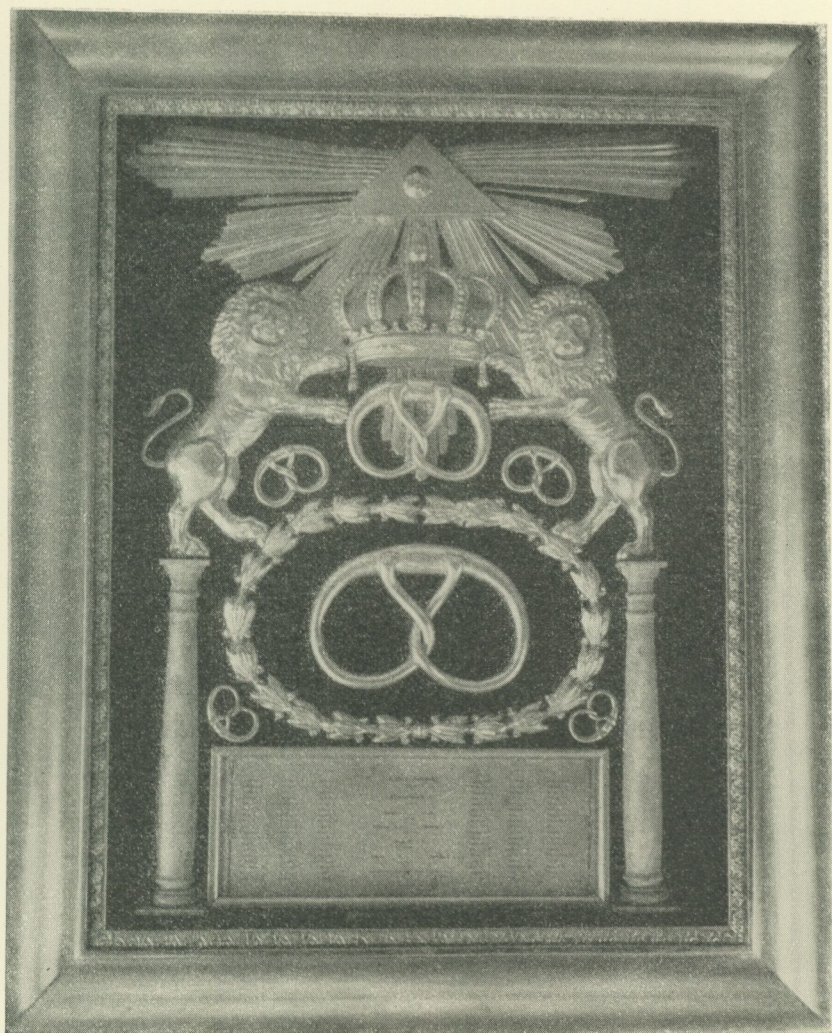


Bild 5. Bagaregesällskapets tavla, 1845, Stockholm. Bageriindustriarbetarefackföreningens kontor.

ening vidmakthöllos vissa ceremonier, som hade förekommit under skråtiden. Den förut åberopade bagaregesällen har i sina anteckningar återgivit ordalydelsen av en ritual, som användes ända fram till 1890-talet, då nya medlemmar beviljades inträde i föreningen. Han omtalar, att välkomman vid dylika tillfällen behängdes med skyltar, varefter ordföranden yttrade till de inträdessökande:

— Vad viljen ni finna inom denna förening?

De inträdessökande svarade gemensamt:

— Enighet och vänskap.

Ordföranden: — Ären ni då beredda att såväl offentligt som enskilt, såväl i ord som i handling, städse främja föreningens framgång och anseende?

De inträdessökande: — Ja.

Ordföranden: — I förhoppning om, att ni med oss, äldre ledamöter, förenen eder i vår gemensamma strävan till föreningens framgång och anseende, vill jag hälsa eder hjärtligen välkomna i vår förening. Glöm aldrig, att vår lösen är enighet och vårt mål välgörenhet!

Därefter fattade de nya medlemmarna i tur och ordning välkomman och, vända mot församlingen, yttrade de efter ordförandens diktamen:

— Med denna välkomst bekräftar jag den löftes ed, som jag här inför föreningen avlagt. Hela föreningens skål!

Bokbindarna ha i motsats till skomakarna och bagarna väl vårdat arvet från det gamla gesällskapet. Då detta upplöstes 1846, bildades Bokbindaregesällskapet i Stockholm sjukhjälp- och begravningskassa, för vilken reglemente utfärdades 1848. Denna kassas grundfond utgjordes av gesällskapet kapitaltillgång. Alla då i staden varande bokbindaregesäller, som hade tillhört gesällskapet, blevo självskrivna medlemmar utan skyldighet att erlägga s. k. bottenpenning. Sådan krävdes däremot av de yngre bokbindaregesällerna. Enligt vad Ferlin meddelar i sitt bekanta uppslagsverk om Stockholms stad, ägde denna kassa "såsom ett minne från äldre tider ett s. k. Sentent i form av en kalk av silver med 19 stycken större eller mindre vidhängande plåtar och 2:e små stjärnor

samt ett lock därtill med prydnaden av en Marsbild med fana och stav, omslingrad av 2:e ormar, jämte en vidhängande plåt, vägande tillsammans 192 lod". Det är det gamla gesällskapets välkomma, som här åsyftas. Den befinner sig fortfarande i sjuk- och begravningskassans ägo. Där förvaras också gesällskapets protokoll och räkenskapsböcker och en del andra handlingar och värdeföremål från skråtiden. Bland dessa märkes en kista av ek, förfärdigad år 1774, i vilken förvaras en låda i form av en bok, som tillverkades 1631 och renoverades 1797, bild 6. Denna låda inrymmer bland annat gesällsartiklar från 1631, straffböcker från 1632—1687, 1687—1730 och 1730—1869. Ett fodral till en omskådningslista är försedd med en så lydande inskription:

Är här Nog att Göra
 Will jag Hielp Hit Förä
 Han är Snabb och Trogen
 Sällan går på K
 Något Godt at Lära
 Är ej tungt at Bära.
 Njt och Fljt gier Föda
 Heder för all Möda
 Ohne Geld, Ohne Gut,
 Hab ich Frieden Muth
 Wer was Machen Kann
 Liebt Ein Jeder Mann
 Daran hab ich längst Gedacht
 Werd' ich nur Eingbracht
 Such ich dan die Frauens Gunst
 Das ist mir ein Doppel Kunst.

Så gott det låter sig göra upprätthåller man alltjämt skrågesällskapets ceremoniella traditioner. Årsmötena hållas inför öppen låda på Den Gyldene Freden, och välkomman kredensas väl också vid högtidliga tillfällen. 1931 firade denna kassa trehundraårsjubileum, varvid dess äldste medlem, som förresten hade tillhört kassan icke mindre än sextio år, skänkte en minnes-

skylt till välkomman, såsom de nyblivna gesällerna hade gjort i "den gamla, goda tiden".¹

De sjuk- och begravningskassor, som blevo skrågesällskapens arvtagare, spelade helt visst en betydelsefull roll som föregångare till den nya typ av arbetaresammanslutningar, vilka benämnas fackföreningar. Bildandet av sådana tog sin början i slutet av 1870-talet. Innan utvecklingen fortskridit så långt, hade försök gjorts med ett föreningsväsende, som mera syftade till att tillgodose arbetarnas bildnings- och nöjesbehov än att sörja för deras materiella välfärd. Här åsyftas de s. k. bildningscirkelarna och de liberala arbetareföreningarna.

Redan 1845 togo ett par skrågesäller tillsammans med en läkare i Stockholm initiativet till en sammanslutning, som kallades Bildnings-Cirkeln. Dess uppgift var "att hos medlemmar av hantverks- och fabriksklasserna väcka och underhålla håg och sinne för tanke- och sedebildande sysselsättningar på helgdagsaftnarna eller på andra lediga stunder". Cirkeln skulle vidare bringa sina medlemmar "i förädlade beröring med varandra och med bildade personer ur andra samhällsklasser". Bildningscirkeln hade förresten stiftats "till åminnelse av H. K. H. Prinsessan Charlotta Eugenia Augusta Amalia Albertinas första nattvardsgång". Den fick motsvarigheter i ett flertal städer, såsom Eskilstuna, Göteborg, Lund, Linköping, Jönköping, Karlskrona, Malmö, Hälsingborg, Kristianstad, Alingsås, Vadstena, Vänersborg, Falun, Gävle, Örebro och Kalmar. Bildningscirkelarna fortlevde in på 1850-talet. Deras uppgifter övertogs då av arbetareföreningarna, som spelade en betydelsefull roll fram till slutet av 1880-talet både såsom organ för folkbildningssträvandena och i egenskap av forum för en liberalt betonad politisk opinionsbildning.

¹ 1901 skänkte fyra bokbindaregesäller en skylt, i vilken ett Konung Oscar II:s jubileumsmynt är infattat. På baksidan av denna skylt läses:

Tider komma, tider gå,
Andra släkten kring dig stå.
Dock i alla tidens längd
Du är ändock densamma.

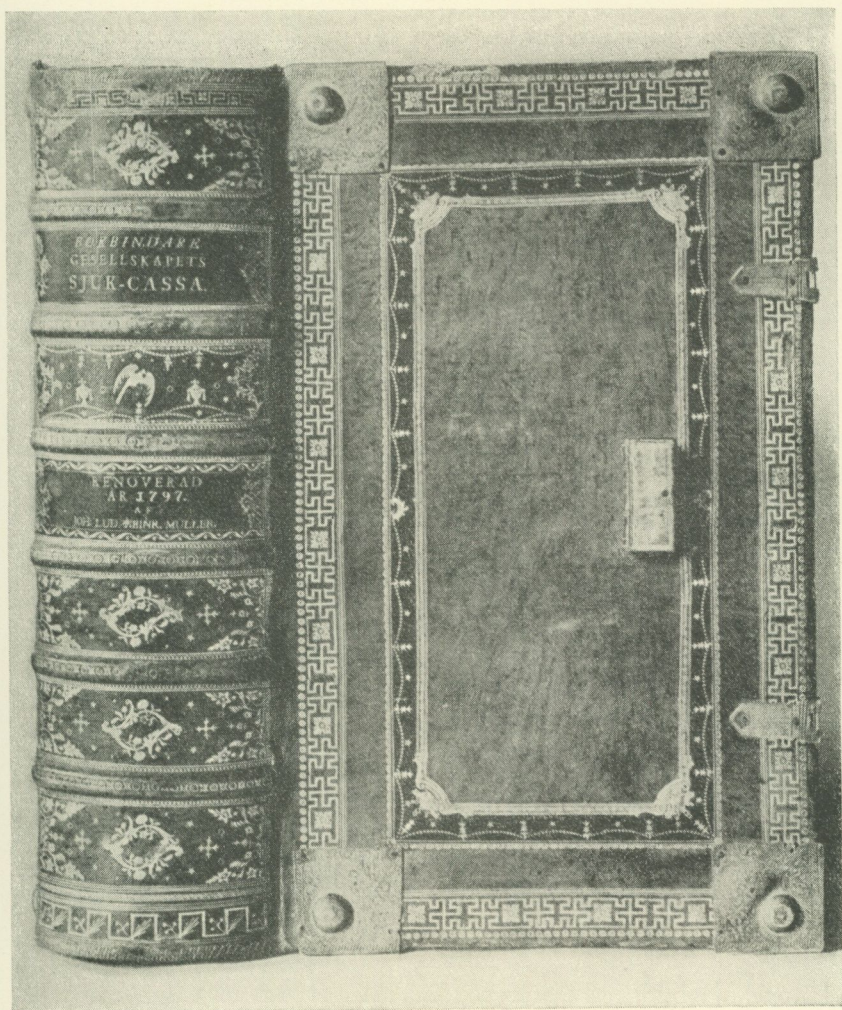


Bild 6. Stockholms bokbindaregesällskaps låda, utförd 1631. Tillhör Stockholms bokbindaregesällskap. Silverstolpe, Bokbindare i Stockholm 1630—1930.

Bildningscirkklarna böra, såsom John Lindgren påpekar i sin gradualavhandling om det socialdemokratiska partiets uppkomst, ses mot bakgrunden av hantverksgesällernas sociala isolering och det demoraliserande krogliv, som på den tiden florerade. "Krogen hade" — säger han — "alltmera fått övertaga rollen av gesällklassens hem" och fortsätter: "Friheten förnöttes med spel och dryckenskap. Även inom gesällernas egna led gjorde sig röster hörda, som påpekade och beklagade tendenserna till intellektuell och moralisk deklination, tilltagande brist på hyfsning och god ordning. Djupare sett sammanhängde denna utveckling med näringslivets omdaning och den gamla skråordningens förvittring".

Samma dystra bild från de svenska och speciellt de stockholmska hantverksarbetarnas liv framträder i ett upprop "Till Herrar Boktryckerikonstförvanter", med vilket en korrekturläsare vid Stockholms Dagblad och tre typografer vid Aftonbladet ville animera sina kolleger till bildandet av ett "typografiskt sällskap" 1846. I detta upprop hette det: — — — "arbetarens ställning är i allmänhet sådan, att han i anseende till sitt rastlösa arbete och knappa lön därför saknar både tid och medel till nöjen och, om han någon gång tager sig ledighet till sådana, äro dessa oftast av mindre ädel art och lämna icke sällan efter sig ånger och missnöje. Det tyckes därför vara på tiden, att de arbetande klasserna själva, vart yrke för sig eller ock gemensamt, stiftade föreningar till bildande nöjen och tidsfördriv på lediga stunder i stället för ruinerande orgier, vilka i brist på bättre förströelser ej sällan äro arbetarens enda tillflykt."

Resultatet av denna vädjan blev, att Typografiska föreningen i Stockholm bildades. Detta skedde som sagt redan 1846. Föreningen fick till en början icke karaktären av fackförening i nutida bemärkelse. Det dröjde förresten ända in på 1870-talet, innan den på allvar började ägna sig åt för fackföreningarna karakteristiska uppgifter. Denna förening existerar alltjämt och är alltså vårt lands äldsta fackförening. Den näst äldsta är Bokbindareföreningen i Stockholm, som bildades 1872.

Trots att initiativtagarna till Typografiska föreningen hade

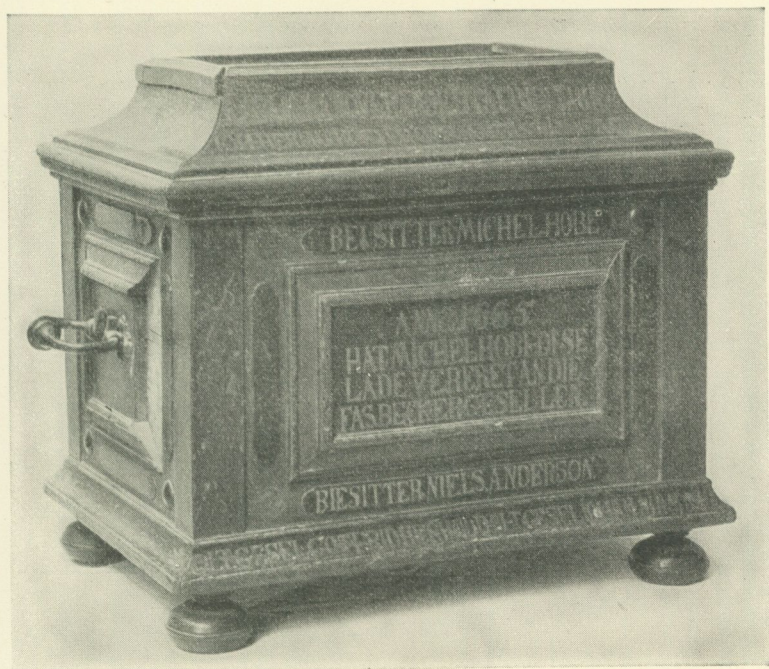


Bild 7. Bagaregesällskapets låda, daterad 1665. Stockholm. Nordiska museet 18,105.

varit mycket angelägna om att understryka det rent ideella, uppfostande syftet med densamma, stötte den på ett ganska starkt motstånd från boktryckeriägarnas sida. På det hållet misstänkte man, att föreningen snart skulle komma att även intressera sig för typografernas arbetsvillkor, och det tyckte man tydligen icke om. Men även typograferna själva voro mycket betänksamma, för att icke säga fientligt stämda mot denna nya yrkessammanslutning. Redaktör Nils Wessel, som skrivit denna förenings historia, karakteriserar den som "ett slags måttlig nykterhetsförening". I stadgarna hade nämligen intagits förbud mot förtärandet av annat slags spirituosa än vin på de allmänna sammankomsterna. Detta var, säger redaktör Wessel, något oerhört i en tid, då superiet florerade mera än någonsin och då helt enkelt den man an-

sågs som en ynkrygg eller en stackare, som icke åtminstone en gång i veckan var ordentligt full. I föreningsstiftarnas önskan att söka uppfostra medlemmarna till hyggliga och nyktra medborgare låg till en del orsaken till att föreningen icke från början erhöll talrik anslutning. Det var tydligt, säger redaktör Wessel vidare, att Typografiska föreningens öppet uttalade program att söka hyfsa till och intellektuellt höja kårens medlemmar icke skulle tilltala den del av konstförvanterna, som höllo på den oinskränkta frihetens princip, vilket översatt till vanligt språk betydde friheten att supa sig full, när och var man helst behagade. Föreningens program innebar enligt dessa konstförvanners mening ett förmynderskap, som var olidligt för fria män, och därför föredrogo de att stå utanför densamma. Yrkeshögfärden spelade också härvidlag en stor roll. "Herrar konstförvanter hade alltid ansett sig vara åtskilligt förmer än andra arbetare, de hade städse betraktat sig som ett slags konstnärer, likställda med studenterna och följaktligen berättigade att i sitt offentliga uppträdande liksom den sistnämnda kåren kunna göra ungefär som de behagade."

Småningom övervanns detta psykiska motstånd. Även arbetsgivarna funno sig efterhand tillrätta med att föreningen gjorde anspråk på att representera typografkåren. Under de första tiotal åren gjorde den förresten icke några allvarligare försök att blanda sig i förhållandet mellan arbetsgivarna och deras arbetare. Den lade huvudvikten vid att giva medlemmarna tillfälle att tillgodose sina bildningsbehov och roa sig på ett värdigt sätt. Föreningens vinterhögtidsdagar voro mycket uppskattade även utanför yrkeskåren. De anordnades i de förnämsta av Stockholms offentliga lokaler, såsom Stora börssalen, De la Croix' salong och Hotell Fenix. Till dem inbjödos stadens högsta tjänstemän, notabiliteter inom konsten och litteraturen, bokförläggare, boktryckeriägare m. fl. Ja, man dristade sig vid något tillfälle att till och med inbjuda medlemmar av kungliga huset. I föreningens tjuguférfest 1866 deltogo bland andra Lars Hierta, general Hazelius, August Blanche m. fl.

Typograf- och bokbindareföreningarna i Stockholm utvecklades småningom till att bli fackföreningar i numera vedertagen

bemärkelse. Förhållandena ute i yrkena voro i allmänhet mycket otillfredsställande, speciellt sedda ur arbetstagarnas synpunkt. Man trodde sig kunna effektivast komma tillrätta med dem genom att bilda fackföreningar med anspråk på att få företräda arbetstagareintresset. Bland hantverksarbetarna hade man emellertid haft svårt att riktigt förlika sig med näringsfriheten, som ju principiellt sett och i viss utsträckning också praktiskt möjliggjorde för vem som helst att taga ett yrke som näringsfång, även om nödiga kvalifikationer därför saknades. Krav på skråväsendets återupprättande framkom då och då. Ett av de märkligaste försöken att skapa en mera allmän arbetareopinion till förmån för detta krav gjordes 1886, då på initiativ av Uppsala skomakeriarbetareförening ett upprop utsändes till fackföreningarna med uppmaning att medverka till en petition hos regeringen i angivet syfte. Bakom denna aktion stod Uppsala fackföreningars centralkommitté, som utgjordes av ombud för nio fackföreningar. I uppropet framhölls, att kommittén hade "efter noggrant överbäggande och grundlig diskussion på flera möten kommit till den slutsatsen, att det är skadligt för varje yrke och dess utövare att vilken som helst tillåtes att bliva mästare utan att äga den ringaste kännedom om det yrke han ämnar driva". Kommittén önskade, att alla fackföreningar i landet skulle besvara följande frågor:

1. Lider edert yrke av den nu rådande näringsfriheten?
2. Ansen I edert yrke kunna förbättras, om genom lag stadgas, att ingen annan än den, som lärt yrket, tillåtes driva detta såsom näringsfång? Och, om dessa två frågor besvaras jakande,
3. Ären I villige att ingå till regeringen med en petition i ovanstående syfte?

På sina håll torde fackföreningarna utan tvekan ha förklarat sig villiga att deltaga i petitionen. På andra håll var man betänksam eller rent av avvisande. Så var förhållandet i Fackföreningarnas centralkommitté i Stockholm. Där besvarade man uppropet med en resolution, vari gjordes gällande, att en sådan lag som det här var fråga om, icke kunde tillämpas "på den moderna, maskinmässiga storproduktion, vilken kräver en långt driven arbetsfördelning och vilken, såsom betydligt överlägsen det gamla

hantverksmässiga tillverkningssättet, icke bör hindras i sin vidare utveckling”.

Den av Uppsala skomakeriarbetareförening igångsatta aktionen kunde icke fullföljas. Det gick icke mycket bättre med samma förenings beslut att uppmana sina medlemmar ”att icke taga emot några tyska skodon till reparation”. Den industriella utvecklingen var oemotståndlig. Hantverket hade just ingenting annat att göra än att anpassa sig, och så har också skett. Men här och var bland hantverksmästarna och hantverksarbetarna näres nog alltjämt en stilla önskan att i någon mån få återgå till skråväsendet.

ARTUR HAZELIUS OCH RISAMÅLAREN

av Svante Svärdström

I det yngre dalmåleriet spela Moramålarna en jämförelsevis blygsam roll vid sidan av de nedre Siljanssocknarnas mästare i Rättvik och Leksand. Folkkonsten i Mora socken har ett strävarare och allvarligare drag än annorstädes i Dalarna, och betecknande nog är det timmerbyggnadskonsten, som i första hand kräver sin plats i socknens konsthistoria. En grundlig kännare härav (Gerda Boëthius) har skildrat bygdens konstnärliga egenart med följande ord. »Ännu finnas i Mora och omgivande socknar den gråa bygden kvar på många håll, stora byar av låga timmerhus, dit endast undantagsvis en rödmålare funnit vägen för att med sin grova borste låta 'falu-rödfärg' breda ut sig över de grå timmerytorna. Den gråa bygden! Den som inte sett den kan icke fatta vad den gömmer av skönhet, och kanske fordras det vandrings- och vallfartsår i dessa nejder för att rätt begripa den innerliga tonen i den grå färgens skiftande mosaik och de låga, grå husens egendomliga, suggestiva charm.»

Söker man sig emellertid till stugornas inre för att spana efter alster av Siljansfolkets eget karakteristiska väggmåleri, skall man finna, att Mora ingalunda motsatt sig de starka färgernas lyskraft. Numera äro dalmålningar här liksom i andra socknar endast i undantagsfall bevarade på ursprunglig plats, och vår kunskap måste till stor del grunda sig på museernas och hembygdsgårdarnas samlingar. Ur kulturminnesvårdande synpunkt är detta givetvis att beklaga. Vi ha dock all anledning att tacksamt finna oss i att betrakta dem som museiföremål. Det kom en tid, som ej hade förståelse för dalmålarnas tavlor, och då folket självt rev ned

dem från sina väggar. Vad som ej ett ovist religiöst nit förstörde hotades av annan undergång. Just under dalmåleriets glansperiod kommer papperet på allvar i bruk som billigt och lätthanterligt material, och de gamla hållbara blaggarnsdukarna, som kvinnfolket i gårdarna kunde skarva till litet hur som helst av överblivna klutar och trasor, togos nu mindre ofta i anspråk för dalmålarnas penslar. Av de bevarade pappersmålningarna från början av 1800-talet är det en påfallande hög procent, som tagit skada av stugornas fukt och rök. Låt vara att väv är starkare än papper. Som underlag för målarnas hemlagade limfärger med deras svala kolorit — åtminstone under de äldre Ullvimålarnas glansperiod — svarar det nya materialet dock förunderligt väl, och åtskilligt i den dristiga fabuleringen med blommor och blad, kurbitserna, tycks först på de vitlimmade pappersarken komma fullt till sin rätt.

Om man framhärdar i försöket att finna några karakteristiska färger för dalmåleriet i Mora, stannar man utan tvekan för rött och grönt. Färgskalan är sålunda densamma som för Rättviksmåleriet, och ett faktum är, att målningar från Rättvik funnit rik avsättning i grannsocknen. Moramåleriet har från början av 1800-talet tagit intryck av dessa målningar. Särskilt påfallande blir inflytandet från Rättvik vid en granskning av Stikå Erik Hanssons arbeten. Han är den främste representanten för det typiska dalmåleriet i sin hemsocken och förtjänar fördenskull att uppmärksammas.

I Karl Erik Forsslunds stora verk om Dalälven (del I, häfte 5) omnämnas de båda Stikågubbarna från Risa som de enda namnkunniga dalmålarna från Mora. De måla »i en stil, kanske mindre kraftig i färg och form än på andra håll, men med spetsigare pensel och finare — liksom allt i Mora». En mera utförlig källa, som dock endast tar hänsyn till Stikå Erik Hansson, erbjuder sig i den i så många avseenden intressanta korrespondensen mellan Artur Hazelius och hans gode vän och »skaffare», Morakarlén Bud Erik Olsson i Vinäs. Anders Pers har på grundval av dessa uppgifter givit en ingående skildring av Bud Eriks person i en tidigare årgång av denna årsbok (1931). Även beträffande den



Bild 1. Brölloppsskara i Mora 1800. Målning av Stikå Erik Hansson 1873.
Nordiska museet 199,758.

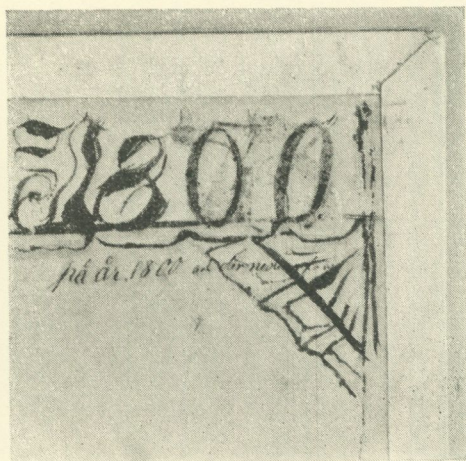


Bild 2. Detalj av ovanstående med den ursprungliga dateringen synlig under de båda nollorna.

ovan namngivna Risamålaren kunna åtskilliga uppgifter av intresse hämtas ur denna korrespondens.

I mars 1873 införlivade Artur Hazelius den första dalmålningen med sina samlingar. Bud Erik Olsson hade sänt den som gåva, och i ett brev som åtföljde den skriver avsändaren: »Och nu sänder jag dig en liten tafla som är i likhet med bröllopsskaran i Mora, som den förut har varit men icke nu. Och utaf dessa bröllopskläderna så kan jag försöka skaffa om så är, att Artur vill hafva dem. Är det så att Artur vill att jag skall skaffa dem, så vill jag att Artur skall påpeka hvilka utaf dem jag skall få.» Av ordalydelsen framgår, att Bud Erik närmast tänkt sig målningen som en bilaga till brevet, en dräktplansch, med vars hjälp Hazelius på ett behändigt sätt skulle kunna välja ut de dräkter eller dräkt-delar han önskade för sina samlingar. Det var i insamlandets allra första tid, då hans planer närmast gingo ut på att få till stånd en utställning av svenska folkdräkter. Tyvärr sakna vi de kompletterande breven till Bud Erik från hans uppdragsgivare. Nordiska museets Hazeliusarkiv tiger på denna punkt och anledningen är klar nog. År 1893 brann Bud Eriks gård i Vinäs ned till grunden, och så gott som alla inventarier blevo lågornas rov. Det möter emellertid ingen svårighet att ur Bud Eriks brev till Hazelius avläsa dennes egna tankar. Den 4 maj, endast någon månad efter målningens avsändande, skrives från Vinäs: »Artur nämner, att han vill få flera taflor men det kan han icke nu, för den som henne gjort, har farit bort på arbete och återkommer icke förrän i (h)öst, men sedan så kan jag skaffa så många som Artur vill ha, och han bor i Risa och hans namn är Stikå Eric Hansson. Och taflan den gifves utaf mig för intet till Artur.»

Den skänkta målningen, bild 1, är en till formatet ovanligt liten dalmålning, ungefär 44 cm lång och 35 cm bred, utförd på papper, och visar enligt inskriptionen ett bröllopsmotiv: »Om Bröllops Skara i Mora 1800». En granskning av året, bild 2, ger emellertid vid handen att detsamma ändrats och att den ursprungliga läsningen varit 1873. Anteckningen tätt under året, »på år 1800 och der nedan före», är ditskriven med bläck av Bud Erik själv — vilket även av honom påpekas i brev. Stikå

Erik Hanssons datering med årtalet för målningens tillkomst har tydligen ej tillfredsställt Bud Eriks nymornade etnologiska intresse. Han har velat hjälpa forskningen med att understryka det ålderdomliga momentet i framställningen. Vidare är han i brevet angelägen om att framhäva, att Risamålaren icke målat tavlan efter någon annan, utan att hans framställning grundar sig på självsyn. Brevskrivaren säger sig från sin barndom minnas, hur den avbildade scenen tog sig ut i Mora och går i god för dess rätta återgivande. Vi få dessutom veta, att tavlor av den typ, som Hazelius erhållit, äro vanliga i Moratrakten, men att målaren även gjort tavlor av annan karaktär. Om Stikå Erik Hansson själv meddelas, att han »är en krympling, som icke kan gå utan drar sig blott på (h)änderna när han skall gå. Därför så har han företagit sig sådant arbete för att uppehålla sig.» Att Bud Erik är väl underrättad behöver inte dragas i tvivelsmål. Även han var född i byn Risa, en av de nordligaste i Mora socken på östra sidan av Orsasjön, där vid denna tidpunkt flera av släktingarna voro bosatta. I ett senare brev omtalas målarens ålder. Han säges vara född den 5 september 1823. Emellertid uppger födelseboken för Mora socken hans födelsedag till den 6 september, då däremot husförhörsböckerna genomgående angiva den av Bud Erik omnämnda dagen. I ett dylikt fall äger födelseboken vitsord framför övriga kyrkoböcker och vi böra sålunda godtaga den 6 september såsom Risamålarens verkliga födelsedag. Enligt kyrkböckerna var Stikå Erik Hansson son till Bock Hans Hansson i Risa och dennes hustru Jugås Anna Matsdotter. Fadern tycks ha varit en inflytelserik bonde i byn, åtminstone valdes han vid ett husförhör 1836 till Risa bys "uppsyningsman". Sonen Erik uppträder småningom i kyrkböckerna med gårdsnamnet Stikå, som förekommer i moderns släkt ett par generationer tillbaka. Faderns gårdsnamn, Bock, som man snarast skulle ha väntat sig använt av sonen, får sålunda stå tillbaka för moderns och detta förhållande är ingalunda enastående i de dalska bondsläkternas namnskick. Det finns även exempel på att en gift man, som flyttade över till sin hustrus fädernegård därvid lade bort sitt eget gårdsnamn och i stället upptog hustruns. Att Stikå Erik var krympling finnes även

antecknat i husförhørsböckerna, men att han sannolikt ej varit det från födseln, kan man sluta av att anteckning härom saknas före 1837. Han var gift två gånger, första gången 1855 med änkan Karin Persdotter, som avled 1870. Samma år, 1873, som Artur Hazelius lärde känna honom, gifte han om sig med Sábben Margret Persdotter från Risa. I husförhørsböckerna får Stikå Erik Hansson vitsordet att han läser väl innantill, läser väl utantill och "förstår" nöjaktigt. Det sista vi veta om honom är att han 1887, alltså vid 64 års ålder, utflyttade till Nordamerika dit han begav sig i sällskap med sin son Hans samt dennes hustru. Hans egen hustru stannade hemma och avled i Mora 1903.

Den lilla målningen, bild 1, gav anledning till att Risamålaren i fortsättningen kom att i flera omgångar leverera prov på sin målar-konst till den besynnerliga doktorn i Stockholm. Innan vi lämna målningen, skola vi emellertid underkasta den en granskning ur motivsynpunkt. Vad som främst skiljer den från den sedvanliga typen av dalmålningar är frånvaron av ytdekorerande rosmålning. Varje konstnärlig omsmältning saknas. Snarast skulle man kunna tro, att den torra uppräkningsen av ett antal »gubbar» är en gnetig barnteckning och ej ett alster av den fantasifulla dalkonsten. Främst i tåget går »spögubben» (kyrkvaktaren) med hatten i hand tätt följd av prästen med kaskett på huvudet och näsduk i handen. Därefter följa brudsvennerna och brudgummen själv — märk brudnäsduken, vars snibbar hänga ned på långrocken — samt braskullorna med handkläden under armen. Bruden är den mest framträdande av alla figurerna. Hennes klädsel överens-stämmer med vad Jeremias Orkborn i kalendern Norden 1851 meddelat från ett liknande tillfälle i Mora. »Kronbrudarna erbjuda deremot en nästan motsatt anblick. I den förgyllda mäs-singskronan befinner sig en 2 à 3 kvarters hög spira, på hvilken äro fästade icke allenast konstgjorda blommor, utan äfven en hop andra lappar af röda, gula och andra lysande färger. Stundom placeras denna spira vid ena sidan af hufvudet, stundom midt öfver hjessan. Skor och strumpor äro lika med grönbrudarnas (grönbrud var en brud som ej bar krona), men däremot stoltsera kronbrudarna i svart klädning af fasonerad bombasin med bro-

kigt skärp kring medjan. Halskedjorna med silfverriksdalrarna saknas icke här heller, och bröstet prydes af oerhördt granna, af tidernas längd illa medfarna buketter af gjorda blommor. Klädningsärmarna slutas med ett slags fräs av linne eller kambrik, lätt kringslutande handlederna. En för tillfället gjord muff får icke förglömmas, i hvilken en hel hög halsdukar af olika färger äro fästade, de der från muffens båda ändar nedhänga nästan ända till golfvet. Gröngula brokigt utsydda handskar fullända grannlåten och aftagas icke under hela ceremonien, med undantag af ringvexlingen.»

Målningen med dess starkt summariska skildring återger bröllopstågets huvudpersoner. Hit böra nämligen också räknas de båda figurer, som avsluta tåget, soldaten i full paraduniform, som med sin närvaro bidrog att ge ökad glans åt festligheten, samt en av brudsätorna, d. v. s. en av de gifta kvinnorna, som gick bruden tillhanda närmast före och efter bröllopet. I regel förekom ett flertal brudsätor vid varje bröllop. Deras stånd har utmärkts av målaren i överensstämmelse med vad dräktskicket föreskrev. De skilja sig i klädedräkten från de ogifta kvinnorna (braskkullorna) tydligast genom att bära en huvudbonad, som mera fullständigt döljer håret, under det att de senares hårprydnader framhäver det bart och blottat. Efter brudsätorna följde sedan övriga bröllopgäster, som avslutade tågets ceremoniella del.

Av den fortsatta skriftväxlingen mellan Hazelius och Bud Erik Olsson framgår att Risamålaren alltså är föremål för intresse. När hösten nalkas, ger Hazelius ännu en påminnelse om att Bud Erik lovat anskaffa flera målningar. I januari följande år (1874) kommer besked, att sex stycken av Stikå Eriks på beställning utförda målningar avsänts från Mora. En uppräknings motiven lämnas samtidigt, varav man kan sluta, att två av målningarna skildra samma scen. Det visar sig, att det återigen är brölloppsskaran i Mora, som föranlett två nya målningar (Nordiska museets inv.nr 3939 och 3940). Ur innehållssynpunkt skilja de sig endast obetydligt från den först insända. Årtal, som förekomma i samband med de nya målningarna, äro 1826 och 1850. De hava ej något med tillkomsten att skaffa, som för samtliga

målningar kan fastställas till januari 1874. Till förklaring av det förstnämnda året meddelar brevet, att Stikå Erik vill påstå »att det skall föreställa mina föräldrars bröllop, som han hafver sjelf varit ögonvittne till och sett, fast han hafver tagit vilse om året, det skulle hafva varit 1828, men han hafver satt 1826». Trots det påtalade misstaget har Bud Erik hög tanke om målarens »kom-ihåg» och betvivlar icke ett ögonblick den vid det historiska tillfället endast femåriga målarens vittnesbörd. Årtalet 1850, som endast förekommer på de två målningarna föreställande bröllopsskaran, får väl betraktas som Stikå Eriks nu grundligare genomtänkta förslag till historisk datering. De fyra bilder, som ställas i samband med bröllopet 1828, visa bröllopsskaran åkande i släde från kyrkan, uppvaktning med bröllopsmalla, samt det ceremoniella utbringandet av brudgummens och brudens skål. Bud Erik tycks vara medveten om att de små tavlor kunna ge anledning till ytterligare diskussion och slutar fördenskull med att försäkra Hazelius om sin beredvillighet att taga upp motiven till förnyad prövning — »förstår icke Artur nu detta så får han fråga mig vidare därom. Och frågar Artur vad de kosta, så har jag betalt 6 Rdr 50 öre för dem alla.»

I samma brev och i anslutning till bröllopsbilderna nämner Bud Erik Sollerön som den plats, där man ännu kunde få se bröllopsfirandet i dess gamla traditionella form. »Och vore Artur (h)är vid påsk vid Sollerön så skulle han få se en skymt av detsamma.» En lycklig tillfällighet gör, att vi äga i behåll en ståtlig Leksandsmålning, från 1808, som just skildrar ett Solleröbröllop. Målningen, bild 3, har till upphovsman Backollas Olof Andersson från Ullvi by, en av de fyra berömda Ullvimålarna. Textbandet till målningen har en utförlighet, som är mindre vanlig för dalmålningar, och lyder »Sådan är brudegången ur kyrkan på Solderön den 3/2 månaden 1808 Olof Anersson i Ullvi och Leksand». Genom sin allmänna stilkaraktär samt rosmålningens art och kynne kan den utan svårighet inordnas i målarens produktion, och året 1808 bör här kunna godtagas som målningens datering. Språkbandets exakta avfattning talar för att framställningen avser ett bestämt bröllopståg, och en efterforsk-

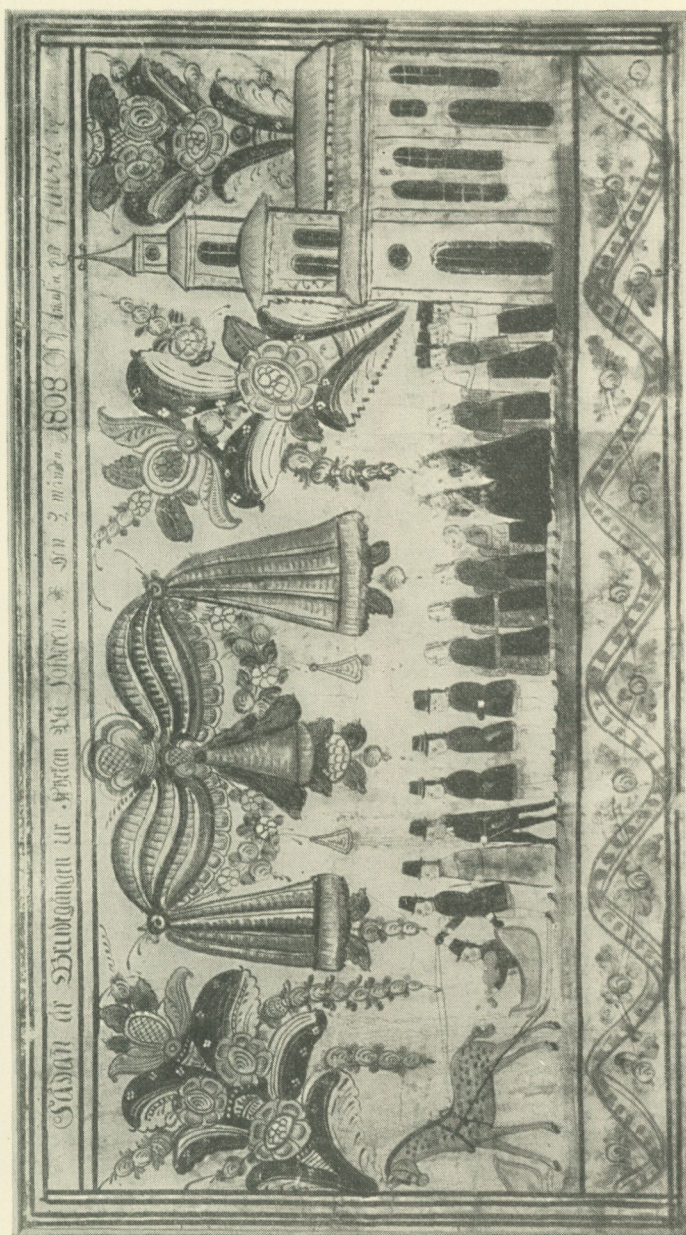


Bild 3. Bröllopsskara på Sollerön. Målning av Leksandsmålaren Olof Andersson i Ullvi 1808. Privat ägo.

ning i kyrkböckerna skulle antagligen ge oss namnen på de fyra kontrahenterna, som på detta märkliga sätt fått sin bröllopsdag förevigad. Målningen är ovanlig även såtillvida, att den skildrar ett dubbelbröllop med kronbrudar. Karl Erik Forsslund har i sitt tidigare i uppsatsen rådfrågade verk (del I, häfte 6) en utförlig skildring av bröllopsfirandet på Sollerön, där han såsom ett undantag från den sedvanliga processionsordningen omnämner seden, att brudgummarna, såsom här på målningen, tågade omedelbart efter prästen. Ett dylikt undantag gjordes endast för den händelse brudgummen var soldat eller änkling. Främst i tåget åker emellertid spelmannen, som trakterar fiolen sittande i en släde, förspänd med en stor, apelkastad springare. En körsvan går bakom släden. Förklaringen till detta egendomliga arrangemang får man söka i det hävdvunna bruket att i förväg skjutsa hem spelmännen till bröllopsgården, för att de skulle kunna stå redo att spela upp brudmarschen, då brölloppsskaran kom intågande på gården. Vid bröllopet voro spelmännen endast som gäster med på färden till kyrkan. Eftersom dateringen i detta fall tydligt anger, att bröllopet i fråga ägde rum vintertid, är närvaron av släden redan härigenom motiverad. Ullvimålarens prunkande kurbitser, vilkas närvaro på målningen ger den dess överdådigt festliga karaktär, taga däremot ingen hänsyn till årstiden, detta i full överensstämmelse med en textavfattning, som man understundom återfinner på dalmålningar såväl från Leksand som Rättvik — »här finns både rosor och blad, som växer både vinter och sommar». En jämförelse med Stikå Erik Hanssons tolkning av samma motiv är tillräcklig för att klargöra det äldre och ursprungligare dekorationssättets konstnärliga överlägsenhet. — Det etnologiskt intressanta faktum, att släden ej enbart använts i sin egenskap av vinterfordon, framgår av Arosenius livfulla skildring av ett bröllop på Sollerön om sommaren (1866): »Fiolernas glada musik överröstas väl stundom af medarnes gnisslande mot sanden — ty man måste åka den dagen och kärror brukas aldrig vid dylika tillfällen, äfven om icke en snöflinga finnes — men man har icke öra för dessa störande missljud, som sticka som sylar i nerverna; det hör till saken



Bild 4—5. Salomos kröning och Bröllopsskara i Mora. Målningar av Stikå Erik Hansson 1842 och 1844. Zorns samlingar, Mora.

att högtiden till prydnad se glad ut och finna allting obeskrifligt roligt.»

Några månader senare sände Bud Erik ytterligare fyra målningar av Risamålaren. Dessa framställa enligt språkbanden »Bröllops Skaran i Orsa då de fara från kyrkan till Bröllops gården 1834», »Bröllops folket sitta till bords i Mora 1829. Släng Dansen Stikå E. H.», »Barndop i Mora först Son sedan Dotter. Kyrkogång i Mora» samt »Om begrafning i Mora». Målningarna äro samtliga utförda 1874. Årtalen utmärka, att målaren haft bestämda händelser i tankarna, då han utförde dem. Bud Eriks kommentarer äro summariska. Om skildringen av barndopet meddelas, att det barn, som gudmor håller i sin famn, är en gosse eftersom täcket över dess kass (dopkorg) är blått. Det andra barnet på målningen är en flicka »för der är tecket *rött* och skall så vara». Av språkbandets avfattning att döma synes målaren även hava avsett att omtala den ordning efter vilken gosse- och flickbarn skulle döpas. Denna är dock motsatt den, som en forskare omnämnt såsom bruklig då två dopsyskon av olika kön döptes i samma vatten (Louise Hagberg, Den nyfödde världsmedborgaren, Svenska Kulturbilder, VI, sid. 94).

Ännu en tredje och sista sändning målningar av Stikå Erik Hansson, vilka även samtliga tillkommit på Hazelius beställning, sände Bud Erik i början av år 1885 till Stockholm. Målningarna, till antalet nio, hava sannolikt tillkommit samma år. De äro de sista av den då 61-årige Risamålaren, som jag har mig bekanta. Motiven äro i stort sett desamma som i de tidigare sändningarna om också utrustade med åtskilliga intressanta, tidigare ej återgivna detaljer. I ett brev berättar Bud Erik om vernissagen i Mora strax före avsändandet: »Och nu i går afton klockan 4 så hade vi en basar eller marknad och den var riktigt trefflig och rolig så jag önskade att du hade varit närvarande och der så hade jag oppsatt deder taflor, som du nu får . . .» Samtliga dessa målningar (Nordiska museets inv.nr 46,895 a—i) äro odaterade. På några av dem ha årtal först textats men sedan raderats bort. Måhända har Risamålaren känt sitt minne svika och hellre än att ge felaktigt besked har han låtit »dateringen» bero.



Bild 6. Jesu inriðande i Jerusalem. Målning av Stikå Erik Hansson 1843. Nordiska museet 137,050.

Risamålarens taflor, som nu omnämnts, hava som folklivsbilder, även i betraktande av de omständigheter under vilka de tillkommit, ett obestriddigt värde. De ha också ur den synpunkten tidigare observerats av folksedsforskarna. I målarens produktion representera de dock en begränsad och sen period. De ha utförts på beställning av Hazelius och hans medhjälpare under intryck av en bestämd fordran på exakt återgivning. För att i möjligaste mån tillfredsställa denna måste dalmålaren lägga om sin stil. Först vid en granskning av Stikå Erik Hanssons tidigare målningar blir stilförändringen fullt klar.

I Zorns samlingar, Mora, befinner sig ett stort antal målningar från Stikå Erik Hanssons tidigare verksamhet som dalmålare, säkerligen den mest representativa samling härav som sammanförts. Bland dessa målningar förekommer en skildring av Salomos kröning, signerad EHS och daterad 1842, bild 4, vilken är den äldsta jag har mig bekant. Textningen, särskilt allt som rör rättstavningen, är mycket bristfällig, och motivbehandlingen kan på intet sätt betraktas som originell för den 19-årige målaren; hans yrkesbröder i Leksand och Rättvik hade vid samma tid hunnit vida längre i sin motivstilisering och rosmålning. Inflytandet från Rättviksskolan visar sig även i färgvalet genom dess förkärlek för starka effekter i rött och grönt. Från så gott som varje år under 1840—50-talen äga vi en eller flera målningar av Risamålaren, de flesta i den nyss nämnda samlingen, några i Nordiska museet och museer och hembygdsgårdar i Dalarna samt ett fåtal i privat ägo. Framställningen hänför sig i regel till sådana i allmogemåleriet välkända bibliska motiv som Absaloms död, Tre visa män, Josef i Egypten, Bröllopet i Kana, Visa och fåvitska jungfrur. En liten målning föreställande Jesu inridande i Jerusalem, daterad 1843 och signerad EH(S), »Mora och risa bi», ingår i Nordiska museets samlingar, bild 6.

Bland Stikå Erik Hanssons tidigaste målningar ingår emellertid en grupp, som bör särskilt uppmärksammas. Vi återfinna här motivet med bröllopsskaran i en mera ursprunglig form, än den som Hazelius lärde känna genom Bud Eriks sändningar. Två målningar från 1844 och 1846 visa bröllopsskaran i Mora, en



Bild 7. Brudpsalmbok, »Troviljeboken», tryckt i Norrköping 1852. Från Mora socken, Dalarna. Nordiska museet 107,091.

tredje, daterad 1847, hänför den till Orsa. Vad som främst skiljer dessa målningar från dem som tidigare beskrivits, är rosmålningen, vilken här ingått sin karakteristiska förening med figurframställningen, varigenom målningens dekorativa beskaffenhet i hög grad framhäves. Vid textbandets avfattning har Risamålaren anlitat en litterär källa, som han ställt i direkt förbindelse med bröllopståget. Den nyss anförda målningen från 1844, bild 5, är exempelvis försedd med följande fullständiga text, »om Braskande i Mora i Trowile Bok kap 55 w 5. EHS 1844». Den egendomliga källhänvisningen avser psalmboken, som citeras med sitt folkliga namn Troviljeboken. Namnet fick den närmast i sin egenskap av brudpsalmbok. Bokbindaren tillhandahöll nämligen särskilda för trolovningen avsedda exemplar, inbundna i handkolorerade pergamentsband med hjärtan och religiösa emblem i blind-

pressning. En ofta återkommande inskription på pärmen löd »Med Gud och Dig Trolofwar Jag mig», bild 7. Risamålaren anger psalmnumret som om det vore fråga om ett kapitel i bibeln. För honom har det legat nära till hands att göra på samma sätt, som han sett andra dalmålare göra, då de textade språkbandet över sina bibliska tavlor. Följa vi textanvisningen, såsom målaren avsett, finna vi i gamla psalmboken, att psalm 55: 5 har följande lydelse:

»Bruden, den dig är mycket kär,
På högra handen står dig när,
Beprydd med guldets klara:
Hör du dotter fager och skön,
Bög din öron och war ej sen,
Förgät hwad dit kan wara;
Så warder du Konungenom täck,
Din fågning utan fel och bräck;
Han är din Herre käre,
Den skal du dyrka och ära.»

På liknande sätt dechiffreras övriga hänvisningar till »troviljeboken». Då motivet upprepas utan större förändringar, är det tydligt, att Risamålarens tavlor föreställande bröllopståg haft en mera allmän användning. Målningar av detta slag höra till hans stående repertoar. De motsvara helt enkelt allmogemålarnas pryddligt textade och understundom ganska svassande bröllopsgratulationer, som fortsätta barocktidens ståndsmässiga tradition ute på den svenska landsbygden. Dalmåleriet har att uppvisa en rik flora av sådana hyllningar i ord och färg, varmed brudparet uppvaktades. Man måste medge, att Risamålaren använt sin psalmbok med den rätta förståelsen för vad stunden krävde, och att den gamla svenska psalmparafrasen, brudvisan om Kristus och Guds församling (jämför Efes. 5: 25 och forts.), verkligen utgör ett vackert komplement till bilden av ett bondbröllop i Mora. Det är i dylika glimtar från dalmålarnas tankevärld, som man med ens blir övertygad om djupet och allvaret i deras liksom av sig självt framvuxna måleri,

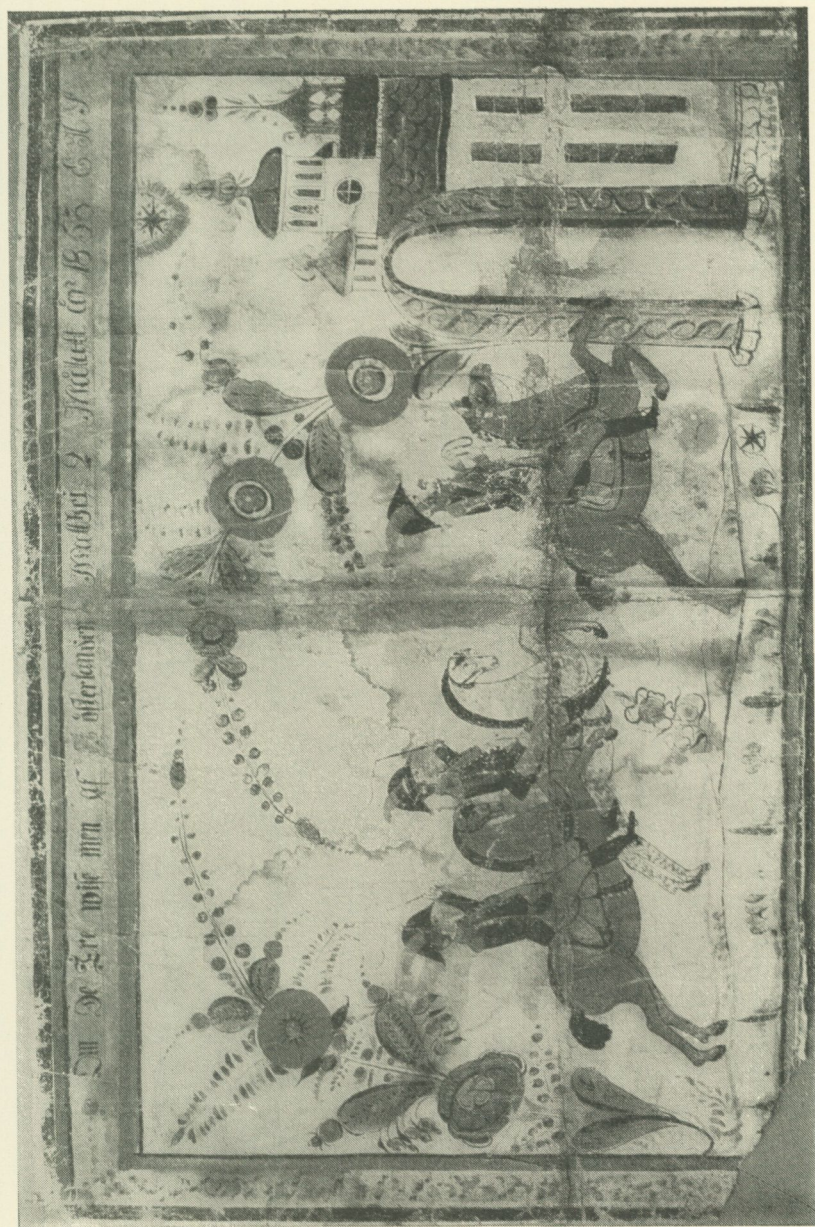


Bild 8. Tre visa män. Målning av Stikå Erik Hansson 1853. Nordiska museet 198,281.

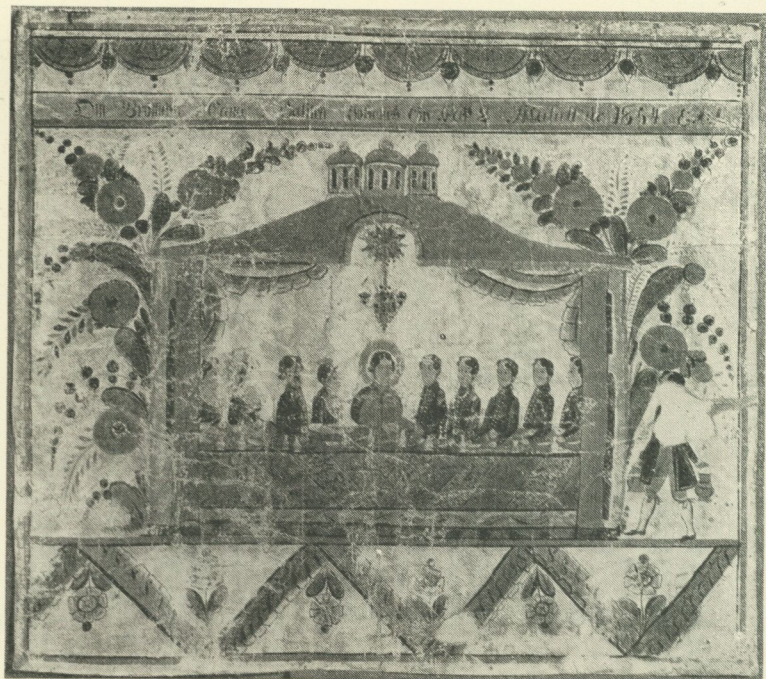


Bild 9. Bröllopet i Kana. Målning av Stikå Erik Hansson 1854. Nordiska museet.

och att en av källorna till hela konstutövningen, kanske den viktigaste, är att söka i dalfolkets starka, sinnebildande religiositet, som gör deras förtrolighet med de himmelska tingen till någonting så naturligt och självklart.

I denna retrospektiva framställning av Stikå Erik Hansson som dalmålare ha vi nått tillbaka till de av hans målningar, som anknyta till det verkligt ålderdomliga och traditionella i dalmåleriet. Framställningen av Tre visa män, daterad 1853, bild 8, visar hans konstnärliga förmåga, då den är som bäst. Det är en festlig rytm i teckningen av de kråmande dalhästarna, som ila hän mot Betlehems vidöppna port. Ledstjärnan strålar som en kompassros över stadens tinnar och torn. De sentida efterföljarna till Österlandets tre konungar, Kasper, Melkior och Belsassar,



Bild 10. Bröllopet i Kana. Bild ur Figurbibeln 1739, utgiven av S. J. Dige-
lius (1711—1755).

ha förvandlats till myndiga överhetspersoner, och deras dräkter med tillhörande plymagerade hattar ha lånat drag från Karl-Johanstidens officersuniform. Två av ryttarna mana på sina hästar med högt upplyftade ridpiskor. Över den livfulla scenen välver rosmålningens fantasifulla valv. I denna lära vi bäst känna målaren Stikå Erik Hansson. Det är nytt vin i gamla läglar. Man tar sällan miste på dessa hans ungdoms blomster, där han utbildat sin speciella typ av kurbits kännetecknad av luftig sirlighet och enhetlig färgskala i tegelrött, glansgrönt och gult.

Från 1854 äger Nordiska museet två målningar, av vilka den ena uppgives härstamma från byn Risa. Sannolikt ha båda ursprungligen ingått i samma rumsinredning. De framställa Bröllopet i Kana samt Visa och fåvitska jungfrur. Den förra, bild 9, har en påfallande vårdad textning, och motivskildringen äger sin närmaste motsvarighet i det något tidigare Rättviksmåleriet (jämför bild 18, sid. 145 i Fataburen 1934). Överensstämmelsen blir ännu mera påfallande, då originalet är försett



Bild 11. Visa och fåvitska jungfrur. Detalj av målning av Stikå Erik Hansson. 1854. Nordiska museet 69,002.



Bild 12. Visa och fävitiska jungfrur. Detalj av målning av Rättvikskarlen Mats Olof Andersson 1842. Nordiska museet 84,544.

med liknande bårder såväl upptill som nedtill. Tjänaren med vinkrusen är ett tillägg av Risamålaren, som väl försvarar sin plats i den stela kompositionen. En framställning av samma motiv i den för dalmålarnas motivinspiration så betydelsefulla Digelius Figurbibel, bild 10, visar en långt mera konventionell utformning. Påverkningen från figurbibelns bildsviter är annars en allmän företeelse, som äger sin tillämpning på stora delar av vårt lands bibliska allmogemåleri.

Ofta spela tryckbilderna härvid direkt rollen av förlaga. Sedda i ett större sammanhang kunna de blott sägas aktualisera motivens ikonografi, som i sin folkliga tillämpning har rötter i medeltidens föreställningsvärld. Att vi emellertid för Stikå Erik Hanssons del ej behöva gå längre än till grannsocknens stilbildande måleri på 1840-talet, visar sammanställningen av bilderna 11 och 12, där Risamålarens tolkning av Visa och fåvitska jungfrur blir till en ganska närgången avbildning av Rättviksmålaren Mats Olof Anderssons tavla. Att dalmålarna skrupelfritt lånade av varandras målningssätt ligger i hela konststartens natur. Det var bildens innehåll och anslutning till de välkända texterna, som beställaren begrundade. Den konstnärliga utformningen lade han säkert mindre vikt vid. Den kom med på köpet, olika efter begåvning, men alltid fritt och ohämmat som så ofta i folkkonsten. Med det nu sagda i minnet kan det vara värt att göra en slutlig reflexion över Stikå Erik Hansson som representant för Moramåleriet. Det behöver inte råda någon tvekan om, när han är som mest äkta och konstnärligt når högst. Det är i sina tidigare målningar. Då han på gamla dagar fick i uppdrag att utföra folklivsbilderna åt Hazelius, tog han helt naturligt upp sin forna specialitet. Men det var inte längre fråga om att måla några säljbara bröllopsgratulationer för folket hemma i byn. Vad som framförallt krävdes var exakthet — de trassliga årtalen icke minst. Det var en annan jordmån, än den som rosmålningens kurbitser fordrade för att kunna trivas. Nu gällde det att på beställning skildra verkligheten utan fantasi. Större konstnärer än Risamålaren ha förlorat av sin ursprunglighet på den uppgiften.

MARIA CHARLOTTA HOLTER- MANS MINNESALBUM

av Arvid Bäckström

Hur många tusen namnteckningar nedskrevos männe Olympiasommaren i Berlin på ivrigt framräckta blockpapper! Hela autografhobbyn — känd redan av Herodotus — får väl räknas till en art fetischdyrkan, antingen den har idrottens, konstens, filmens eller vetenskapernas idoler till offer. Man tror sig liksom ha fått en liten, liten, om ock aldrig så liten del av människan bakom namnet. Personligheten, väsendet bör ju komma till uttryck, om ock bara lätt som en andning, i en namnteckning. En maskinskriven underskrift har ju också med rätta ej samma innebörd och värde som en handskriven. Före kamerans tid hade också namnteckningen ett högre värde såsom minne av en person. Sedan har ett porträtt försett med namnteckning blivit något av det personligaste man över huvud taget kan skänka bort.

Redan sedan 1500-talet var det ej ovanligt, att en svensk då han var i tillfälle att fullborda sin education genom en utrikes resa, hade med sig ett resealbum, en "liber memorialis", i vilken nyförvärvade vänner, kanske också någon äldre hög herre eller gynnare, tecknade sina namn antingen endast åtföljt av ort och datum eller beledsagat av någon välvis vers eller sentens, gärna latinsk. De mera påkostade av dessa album kunde också vara interfolierade med teckningar av vapensköldar, stadsvyer m. m., skönt illuminerade i granna färger, eller med silhuett-porträtt. De kallas ofta stamböcker, ehuru en stambok från början egentligen endast avsåg en bok, varuti notiser eller uppteckningar gjordes om eller av medlemmar av en och samma släkt. En dylik

verklig stambok, Carlbergsalbumet (1638—1732) har av författaren publicerats i Personhistorisk tidskrift för år 1920 (sid. 37 o. följ.). Med det framskridande 1700-talet visar man sig alltmer beläst och vitter — det blir poesialbumens första gyllene tid. Och fram emot sekelskiftet tar sig vänskapskulten ganska tårmlida uttryck, ej blott i form av pilträd och urnor i herrgårdarnas engelska parker och sentimentala bilder, sömmade i franskt silke, utan även i form av såta utgjutelser, helst på franska eller engelska, i de album som cirkulerade inom vänkretsen.

Nordiska museets arkiv har nyligen förvärvat ett dylikt album från 1700-talets slut och 1800-talets början. Det är i liggande format 13 × 20 cm, bundet helfranskt i rött med guldornering och guldsnitt. På framsidans mittspegel är instämplat M. C. H. samt årtalet 1784; på ryggen är tryckt på grön botten ordet: "Souvenir". Vid närmare studium av detta album visar det sig härröra från ganska välkända, i många avseenden betydelsefulla miljöer och på ett förträffligt sätt representera hela sin genre.

Är det ej ett utslag av höggradigt storhetsvansinne att använda sig av initialer! Oftast är det väl endast den beträffande själv, som kan riktigt tolka dessa mångtydiga bokstäver. Om emellertid alla retsamma initialer ginge lika lätt att lösa upp som dessa tre bokstäver M. C. H.! Det var fröken Maria Charlotta Holterman, som 1784 lade upp eller kanske fick som gåva, då hon den 25 januari det året fyllde 16 år, denna lilla bok för att däri samla upp små skrivna souvenirer.

Vi befinna oss därmed i Göteborg under höggustaviansk tid i en familj, som genom förmögenhet och inflytande intog en av de allra främsta platserna inom handelsstadens plutokrati. Familjefadern, Martin Holterman, var en av Ostindiska kompaniets direktörer och efter Niklas Sahlgrens död 1776 säkert den ledande mannen därinom. Med sin första fru, Anna Mariana Ström, Sahlgrens systerdotter, hade han sönerna Johan Petter och Niklas samt dottern Anna Elisabet; med sin andra fru, Charlotta Arfwedson, likaledes två söner och en dotter, nämligen Martin Abraham och Jakob samt Maria Charlotta, det näst yngsta barnet. Informator för de äldre sönerna var en tid ingen mindre än Jakob Wallenberg.

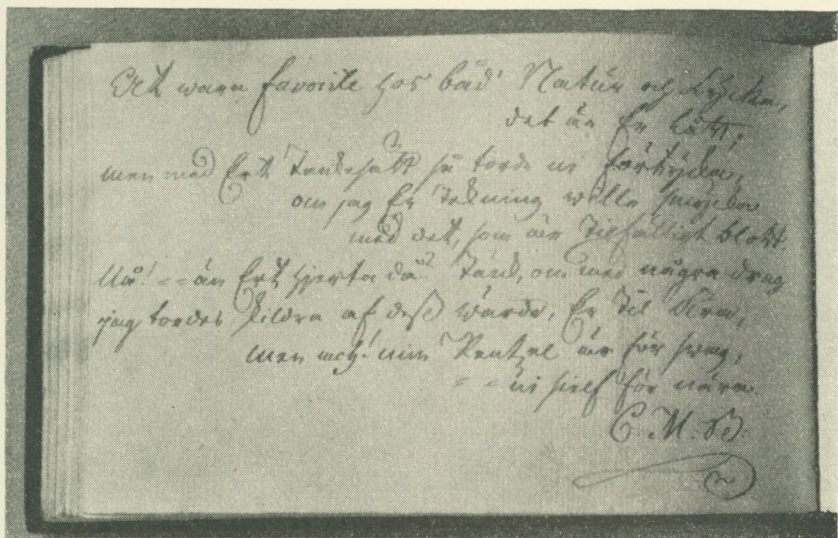
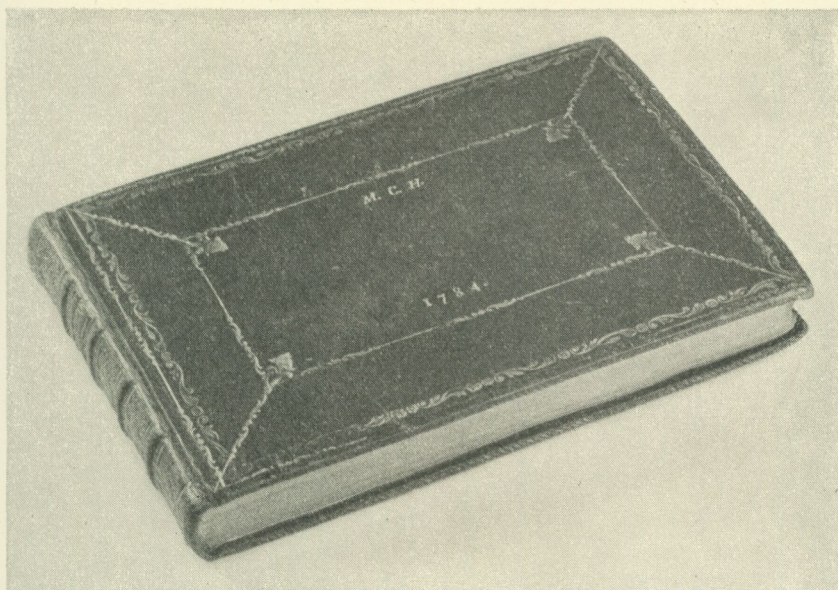


Bild 1. Maria Charlotta Holtermans minnesalbum. Nordiska museet.
Bild 2. En sida däri med Carl Mikael Bellmans egenhändiga rader.

Att fröknarna Holterman, älskliga och rika, omsvärmades av friare, säger sig självt. Anna Elisabet Holterman blev genom sitt gifte den 21 maj 1780 med sin styvmors broder, Jakob Arfwedson, fru på Skagersholm och kom så att tillhöra den mellansvenska bruks societeten.

Den yngre systern Maria Charlotta, familjärt kallad Maja-Lotta, blev redan som 18-åring, 1786, gift med Anders Wahrendorff. Denne flyttade 1801 till det av honom inköpta Näsby i Taxinge socken i Södermanland och ärvde 1803 efter sin fader flera sörmlands gods, främst Åkers styckebruk. 1805 fick dessutom denne mäktige brukspatron av tyske kejsaren Frans II bekräftelse på sin ätts gamla riksadelskap och upphöjdes samtidigt till tyskt riksfriherrestånd samt naturaliserades samma år såsom svensk adelsman, von Wahrendorff. 1813 erhöll han titeln bergsråd samt levde och verkade till sin död 1848 på sitt vackra Näsby, vars huvudbyggnad han med K. Kr. Gjörwells hjälp nyuppförde 1807—1813. Genom sitt gifte kom Maria Charlotta alltså större delen av sitt liv att röra sig i stockholmskretsar och bland sörmländska bruksfamiljer.

I hennes album avspegla sig naturligtvis också de olika miljöerna. Omkring 85 olika personer ha skänkt henne en skriven "souvenir", skiftande till värde och omfång: 15 ha snobbat med initialer, vilkas tolkning är mer eller mindre omöjlig att gissa sig till, 27 ha haft den sympatiska klokheten att binda sitt bidrag vid ett datum, varvid det visar sig att gränsåren för de d a t e r a d e bidragen äro 1784 och 1834, alltså precis 50 år. Av ordningsföljden kunna tyvärr inga slutledningar dragas, då var och en tydligen fick skriva var som helst. Utom ägarinnan närstående personer inom familjerna Holterman och Wahrendorff ha andra personer, med släkt- eller vänskapsband knutna till henne, eller representerande familjens umgänges- och affärskretsar, fått tillfälle att nedskriva sina hyllningar eller önskningar. Av bidragen ha väl endast ett fåtal skrivits i ägarinnans närvaro, t. ex. vid någon fest eller bjudning, utan albumet har säkert ofta sänts omkring i familjerna.

Vad de begagnade språken beträffar, ha de följande fördelning: ej mindre än 55 gånger har franskan använts, blott 16 gånger svenskan, 10 gånger engelskan, 1 gång vardera tyskan och italiens-



Bild 3. Maria Charlotta Holterman (1768—1841) såsom yngre. Pastell av J. Forsslund.
Privat ägare. Foto Svenska porträttarkivet.

kan; om handelsförbindelserna tala särskilt det enda kinesiska och de 2 turkiska bidragen. Franska språkets övervikt förklaras dels därav att albumets ägarinna så länge kom att tillhöra stockholmskretsar, dels därav att Göteborg i många kulturella yttningar faktiskt vid denna tid var mera influerat av fransk än engelsk kultur — ett exempel är C. W. Carlbergs hela byggnadsverksamhet, ej minst hans mest genomarbetade skapelse, Gunnebo.

Vad som är lånta fjädrar av alla dessa belärande och välmenta dedikationer, där många inskränka sig till den egoistiska önskan, att skribenten ej må bli bortglömd (vilket onekligen låter något vackrare på franska än på svenska!), är svårt att avgöra, åtminstone för en person som ej är litteraturhistoriker av facket. Men ibland vidgås lånet helt ärligt: så citeras på franska Thomas, Montesquieu och Fredrik den store, på engelska Shakespeare och Dryden samt på svenska Dalin och C. G. Tessin.

Mitt ibland lånegodset blänker dock fram en liten äkta pärla, en egenhändigt skriven strof på nio rader av en svensk skald, som kan anses ha rätt att signera (såsom han ofta också eljest gjorde) med sina tre initialer C. M. B., men tyvärr utan ort och datum. Vem borde, tycker man, markera ort och datum om ej Carl Mikael Bellman, vilken svensk har väl så djupt som han fattat och känt det susande ögonblickets både evighetsvärde och flyktiga korthet! Han börjar med att hålla sin kvinnliga adressat för god för smicker, men drar sig genast bugande undan med — ett smicker, grundat på hans egen otillräcklighet!

*At wara favorite hos båd' Natur och Lycka,
det är Er lätt;*

*men med Ert tankesätt så torde ni förtycka
om jag Er tekning wille smycka
med det, som är tilfälligt blott.*

*Nå! — än Ert hjerta då? Tänk, om med några drag
jag tordes skildra af dess värde, Er til Åra;
men ach! min Pentzel är för swag,
— ni sielf för nära.*

C:M:B:



Bild 4. Maria Charlotta Holterman såsom äldre. Oljemålning av okänd. Ägare Åkers styckebruk. Foto Svenska porträttarkivet.

Såvitt mig är bekant, känner man ej något enda tillfälle, då Carl Mikael Bellman besökte Göteborg. Strofen är väl nedskriven i Stockholm — kanske Warendorffs umgicks med Westmanska kretsen, där Bellman ju var en god vän och gärna sedd gäst — eller kanske han träffat den firade Marie Charlotte på någon bruksfest och improviserat den lilla eleganta hyllningen.

Men efter denna honnör för Carl Mikael's impromptu, låt oss taga del av övriga bidrag, först *fam il j e k r e t s e n s*!

Ägarinnans mor — så levande tecknad av D. Bossi (se Svenska slott och herresäten, ser. II, Södermanland sid. 11) — skrev en fyrradig strof, vars råd i de två första raderna väl ej var så svårt att följa för dottern i en familj, som redan ägde ej så litet av "gloire" och "richesse":

*Ne demandez a Dieu ni gloire ni richesse,
Ni ces biens dont l'eclat rend le peuple etonné
Voulez-vous etre heureuse, demandez la sagesse,
Avec un don si saint tout vous sera donné
En lisant ce-ci, ma chère Fille, souvenez vous de
Votre tendre Mere
Charlotte Holterman¹*

Fader Martin Holterman har ej haft tid eller lust att producera sig, medan M. C. H:s äldste broder börspatronen Johan Petter sökt att i 18 långa franska versrader sammanfatta sin livsåskådning, som teoretiskt var nog så misantropisk, men som praktiskt bl. a. tog sig sådant uttryck, att han testamenterade sin förmögenhet till det sjukhus, som sedan kallades det Holtermanska.

*S'eleve qui voudra, par force ou par adresse,
jusqu'au sommet glissant des Grandeurs de la Cour!
Moi je veux, sans quitter mon innocent séjour,
Loin du monde & du bruit recherger la sagesse,*

¹ Bed ej Gud vare sig om ära eller rikedom, ej heller om sådana företräden, vilkas glans väcker folks förvåning! Vill du bliva lycklig — bed om visdom! Med en så helig gåva skall allt annat falla dig till. — Då du läser detta, min kära dotter, kom ihåg din ömma moder.

(De i denna uppsats gjorda översättningarna avse endast att återge originalens ordagranna lydelse.)

*Trouvans dans ma Retraite, à l'Ombre des Bois
La Paix, la Libertée, qui fuient la Cour des Rois*

*Je meurs tout chargé d'ans, inconnu, solitaire.
Qu'un Homme est misérable à l'heure du trépas,
Lorsqu'ayant négligé le seul soin nécessaire,
Il meurt connu de tous, & ne se connoit pas!¹*

Det är vackert sagt, men är det inte tämligen lätt att leka eremit i sin grotta, då man i intet avseende socialt är beroende av sina medmänniskor? I Göteborgs musikliv tycks dock Johan Petter ha aktivt deltagit. Och tillsammans med sin yngre helbror, Niklas, grundade han firman "Martin Holterman Söner", som först 1810 förvandlades till "A. P. Frödings enka". De första cigarrerna lära ha införts 1810 till Göteborg genom "Martin Holterman Söner".

Niklas Holterman flyttade snart såsom brukspatron till Södermanland, där han blev granne och vän med skalden Johan Gabriel Oxenstierna. Han blev en intresserad konstsamlare och efter hans död 1824 övergick hans samling till hans halvsyster bergsråddinnan Maria Charlotta v. Wahrendorff på Näsby och ägdes sedan av hennes son hovmarskalken Martin v. Wahrendorff, som 1859 angående denna samling och sin egen gjorde ett sådant testamentariskt förordnande, att Nationalmuseum 1863 ur dessa samlingar utvalde 117 tavlor och 2 skulpturverk, vilken kollektion är väl känd under namnet "Holterman-Wahrendorffska samlingen". Niklas skrev, förmodligen redan 1784, i sin halvsysters album en kvasi-religiös strof med svallande Lidnerska glosor. Förra hälften lyder:

¹ Må den som vill, stiga, med skicklighet eller knep, ända till den hala höjden av hovets värdigheter — jag för min del önskar att, utan att lämna min fromma hemvist fjärran från värld och buller, söka efter visdom, finnande i min tillbakadragna fristad i skogarnes skugga den frid, den frihet, som fly konungahoven.

Jag dör tyngd av år, okänd, ensam. Hur beklagansvärd är ej en människa i dödens timma, som genom att ha försummat den enda nödvändiga omsorgen dör känd av alla, men utan att känna sig själv.



Bild 5. Bergsrådet Anders v. Warendorff (1759—1848), Maria Charlotta Holtermans man. Miniatyr-gouache på ben av D. Bossi år 1800. Ägare Åkers styckebruk. Foto Svenska porträttarkivet.

*På Werldens wilda Haf, där onskans Stormar yra,
Lät Christendomens bud din Lefnads Skiften styra.
Då Lastens blinda Folk bland yra böljors swall
I djupets afgrund sänks, Du hamnen finna skall.
Lät ej din dyra tid i brott och dårskap nötas:
Ren bör det samma Wäl från Ungdomsåren skötas.
Lät lifwets första Stund åt Himlen helgad bli,
Så skyr Du lustars gift, och Lastens Slafwerie.*

Man kan gott förstå, att Maria Charlotta klistrade igen dessa två sidor, som nog gjorde ett underligt intryck i en ung flickas poesi-album, och lät broder Niklas med sin sköna handstil skriva på ett annat blad, förmodligen flera år senare, ty då lydde texten, lugnare och mer allmängiltigt:

*Tout passe avec le Tems
Le Tems passe de meme
L'Eternité n'a point de Tems
mon amitie sera de meme.¹*

¹ Allt förgår med tiden, tiden själv förgår. Evigheten vet ej om tid, min vänskap inte heller.

Den äldre halvsystem Anna Elisabet Arfwedson signerar Skagersholm den 22 sept. 1785 följande hymn till vänskapen:

*Les biens et les honneurs, sont des dons de hazard,
Un rien peut les donner, un rien les peut reprendre,
Mais un ami constant, sage, discret et tendre,
Et dont l'interieur n'admet point de fard
C'est la ce qu'on appelle un don vraiment celseste;
(Amitié don du ciel! — qu'at on besoin de reste?)¹*

och hennes man, brukspatron Jakob Arfwedson, citerar Dryden, då denne på sin 1600-talsengelska manar till ett ”känn dig själv!”.

*Please not thyself the flatt'ring Crowd to hear;
Tis fulsom Stuff, to please thy itching Ear.
Survey thy Soul, not what thou dost appear,
But what thou art —²*

Fröken Holtermans båda helbröder ha naturligtvis tidigt fått lämna sina bidrag. Den äldre, Martin Abraham, sedermera legationsråd i Paris, formar i Göteborg den 12 januari 1785 sin uppfattning om vänskapen. Den börjar så:

*Present des Dieux doux Charme des Humains,
O divine Amitié! viens pénétrer nos âmes.
Les Coeurs éclairés de tes flammes,
Avec des Plaisirs purs, n'ont que des jours sereins.³*

Här kan vara på sin plats att påpeka, att Nordiska museets arkiv i och med inköpet från konstnären Arthur Sjögren av dennes värdefulla silhuett- och exlibrissamlingar redan tidigare ägde Martin

¹ Ägodelar och utmärkelser äro slumpens gåvor. Ett ingenting kan skänka dem, ett ingenting kan återtaga dem. Men en vän, trogen, klok, diskret och öm och vars inre ej tillåter minsta svek — det är vad man kallar en i sanning himmelsk gåva. (Vänskap, gåva från himlen! — vad har man mer för behov?).

² Finn ej nöje i att höra hopens smicker, detta osmakliga snack, som behagar ett öra, som längtar därefter. Granska din själ, icke vad du låter synas, utan vad du är.

³ Gåva av gudarne, ljuva behag bland människorna — o gudomliga vänskap! kom att genomtränga våra själar. De hjärtan, som få sitt ljus av dina flammor, av oskyldiga nöjen, hava endast sorgfria dagar.

Abraham Holtermans vänalbum, som på ryggen bär titel "Souvenir 1783". Inom dess rikt guldornerade pärmar finnas dels minnesrader av 58 namngivna personer och av 2 dolda under initialer, dels 25 silhuetter och 4 mer eller mindre allegoriska målningar. De 53 dateringarna (i 8 fall gjorda av ägaren) ligga mellan den 30 juli 1783 och den 5 april 1795. Den tidigaste dateringen är gjord i Offenbach (en stad nära Frankfurt a. M.), där Martin Abr. tycks ha vistats till slutet av april 1784. Trots denna vistelse överväger också i detta album det franska språket: det har 27 gånger använts, under det att engelskan 9 gånger och svenskan blott 4 gånger möter oss. Att sexton av skribenterna också möta oss i systemens album, är ju ej märkvärdigt; av dessa gemensamma vänner ha t. o. m. fyra inskrivit sina resp. bidrag med samma datering.

Den yngste i syskonkretsen, Jakob Holterman, som möjligen var den förste att skriva i sin systers album, skaldar i Göteborg den 28 oktober 1784 om livets riskfyllda seglats:

*Le bonheur est le Port ou tendent les humains
Les ecueils sont frequents, les vents sont incertains
Le Ciel, pour aborder cette rive étranchère
Accorde à tout mortel une barque legere.¹*

Den blivande äkta mannen, Anders Wahrendorff, filosoferar på prosa över vänskapen med en viss ironi över dess egoism:

Nous ne pouvons rien aimer que par raport à nous, et nous ne faisons que suivre notre gout et notre plaisir, quand nous preferons nos amis à nous même: C'est néanmoins par cette preference seule, que l'amitié peut etre vrai et parfaite.²

Medan Maria Charlottas svärmor först såsom änka, kommen på

¹ Lyckan är den hamn, till vilken människorna sträva. Blindskären äro talrika, vindarna ostadiga. För att nå denna främmande kust skänker himlen varje dödlig en bräcklig farkost.

² Vi kunna icke älska någonting som icke står i samband med oss själva och vi göra intet annat än följa vår smak och vårt nöje, då vi föredraga våra vänner framför oss själva. Det är likväl endast genom detta "föredragande" som vänskapen kan vara sann och fullständig.



Bild 6. Taxinge-Näsby. Huvudbyggnaden från landsidan. Uppförd 1807—13 efter Gjörwells ritningar. Maria Charlotta Holtermans och Anders v. Wahrendorffs hem.

besök från Åkers styckebruk till Näsby, den 20 nov. 1808 nedskriver enkelt och okonstlat den lilla truismen:

Ett hierta godt och gladt är lifwets bästa skatt.

Hon skriver sig, såsom flera andra fruar i albumet, med sitt flicknamn: Maria Jul: Rothstein (dotter till en rådman i Stockholm) trots sitt förnäma gifte med grosshandlaren och kommerserådet Joakim Daniel Wahrendorff.

Svågern Gustaf Wahrendorff, Anders yngre broder, skriver några mystiska rader om en abbé, som utan ljus går "pour voir les demoiselles", säkert alluderande på någon av ägarinnan begriplig situation.

Bidrag ha under åren givetvis lämnats från olika håll inom släktkretsarna.

☞ Martin Holtermans första fru hette ju i sig själv Ström (se ovan) och denna släkt finns företrädd dels genom Emerentia Clementina Ström, vars far var kapten i Ostindiska kompaniet



Bild 7. Fru Charlotta Holterman, f. Arfwedson, Maria Charlotta Holtermans mor. Silhuett klippt av okänd senast 1785 för Martin Abraham Holtermans album. Nordiska museet.

och vars mor var dotter till James Maule (se nedan), och som ger Maria Charlotta det rådet för sinnesfriden:

*Den fredar Sinnes ro som kan i alla fall
Om Ryktet vara öm för tadlet vara kall,*

dels genom en Sara C. Ström.

Nyssnämnda fru Holterman var systerdotter till Niklas Sahlgren, och en sonson till dennes bror, ryttmästaren Jakob Sahlgren, nedskriver på fransk prosa en veritabel Strindbergsfras: "Tacksamhet för välgärningar, som ej kunna återgäldas, förvandlar sig gärna till hat". Ryttmästaren var gift med Johanna Fredrika Lund, dotter till rådman Chr. B. Lund. Hon citerar den 13 mars 1785 "Dalins arb: vol. 3: pag. 29"¹. Hennes syster Christiana, gift sedan den 17 januari 1783 med Jakob Maule (1771—1781 chef för Ostindiska kompaniets kontor i Kanton, 1782 adlad och 1805 död såsom krigsråd) skänker dygden några franska meningar:

La félicité est la fortune du Sage, & il n'y en a point sans Vertu.—

*La genie a peut-être le droit d'étonner les hommes, la Vertu seule a droit à leurs hommages.*²

¹ Wänskaps Nöge, i Olof von Dalins Witterhetsarbeten, Stockholm 1767.

² Lycksaligheten är den vises lycka och den finnes ej utan dygd. — Geniet har kanske rätt att förvåna människorna, men endast dygden har rätt till deras hyllningar.

Bild 8. Fru Anna Erskine, född Gordon. Silhuett klippt av okänd senast 1784 för Martin Abraham Holtermans album. Nordiska museet.



Under det att fru Christianas svärfar, James Maule, en i början av 1730-talet inflyttad skotte, sjökapten i Ostindiska kompaniets tjänst varnar för alltför häftiga passioner:

*Hereux qui ne livre son coeur qu'à des sentimens doux & modérés, & qui sait se garantir des passions violentes! Ses plaisirs seront purs pour toujours, & la raison adoucira ses peines.*¹

En intressant inblick i Maule'ska vänkretsen från 1780- och 90-talen kan man få genom en silhuettbok, som tillhört krigsrådet Jakob Maule, och som publicerats (med 12 silhuettavbildningar) av Sven T. Kjellberg i festskriften 1930 till Axel L. Romdahl. Författaren råkar dock genomgående att förväxla faderns och sonens namn: fadern hette James, sonen Jakob.

Till Maria Charlottas släktkrets får också räknas excellensen greve Erik Ruuths maka, Charlotta Wahrendorff, som värdsamt noterar följande anhängan:

*Daignez toujours honorer de votre amitié celle qui se fera constamment une étude de la meriter.*²

Många spår av den Wahrendorffska umgängeskretsen ha

¹ Lycklig den som prisgiver sitt hjärta endast åt ljuva och sansade känslor och som vet att värja sig mot häftiga passioner. En dylik människas nöjen skola alltid bli rena och hennes förnuft skall förmildra hennes sorger.

² Värdes alltid hedra med eder vänskap henne, som ständigt skall göra det till en strävan att förtjäna den.

också avsatt sig. De härröra från välkända personer inom den dåtida handelsvärlden i Göteborg och Stockholm. Man möter sålunda rader skrivna av kvinnliga (=k.) eller manliga (=m.) representanter för familjerna Arfwedson (C. L., k.; M. C., k.), Erskine (Anna, f. Gordon, och hennes dotter Harriet), Friezsky (Clas), Gotheen (Jacob, sväger med den rike John Hall), Grill (M. E., k.), v. Jacobson (A. M., k.; C. M., k.; Ch. M. k.) och Oterdahl (Niclas; Ph. A., m.). Hit torde också kunna räknas Storbritanniens minister i Stockholm Bloomfield, som i ett på Näsby den 30 sept. 1832 skrivet tack bl. a. kallar värdfolket "*an ornament to society, a blessing to their friends and to their dependants*" (en prydnad för sällskapslivet, en välsignelse för deras vänner och underlydande). Att ge prov på hur man också inom umgängeskretsen varierade formen för sina önskningar, tänkespråk eller vänskapsförsäkringar, skulle säkert bli alltför tålamodsprövande.

Också av faderns verksamhet inom Ostasiatiska kompaniet och av hans affärsförbindelser finnas reflexer i Maja-Lottas album.

Familjen Engelhart är talrikt representerad: fadern Carl Fredrik, överkirurg i Ostindiska kompaniet, k. livmedikus, arkiater, citerar (på franska) en dikt av Thomas; hans hustru Anna Justina Kitz, dotter till Göteborgs förnämste källarmästare, vädjar med några smickrande svenska rim till den "aimabla Mamsell Charlotte" att få vara ihågkommen såsom hennes "vän och ödmäuka Tienarinna"; deras son Johan Henrik, med. dr, sedermera professor i Lund, livmedikus, slutligen kyrkoherde i Fellingsbro, gift med Anna Gordon-Erskines dotter Harriet Erskine, undrar på fransk vers, om hans syn av dygd och vänskap är verklighet eller dröm; och Johan Fredriks syster, Sara Dorothea, framhåller, också på fransk vers, att kärlek bländad endast av skönhet är flyktig, medan kärlek grundad på karaktärsegenskaper håller sig.

Assistenten i Ostindiska kompaniet, Vincent Beyer (död ogift 1793 i Kanton), nedskriver på engelska en förhoppning, att "den som har makten att vinna edert hjärta, aldrig må tro sig ha förtjänat det".

Bakom Göteborgs affärskontor utbredde sig det stora skog- och malmrika Värmland såsom ett ekonomiskt bördigt uppland. Från

Kristinehamn möta oss i albumet hälsningar både genom C. Axel Linroths och genom Louise Regine Geyers franska hyllningsrader.

En och annan, som mer eller mindre tillfälligt reser Göteborg eller Näsby förbi, får äran att nedteckna en souvenir. Så framför portugisen (?) José Pedro Celestine Velho på fransk prosa sina vänskapsbetygelser (Stockholm den 14 maj 1792), medan hans vän G. L. Danckwertz från Petersburg med några rader på engelska anropar hoppet såsom stöd och hjälp på vandringen genom livet (Näsby den 3 sept. 1807).

Det enda tyska bidraget har nedskrivits i Göteborg den 28 april 1786 av F. J. Harmsen från Libau. Hans enkla och innerliga önskan lyder så:

*Leiblich, wie die Morgenröthe,
Wenn der junge Lenz erwacht,
Sanft wie eine Sommernacht
Die der volle Mond erhöhte
Schwimm Dein schönes Leben hin!
Keine bange Leidenszähre
Misch in Deine Freuden sich,
Und die ganze Welt verehere
Holde Freundin! Dich wie ich.¹*

John Blacker jun:r tecknar sig vän "and most Affectionate Cousin" från Hamburg, men använder sig av rimmad engelska, då han på en tättskriven sida tillönskar adressaten allt det han anser utgöra livets verkliga lycka.

Familjen van Brienens, vars stamort tyvärr ej omtalas, representeras av F. van Brienens och Madelon Peyrons, f. van Brienens, vilka båda betjäna sig av fransk vers för sina små korta hyllningar.

Att möta en sida med kinesisk skrift i detta Göteborgsalbum bör ej väcka någon förvåning. Texten, som i sin kalligrafiska osäkerhet knappast verkar skriven av kinesisk hand, omtalar,

¹ Älskligt som en morgonrodnad, då den unga våren vaknar, ljuv som en sommarnatt som fullmånen förskönar — må ditt sköna liv förrinna. Må inga ängsligt tärande lidanden blanda sig i dina fröjder och må hela världen, hulda väninna, dyrka dig såsom jag.

enligt välvillig tolkning av en infödd, att Ts'ai Ya-fu den femte dagen i första månaden i 51:a året av Ch'ien-lung's regeringstid kom till Sverige för att frambära sina hälsningar till fru W. och att han ständigt vill minnas denna dag. På höger-sidan i samma uppslag skriver superkargören i Ostindiska kompaniet Johan Adolf Smedberg (död 1795 i Kanton) samma dag, den 5 januari 1787, på franska, att tiden möjligen kan förändra hans humör men aldrig hans vänskap.

Bland utlänningarne bör slutligen nämnas Ismail Gibraltar, sjökapten i tjänst hos vicekonungen av Egypten. Han skriver i Stockholm den 1 aug. 1817 med turkiska bokstäver tio stycken moraliska sentenser; av hans turkiska underskrift framgår, att han är bosatt i Stambul och där tillhör en sekt Baktachis. Hans turkiska text åtföljes av en översättning på italienska, som dock förefaller vara ganska fri vid jämförelse med den översättning från originalet, som turkiska ministern i Stockholm, excellens Ragip Köseraif, haft vänligheten låta göra för detta ändamål.

För fullständighetens skull ber jag slutligen att få räkna upp övriga familjenamn, som figurera utskrivna (alltså ej begravna bakom initialer) i det Holtermanska poesialbumet. I vilken egenskap var och en här fått skriva sitt bidrag är ju ej utan vidare klart, men detta må överlämnas åt den personhistoriska forskningen. Kanske man då skall finna, att flera av dem tillhöra någon av de ovan redan omtalade kategorierna: familjekretsen, släktkretsen, umgängeskretsen eller affärsförbindelserna. Följande familjenamn äro alltså företrädde, utom de ovan mer eller mindre utförligt omtalade: Bergström (M. C., k.), Bruce (Adam; Carolina), Corvin (Ulrika Sofia), Ekebom (Anders), Ekstubbe (J. C., k.), de Geer (Charlotte), Gyllenborg (C. J., m.), Hulting (Eva S.), Hök (Marie Sophie), Maurice (C., k.; C. M.), Petterson (M. E.), Peyron (Madelon, f. van Brien), Rosen (Sofia), Sandeberg (Margueritte), af Sandeberg (I. D., m.), Schröder (Sofia Augusta), Smith (Eliza, f. Gordon, syster till fru Erskine), Ugglå (Fredrika; Maria), Ulfsparré (Ernst Gustaf), Winklerfelt (Ann-Sofi).

Då man söker forma sig en bild av ägarinnan själf till detta



Bild 9. Stora hamnkanalen i Göteborg med Ostindiska kompaniets hus till höger. Konturetsning efter teckning från 1790-talet av Elias Martin.

vänalbum, försvåras ju detta av den dimmbildning, som oundgängligen tycks uppstå, då en ung och älsklig, rik och bortskämd dam skriftligen hyllas. Man måste räkna med, att den bild som möjligen framstår är starkt retuscherad. Bakom alla de skiftande språken och dialekterna tycks mig ändå skymta en kvinna, utrustad kanske ej med någon påfallande yttre skönhet, men med en stor personlig charme.

Av de sex bilder, som Svenska porträttarkivet känner av henne, vill jag särskilt framhålla tvenne. Jonas Forsslund, som tycks ha varit Wahrendorffarnas "hovmålare", återger henne i halvfigur, förmodligen såsom nygift, i pastell (på Hedensö och något varierat, i privat ägo i Nora; det förra är avbildat i Svenska slott och herresäten, ser. I, Södermanland, sid. 268): hon är iklädd en gråviolett klänning och på hennes typiskt gustavianska huvud är lagd en schäferhatt, som gärna kunde varit borta. Såsom äldre se vi henne (midjebild i olja på Åkers styckebruk av okänd mästare) i vit klänning och gul schal — helt empire.

Göteborgsflickan Maria Charlotta Holterman, som så småningom blev bergsråddinnan v. Wahrendorff på Näsby, vilar nu sedan snart 100 år (hon dog 1841) på Taxinge kyrkogård.

Stämmor från många av de vänner, som när och fjärran ifrån följde hennes väg med goda önskningar och tankar, ljuda ännu ur hennes lilla poesialbum med ryggtiteln "Souvenir".

M. C. H:s vänalbum har, innan det hamnade i Nordiska museets arkiv endast gått i arv inom besläktade familjer. Nu har det fått sin plats i Bellmansmuseet på Skansen.

Men hur många värdefulla arkivalier spåra ej hastigt ur och komma i oförstående och hårda händer. Hur många gånger skulle ej dylika föremål göra mera nytta och glädje genom att få återuppstå till livet i ett offentligt arkivs vård än genom att, mer eller mindre bortglömda, slumra i en sällan öppnad låda för att därifrån gå ovissa öden till mötes eller för att kanske helt enkelt kastas bort.

Hur ofta förövas ej kulturella lönnmord, hur ofta begås ej kulturella förskingringar — men där finnas inga strafflagar!

HUR CHARLES TOTTIES HEM PÅ SKANSEN INREDDDES

av Gösta Selling

När Stockholmskvarteret på Skansen för några år sedan fick sin "stadsplan", reserverades en tomt vid huvudgatan för ett stenhus. Skansens lilla stad skulle nämligen ge en ensidig och ofullständig bild av gamla tiders Stockholm, om man endast flyttade hit trähus. Här borde just finnas ett gulputsat stenhus med brutet tak av den typ, som på 1700-talet började uttränga de rödfärgade och grå timmerhusen tack vare intensiv propaganda för skonandet av våra skogar och för att minska eldens fruktade och förödande härjningar i våra städer. Efter åtskilligt letande lyckades man också ute på Söder finna ett tvåvåningshus, som i allt väsentligt fanns kvar i det skick det byggts år 1760 och som också skulle kunna rymmas på den efter storstadsförhållanden mycket trånga tomten på Skansen. Ingen kunde visserligen veta, om och när detta hus skulle rivas. Men arbetet inom ett museum bedrives ju på lång sikt, och var och en vet, att marken darrar under de gamla husen på Stockholms malm. Inom parentes kan nämnas, att just det åtrådda huset ännu står kvar på sin plats.

Så kom på hösten 1930 meddelandet, att två skansenvänner, som önska bibehålla sin anonymitet, till Skansen skänkt de dyrbara och eleganta rumsinredningarna i den s. k. Tottieska malmgården på Söder, som då skulle rivas. Gåvan kompletterades

Föreliggande uppsats, vars författare är den, som närmast haft om hand Tottieska malmgårdens uppbyggande och inredande på Skansen, kompletteras av hans uppsats Tottieska malmgården, ett borgerligt fideikommiss på Södermalm i Fataburen 1931. (Red:s anm.)

av byggmästare Olle Engkvist med erforderligt byggnadsmaterial från huset. På så sätt blev det möjligt att på Skansen uppföra en trogen kopia av den då kvarstående delen av malmgårdsbyggnaden.

Givarnas och Skansens önsknings sammanfölo på en mycket viktig punkt: de skänkta dyrbarheterna borde inte under någon längre tid magasineras och döljas för världens blickar. Denna till synes utopiska fordran kunde glädjande nog förverkligas redan året därpå, sedan Stockholms stads brandförsäkringskontor skänkt 75,000 kronor till uppförandet av byggnaden såsom ett äreminne över sin förnämste stiftare, Charles Tottie, malmgårdens byggherre och den, som 1773 gjorde den nybyggda gården till fideikommiss.

Kanske man så här långt efteråt kan förråda, att de, som närmast berördes av saken, innerst inne bävade en smula inför uppgiften att resa detta äreminne. Ty hur roligt och intressant arbetet än kunde te sig, fanns det många svårigheter att övervinna, innan byggnaden kunde återuppstå och forma bilden av ett för länge sedan skingrat hem. Det visade sig visserligen ganska snart, att den del av den gamla malmgårdsbyggnaden, som innehöll de egentliga bostadsrummen med deras eleganta inredningar, kunde rymmas på den ovan omtalade stenhustomten. Därmed var en viktig fråga löst och en kännbar lucka fylld i Skansens stads-kvarter. Men därmed voro problemen ingalunda lösta. Det gällde även att möblera huset och rummen på ett sådant sätt, att det skulle kunna suggerera bilden av en storborgares hem i 1700-talets Stockholm.

Att möblera ett hem torde vara en svår uppgift för var och en, som icke anlitar den bekväma genvägen att låta en inredningsfirma "möblera medan man sover". Det kan gälla att kompromissa mellan personlig smak — eller kanske man bör säga personliga tycken — och ekonomiska resurser. Ibland kan man ha svårt att välja i ett överflöd av lockande och vackra ting, ibland kan det vara omöjligt att få tag i det man oundgängligen anser sig behöva. Hur mycket svårare bör det då inte vara att möblera rum från en helt annan tid än vår och göra det på ett sådant sätt, att det kan

ge intryck av ett hem från just denna länge sedan svunna epok. Här blir det sannerligen aldrig fråga om *embarras de richesse*, ty även i bästa fall är det urval av föremål, som man kan röra sig med, oerhört begränsat. Och detaljer, som man i ett modernt hem aldrig behöver tänka på och som arrangeras helt automatiskt, kunna växa ut till stora och svårlösta problem. Hit höra t. ex. gardinuppsättningar och möbelklädselar, för att inte tala om en så väsentlig sak som möblernas inbördes placering. Även om man har utförliga uppgifter om ett rums ursprungliga möblering, kan man tveka om betydelsen av vissa termer. Vad är t. ex. skillnaden mellan en "mansbyrå" och en "fruntimmersbyrå"? Hur kunde ett par lärftsgardiner se ut, och hur var 1700-talets nettelduk beskaffad, i all synnerhet då man vet, att detta stoff bl. a. importerades från Kina?

Jag skall här inte trötta med att tala om de mera allmänna hjälpmedel man kan ha vid ett arbete som detta och de principer, som böra vara ledande, i all synnerhet som Sigurd Wallin redan behandlat dessa frågor på ett förebildligt sätt i *Fataburen* 1932 i sin uppsats om Skogaholms möblering. I stället skall jag söka skildra de mera speciella frågor, som mötte oss vid möbleringen av det Tottieska hemmet. Först kanske det är nödvändigt att orientera läsaren en smula i huset, jämför planerna bild 1—2. Från förstugan i bottenvåningen kommer man in i själva bostadsvåningen, vars första rum enligt traditionen är matsalen. Till vänster om salen ligga förmak och sängkammare, till höger ett litet rum, som på 1700-talet helt enkelt kallades "hörnkammaren innanför salen". I övre våningen ligga stora festsalen med fyra fönster och därbredvid det lilla kafferummet, vars funktion tydligt framgår av benämningen. Av dessa rum ha tre, nämligen matsalen i bottenvåningen, stora salen och kafferummet panel av cederträ, i de båda sistnämnda rummen kompletterad med elegant målade väggfält. Förmaket har en vackert skulpterad boasering av mörkglänsande kubamahogny. Sängkammaren, vars ursprungliga inredning var spolierad, har på Skansen försetts med målade väggfält från ett annat Stockholmshus, inrett samtidigt som den Tottieska malmgården, i början av 1770-talet.

TOTTIESKA MALMGÅRDEN BOTTENPLAN

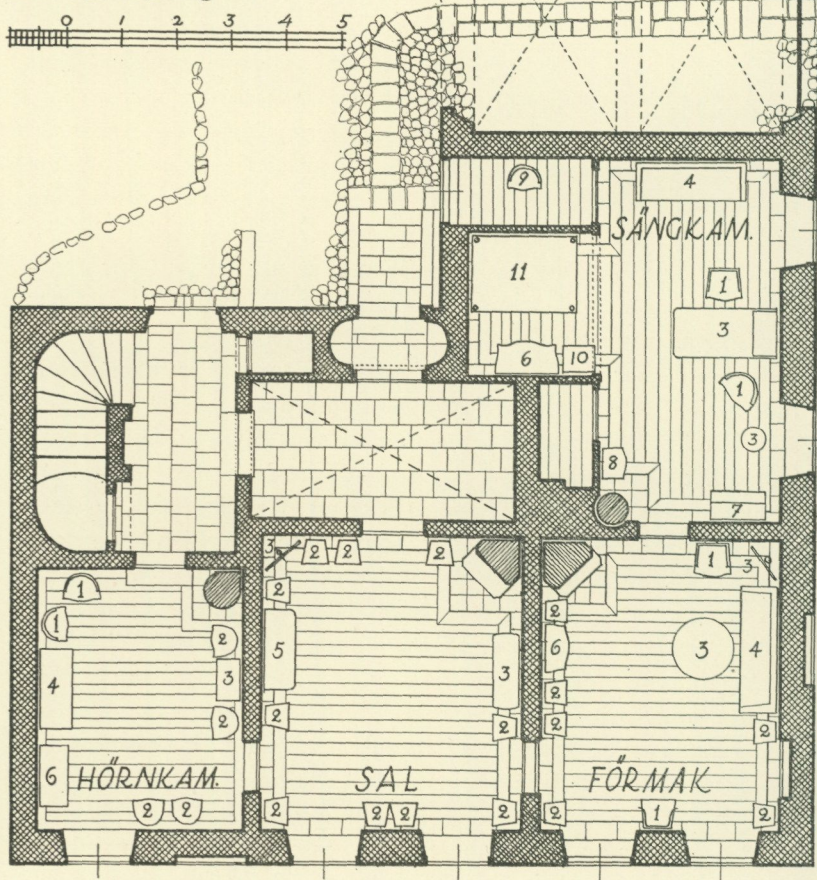


Bild 1. Bottenplan i Tottieska malmgården. 1 Fåtölj. 2 Stol. 3 Bord. 4 Soffa.
5 Skåp. 6 Byrå. 7 Sekretär. 8 "Nattduksbyrå". 9 Nattstol. 10 Taburett. 11 Säng.

TOTTIESKA
MALMGÅRDEN
ÖVERPLAN

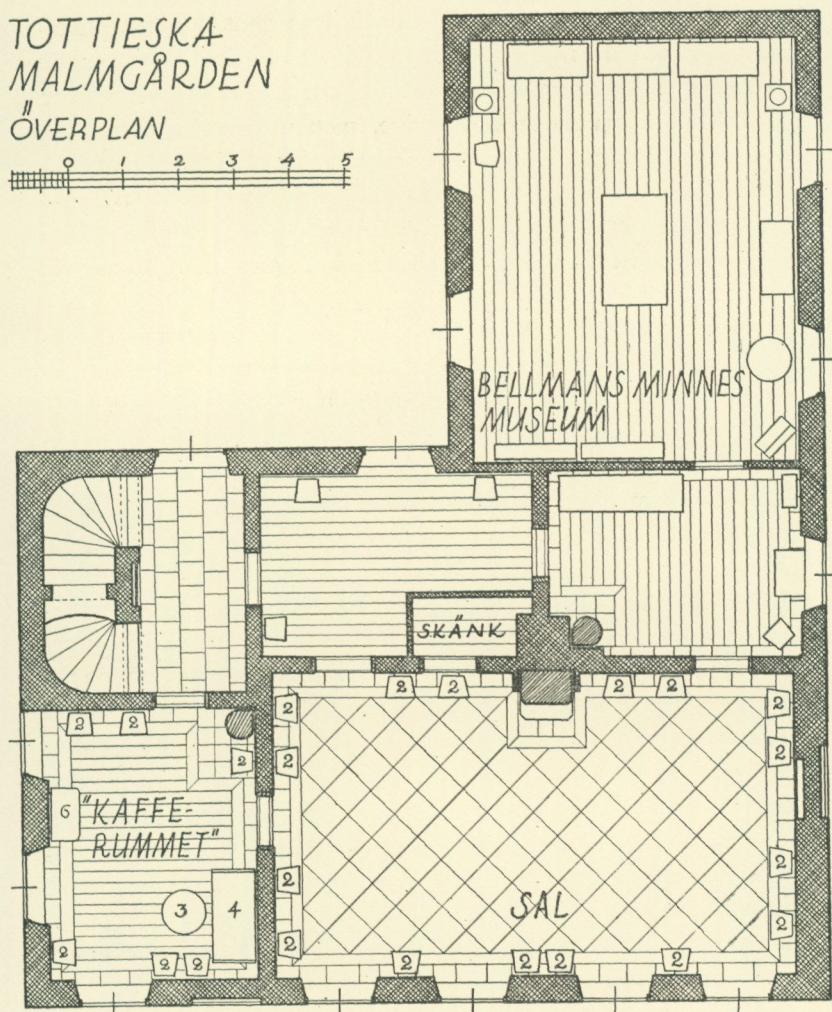
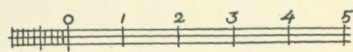


Bild 2. Överplan i Tottieska malmgården. 2 Stol. 3 Bord. 4 Soffa. 6 Byrå. —
Bild 1—2 uppmätning av Gotthard Gustafsson.

Interiörerna äro huvudsakligen utförda i en ganska stram gustaviansk stil, medan detaljer i flera fall vittna om den kvardröjande rokokons rörliga formgivning. De mörka träslagen äro visserligen sällsynta i det gustavianska Sverige, men utförandet, ornamentiken och målningen äro typiskt svenska, för att inte säga stockholmska. Inredningarnas konstnärligt höga kvalitet och detaljernas utformning ha föranlett en gissning, att en av tidens främsta arkitekter, Jean Eric Rehn, varit Charles Totties medhjälpare vid inredningsarbetet.

De förnämsta källorna att anlita vid de olika rummens disponering och möblering voro självfallet de mycket utförliga bouppteckningar, som finnas bevarade både efter Charles Tottie 1776 och efter hans änka, fru Maria Arfwedson 1791. Värderingsmännen ha i båda fallen gått ur rum i rum och noterat varje möbel, ibland också med kortfattade beskrifningar av material o. s. v. Vad som frapperar redan vid den första genomläsningen av dessa urkunder, är rikedomens på mahognymöbler. Visserligen äro mahognymöbler ingalunda ovanliga här i landet under 1780-talet och senare, varför det i och för sig kan vara naturligt att möta dem i ett inventarium från 1791. Men samma mahognymöbler funnos till största delen på sina platser redan 1776 och böra alltså ha tillhört malmgårdens ursprungliga uppsättning från början av 1770-talet. Och vid denna tidpunkt voro mahognymöbler relativt sällsynta i vårt land. De ljusmålade möblerna dominerade som bekant, och då man använde ädla träslag, såsom i byråar, skåp etc., föredrog man i de flesta fall valnöt, buxbom, rosenträ och andra blondare träslag framför den mörka mahognyn. En mycket enkel förklaring skulle vara, att värderingsmännen varit okunniga och kallat alla ädla träslag för mahogny. Men de synas tvärtom ha haft god varukännedom, eftersom de skilja mellan mahogny, cederträ, valnöt och al.

Det enda land i Europa, där man under hela 1700-talet oberoende av alla stilriktningar använde mahognymöbler och där de mörka träslagen alltid dominerat i möbler och inredningar, är England. En naturlig förklaring skulle då vara, att Charles Tottie hade skaffat sig möbler från England, och faktiskt finns det

mycket, som talar för en sådan teori. Först och främst tillhörde Tottie en engelsk släkt. Hans fader, Thomas Tottie, som var av skotsk börd, flyttade till Sverige 1688, och Charles Tottie synes i sin handelsrörelse speciellt ha upprätthållit förbindelser västerut. Genom gifte var han befryndad med släkten Arfwedson, som också idkade handel med England och Amerika. Den unge Carl Christoffer Arfwedson kom 1765 till Charles Totties kontor efter att ha utbildat sig i England. Det var han, som senare tillsammans med Charles Totties äldste son Anders grundade det berömda handelshuset Tottie & Arfwedson.

Att familjen Tottie länge upprätthöll förbindelserna med sitt gamla moderland visas bäst därav, att Charles Totties brorson, som även han hette Charles, under många år var svensk generalkonsul i London. Det finns f. ö. en liten detalj i malmgårdsinventariet, som tyder på engelskt inflytande, nämligen benämningen "kafferummet".

Om alltså familjen Totties relationer till England synas ha varit tillräckligt livliga för att motivera ett dominerande engelskt inslag i Charles Totties hem, kan man med visst fog anmärka, att ett sådant hem bör ha varit sällsynt och kanske rent av enastående i det gustavianska Stockholm med dess starka franska orientering. Fråga är dock, om inte det franska kulturinflytandet, som givetvis dominerar Sverige under rokokon och den gustavianska tiden, alltför mycket fått överskugga det faktum, att vi under en stor del av 1700-talet hade en mycket livlig förbindelse med England. När professor Johan Gotthenius 1774 gör en förteckning över svenskar i London, uppräknar han ett trettiootal namn på landsmän, vilka som handelsmän, vetenskapsmän eller hantverkare vunnit framgång i London. Han påpekar, att det dessutom finnes en myckenhet svenska hantverkare, som ej kunna namnges, men som representera de mest skilda yrken: snickare, guldsmeder, repslagare, urmakare, skräddare m. fl. Hur mycket denna personliga kontakt med England betytt för Sverige och svenskarna är ännu i stort sett outrett. För vår del kan det räcka att påpeka det ofta omvittnade faktum, att man även under den höggustavianska tiden kan skönja en engelsk-holländsk påverkan

inom svensk möbelkonst. Det har t. o. m. konstaterats en speciell västsvensk stil av engelska möbeltyper. Men sedan man funnit, att de "västsvenska" stolarna ofta äro försedda med Stockholms-signaturer, torde man få intränga dem bland allmänt svenskt kulturgods. Är det inte rimligt, att detta engelska inflytande varit störst inom den samhällsklass Charles Tottie tillhörde, den förmögna bourgeoisin med livliga handelsförbindelser och personlig kontakt med England? Det Tottieska hemmet skulle i så fall få en större allmängiltighet.

Som författaren redan tidigare nämnt i sin skildring av Tottieska malmgården i Fataburen 1931, har Charles Tottie importerat virket till sina rumsinredningar från Västindien, d. v. s. Kuba, och låtit tillverka dem här hemma. Hans båda svågrar, Abraham och Jakob Arfwedson, fingo inom parentes sagt redan 1745 privilegium på ett Västindiskt kompani, och firman Tottie & Arfwedson bildade 1781 det andra Västindiska kompaniet. Naturligtvis är det möjligt, att Tottie på samma sätt importerade mahognyträ även till sina möbler för att sedan låta Stockholms-nickare tillverka dem. Men eftersom malmgårdens inventarier sedan mer än ett sekel äro skingrade för alla vindar, är det nu omöjligt att bevisa eller vederlägga en sådan hypotes. Vi få nöja oss med att konstatera, att det hittills varit omöjligt att finna några mahognymöbler från denna tid, vilka med säkerhet kunna sägas vara tillverkade i Stockholm. Däremot har det visat sig relativt lätt att ur Nordiska museets egna förråd och på auktioner eller i antikhandeln under de gångna fem åren samla ett möbelbestånd, som ganska väl stämmer med bouppteckningarnas uppgifter. Kanske någon läsare finner det förvånansvärt, att Nordiska museet måste köpa saker för att möblera ett hus som detta. Räcka inte museets magasin till för att fylla både detta och åtskilliga andra byggnader? Tyvärr är den stora tilltro till museets outtömliga förråd, som man möter på många håll, oerhört överdriven. Samlingarna äro onekligen rika och belysa på ett ganska fylligt sätt den svenska möbelkonstens utveckling från 1500-talets slut till våra dagar. Men för att möblera ett hus någorlunda tidsriktigt krävs det många likartade saker, något som ett museums

typsamling mera sällan kan åstadkomma. Det krävs bl. a. mängder av stolar. Ett halvt dussin stolar förefaller nästan ha varit medeltalet i ett rum på 1700-talet. I matrum och festsalar sväller antalet gärna ut till ett eller två dussin.

Om vi efter denna något omständliga inledning bege oss ut på en rundvandring i Tottieska malmgårdens rum med bouppteckningarna i handen, skola vi, trots de ovan utlovade överensstämmelserna, i flera av rummen finna avvikelser från de gamla papperens uppgifter. Givetvis beror detta ej på några försök att korrigera verkligheten, utan det är av olika orsaker nödtvungna förändringar, som vidtagits. I matsalen, eller för att tala bouppteckningsspråk "salsrummet i nedra våningen", står ett stort skänkskåp av valnöt, medan bouppteckningarna ange mahogny såsom material. Detta mahognyskåp torde av allt att döma ha varit betydligt mindre och har troligen stått i ett hörn, kanske som pendang till kakelugnen. Något sådant skåp ha vi emellertid ej kunnat uppleta, och man får därför nöja sig med att konstatera, att det skåp som nu står i rummet, ett mästestycke från 1754, passar bra i miljön, bild 4. Raden av salsstolar fyller bouppteckningens fordran att ha "korgsäten", d. v. s. rottingsits. Kanske någon invänder, att de äro väl gamla i detta gustavianska hem. De äro av engelsk härkomst och kunna dateras till 1700-talets förra hälft. Men är det inte naturligt, att ett hem har anknytning bakåt i tiden och inte är möblerat alltför doktrinärt stilriktigt? Gården Äs i Södermanland, som byggdes obetydligt tidigare än malmgården, har i sin mahognypanelade matsal haft snarlika stolar av engelsk typ med rottingsits. Verkligheten tyckes således styrka arrangemangets riktighet. I ett hörn av matsalen står ett runt fällbord, som i Charles Totties bouppteckning kallas "ett litet runt matbord av mahogny". I änkans bouppteckning karakteriseras det emellertid som "ett litet runt fällbord" och bör alltså ha varit av just denna typ, även om man numera ej är benägen att betrakta sådana pjäser som matbord, bild 4. Utefter ena sidoväggen står ett mera fullvuxet matbord, också det av mahogny och försett med två halvrunda klaffar. De två tillsatser till matbordet, som bouppteckningen 1791 talar om,

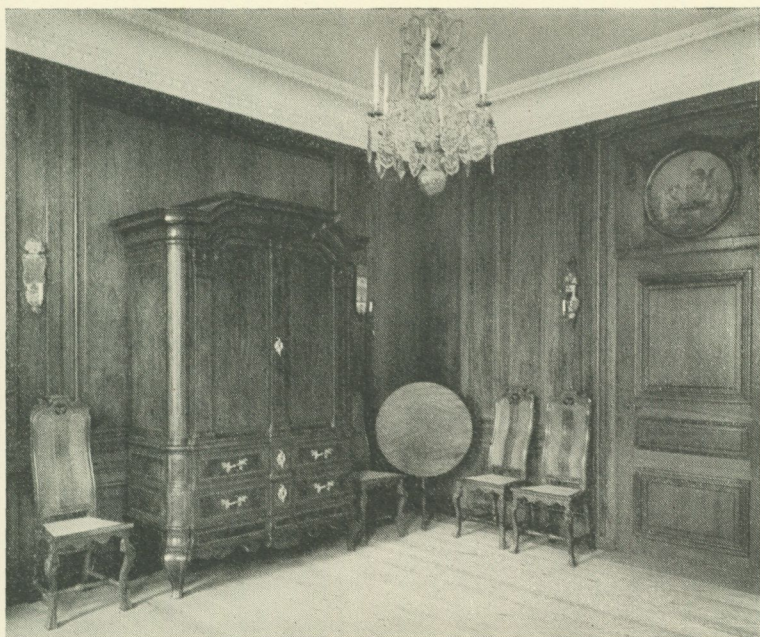


Bild 4. Matsalen, "salsrummet i nedra våningen", i Tottieska malmgården. Det stora skåpet är ett mästerstycke från 1754.

ha vi dock ej kunnat anskaffa. Att matborden under 1700-talet i allmänhet voro slagbord och att de inte gärna placerades mitt på golvet, därom vittna både gamla bilder och en del litterära belägg. Sålunda skildrar Ellen Jolin matsalen i ett gammaldags borgarhem i Stockholm 1848: "Möblerna i detta slottsliknande rum utgjordes blott av en oändlig rad betsade björkstolar med rottingsits och ett väldigt vitmålat slagbord, som efter varje måltid flyttades tillbaka till sin plats i samma rad som stolarna." Jämför också bild 3.

I förmaket domineras möbleringen (i bouppteckningarna) av ett helt dussin "mahogene stolar med tagelsäten". Efter- som de noteras redan 1776, är det sannolikt, att de varit av den typ, som nu finnes här, nämligen i Chippendalestil. Tyvärr finns det ännu blott sex stolar och en fåtölj. En mahognysoffa

har det varit alldeles omöjligt att anskaffa. Nu står här i stället en soffa av en ganska originell typ, fanerad med valnöt och försedd med lådor i sargen. Den har i enlighet med bouppteckningens uppgift gula damastdynor, och vid dess sida står "en gl. Lännstol med grönt Chagg". I detta rum varierar möbleringen starkt i de båda bouppteckningarna. Inventariet 1776 är spartanskt — endast tolv stolar och ett spelbord utom länstolen — och man får närmast intryck av att rummet tillfälligtvis varit berövat en del av sina möbler. Därför har i detta fall den senare inventarieförteckningen från 1791 följts. Bouppteckningens lilla mahognybyrå motsvaras sålunda av en liten rokokobyrå, vars faner faktiskt har mahognyns dunkelbruna färg. De båda familjeporträtten i pastell, försedda med gröna sidenförhängen, ha ersatts av två oljemålade porträtt, varav endast det ena kan rubriceras som familjeporträtt, det föreställer husets herre själv och är en kopia av det porträtt, som tillhör Brandförsäkringskontoret och som Per Krafft d. ä. signerat 1776. Det ger en briljant karakteristik av ett ansikte, som är allt annat än konventionellt vackert, men vars intelligenta uppsyn tycks ha intresserat konstnären. Till slut finnes här ett runt mahognytebord, en svensk bordstudsare, en spegel och en liten glasljuskrona. De åtta spegellampetter, som prytt väggarna, har det däremot ej varit möjligt att anskaffa. Det kan förtjäna påpekas, att det endast är i sällskapsrummen, som man har ljuskronor och lampetter, i bostadsrummen tycks man ha nöjt sig med ljusstakar.

De målade papperstapeter, som en gång prytt den Tottieska sängkammaren, voro för längesedan försvunna, när huset flyttades till Skansen, och de ha därför, som tidigare nämnts, ersatts med målade tapeter från ett annat samtida Stockholmshem. Det är en ljusare färgskala och en livligare rytm som möta, när man från förmaket med dess högtidliga mahognyinredning stiger in i sängkammaren, som också vänder sig mot ett soligare och ljusare väderstreck, bild 5—6. Med sin rika rokokooramentik kan rummet ganska väl illustrera det krav på omväxling och stegring i rummens dekorativa prakt, som 1700-talets arkitekturteoretici brukade ställa. "De första rummen böra vara mindre prydda än de senare",

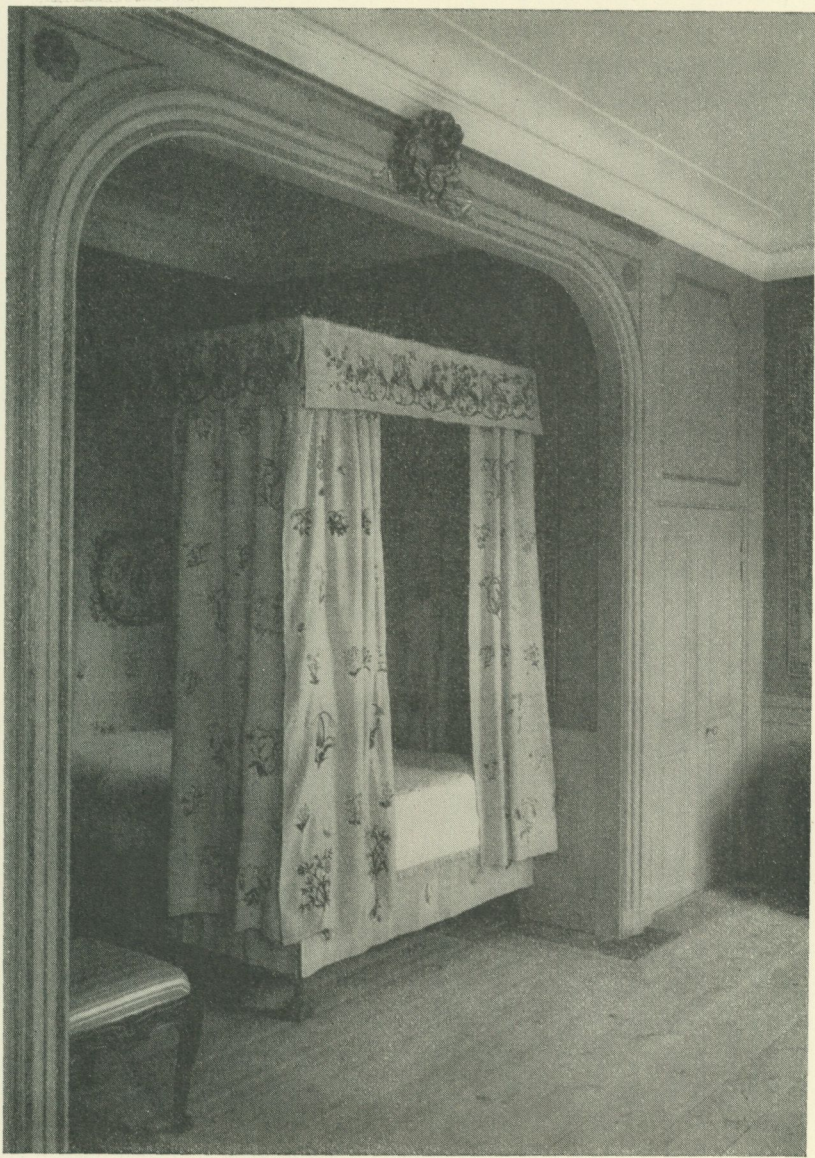


Bild 5. Sängkammaren med sin alkov i Tottieska malmgården.



Bild 6. Sängkammaren i Tottieska malmgården. Skrivbordet är med all sannolikhet samma bord som Charles Tottie själv en gång begagnat. Vid jämförelse med vidstående bild verkar detta rum givetvis tomt och obebott. Men man bör komma ihåg, att Tessins hem var ovanligt rikt; att där funnos flera böcker, tavlor och småföremål än i kanske något samtida svenskt hem.



Bild 7. Ulla Sparre, gift Tessin, i sitt kabinett på Åkerö. Akvarell av O. Fridsberg. Bakom grevinnan Tessin det hörnskap med naturalistiska målningar, som Fridsberg målat efter Carl Gustaf Tessins anvisningar. Märk överensstämmelsen i typ med möblerna i den Tottieska sängkammaren å föregående sida. Efter Sigrid Leijonhufvud, Carl Gustaf Tessin och hans Åkerökrets.

skriver sålunda arkitekten Carl König i sin "Inledning till mekaniken och byggnadskonsten" 1752.

Förmodligen anmärka en del besökare på att den stora sängen, som motsvarar bouppteckningens fyrstolpiga säng med lärftsöverdrag, icke placerats mitt i den stora alkoven, utan skjutits åt sidan i ena hörnet. Den möbleringsplan, som greve F. U. Cronstedt gjort av sin stadsvåning, bild 3, visar emellertid att ett sådant arrangemang kunde förekomma och att man inte ens under den gustavianska tiden alltid hade symmetrin som rättesnöre, utan kunde tillåta sig en mera fri och behovsmässig möblering. Denna placering av sängen gör det också möjligt att i rummet få in flertalet av de möbler, som enligt bouppteckningarna skola finnas där. Här ser man sålunda både en byrå, en "liten nattduksbyrå", en soffa och en länstol. Dessutom finner man en sekretär av valnöt i senbarock stil och ett stort, praktfullt svart rokokoskrivbord. Den förra möbeln stämmer bra med bouppteckningens beskrivning: "1 Wallnöte träds mans Bureau med skåp och Spegelglas dörrar", den senare noteras helt enkelt som "1 Swart skrifbord". Det nuvarande skrivbordet är också med stor sannolikhet detsamma som bouppteckningen beskriver, ett stort svartmålat rokokobord med en djärvt svängd hutch och elegant ciselerade bronsbeslag. Det är en praktpjäs, som otvivelaktigt har utgått från någon av de mera namnkunniga snickarverkstäderna i rokokotidens Stockholm. Man kan gissa på Lorenz Nordin, som bl. a. levererat ett liknande men något enklare bord till Stockholms observatorium 1756. Det Tottieska skrivbordet lär enligt traditionen ha följt med sonsonen Carl Tottie till Älvkarleö bruk och har funnits kvar där under den tid då familjen Tamm ägde bruket. Från sterbhuset efter bankdirektör H. S. Tamm har det förvärvats till Skansen. Skrivbordet och sekretären påminna också om att sovrummen i äldre tider ofta voro ägarnas privata arbetsrum, framför allt tydligen av det enkla skälet, att man härigenom vintertid sparade bränsle. Strängt taget borde en 1700-talsvåning utom sal, förmak och sängkammare också innehålla ett kabinett, "petite pièce d'un appartement, consacrée à l'étude", jämför bild 3 och interiören, bild 7. Men

i vårt land ser man ofta, både i stadsvåningar och på herrgårdar, att kabinettet bortfaller. Sängkammaren får då övertaga rollen av studerkammare och arbetsrum. I sängkammaren finns också ett litet enkelt, järnbeslaget reseschatull av ek, som rymmer några vackert graverade brännvinsflaskor och glas. Enligt traditionen har schatullet tillhört Charles Tottie och sedermera använts inom firman Tottie & Arfwedson. Till Skansen har det skänkts av auditör C. J. Ulrich.

Det återstående rummet i bottenvåningen, "hörnkammaren innanför salen", har haft en ganska enkel möblering, som man kunnat följa nästan efter bokstaven. Där finnas, liksom 1776, en byrå, en liten spegel, sex stolar, bord, kanapé (soffa), bordstudsare och två potpourrikrukor. Men väggarna äro nu nästan tapetserade med tavlor på ett sätt, som visserligen är fullt 1700-talsmässigt, men varom ingenting finnes nämnt i de Tottieska bouppteckningarna. Möjligen har ett av rummen i övre våningen tett sig ungefär på detta sätt. Där funnos nämligen fyra stora och åtta små porträtt samt elva kopparstick "med glas över". Men i detta rum är tavlornas antal icke mindre än 45. Skansen har här valt att illustrera ett arrangemang, som tydligen var ganska vanligt under 1700-talet, jämför bild 8 och 9. Tavlor — målningar och kopparstick i skön blandning — koncentrerades gärna till något rum, som saknade boaseringar eller målade väggfält, och de fingo där trängas på ett gallerimässigt sätt. Förebilder finnas i ett flertal avbildningar från svenska 1700-talshem. Självfallet har man dock haft svårt att uppnå den enhetlighet i format och ton och den rytmiska fördelning mellan tavlor av olika format, som en äldre tid tyckes ha strävat efter.

I övre våningen är det endast två rum, som ha sin gamla inredning fullt bevarad: salen och kafferummet — det Tottieska hemmets "festvåning" (jämför bilderna i Fataburen 1931). Båda rummen ha boasering av cederträ med infällda målade väggfält, i salen strama och luftiga ruinlandskap i Giovanni Panninis stil, i kafferummet släta, rosa fält med naturalistiskt återgivna blomstergirlander.

Stora salens möblering ger ganska klart vid handen dess karaktär



Bild 8. Interiör från Tistad, Södermanland. Detalj ur teckning av F. W. Hoppe från omkring 1770. Foto Nordiska museet.



Bild 9. Interiör från "hörnkammaren innanför salen" i Tottieska malmgården.
Jämför tavelarrangemanget med vidstående bild!

av festsal, bild 11. Här stå endast ett och ett halvt dussin mahognystolar rättade längs väggarna, lämnande plats åt kontradansens svängande par och redo att rycka fram, då fällborden med sina skivor tas fram och dukas "med ostindiskt och äkta porcellaine", engelska knivar, blänkande silver och "ritade glas". Då tändas också salens alla ljuskällor, de femton spegellampetterna och kristallkronans dubbla ring. De fladdrande ljusen blänka och gnistra mot glas och kristall och kasta reflexer i den guldtoniga cederns sidenskimrande yta och ruinernas lätt gulnade marmorkolonner. Har man sett rummet i den belysningen, då har man också fått förnimma något av 1700-talets egen stämning. Den verkliga kännaren anmärker kanske här, att en ljuskrona från Karl Johanstiden fått bidra till denna 1700-talsstämning. Men ljuskronan har dock hemortsrätt här, eftersom den funnits på gården åtminstone sedan 1860-talet, då grosshandlaren N. W. Holmström flyttade hit. Enligt uppgift lär den då tillhört malmgårdens inventarier och har måhända funnits här alltsedan den tillverkades för c:a 100 år sedan.

Vid sidan av den stora salen verkar kafferummet nästan som ett dockskåp, bild 10. Väggarnas rosa ton förstärkes av färgen på de sex stolarna och soffan, vilka äro målade ljusröda och dessutom klädda med "rosenrött lärf". Tyget är f. ö. nyvävt efter ett gammalt prov ur museets samlingar. Soffan hör till de få mobiler, som verkligen härstamma från det Tottieska hemmet, och har skänkts till Skansen av två ättlingar till Charles Tottie, fröknarna Viran och Margit Blomberg. Enligt en muntlig tradition, som man knappast har anledning att betvivla, skulle soffan härstamma just från malmgården. Även om dess individualitet är för litet utpräglad för att den skall kunna identifieras i någon av bouppteckningarna, finns ju alltid möjligheten, att den verkligen stått i just detta rum. I detta rum kunna vi verkligen konstatera, att bouppteckningens uppgifter stämma i varje detalj. Mellan fönstren står en liten elegant "mahogonie Kläd Bureau", och därovan hänger en "spegel med förgylld ram". På byrån finna vi en "bordstudsare, form av ett Leijon", en fransk rokokopjäs, där det rytande lejonet mera har karaktär av en skäl-



Bild 10—11. Kafferummet och salen i Tottieska malmgården.

lande pudel. Dessutom står där en "pourperie Kruka af Mariaeborgs". Framför fönstren hänga också "tre par hwita släta Bomulls lärfts gardiner". Det är, som den skarpsynte iakttagaren själv märker, i hela huset endast i stora salen och kafferummet, som fönstren äro försedda med gardiner — i salen voro de rutiga och av nettelduk.

Onekligen är det lockande att spekulera över hur den gamle Charles Tottie själv skulle bedöma sitt återuppståndna hem på Skansen. Kanske skulle han vara ganska nöjd med att han slipper stå staty i juste-au-corps och knäbyxor i någon undanskymd parkvrå eller som gipsbyst blicka ut över en ödslig och sällan använd sessionssal. Nog borde det vara angenämare att ha sitt äreminne i form av ett personligt färgat och vackert hem, det hem, som han skattade så högt att han gjorde det till fideikommiss. Säkert skulle han känna sig väl till mods i de gamla välkända interiörerna, även om han skulle ogilla en del av möbleringen. Han skulle kanske tycka, att våra försök att tolka inventarielistorna varit naiva och dumma, han skulle kanske ogilla vår smak och vårt sätt att möblera. Men ett är säkert: när han stigit in i de rum, där nu Bellmansmuseet residerar, skulle hans blickar söka dörrkarmen, och då skulle hans grovskurna drag lysas upp av ett varmt och soligt leende. Där stå ju alltjämt blyertsstrecken från den dag, då hans barn och deras kusiner Christoffer och Jacob Arfwedson mätte längden med sträckta halsar och hälarna snuddande vid golvet för att söka nå upp till de sex fot, som hans farfar Jan hade mätt i strumplästen. Men även den längste, Jacob Arfwedson, hade stannat nästan en tvärhand under. Och sedan kommo de tripp, trapp, trull: Anders, Carl Christoffer, Thomas och Hedvig.

DJURLIV PÅ SKANSEN UTANFÖR MUR OCH BUR

av Alarik Behm

Då jag hösten 1892 första gången gjorde ett besök på Skansen, var arbetet på att röja bort ris och bråte fortfarande i full gång. De nya vägarna, som snabbt bredde ut sitt nät över området, gingo genom snår och skog, där byggnader uppfördes, burar och djurhagar anlades, allt förändrande de livsvillkor, under vilka särskilt fågelvärlden förut levat häruppe. Av densamma syntes för övrigt ej mycket denna årstid. Några skator skrattade uppe i tallarna, en liten flock talgoxar genomsökte de täta snåren. De allestädes närvarande gråsparvarna hade ännu ej upptäckt denna jungfruliga vildmark. Ären gingo. De planterade buskagen vuxo sig täta, fågelholkar började i slutet av 90-talet sättas upp här och var, en del skyddsåtgärder vidtogos för särskilt fågelvärdens bevarande, vilda rävar och kringstrykande katter skötos eller fångades, skottpengar utdelades för kråkor och skator och så småningom började det djurliv stabiliseras, som ännu i stort sett är rådande på Skansen.

I "Sveriges Natur", Svenska naturskyddsföreningens årsskrift, för 1916 har jag lämnat en kort redogörelse för fågellivet där uppe. Jag framhöll några omständigheter, lika aktuella då som nu, när frågan om fågelskydd i och omkring städer står på dagordningen, man kan säga överallt i landet. Man får hava i minnet, att Skansen omfattar blott omkring trettio hektar, att detta område i rikt mått är genomskuret av vägar, upptaget av planer och byggnader, samt att besökssiffran 1936 uppgick till 1,560,519, av vilket antal helt naturligt största delen kommer på de månader, under vilka fåglarna ha sin häckningstid. Läger man härtill,

att under dessa veckor kanonerna ofta dundra från salutbatteriet, militär- och annan musik utföres till timmen före midnatt, teaterföreställningar givas med åtskilliga tystnaden och friden störande moment, elektriska strålkastare slunga ut sitt skarpa ljus genom lövverket o. s. v., så kan man ju ej påstå, att Skansen representerar en av de lugna och fridfulla platser, som våra små sångfåglar uppsöka för att genomleva sin korta kärlekssaga.

Under de snart fyrtio år jag haft tillfälle att följa fågellivet häruppe, har det emellertid varit mig en glädje att kunna konstatera dess stadiga tillväxt. Nedan upptagas de arter vilkas förekomst såsom häckfåglar på Skansen jag mest varje år kunnat konstatera. Övriga på Skansen iakttagna arter utmärkas med en stjärna framför namnet.

Fem eller sex par *s t a r a r* häcka i ihåliga träd eller i holkar. I den stora nordamerikanska poppeln framför Gula huset häcka nästan varje vår fyra par samtidigt. Den 24—26 oktober återkomma de gamla för att inspektera sina bon. Stararna ses ofta söka sin föda hos vildsvinen samt i ren- och kronhjortshagarna, ofta i sällskap med kajor. Stora svärmar ungstarar stryka under somrarna omkring i parken.

**K o r s n ä b b a r* stryka vintertiden genom Skansen i de höga tallarna från Seglora kyrka till Ravlundagården. Om det varit den större eller mindre arten, har ej kunnat utrönas.

Under kalla, rönnbärsrika vintrar komma stora svärmar **t a l l b i t a r* till Stockholmstrakten och uppehålla sig längre eller kortare tid i Skansens talrika rönnar. På 90-talet förekommo flera dylika perioder och Artur Hazelius bestämde då, att en fågelfångare, Skölds Anders, uteslutande skulle ägna sig åt detta yrke för att befolka den stora småfågelburen bakom Morastugan. Försedd med ett långt spö med en snara av hästtagel i spetsen fångade denne talrika tallbitar men även sidensvansar och domherrar.

Under de senare åren har ett par *d o m h e r r a r* häckat i någon tät buske i Skansens nordöstra delar. Under denna tid leva fåglarna ett tyst och undangömt liv.

Stora svärmar av **g r å s i s k a n*, denna vackra, näpna fågel, stryka om vårarna och höstarna från träd till träd, från buske till buske.



Bild 1. En starunge.
Foto Carl Fries.

Två till tre par grönsiskor bygga årligen sina bon i syrénbuskar och häckar, ett par 1934 och 1935 bland murgrönsrevorna på den stora poppeln framför Gula huset.

Små flockar på fyra till sex *steglitsor slå ibland ner på buskage vintertiden, troligen på väg till de täta snåren av kardborre och tistlar ute på Ladugårdsgärde, där de vistas hela vintern.

Två till tre par grönfinkar häcka i syrénbuskar. Ungarna äro utflugna i början av juni. Grönfinken stannar ofta kvar hela vintern och besöker då gärna de utanför fönstren uppsatta foderhusen.

Ett tjugotal par bofinkar häcka årligen över hela Skansen.

På 90-talet en sällsynt gäst häruppe, har pilfinken under årens lopp förökat sig på ett sätt som gjort att skottpengar måste sättas på den liksom på gråsparven. Den tränger sig in i varje



Bild 2. Nötväcka lämnar
bohållet. Ur Carl Fries,
I svenska marker.

fågelholk med tillräckligt stort ingångshål, kastar ut däri befintliga ägg eller ungar och slår sig själv ner i densamma för att häcka.

Såsom härovan nämndes, funnos inga gråsparvar på Skansen under 90-talet. Men med uppsättande av fågelholkar och uppförande av byggnader med tegelpannor gjorde även denna snyltgäst sitt intåg häruppe. Gråsparven är på Skansen belagd med skottpengar.

Ett tiotal par gulsparrar häcka årligen under smågranar och buskage.

*Lappsparrv och *snösparrv uppenbara sig vintertiden i sällsynta fall och i enstaka exemplar.

Tio till femton par sädesärlor häcka under takpannor, i husknutar, vedtravar e. dyl. Anmärkningsvärt är att Skansens

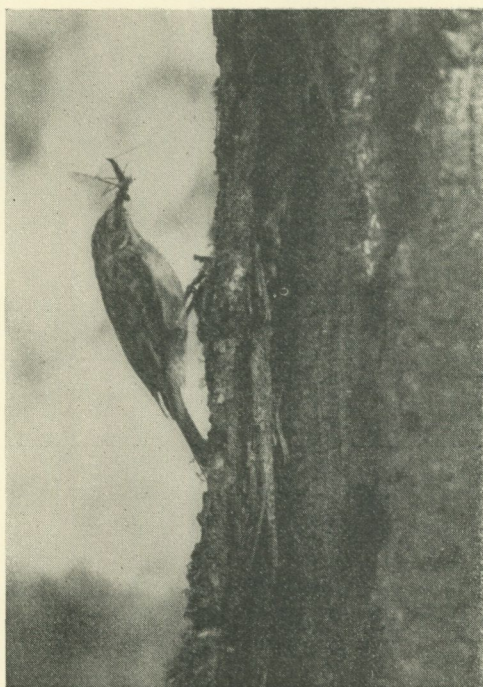


Bild 3. Trädkrypare på furagering. Ur Carl Fries, I svenska marker.

sädesärlor på våren komma minst en vecka senare än de exempelvis vid Frescati bosatta.

Trädkrypare: ett eller två par. Nötväcka: ett eller understundom två par. Talgoxe: ett 30-tal par eller flera. Blåmes: fem eller sex par. *Svartmes: små flockar under vintern. Tofsmes: ett par. Kärrmes: ett 20-tal par. *Stjärtmes: små flockar under vintern. Kungsfågel: ett par häckande. Boet dock ej alla år observerat. *Sidsvans: vissa vintrar mycken allmän. Se ovan om tallbiten! Svart och vit flugsnappare: tio till tolv par. Grå flugsnappare: ett tiotal par. Lövsångare: fem par eller flera. Grönsångare: ett eller två par. Svarthuvad sångare: åtminstone två par. Trädgårdssångare: fyra till fem par. Snöskata: häckar kolonivis vissa år 20—



Bild 4. Lövsnångare smyger till boet. Ur Carl Fries, I skogen.

30 par. **Koltrast**: ett tiotal par. Ett bo med flygfärdiga ungar observerades i piprankesnåret å Röda längans östra gavelvägg den 25 augusti 1936.

I början av juni 1918 observerade jag fem stycken unga **stenkvättor** på vägen utanför ridhuset å Djurgården, sysselsatta med att tillsammans med gråsparvar söka föda i hästspilling. Närmare undersökning visade att de gamla höllo till i den lodräta mur, som då utgjorde Skansens gräns mot väster. Sedan iakttaga mest varje år.

Rödstjärta: 15 till 20 par. **Rödhake**: fyra till fem par.

Gårdsmysen ses ofta husera i rishögar e. dyl. även sommartiden. Något bo har dock ej anträffats.

Gröngöling: ett par. Familjen ses ofta genomsöka bergpartierna i norr och öster. **Liten hackspett**: ett par. **Tretåig hackspett**: ett par.

De spillkråkor som häcka bortåt Valdemarsudde göra ofta påhälsning på Skansen.

Större hackspett: ett par. **Göktyta**: ett par, dock ej alla år. **Tornsvåla**: åtminstone ett par under takpannor på tvättstugan. **Kattuggla**: åtminstone två par.



Bild 5. Ung hermelin i ingången till lyan. Foto Carl Fries.

* Sparvhöken sträcker dagligen året om över Skansens område och tager härunder koltrastar, gråsparvar, gulsparvar och andra småfåglar. * Duvhöken sträckte under 90-talet liksom sparvhöken. På orrbulvaner, uppsatta på burarnas tak, fångades några stycken varje vinter.

* Rapphöns utifrån Djurgården komma då och då in på Skansen, ditlockade av våra fåglars lock. Åtskilliga ha fångats blott genom att öppna burens dörr.

* Ringfasan: samma förhållande som med föregående.

Vilda änder slå då och då ned i Skansens fågeldammar, så exempelvis *bläsänder och *krickänder, av vilka sistnämnda somliga stanna kvar, andra flyga bort efter längre eller kortare uppehåll.

Vilda gräsänder häcka numera inom Skansens område i flera tiotal par. De reda sina bon ute i parken, i stugornas halm-tak, på stenvalvens krön eller högt uppe bland trädens grenar.

Hos vattendäggdjuren och vattenfåglarna slå sig måsar ofta, ja regelbundet, ner för att snappa åt sig någon bit av födan. Följande arter ha iakttagits: *havstrut, *gråtrut, *sillmåsar och *fiskmåsar.

Av däggdjur ha följande arter iakttagits.

Vanlig näbbmus: hittas då och då på Skansens vägar eller också höres hennes pipande, då hon rör sig i bladverket och mossan på marken. Dvärgnäbbmus, liksom föregående.

Åtskilliga exemplar av igelkotten tillvaratagas varje sommar för utplantering i skärgården, där den anses som en god hjälpare mot ormar.

Dvärgfladdermus ses allmänt flyga över dammarna och bland de höga träden. Storfladdermus är däremot ej så allmän som föregående.

*Räven gör mest varje natt besök på Skansen såsom man vintertiden vid spårnö kan iakttaga.

Somliga år ha *grävlingar lyckats taga sig in på Skansen men så småningom blivit infångade.

Hermelin har iakttagits med ungar, exempelvis vid fri-



Bild 6. En av Skansens många ekorrar. Foto Olof Ekberg.

luftsteatern. Ibland har den gjort skada genom att bita ihjäl ruvande änder och ankor.

* En u t t e r uppenbarade sig en dag i mitten av september 1936 vid Karpdammen och blev efter ett par dars vistelse däromkring infångad i fälla.

Kringstrykande förvildade k a t t e r äro svåra fiender till småfåglarna och hållas därför efter. Jag lät en gång riva upp golvet till ett hus i en hage och där lågo en katt med fem små ungar och en meter därifrån en stor råtta med elva ungar fredligt bredvid varandra.

Medan tidigare endast någon enstaka gång under vintern har-spår iakttagits, har Skansen under de sista åren fått ett verkligt bestånd av vår nordiska h a r e. Nyfödda ungar ha upprepade gånger hittats ute i parken och under barvintrar ser man ofta snö-vita, fullväxta harar skutta omkring. Och de hålla sig ej enbart ute i gränstrakterna; i skymningen ser man dem ofta vid vaktstugan och övriga bebodda byggnader. För att de ej skola skada planterade träd och buskar, ha asp och sälg lagts ut åt dem på skilda platser. Någon s l ä t t h a r e eller s. k. tysk hare har ännu ej synts till.

Å k e r s o r k e n uppträder periodvis på Skansen och gör då skada genom att gnaga av barken på träd och buskar som därav dö. Den fångas i fällor, betade med morötter o. dyl.

S t ö r r e s k o g s m u s. Det är denna art, som i regel fångas i uti boningshusen härstädes utsatta fällor. H u s m u s e n är ej så vanlig som skogsmusen. Särskilt på eftersommaren och hösten är d e n b r u n a r å t t a n mycket allmän på Skansen, beroende på invandring särskilt från restaurangerna nere på södra Djurgården.

E k o r r e n är mycket allmän på Skansen. På grund av det stora intresse allmänheten ägnar detta djur, som tar sig uttryck i ett ständigt matande, gör han här ej så stor skada på sångfåglarnas ägg och ungar som på andra ställen.

FRÅN LANDSKAPSMUSEER OCH HEMBYGDSGÅRDAR

EN ÖVERSIKT FÖR ÅR 1936

Redan av de här under årens lopp lämnade översikterna har framgått, hur kulturhistoriska byggnader i stor omfattning bevarats åt framtiden genom offervilligt ingripande av olika hembygdsföreningar alltifrån länsorganisationerna till sockensammanslutningarna. Både enstaka märkliga byggnader och hela gårdsanläggningar av utomordentligt kulturhistoriskt värde ha härvid räddats undan förstörelse och i många fall har detta ägt rum, utan att byggnaderna behövt flyttas från sin ursprungliga plats. Men hur imponerande detta räddningsarbete än varit, har det dock icke kunnat ske i kapp med den nedrivnings- och moderniseringsverksamhet, som nu pågår ute i svenska bygder. Det frivilliga ingripandet har inte heller alltid kunnat sättas in, där det varit mest aktuellt. Dessa omständigheter ha föranlett Hallands hembygdsförbund att i april 1936 hemställa hos Kungl. Maj:t om en snar utredning "angående behovet i Sverige av skydd för landsbygdens kulturhistoriskt värdefulla äldre byggnader, förslagsvis i huvudsaklig överensstämmelse med det laga skydd som åstadkommits i Danmark och Norge genom i dessa länder gällande lagar om byggningsfredning". Hembygdsförbundets skrivelse, som f. n. är på remiss hos myndigheterna, har fått livligt instämmande från hembygdsvårdens målsmän.

Denna krönika är närmast avsedd att vara ett fortlöpande register för våra museers och hembygdsföreningars byggnadsförvärv. För att få tillfälle att framhålla den lika viktiga betydelsen av det hembygdsarbete, som tager sig uttryck i stödjandet av

hembygdsforskning och spridandet av hembygdskunskap, må här som ett förebildligt exempel omnämnas det arbetsprogram, som beslutats och under året påbörjats av Mellösa hembygdsförening i Södermanland. En allsidig inventering skall företagas i socknen av fackmän och under ledning av olika vetenskapliga institutioner. Geologiska och arkeologiska undersökningar skola igångsättas och de fasta fornlämningarna komma att inventeras. Socknens historiska bebyggelse och kulturförhållanden bli föremål för en etnologisk undersökning och kvarlevande folktradition skall upptecknas. Kyrkan, bruket och herrgårdarna skola få sin historia skriven och likaså kommer den kommunala förvaltningen att skildras. I sammandrag komma resultaten av denna inventering att framläggas i en tryckt sockenbeskrivning. Ett samarbete av motsvarande art och ofta av stor omfattning har också på andra håll i landet etablerats med de vetenskapliga riksinstitutionerna.

S k å n e. I Ystad har under året invigts det nya konstmuseet, som är uppfört intill Skånska dragonernas museum. I byggnaden inrymmas även stadsbibliotek och konsertsal.

Albo härads hembygdsförening har som gåva av greve Eskil Sparre på Kronovall erhållit en gammal gård i Bondrum i Fågeltofta socken. Gården uppfördes 1766 efter en våldeld, som härjade byn och har ombyggts 1826—28. Det har sedan länge varit en angelägen sak för skånsk hembygdsvård, att denna märkligt väl bevarade gård blev räddad åt framtiden.

Hembygdsföreningar ha bildats för Onsjö och Villands härad.

H a l l a n d. I samband med högtidlighållandet av 30-årsminnet av folklivsskildraren August Bondessons bortgång överlämnade registrator Håkan Bondesson till Norra Hallands kulturhistoriska förening Bondessons fädernehem Fågelboet i Vessige. Byggnaden har möblerats så som den stod under August Bondessons barndom med bl. a. faderns skomakareverkstad. Ett rum har inretts som minnesrum.

Laholms stad har som gåva mottagit en krukmakareverkstad jämte tillhörande tomt. Med donationen är förknippat villkoret,

att i verkstaden måtte bedrivas krukmakeri, så länge någon kompetent krukmakare finnes i staden. Enslövs hembygdsförening har till hembygdsgård låtit kopiera en gammal ryggåsstuga. Ändamålsenligare synes det ha varit om föreningen försökt bevara en originalbyggnad, även om denna varit av yngre typ.

S m å l a n d. Frågan om Norra Smålands fornminnesförenings museibygnad har varit segsliten bl. a. genom de olika förslag som varit uppe rörande dess placering. Det tidigare förslaget att förlägga museet till stadsparken har nu frångåtts och Jönköpings stadsfullmäktige ha istället beslutat upplåta mark åt byggnaden i stadens centrum. En arkitekttävlan om det nya museet har varit utlyst och avgjorts och en omtävlan mellan de tre förnämsta förslagen pågår. En sammanslagning mellan Norra Smålands fornminnesförening och Jönköpings läns hembygdsförbund har ägt rum, ehuru den nya styrelsen ännu ej är konstituerad.

Fornminnesföreningen Njudung har till stadsparken i Vetlanda förutom den i föregående årsöversikt omtalade manbyggnaden från Alseda även flyttat ett soldattorp och en marknadsbod, som tidigare haft sin plats på Tjusts kulle längre bort från staden. Tabergs bergslags hembygdsförening har i Taberg invigt en manbyggnad, flyttad från en gammal bergsmansgård i Ubbarp. Tofte-ryds hembygdsförening har i sin hembygdspark uppfört en gammal stuga från Bengtsbo och har även som gåva erhållit en gammal kronobod. Åsenhöga hembygdsförening har flyttat och uppfört ett tråddrageri från Valån.

Stadsarkitekt J. F. Olsons gård i Kalmar har delvis som donation av ägaren övergått i stadens ägo. Gården är en till exteriören bra och typisk Kalmargård.

Nya hembygdsföreningar ha bildats i Svenarum, Västboås, S. Ljunga och Nybro.

G o t l a n d. Gotlands hembygdsförbund har bildats under året.

B o h u s l ä n. Kungsälvsbygdens hembygdsförening har fullbordat återuppförandet av Kungälv's gamla prästgård på sitt område vid foten av Bohus fästning.

D a l s l a n d. Den tidigare omtalade Råskogsstugan har av Södra Dals fornminnes- och hembygdsförening flyttats till Brålanda och har efter genomgången reparation invigts i år. Håbols hembygdsförening har förvärvat en torparstuga, en ryggåsstuga och en bastu. Bengtsforstraktens fornminnes- och hembygdsförening har till sin gammalgård flyttat en äldre byggnad från Grean i Ärtemarks socken, som användes som vandrarhem.

Nya hembygdsföreningar ha bildats i Steneby och Bolstad. Föreningen i den sistnämnda socknen, som är en underavdelning av Södra Dals fornminnes- och hembygdsförening, har förvärvat en ryggåsstuga.

V ä s t e r g ö t l a n d. Intendenten vid Västergötlands fornminnesförening Sanfrid Welin har med 1936 års utgång avgått från sin tjänst. Intendent Welin har ägnat ett uppoffrande och outtröttligt livsverk åt kulturminnesvården i Västergötland. Till hans efterträdare som intendent för museet i Skara och landsantikvarie i Västergötland har utsetts intendenten för Norrbottens museum fil. kand. Gunnar Ullenius. Västergötlands fornminnesförening har av ägarna till Lindholmens gård i Strö socken erhållit som gåva Lindholmens slottsruin, som under de senare åren utgrävts och konserverats genom föreningen.

Mölnalds hembygdsförening har under året inköpt den s. k. Royska kvarngården. Gården, som varit mjölnargård, består av en tvåvånings manbyggnad jämte uthusbyggnader. Meningen är att här inreda ett hembygdsmuseum för Mölnalds stad.

V. Tunhems hembygdsförening har bildats under året.

Ö s t e r g ö t l a n d. Den arkitekttävlan, som utlysts för det planerade konst- och kulturhistoriska museet i Linköping avgjordes i början av 1936. Första pris tilldelades härvid arkitekterna Nils Ahrbom och Helge Zimdahl.

Som början till hembygdsgård har Ödeshögs hembygdsförening flyttat ett portluder och en loftbod till Ödeshögs municipalsamhälle. De båda byggnaderna ha förut stått på en gård i Granliden. För att uppföras i stadens nyanlagda stadspark vid Svartån har likaså Mjölby hembygdsförening förvärvat tvenne byggnader, nämligen en loftbod från V. Harg och en manbygg-



Bild 1. Briggen Gerda bogseras in till Gävle i juni 1936.

nad från Mjölby. Söderköpings stad har till S:t Ragnhilds gille överlämnat en vid gillet museiområde belägen byggnad att användas som museilokal bl. a. för Söderköpingsfynd.

Södermanland. Vingåkers hembygdsförening har under året inköpt en mindre gård i Viala, vilken skall användas som hembygdsgård. Åsa folkhögskola har på sin mark låtit uppföra en från Valsta flyttad manbyggnad från slutet av 1700-talet. Byggnaden kommer att användas för praktiskt ändamål.

Närke. Sköllersta hembygdsförening har i närheten av Kävesta folkhögskola uppfört en tidigare nedtagen manbyggnad från Rudsäter.

Värmland. Gunnarskogs hembygdsförening har i närheten av kyrkan uppfört en ståtlig mangårdsbyggnad, flyttad från hemmanet Ingersbyn. Nya hembygdsföreningar ha bildats i Eda, Forshaga, N. Ny och N. Finnskoga.

Dalarna. Genom fröken Ottilia Adelborgs bortgång har hembygdsarbetet i Dalarna och särskilt i hemsocknen Gagnef lidit en smärtsam förlust.

Hembygdsgårdar äro under uppförande i Järna och Husby.

Gästrikland. Genom en insamling bland intresserade gävlebor har inköpts briggen Gerda, bild 1, varigenom det blivande nya museets stadshistoriska samlingar kompletteras med ett Gävlebyggt fartyg i original. Det var 1869 som Gerda löpte av stapeln på ett varv i staden. Några samlingar komma inte att inrymmas ombord på fartyget utan det blir endast försett med sin egen utrustning. Den bekanta, i Fataburen 1935 närmare omtalade stora Rettigska donationen har nu mottagits av stadsfullmäktige i Gävle, sedan riksdagen beslutat en återbetalning av 200,000 kronor av arvskattemedel. Staden har i anslutning härtill beslutat uppföra en museibyggnad, vartill ritningsskisser redan äro antagna. Byggnaden skall stå färdig 1940.

En hembygdsförening har under året bildats i Hille. Den har som gåva mottagit en i Sågen belägen linskäkt, som är den enda kvarstående i Gävletrakten.

Hälsingland. Hembygdsföreningen i Hanebo har till sin hembygdsgård fått en tvåvåningsbyggnad i Horga by. Till

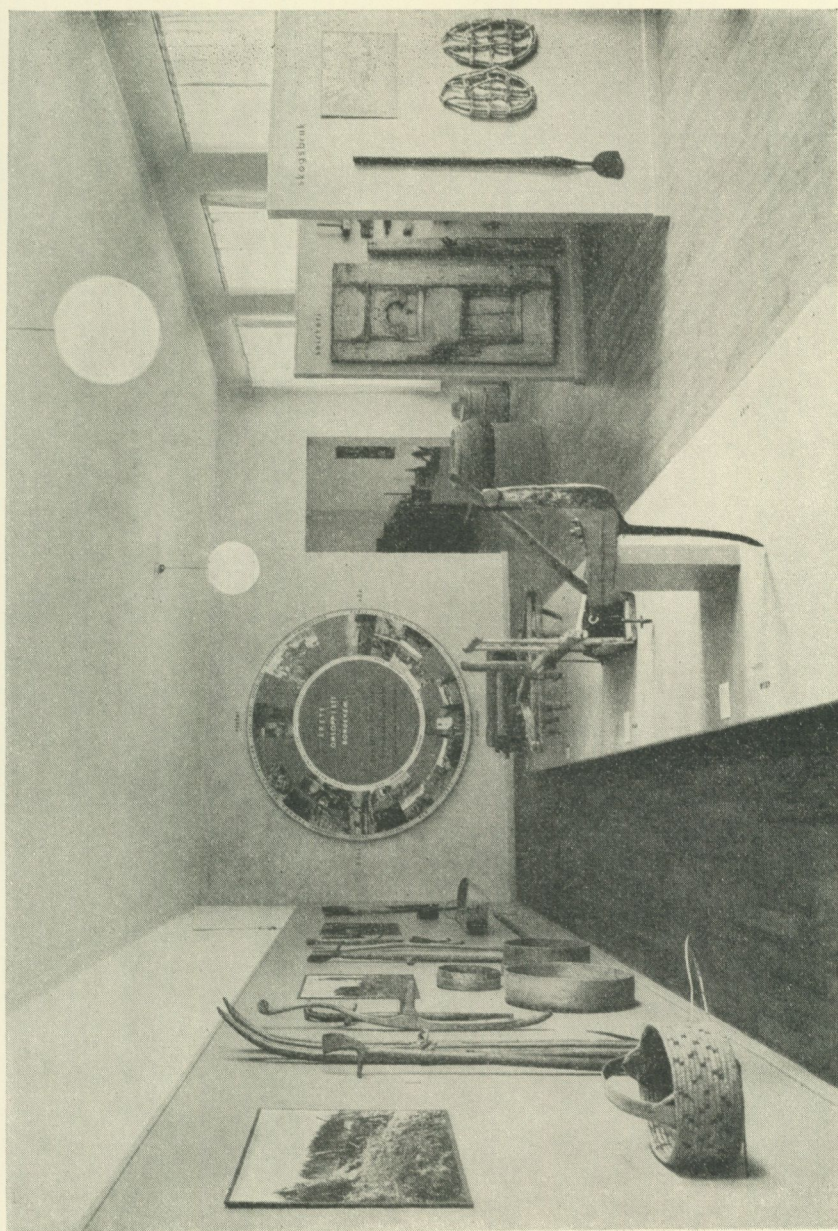


Bild 2. Interiör från Norrbottens museum i Luleå. "Årets omlopp i ett bondehem."

Voxna hembygdsgård har förvärvats ett soldattorp och ett båthus.

M e d e l p a d. Nya hembygdsföreningar ha tillkommit i Attmar, Haverö och Indal.

V ä s t e r b o t t e n. Västerbottens läns hembygdsförening har som gåva mottagit en ryggåsstuga på Västerteg i Umeå landsförsamling. Stugan har flyttats till Gammlias friluftsmuseum. Genom en under året lämnad ny tilldelning av lotterimedel har hembygdsföreningen nu till sitt förfogande omkring 270,000 kr. att användas för uppförande av en museibyggnad.

N o r r b o t t e n. I juli 1936 invigdes Norrbottens museum i Luleå samtidigt som länets hembygdsförening firade sitt femtioårsjubileum. Byggnaden, som är uppförd efter ritningar av länsarkitekt E. Lovén, har fått sin plats i den centralt liggande Hermelinsparken. Intendent Gunnar Ullenius har här i en personlig stil skapat ett efter moderna principer ordnat kulturhistoriskt museum. Tidigare har den gamla uppställningen i Nordiska museets allmogearvdelning mer eller mindre medvetet fått tjäna till förebild även för helt nyligen gjorda museiuppställningar. Luleå-museets relativt begränsade samlingar ha möjliggjort ett spatiöst uppordnande, som genom modeller, fotografier och texter fått en utpräglad populär och pedagogisk karaktär, bild 2. Genom sin utnämning till intendent och landsantikvarie i Västergötland har intendent Ullenius lämnat sin befattning i Luleå med 1936 års utgång.

Överluleå-Bodens hembygdsgille planerar att förvärva och bevara kyrkstaden i Boden, den s. k. Kyrkkläppen. Ett stort antal av stugorna har redan skänkts till gillet. Under hösten har bildats Pitebygdens fornminnesförening, som har för avsikt att förvärva den genom gatureglering till rivning dömda s. k. Blomska gården i Piteå.

UTSTÄLLNINGEN HEM OCH ARBETE

av Sigurd Wallin

”Sveriges gamla odling följer förvandlingens lag, forskningen räddar dess minne.” Denna sats stod som ett motto för den utställning som Nordiska museet i januari 1936 höll i Liljevalchs konsthall för att åskådliggöra sin forskningsverksamhet rörande svensk kulturhistoria ut över hela landet. Det omfattande insamlingsarbete, som i årtionden bedrivits, blir i stort sett icke synligt i museet i dess ordinarie utställningssalar. Ty det här ifrågavarande arbetet, som går parallellt med tillvaratagandet av föremål till samlingarna, resulterar i anteckningar och bilder och blir inom museet till ett arkiv, som med åren växer till ansenliga dimensioner och i fråga om innehållet får en mycket omfattande mångsidighet. Den naturliga form i vilken detta kunskapsstoff når en större publik är den litterära, i det att bearbetningar i böcker och uppsatser ge sammanhang och överskådlighet åt alla notiserna rörande enskilda fall av en historisk företeelse.

Det var alltså ett på visst sätt motspänstigt material som det gällde att presentera, men på samma gång innebar det anknytningspunkter till snart sagt varje människa i vårt land. Igenkännandet är en mäktig hävstång för intresset, och man kunde därför tänka sig att den som väl börjat studera vårt bildmaterial skulle finna nöje i att gå vidare och fördjupa sina kunskaper om den åldriga kultur som omger oss men som dag för dag växlar gestalt och under våra ögon mister så många av sina ursprungliga drag. De metoder som användes för att göra arkivmaterialet utställningsmässigt tillgängligt och njutbart torde framgå av ett par exempel.

HJULMAKARE



NAVÄMNET
UPPBORRAS MED
NAVARE



EKERHÅLEN
STÄMMAS UR MED
LOCKBETTEL



EKRARNAS
TÄLJAS MED
BANDKNIV

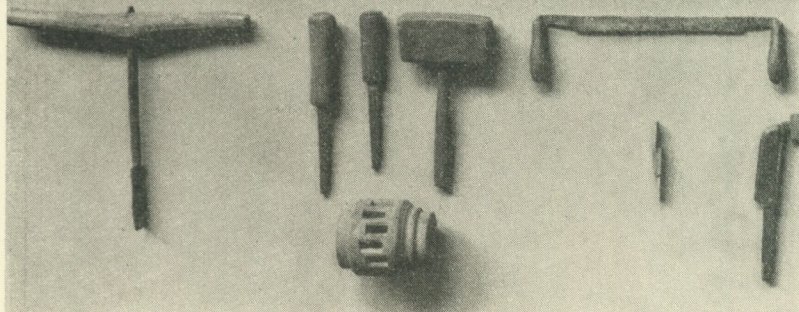


Bild 1. Hjulmakare. Början av en hantverksserie, som på utställningen omfattade tolv handgrepp med bild, underskrift och redskap: 1. Navämnet uppborras med navare. 2. Ekerhålen stämmas ur med lockbettel. 3. Ekrarna täljas med bandkniv. — Efter undersökning av M. Möller och G. Montell 1927.

Hantverket är ett stort kapitel i Nordiska museets undersökningsarbete. Hantverkare som ännu arbeta efter de gamla, ofta urgamla metoder som före industrien voro de enda kända, finnas alltså inom ett icke ringa antal yrken. Genom att följa en sådan man vid hans arbete från det råa verkstycket till den färdiga produkten, fotografera och uppteckna handgrepp efter handgrepp och beskriva både verkstycket, verktyget och arbetssättet får man en åskådlig och i bästa fall uttömmande kunskap om me-

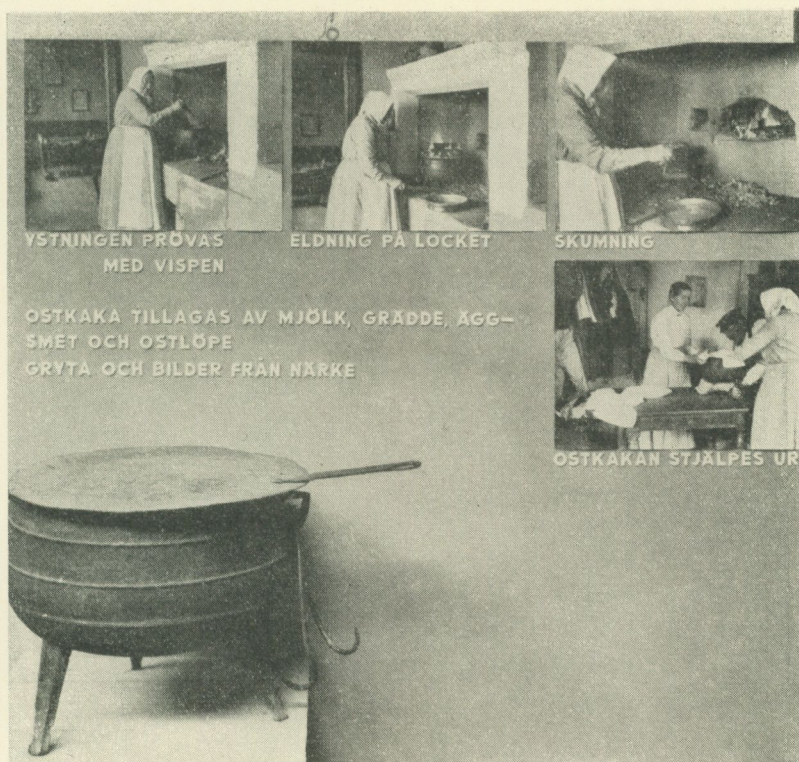


Bild 2. Beredning av ostkaka. Bilderna åskådliggöra olika moment i arbetsproceduren: 1. Ystningen prövas med vispen. 2. Eldning på locket. 3. Skumning. 4. Ostkakan stjälpes ur. — Bilderna och grytan från Stora Mellösa socken, Närke.

toden. Några exempel på dylika serier utställdes på sätt som bild 1 antyder genom ett urval bilder av huvudmoment, en ytterligt korthuggen textförklaring samt de brukade verktygen i original och verksticket i det tillstånd det är vid just det handgreppet. I något dussintal bilder kunde man följa arbetet, och originalföremålen fingo på denna bildutställning rollen av förtydligande komplement till bilderna. På samma sätt åskådliggjordes också arbetsprocedurer hörande till jordbruket och allmogens hus-

hållning, bild 2. Helt naturligt är filmningen av ett arbetsförlopp det effektivaste sättet att åskådliggöra detta, och museet har också flitigt använt den metoden. Här nedan skall dess roll i utställningen bli omnämnd.

De största partierna av utställningen gällde bebyggelsen, allmogens, herrgårdarnas och städernas, och illustrerade både byggnadssätt och bostadsinredning i alla dessa olika miljöer. Utställningssättet var en tillämpning av det ovan beskrivna på så vis, att de stora grupperna av interiörbilder ackompanjerades av vissa uppbyggda rumsinteriörer, som framtogs ur museets förråd, uppställdes och möblerades. På allmogesidan hade man valt att på detta sätt presentera bondgårdens båda huvudutrymmen, nämligen dagligstugan och gäststugan. Herrgårdsavdelningens interiörer voro en sal, ett förmak och en sängkammare, d. v. s. de tre element som under århundraden varit huvudbeståndsdelarna i den svenske herremannens bostad. Varje rumsinteriör åtföljdes av en grupp av bilder från motsvarande slags rum å herrgårdar, fotograferade under Nordiska museets resor. Den folkliga byggnadskulturen demonstrerades genom framställningar av de allmänna gårdstyperna och deras utbredningsområden samt ett ingående bildmaterial rörande timmerbyggnadskonsten. Herrgårdsarkitekturen var fördelad i kronologiska stilgrupper med en samling fotografiska exempel omgivande en stor plan av en särskilt vald typisk gård, bild 3. Grupprubriker med innehållsförklaringar voro uppsatta i omedelbart samband med bildgrupperna, och man hade bemödat sig att där ge väsentligheter i få ord.

Denna bildutställning om cirka 1,200 bilder jämte tillhörande föremålsgrupper och rumsinteriörer uppfyllde sålunda tolv salar i konsthallen. Om utställningens och därmed också undersökningsarbetenas gruppering lämnar utställningens vägledning besked (Liljevalchs konsthall, katalog nr 113). Där finner man en orienterande text till varje grupp och den lilla volymen om 78 sidor jämte bilder utgör därför även nu efter utställningens slut en i starkt sammandrag given orientering i de centrala områden av svensk kulturs historia som ingå under begreppen sam-

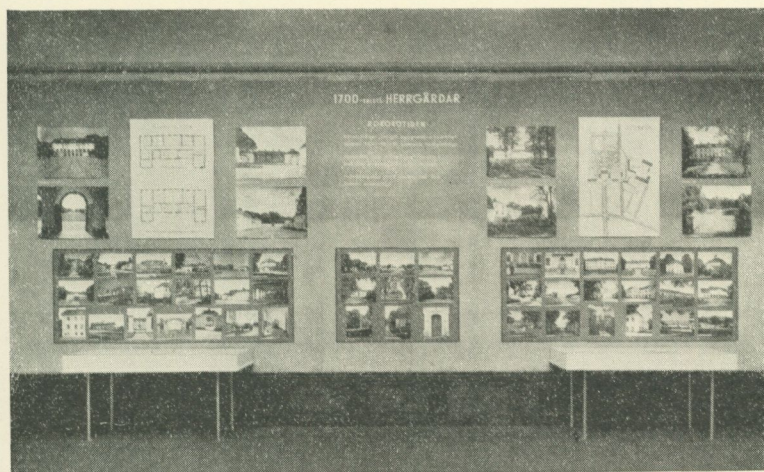


Bild 3. Gruppering av vägg i herrgårdsserien. Rubriktexten i mitten lyder:
 "1700-talets herrgårdar. Rokokotiden.

Frihetstidens livliga byggnadsverksamhet skapar 1700-talets svenska herrgårdstyp. — Symmetri och enhetlighet härska. Bekväm beboelighet eftersträvas. — Tvåvåningshus med brutna tak äro tidens normaltyp."

funds- och bostadsskick samt hantverk och näringar, "hem och arbete".

Man räknade med att ämnen av denna art kunde kräva en extra introduktion för att utställningens art och dess tendens skulle stå klara för besökaren redan från början. Därför ägnades den stora skulpturhallen, som även tjänade som utställningens föreläsningssal, åt några programmässiga exempelframställningar, vilkas formgivning anförtratts åt konstnären Jerk Werkmäster. Grupperade kring det inledningsvis citerade mottot visade de på några av livets områden där tidsomständigheterna kraftigt ingripa förändrande och där forskningen därför har angelägna uppgifter. Trenne Sverigekartor erbjödo exempel på kulturföreteelsernas geografiska fördelning och huru denna kunskap vinnes genom den etnologiska forskningens metoder. Genom ett slags stamträd åskådliggjordes de olika grenar av landets kultur som äro föremål för den extensiva verksamhet från Nordiska museet,

vilken denna utställning ville bekantgöra. Trädets rikedom på grenar förklarar också att museets hela vetenskapliga stab varit engagerad för utställnings- lika väl som för undersökningsarbetet. Hur stora områden av gammal försvinnande svensk kultur som alltjämt vänta på att insamlas, d. v. s. kartans vita fläckar, kunde utställningen däremot icke visa annat än med några statistiska kartor. Skulle det ha illustrerats genom tomma väggytor i proportion, hade hela bildmaterialet fått stuvas ihop i några hörn av salarna, troligen ej till förmån för intrycket av utställningen.

Detta som ovan antydningssvis refererats utgjorde den ena sidan av utställningen Hem och arbete, dess fasta ram, som var på sin plats från och med öppnandet. Genom en annan verksamhet sökte man göra denna utställning också till ett bildningsinstitut av rörligare slag. Ty utom den publik som på förmiddagarna studerade bildmaterialet med hjälp av etikettering och katalog, samlade man en kvällspublik kring föreläsningar, filmer och ambulatoriska visningar. Filmerna, som förekommo under två av veckans kvällar, voro sådana som upptagits av museet för vetenskapligt ändamål, illustrerande hantverk och näringar. Genom föreläsningsserien, som fyllde tre kvällar i veckan, presenterade en rad av kända föreläsare ämnen som på ett intimt sätt anslöto sig till de kulturområden museets undersökningar omfatta. En krans av levande minnen av livet i herrgårdar, bondgårdar, prästgårdar och städer fogade sig här till utställningens skatt av inhöstat arkivmaterial. Programmet såg ut som följer:

Intendent Manne Hofrén: Bruksgårdar och jordagods i östra Småland och på Öland; intendent Gunnar Mascoll Silfverstolpe: Den svenska herrgården; friherrinan Wera von Essen: Att äga en herrgård; riksdagsman Jones Erik Andersson: Gammalt och nytt bondeliv i Dalarna; fil. d:r Gösta Montell: Hantverkare i öster och väster; biskop Tor Andræ: I en gammal prästgård (tryckt i Fataburen 1936); Stockholms stadsfullmäktiges ordförande Johan-Olov Johansson: Livet på de gamla järnbruken; antikvarie Erik Lundberg: Trädgårdskonst i Sverige; fil. d:r Sigfrid Hansson: Från skrå till fackförening (tryckt i föreliggande årgång av Fataburen); författaren Gustaf Näsström: Svenska småstäder.

ANNA OCH IVAR ARWIDSSON

av Gösta Berg

Under år 1936 ha två av Nordiska museets dugligaste och mest hängivna medarbetare gått ur tiden. Det gäller om docenten Ivar Arwidsson likaväl som om hans maka, Anna Arwidsson, född Jacobson, att de fastän icke i institutens tjänst dock för den utfört en samlargärning, vars storlek och långvarighet i hög grad påkallar, att här ägnas några rader åt deras minne.

Ivar Arwidsson var egentligen en framstående zoolog med marina borstmaskar och andra vattendjur som vetenskaplig specialitet, men började redan som 27-årig år 1900 att lämna museet sin medverkan. Från början var det skidor och snöskor, som han anskaffade till samlingarna från olika nordsvenska landskap och från Norge. Först omkring år 1909 synas hans samlarinstinkter ha vaknat även beträffande föremål av annat slag och då givetvis särskilt för redskap använda i samband med äldre fiskemetoder. Arwidsson var vid denna tidpunkt sedan flera år anställd som fiskeritjänsteman. Det är ungefär samtidigt som hans skriftställarverksamhet i fiskehistoriska ämnen tar sin början med den lilla uppsatsen "Om ljustring och klubbning av fisk" (Svensk fiskeritidskrift 1911).

Så småningom blev det så, att Arwidsson kom att skaffa också andra saker än skidor och fiskeredskap till Nordiska museet. Men dessa båda ting förblevo dock det allra mest centrala i hans intressesfär. Sammanlagt har han tillfört samlingarna ungefär 600 föremål. Det är härvid att märka att det mesta av detta är kvalitetssaker, föremål, som det krävts mycken omsorg och lång

tid att uppsåra. Med naturforskarens vetgirighet och vana att tillvarataga alla chanser skred Arwidsson till verket, när det gällde att få tag på ett gammalt redskap, som han ofta blott genom en slump fått höra talas om. Varje sådan sak ägnades en kärleksfull omtanke och kunde ofta under årtal sysselsätta honom för att sedan i tidernas fullbordan ge ämne till en uppsats eller ett meddelande, där det med all omsorg insattes i sitt tekniska och historiska sammanhang. Flera av Arwidssons tryckta framställningar äro på detta sätt knutna till föremål han anskaffat för museets räkning, såsom uppsatsen om laxjärn i Fataburen 1913, "Ett ålderdomligt fiskeredskap" (Svensk fiskeritidskrift 1914), "Ett skånskt kastnät" (Rig 1930) och "Redskap för sammanhållandet av isnotarnas armar under upptagandet" (Stranda 1936), för att endast nämna några av de mera betydande numren i hans litterära produktion.

Ett exempel på de banbrytande insatser Ivar Arwidsson utförde på den etnologiska fältforskningens domäner må här nämnas. I Nordiska museet förvarades sedan gammalt ett par skånska skidor från Långaröds socken. Genom sitt utseende utgjorde de i viss mån en mystifikation för forskningen, i det att de hängde nära samman med vissa ryska och asiatiska former och bestämt skilde sig ifrån de skidor som eljest ha brukats i vårt land. Så småningom framkommo också baltiska motsvarigheter och t. o. m. en finsk skida av samma slag funnen i en myr och daterbar till bronsåldern. Det var särskilt den intresserade skidforskaren professor K. B. Wiklund som riktade uppmärksamheten på de problem, som voro förknippade med dessa förhållanden. De fångade emellertid också snart Ivar Arwidssons intresse och han nedlade ett omfattande och fruktbart intresse på framletandet av flera exemplar av den nu s. k. södra skidtypen. Genom hans forskningar kunde klarläggas att typen varit vanlig i flera av de sydsvenska landskapen, och i anslutning härtill har man kunnat uppvisa ett stort sammanhängande område, där denna form säkerligen sedan urgammal tid har varit gängse.

Frågar man sig efter den innersta bevekelsegrunden till den etnologiska inriktningen av Ivar Arwidssons intressen kan man

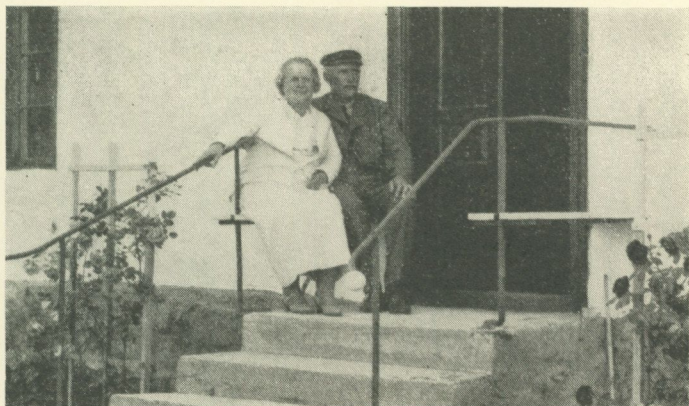


Bild 1. Anna och Ivar Arwidsson i Kyllej på Gotland under en forskningsresa 1935.

— bortsett från den miljö, i vilken han fostrats; farfadern var också den kände A. I. Arwidsson — inte undgå att lägga märke till en frisk naturkänsla och en stark längtan efter ett liv ute i naturen, efter samvaron med enkla och okonstlade människor. Man kan måhända stundom förvåna sig över att icke dessa egenskaper tagit sig uttryck också i hans litterära produktion. Men man får inte glömma, att den metodiskt skolade vetenskapsmannen ofta hyser en inlärd rädsla för att låta sina känslor komma till uttryck på papperet — kanske också en bristande förmåga, som emellertid inte utesluter ett rikt och nyanserat känsloliv.

Anna Arwidsson började mera regelbundet deltaga i Nordiska museets uppteckningsverksamhet i juni 1923 — redan tidigare hade hon emellertid lämnat några smärre bidrag till arkivet. Det var amanuensen Louise Hagberg, som detta år under en utflykt anordnad av Upplands fornminnesförening lyckades vinna fru Arwidsson som medarbetare, närmast när det gällde insamlandet av de folkliga sedvänjor, som knöto sig till begravning och julfirande. I det snart utkommande arbetet "När döden gästar" författat av fröken Hagberg kommer fru Arwidssons insats att framstå klart markerad. Men hon lämnade även tidigt

uppgifter åt andra forskare på speciella områden. År 1926 trädde hon i direkt förbindelse med museet och lämnade dit bidrag rörande en mångfald ämnen, även nu till en början särskilt om seder och bruk i samband med årshögtiderna men också rörande dräktskick och arbetsliv. Det rör sig här om en redan kvantitativt ytterst omfattande verksamhet. Anna Arwidssons uppteckningar torde utan tvekan överstiga 5,000 folioblad. De härröra också från de allra flesta av de svenska landskapen, huvudparten likväl från Bohuslän och Uppland. I anslutning till uppteckningsverksamheten insamlade även fru Arwidsson ej sällan föremål till museets samlingar. Deras antal torde uppgå till några hundra.

Det som måhända mest låg Anna Arwidsson om hjärtat var inlevelsen i och det noggranna studiet av meddelarnas psyke och deras levnadsförhållanden. Ingen av Nordiska museets medarbetare torde i så hög grad ha intresserat sig för miljöförhållandena och de sociala levnadsomständigheterna som hon. Det gällde väl kanske mindre ett medvetet psykologiskt intresse, men det är inte uteslutet att man ur hennes anteckningar också kan draga slutsatser av direkt folkpsykologiskt intresse. Levande kommer detta t. ex. fram i en liten skildring hon lämnat av en meddelare från Gotland år 1935:

"Mor Karin ligger väl ombäddad i utdragssoffan. Det ser ut som om hon sov, men när hennes unga sonhustru lutar sig över henne och med höjd röst frågar om hon har lust att prata med en främmande fru om hur det var i unga dar, vaknar hon upp och säger 'nog orkar jag, men inte vet väl jag något, som är så gammal'. Så börja vi tala om julen i hennes barndom och hur mycket, som då var annorlunda än nu. I början hör hon ganska illa men ju längre vi prata ju bättre hör hon och ju gladare blir hon. När jag till sist gör en liten paus för att äta mina medhavda smörgåsar och dricka ett glas mjölk ute under ett träd, får hon veta att min make är med och att han varit hos en av hennes söner 'en bit bort'. När jag så återvänder in har Mor Karin gjort toilett och istället för den något solkiga natttröjan iklätt sig en brokig blus med krås och band, rosett och till och med en brosch och i stället

för nattmössa har hon trots sommarvärmen knutit en ylleduk på huvudet. Allt tydligen för att ta emot 'doktor'n' riktigt värdigt. Hon är rörande rar, där hon ligger fångslad vid bädden genom ett benbrott. Och hon formligen strålar när hon berättar hur roligt hon haft. Hon har fått berätta om ungdomsåren och innan vi skildes sjöng hon sin vanliga vaggvisa för barnbarnet.

Byssan, dussen
liten kind.

— — —”

Mina egna minnen av fru Arwidsson knyta sig till en annan sida av hennes väsen. Hon kunde nämligen också ha sin makes märkligt intensiva spanarförmåga, när det gällde att skaffa bevis för eller mot en i hastigt mod framkastad fundering om någon etnografisk företeelse. När vi en gång hade språkat om "vattenmeden", ett kuriöst redskap, som i stora delar av Norrland användes vid transporten av vatten från källan till gården, lyckades hon på kort tid att finna belägg för dess användning i skilda delar av Nordväst-Sverige. Och när hon av en tillfällighet i Ångermanland hade funnit en boa, förfärdigad av ekorrsvansar, som man ännu vägrade att betrakta som en etnografisk företeelse, insamlade hon åt museet liknande föremål från Norrbotten och Västerbotten. Det visade sig sedan genom en utredning av den finske etnografen Ilmari Manninen att dessa svenska belägg voro minnen av en omfattande nord-eurasisk utbredning (jämför Fataburen 1935, sid. 243). Ett par andra av hennes speciella älsklingsämnen, nämligen utbredningen av ett slags förut okända fållar, vävda av ull och harskinnsstrimlor och av de kavlar, som lappar och nordsvenska bönder använda för att vänja kalvar och renkalvar av med att dia, ha ännu ej blivit föremål för vetenskaplig behandling.

Anna Arwidsson var av allt att döma en rikt utrustad personlighet, som inte endast utströmmade en hjärtats godhet utan även hade intellektuella intressen och en intellektuell begåvning över vanliga mått. Det är också belysande, vad hon skriver i ett privatbrev år 1924 till en av museets tjänstemän: "Nog får ni se vårt land från söder till norr och hade jag anlag för avundsjuka

och dugde jag till arbetet, vore jag frestad avundas er det härliga sysslandet med gamla papper!"

För en museal inrättning måste det betraktas som varande av den allra största betydelse att äga medarbetare med en sådan insikt och en sådan hängivenhet för uppgiften som Anna och Ivar Arwidsson. Egentligen beror omfattningen av den insats en institution kan göra av deras medverkan. Och man kan endast hoppas att flera "lekmän" av den typ de tillhöra ville intressera sig för arbetet med att rädda minnena av svensk folkkultur undan det ragnarök, vi i våra dagar uppleva.

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1936

Knut och Alice Wallenbergs stiftelse donerar till Nordiska museet.

År 1934 kunde Skansen tack vare ett trettiotal privatpersoners frikostighet förvärva besittningsrätten till det område vid Djurgårdsslätten, som tidigare innehafts av A.-B. Tivoli. Denna utvidgning av Skansen har sin stora betydelse främst därigenom att markinnehavet medför en betryggande garanti för att området icke i framtiden skall kunna bebyggas på ett olämpligt sätt särskilt med hänsyn till den storslagna utsikten från Solliden. Dessutom har det nu blivit möjligt att anordna en huvudentré från Djurgårdsslätten i förening med en bekväm trafikförbindelse för allmänheten upp till Sollidenplatån.

Med hänsyn till den vikt områdets framtida utnyttjande ägde, föranstaltade Nordiska museet, såsom i föregående årgångar av Fataburen omtalats, åren 1934—35 en allmän arkitekttävlan. Det var på grundvalen av de erfarenheter tävlingen skänkte, som Nordiska museet beslöt att i första rummet låta utföra en ny entré med erforderliga vaktbyggnader samt en rulltrappa upp till Sollidenplatån. Dessutom skulle åt området i dess helhet givas erforderlig arkitektonisk gestaltning, särskilt med hänsyn till bevarandet av den vackra naturen.

Nordiska museet har under det gångna året haft glädjen att för främjandet av museets verksamhet och syften få mottaga en donation av 310.000 kronor — en av de största i museets historia — från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse, och museet

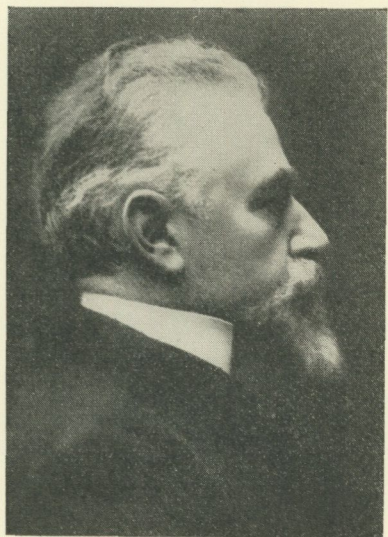


Bild 1. Bankdirektör K. A. Wallenberg.

har härigenom kommit i tillfälle att utföra nämnda byggnadsarbeten.

Det är med djup tacksamhet som Nordiska museet emottagit denna storslagna donation, för visso icke det första beviset på välvilja från donatorernas sida och från den familj som de företräda. Må det vara tillåtet att här erinra om det stöd i form av råd och dåd, som framlidna fru Anna Wallenberg, f. von Sydow, lämnade Artur Hazelius under ett par årtionden. Nordiska museet bevarar också i sitt arkiv alltjämt ett brev från bankdirektör K. A. Wallenberg, där han vid Artur Hazelius frånfälle "som en gärd av beundran och högaktning för den hädangångne" överlämnade ett penningbelopp till bekostande av Hazelius porträttbyst.

Nordiska museet hyser den varma förhoppningen, att nydaningen av ovannämnda område jämte den nya huvudingången och rulltrappan till Solliden skola kunna vara fullbordade till sommaren 1938. Det lider intet tvivel, att härigenom ännu större besökskaror från när och fjärran skola bliva delaktiga av de bildningsvärden Skansen har att bjuda och att sålunda genom den storslagna donationen ett nytt medel vunnits till att sätta



Bild 2. Fru Alice Wallenberg.

Nordiska museet än mer i stånd att fylla sina betydelsefulla uppgifter i vetenskapligt och folkuppfostrande hänseende.

Allmogedivisionen.

Åtskilliga jordbruksredskap ha under det gångna året inkommit från Norrbotten, i huvudsak insamlade av fil. kand. Birgit Laquist. Bland dessa märkes en såkorg, bunden av rottågor. Detta är en i gränstrakterna numera vanlig, yngre finsk typ, som efterträtt de tidigare förekommande spånkäpparna. Ett mera speciellt såningsredskap, men av enklast möjliga konstruktion, är en s. k. "rovbössa" från Småland. Den har som namnet antyder kommit till användning vid rovsådd och består av ett skaftat, cylindriskt urholkat trästycke, vars botten av plåt är genomborrad av fem små hål. Ett annat ej så vanligt redskap, använt vid potatissättning, är en s. k. "rana" från Bohuslän. Med denna drogos ränderna upp för sätthålen.

Till myllningsredskapen hör en ledharv från Norrbotten, för-

sedd med knivar av järn, vilket är en mindre vanlig kombination. En krokpinnharv från Dalarna faller i ögonen genom sin anordning med fasta skaklar och endast två tvärsålar, vid vilka de böjda, flata järnpinnarna äro fästa, tre framtill och fyra baktill. Från Norrbotten har också förvärvats en s. k. "femkloal" med fem järnskodda klor, vilkas skaft äro fästa vid de tvärbalkar, varifrån skaklarna utgå. Denna typ, hittills endast känd från Norrbotten, har sin närmaste motsvarighet i sydvästra Finland, där liknande kloalar återfinnas. På slät mark och under yngre tid har hästräfsan fått allmän användning vid höbärgning och förekommer i olika varianter. En mera ovanlig typ är den, som museet fått från Gotland, med sina korta, tätt sittande träpinnar. Slutligen bör omnämnas ett stort fyrkantigt rissel, även det från Norrbotten, en s. k. "halmrensare" på ben och med av björkvidjor flätad rutverkbotten, vilket avsevärt skiljer sig från den vanliga runda, spån-svepta typen.

Inköpet till fiskeriavdelningen av några redskap från Södermanland, använda för fiske med katsa i sjön Långhalsen uppvisar idealet för varje nyförvärv till samlingarna. De med föremålen förknippade arbetsmetoderna ha nämligen samtidigt utförligt upptecknats och avbildats (jämför uppsatsen härovan, sid. 63). Det var också denna nära anslutning mellan föremålsförvärv å ena sidan och traditionsuppteckning och arbetsbeskrivning å den andra, som gav docent Ivar Arwidssons insamlingsverksamhet dess särskilda värde. Redan de ordknappa förvärvsberättelserna i många årgångar av denna publikation ge en inblick i vad Arwidsson betytt för Nordiska museets fiskerihistoriska samlingar. Hans och hans hustrus insatser äro också närmare skildrade på annat ställe i årsboken (sid. 225). Docent Arwidssons sista undersökning på här ifrågavarande område gällde ett förut okänt fiskesätt med trattliknande håvar, redan omnämnt i förra årsberättelsen. Under det förflutna året införskaffade han till Nordiska museet dylika håvar från Västergötland, Närke och Södermanland. De av kapten Sigurd af Ekström på Rörö i södra Bohuslän bedrivna undersökningarna ha bl. a. gällt fiske och ha även i år resulterat i åtskilliga förvärv. En rund-

håv med lång sänklina har använts att fiska "sandskädorna" med. Den sänktes ned på havsbotten genom vakar i isen. En ålsax av trä med inslagna stift i käftarna användes förr i tiden tidigt om våren då ålen var "frostblind", d. v. s. hade fått kännning av vårfrosten, när han för tidigt kom ur sin vinterdvala. Ena skalmen fästes vid en stake, den andra försågs med blytyngd och låssnöre. Detta fiske var liksom sandskäddefisket av mer tillfällig karaktär och är nu alldeles bortlagt. Det lagenliga minimimåttet för ål är 35 cm. Då ålen är svår att hantera, har man för kontroll av längden haft ett särskilt mått, bestående av två i vinkel slagna bräder med inskuret märke. Ett dylikt mått hör även till förvärven från Rörö. En ålkupa av oval form, stor så att den räcker en man till bröstet, utgör den i södra Bohuslän äldsta kända typen och torde nu vara unik. Ett notlag av fyra hemmansägare i Vreta klosterns socken i Östergötland har som gåva till museet överlämnat en not, använd för dragning efter asp i Svartån. Från samma ort har även skänkts ett aspnät.

Till de primitivaste och ålderdomligaste t r a n s p o r t d o n e n hör "svegan", bärvidjan, som fortfarande användes i flera av vårt lands skogsbygder för att forsla hö från myrängar, där markens beskaffenhet ej tillåter annan forslingsmetod. Att dylika bärvidjor förlidet år erhållits ej blott från Norrbotten utan t. o. m. från Småland, ger en antydning om redskapsformens forna utbredning. Bland de inkomna meddonen böra framhållas en liten vacker, blåmålad färdskrinna från Floda i Dalarna och en kort och bred släde med utfällbara sidoflakar från Dalsland. Den senare är av en typ som förekommer i gränstrakterna mellan detta landskap och Värmland. Även böra ett par fimmelstänger till släde från Malung i Dalarna uppmärksammas för sina konstfärdigt skurna rokokosniderier kring anspänningshålen.

Till samlingarna belysande f ö d a n s b e r e d n i n g , s e r v e r i n g o c h f ö r v a r i n g har förvärvats ett slaktverktyg av ganska överraskande art, nämligen en pust från Delsbo i Hälsingland. Den har använts av slaktare, när de skulle flå kalvar, då det gick lättare att efter uppblåsning ta skinnet av det slaktade djuret. Ursprungligen har till pusten också hört ett spett, med

vilket man stack hål för att införa pusten. Åtskilliga nyförvärv höra till smörets beredning. Kärnor med olika mekaniska anordningar ha tidigare inköpts från Dalsland; från dessa skilja sig ett par i år därifrån förvärvade kärnor genom att hela kärnhuset är roterande. Okänd tidigare i samlingarna är en smörbänk från Frändefors i samma landskap. Den är försedd med en rörlig refflad bräda, med vilken smöret har ältats. En degform av trä från Malung i Dalarna med en inskuren hästfigur, bild 3, torde motsvara de metallmått som använts för utstämpling av figurer ur deg. Den är särskilt märklig genom sin tidiga, år 1733 gjorda datering.

Uppgifter om användningen bruka ofta vara alltför sparsamma ifråga om husgerådssaker. Om en liten kaffepanna av koppar från Hälsingland, för övrigt märkt med stämpeln P. G. A., omtalas, att den togs med på långforor, då man brukade gå in i en gård och värma till "kaskämne" i den. En förningskorg från Småland säges särskilt ha använts för att bära pannkakor i till prästen. En verklig sällsynthet är en av ålskinn sammansydd säck från Bollnäs i Hälsingland. Säcken har tidigare varit deponerad i museet, som i övrigt endast äger ett dylikt exemplar i sina samlingar. En nyligen företagen undersökning har emellertid visat att materialet i äldre tid använts flerstädes i norra Sverige.

Vår kunskap om allmogens h e m i n r e d n i n g i skilda delar av landet har på flera sätt utökats genom årets nyförvärv. Från södra Sverige härstammar en originell form av väggdekoration, en "kryddtavla", som enligt uppgift tidigare haft representanter i så gott som varje gård i Fridlevstads socken, Blekinge. Den är komponerad som ett blomsterstycke och sammansatt av en mängd olika sorters kryddor och växtdelar. Med hjälp av mjuk vetedeg har det hela monterats i en fyrkantig trälåda samt försetts med täckglas. I samband med en insamlingsresa i södra Bohuslän förvärvade museet från Torsby och Öckerö socknar några minnestavlor av ett konstnärligt mera anspråkslöst slag, varå prov tidigare införskaffats från de flesta andra landskap. Av de nyförvärvade, prydligt präntade tavlorna har flertalet tillkommit vid mitten av 1800-talet. De bringa i hågkomst viktigare familjehändelser och

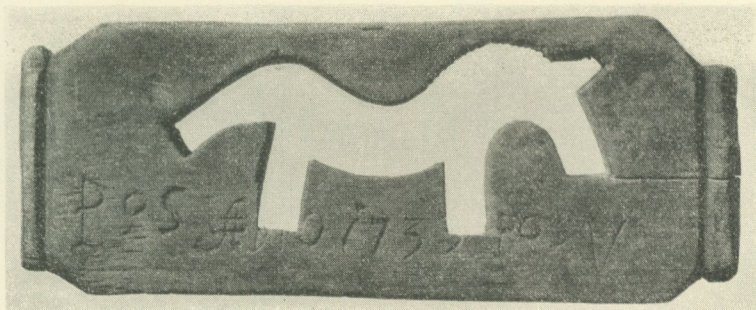


Bild. 3. Degform från Malungs socken, Dalarna. Daterad 1733. Nordiska museet 205,564.

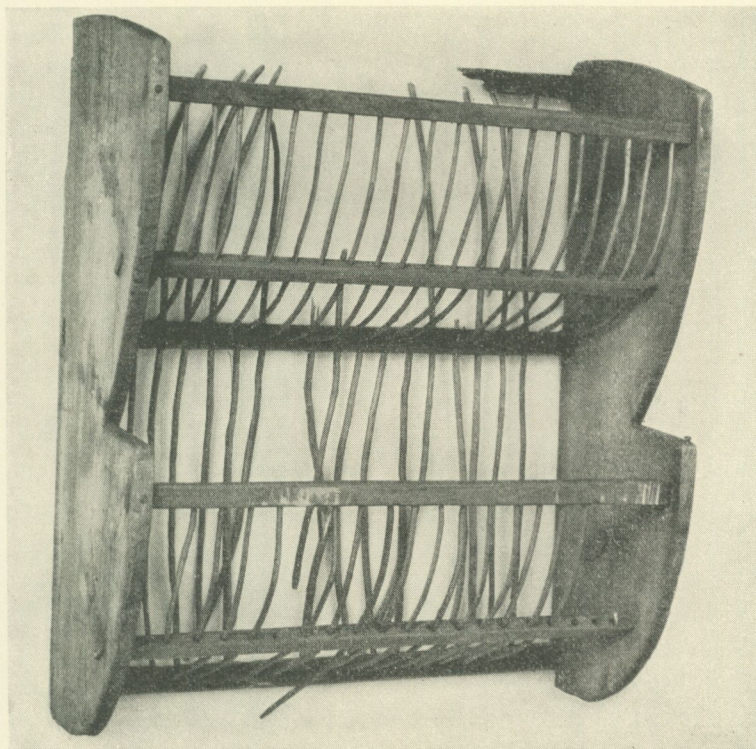


Bild 4. Kärhylla från Hångers socken, Småland. Nordiska museet 207,462.

här saknas varken födelsedag, trolovning, bröllop eller begravning. På sedvanligt sätt ha data och initialer flätats samman med alster av den hemmagjorda målarfloran och bibelns eller psalmbokens ord. De flesta av tavlorna kunna betraktas såsom utslag av en prydnadslust, som mycket väl kan företrädas av någon av familjemedlemmarna själva; beträffande en begravningstavla uppgavs den emellertid vara utförd av en namngiven, ambulerande skolmästare.

En bonad, daterad 1780, från Västbo härad, Småland, kompletterar museets förnämliga samling av sydsvenska bonadsmålningar. Till sitt innehåll skildrar den de traditionella motiven med framställningar av Jesusbarnets tillbedjan, Tre vise män samt Visa och fåvitska jungfrur, men synes vara utförd av en hittills ej uppmärksammas målare. Av lösa dalmålningar har under året endast ett fåtal förvärvats, samtliga dock av god kvalitet. I synnerhet gäller detta några representanter för Ullviskolan i Leksand. Så visar en 1801 daterad framställning av Gustav IV Adolfs kröning i Norrköping en ovanligt ståtlig utformning av detta motiv. Av de norrländska landskapen har endast Hälsingland lämnat bidrag till årets förvärv av målningar, däribland några tyvärr fragmentariska vävstycken från Alfta socken, förvärvade i samband med den under sommaren från museet företagna undersökningen av dalmålningar. De visa en storlinjig rankdekoration i rött, blått och grönt, som med sina barocksvällande slingor ännu så sent som 1799 kunde komma till utförande på väggar och tak i hälsingländska bondgårdar och vars samband med Hans Ersson Enmans måleri i Svärdsjö och Envikens socknar i Dalarna är påfallande. Huvudnumret bland nyförvärven är dock inredningen i en i synnerligen gott skick bevarad gäststuga från den numera rivna Sjolsgården i Edsbyn, Ovanåkers socken. Den ståtliga interiören kommer att i görligaste mån bevaras i ursprungligt skick. Väggarna prydas av stilenligt utförd Rättviksmålning, omfattande förutom dörröverstycken och listverk, tretton präktiga väggfält, plansch 5. Interiören är målad 1811 och ett verk av signaturen A H S från Gärdesbyn i Rättvik samt delvis utförd på baksidan av en äldre målning,

daterad 1767, av liknande slag som den ovan omnämnda från 1779. Detta förhållande måste betraktas såsom ett intressant belägg för den uppmärksamhet hälsingebönderna själva visade den nyskapade konststilen från grannlandskapet, vilken påtagligt snabbt trängt undan det äldre, mera konservativt utformade dekorationssättet. Även andra gårdar i Edsbyn bevara prov på A H S och hans medhjälparens måleri, som sålunda på sitt sätt avspeglar de kulturella förbindelserna mellan de båda landskapen.

En påtaglig skillnad mellan de förvärv, som genom antikhandeln mera sporadiskt tillföras allmogeamdelningen, och dem som museets egna medhjälpare införskaffa, faller lätt i ögonen vid genomgången av en årsskörd. Uppgifter som erhållas om föremål av det förra slaget äro i regel betydligt knappare, där de inte helt saknas. Särskilt tydligt framstår detta inom den föremålsgrupp, som mer än någon är företrädd i antikhandeln, möblerna. Det är numera sällsynt, att en i samlingarna tidigare ej representerad möbeltyp dyker upp bland nyförvärven. En kärllhylla från Hångers socken, Småland, bild 4, kan möjligen räknas till denna kategori. I förenklad form har den sin motsvarighet i de från Dalarna kända skålkorgarna och har sannolikt haft samma praktiska användning som dessa, nämligen att tjäna som ett slags diskställ för mjölkskålar o. dyl.

Bland liggmöblerna märkas två med blomstermålning dekorerade utdragssängar från Västmanland och Hälsingland samt två vaggor, den ena med karakteristisk Rättviksmålning skänkt av doktor G. Widfelt, Värnamo. En ullkorg från Högsby socken, Småland, förtjänar även omnämnas i detta sammanhang. Enligt uppgift i trakten ha dylika föremål utöver sin vanliga användning allmänt nyttjats som vaggor. Dalarna är sparsamt företrätt bland årets nyförvärv. En kista av den för Lima socken karakteristiska sorten kompletterar museets tidigare samling av prov på Västerdalarnas möbelmåleri. Kistan är på sedvanligt sätt signerad på baksidan med målarens fullständiga namn: "1835 O. Olsson i Ärnäs". Från Envikens socken härstammar ett grovhugget, bredplankat säte av mera ovanligt slag. Det är ett liksäte, använt senast på 1880-talet i Fjärsmansgården. Då någon var död lades

liket härpa i avvaktan på tvättning och svepning. Av de norrländska landskapen är Hälsingland särskilt väl representerat. I klass för sig står den märkliga kistan från Bjuråkers socken, plansch 3, som är föremål för utförlig behandling på annan plats i denna årsbok (sid. 27). Ett bänkskåp av furu från Färila socken, bild 5, med blinderingar i form av arkader, är ett gott exempel på den medeltida stiltradition, som den konservativa svenska allmogen med stor ihärdighet hållit fast vid ända in i sen tid. Skåpet visar i övrigt drag, som motivera en datering till början av 1600-talet.

Museets innehav av allmogetextilier från södra och sydvästliga Sverige, det område där den folkliga textilkonsten nått sin rikaste utveckling, är mycket representativt. En eller annan föremålstyp har dock tidigare blivit förbisedd. Så t. ex. har den typiskt småländska slagbordsduken, avpassad för det nedfällbara slagbordet och följaktligen prydd med spetsar eller frans endast vid ena kortsidan, helt saknats. En duk från Jälluntofta socken fyller nu hjälpligt denna lucka i samlingarna. Numera måste inköpen från dessa trakter inriktas på dels konstnärligt högtstående och därför alltid önskvärda saker, dels på sådana varianter av redan representerade typer, som kunna illustrera vissa mönstermotivs utveckling och omvandling. Den förra synpunkten har motiverat inköpet av fyra stycken i färg och teckning särskilt goda åkdynor från Skåne, den senare förvärvet av inte mindre än tio stycken större och mindre delar av de välkända skånska dukagångsdrätterna med mörkblå ornering på vit linnebotten. En av dessa är märkt K N D 1782.

Från Västbo och Sunnerbo härader i Småland kommer ett antal föremål, takdukar och lister, prydda med nätspetsar. Några av dessa skilja sig i tekniken från det vanliga. Nätet på vilket broderiet är utfört, är inte knutet utan knypplat och i ett fall flätat med varptrådarna i tyget, en teknik som förut inte varit alltför rikt företrädd i museet. Alldeles ensam i sitt slag är däremot en stolsdyna i flamskväv från Marbäcks socken i Västergötland. Den visar en visserligen missförstådd och i upplösning stadd framställning av pelikanen, den gamla Kristussymbolen. Det är ett säll-



Bild 5. Bänkskåp från Färila socken, Hälsingland, från förra hälften av 1600-talet.
Nordiska museet 207,458.

synt motiv bland textilmönstren, men den förekommer som en liten obetydlig figur även i en knuten och trädd takduksvåd från Åse härad, således i nästan samma trakt. I båda fallen har den ursprungliga innebörden för länge sedan gått förlorad och hela scenen blivit stympad, men fågeln har ändå kvar så mycket av karakteristisk hållning och rörelse, att man inte kan tveka om ursprunget.

Till dräktavdelningen har under året förvärvats en hel uppsättning lindebarnsutstyrsel från Floda i Dalarna. Detta är första fullständiga utrustningen i sitt slag som kommit i museets ägo, något som visar vilka luckor museet alltjämt har att fylla i sina samlingar. Hela barnet lindades med armarna intill kroppen. Lindning efter det gamla sättet upphörde i bygden omkring 1905. Äldre personer erinra sig givetvis alltjämt, hur härvid tillgick, och genom en av amanuensen Ola Bannbers upptagen smalfilm ha metod och handgrepp vid påklädseln avbildats. Även i tidigare årsberättelser har framhållits, att samlingarna behövde kompletteras inte minst med arbetsdräkter och plagg hörande till olika yrken. Genom fil. kand. Maj Florin har museet från Strömbacka bruk i Hälsingland erhållit de plagg en hammarsmed använde vid sitt arbete, nämligen träskor, långskjorta, förskinn och hammarmössa.

Vid allmogeavdelningen ha under året jämte föreståndaren, intendent Svensson, arbetat amanuensen Strömberg och e. o. amanuensen Svärdström samt under större delen av året e. o. amanuensen Odencrants. Under den tjänstledighet amanuensen Dahlin åtnjutit hela året har amanuensen Hazelius-Berg med biträde av fröken Elga Jeppson omhändertagit dräktavdelningen. Fil. kand. Folke Sällström har tjänstgjort på avdelningen under årets sista månader.

Högreståndsavdelningen.

Även en översikt av ett års förvärv till en museiavdelning, däri blott ett fåtal av de enskilda föremålen kan omtalas, har vissa förutsättningar att ge svar på frågan, om det alltjämt finnes kvar

något verkligt betydelsefullt att samla — närmast då sådana ting, som äro bättre representanter för sin art än museet förut ägde. Bland högreståndsavdelningens förvärv för 1936 saknas icke föremål av just denna karaktär, som på ett märkbart sätt gjort samlingarna bättre ägnade att fylla sin uppgift och som ingivit samlaren den övertygelsen, att de glädjande överraskningarnas tid långt ifrån är förbi på den svenska kulturhistoriens fält.

Vasatiden. Ett ekskrin med järnbeslag är det tidigaste numret bland årets möbelförvärv. De smäckra beslag, som sammanhålla sidor och hörn ha en anstrykning av sengotiska former, som är helt karakteristisk för svenskt 1500-tal, en datering som bekräftas av nyckelskyltens sköldform. Från den senare delen av Vasatiden härstammar ett stort skåp av furu, målat i träådring, på höjden avdelat i tre kistformiga partier, vart och ett med två dörrar med höga hopplisfyllningar. Skåpet är en av de värdefulla gåvor, varmed Samfundet Nordiska museets vänner under året gynnat samlingarna. År 1933 förvärvades en stor gyllenläderstapet med stridsscener ur kejsar Karl V:s historia. Nu har sviten kunnat utfyllas med en samling smärre fragment, som ursprungligen hört till denna förnäma väggbeklädnad.

Tidens starka genealogiska intresse illustreras av ett stort, i olja målat anträd som visar översten Wilhelm Mauritz von Posts anor intill femte släktled. Det gäller den svenska ätten von Posts stamfader, som inkom från Westfalen vid mitten av 1600-talet, och som i och för sitt naturaliserande som svensk adelsman bör ha haft ett rent praktiskt bruk för detta med personnamn om-sorgsfullt dokumenterade schema över sin härstamning. Tavlan har deponerats i museet av de efterkommandes släktförening, Västerberga fromma stiftelse, och har därigenom återförenats med den von Postska silverkannen, som sedan länge är deponerad i museet, en gåva av Karl XII till stamfaderns son general Wilhelm Mauritz von Post (jämför C. A. Ossbahrs uppsats i Fataburen 1923, sid. 29).

Ett porträtt av en ung man i pipkrage, målat 1601, och med ett ännu ej identifierat vapen, har sitt intresse såsom hörande till en tid med ett fåtaligt porträttbestånd.

Den karolinska tidens något prunkande smak företrädes värdigt av en himmelsäng med förgyllda skulpturer och gul damast, vilken tillhört familjen Grill, en gåva av Nordiska museets vänner, bild 6. Till typen är den en rikare variant av den säng med gröna myggtjällsgardiner, kommen från Rungharn i Uppland, vilken nu står i presidentens sängkammare i Skogaholm på Skansen. En allvarligare stilriktning i tiden representeras av ett stort skåp, fyllt med fack och lådor inom två höga dörrar, och troligen avsett till förvaring av handlingar.

En matsked av silver med ovalt blad och S-formigt krötskaft med ett människohuvud på spetsen är tillverkad av guldsmeden Johan Nützel i Stockholm, mästare 1676—1715. Gåva av Nordiska museets vänner. Typen, som för övrigt icke är särskilt allmän, torde ha uppstått snarast före 1600-talets mitt. Ännu en pjäs ur drottning Hedvig Eleonoras stora tennserviser har genom Vännernas hjälp kommit till museet. Det är ett bredbrättat runt fat som utom drottningens monogram är märkt med: N: 9. Strömsholm. A: 1668 och tenngjutaren Jacques Laudins stämpel.

Periodens svenska glastillverkning har blivit företrädd med framstående exemplar från de ledande bruken. Ett förträffligt Kungsholmsglas är det vinglas på fot, som på livet bär Karl XII:s monogram och en strålände sol, på foten Kungsholmsbrukets typiska små ströblommor, bild 7. Samme konungs monogram samt ett hjärta med initialerna H L E D och året 1717 ornera en stor bägere, som utgör ett av de ståtligare alstren från det Skånska glasbruket vid Henrikstorp. Bägaren, som finnes avbildad i H. Seitz avhandling om äldre svenska glas med graverad dekor (Stockholm 1936, pl. 44) är en gåva till museet av fröken Hedvig Ulfspärre, Kungsgården. Ännu en representativ pjäs från Skånska glasbruket har under året införlivats med museets samlingar, som deposition, en päronformig kanna av samma typ som Seitz pl. 46, 47, dekorerad med ströblommor.

Bland textilförvärven märkes först ett par broderier som ingått i en väggbeklädnad och ha formen av spiralvridna kolonner omlindade med blomguirlander, allt sytt i silke. Gåva av Nordiska

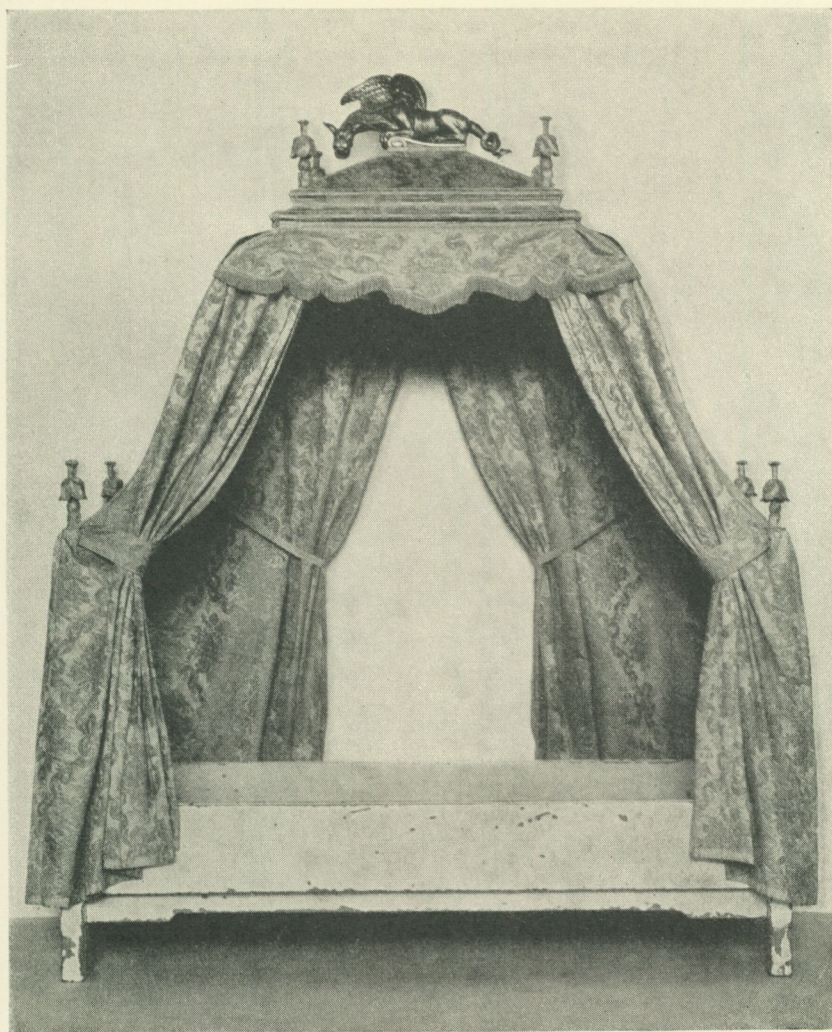


Bild 6. Himmelsäng med en drake i förgylld träskulptur och klädsel av gul damast. Karolinsk tid. Nordiska museet 206,284. Gåva av Samfundet Nordiska museets vänner.

muséets vänner. Märkligt är även ett täcke av svart siden med mönstret utfört i vita lannesnoder. På täckets mitt ser man ätten De la Gardies vapen, årtalet 1703 och initialer för grevinnan Christina Catharina De la Gardie, född 1632, död 1704, gift första gången med fältmarskalken Gustaf Adolf Lewenhaupt och andra gången med riksamiralen Gustaf Otto Stenbock, efter vilken hon blev änka 1695. Täckets är det första i sin art med direkt datering, som kommit till samlingarna, men flera arbeten i samma teknik bli genom detsamma insatta i rätt miljö.

Ett örngott av fint linne med utsökt broderi i reticella är en gåva av fröken Gustafva Gustafschöld. Bland åtskilliga tygprov från perioden märkes ett, av blått siden med mönster av små blommor i guldtråd, kommet från det gamla Curmanska hemmet vid Floragatan.

Fredrik I:s tid. "Stofttapeter brukas här ej mera, för det de taga damb och mista sin färg, när dagen slipper på dem", skrev sedermera landshövdingen A. J. Nordenskiöld den 28 september 1750 till sin broder i Finland (se Gösta Selling i Festskrift till Martin Olsson, Riga 1936). Stofttapeterna voro högmoderna under karolinsk tid och som surrogatvara passade de också den tidiga frihetstiden förträffligt, men från 1700-talets mitt vändes deras framsida mot väggen och baksidan målades i rokokostil eller senare i gustavianska former. Brevcitatets datum verifierar denna modeväxling, och en omgång stofttapeter med mönster i rött och grönt mot gråvit botten, som i år kommit till museet, synes av framsidan att döma ge dessa slutsatser ökad fasthet. Det ståtligt uppbyggda karolinska mönstret är välbekant i rött, grönt och guld från en tapetväd från barockslottet Eriksberg. Det har tydligen varit populärt och kunnat anpassas både efter slottsmässig ståt och efter enkla hems något mer dämpade färgskala. Men så bära våderna på baksidan i röda lacksigill Stockholms hallstämpel med det oförtydbara årtalet 1756. Hela Stockholm tycks ej ha delat A. J. Nordenskiölds hygieniska smak; representanter för den tidens "tradis" tycks ha funnits både bland tillverkare och konsumenter.

Tidens möbelformer återfinnas på en i enkelt material utförd



Bild 7. Vinglas med Karl XII:s monogram. Kungsholms glasbruk. Nordiska museet 206,492.

miniaturbyrå, väl använd som förvaringsrum för småsaker. Och om tidens smak för engelsk Kinaimitation talar en toalettsspegel i rött lack med ornering i guld.

Det tillhörde den tidiga frihetstidens vanor att pryda metallkärl med Karl XII:s nödmynt och låta dem åtföljas av mer eller mindre utstuderade texter. Museet har nu förvärvat en dylik sak, en förgylld koppartallrik, platt och bredkantad som en patén och med de tio mynttecknen infällda i den breda brädden. Tallrikens botten bär en graverad inskrift, som här återges som ett tillskott till de förut kända deviserna och nödmyntsrimmen: *In memoriam tristissimi ævi, perversissimorumque hominum, auctorum vel institutionis vel abrogationis moneta huius quorum utrum matitia vel incitia maior nescia posteritas semper erit. Anno 1726.*

En hel sängklädsel av vitt halvlinne med broderi i mångfärgat ylle är en vacker representant för detta tidevarv och intressant både genom mönstermotiven och genom sin av familjetradition burna historia, plansch 4. Mönstret är bildat av lösa blommor, som mindre erinra om vanliga textilmönstermotiv men däremot starkt om figurerna på botaniska planscher. På sängens ryggstycke, inom en krans med året 1740, äro framställda vapen för Gustaf Abraham Piper och hans två första fruar, Eleonora Gustaviana Tungel och Märta Christina Margareta Sture, den förras vapen hängande i ett bleknat band, medan den senares och mannens bäras av friskt rosenröda. Gustaf Abraham Piper var född 1692 och deltog i Karl XII:s krig, blev fången vid Pultava och förd till Sibirien, varifrån han återkom lagom för att få deltaga i det norska fälttåget, där han förfrös båda fötterna. År 1746 blev han landshövding i Österbotten och levde till 1761. Han var gift tre gånger och en familjetradition, som åtföljt sängen ända till museet, säger att den forne officern tillsammans med sina båda första fruar efter hand egenhändigt sytt broderierna. Enligt tidens heraldiska vanor ligger intet onaturligt i att man under det andra äktenskapet 1740 sammanställde den här synliga vapengruppen med mannens vapen mellan den avlidna och den levande fruns sköldar.

Ett fragment av en liknande sängklädsel har också förvärvats,

visande att typen har förekommit mer än som ett enstaka undantag. Fragmentet är dekorerat med ornamentsbårder och strödda blommor.

Rokokotidens ojämförligt viktigaste förvärv är ett svartpolerat skrivbord med rika förgyllda bronsbeslag, helt utfört i den säkra och sobra rokoko, som karakteriserar de bästa snickareverkstäderna i Stockholm under 1700-talets tredje fjärdedel, plansch 2. Redan som möbel har denna pjäs, trots att den ej själv ger någon upplysning om sin upphovsman, anspråk på den största uppmärksamhet, men därtill kommer ett ytterligare intresse genom de ursprungsuppgifter som följa föremålet. Familjen Tamm, i vars ägo bordet gått i arv, övertog detsamma samtidigt med Älvkarleö gård från ättlingar till grosshandlaren Charles Tottie. Den fideikommissnatur som denne tillagt sin malmgård på Södermalm, överflyttade hans brorson till Älvkarleö, dit han också förde sitt ärvda bohag. Genom förvärvet av skrivbordet till Nordiska museet, vilket kunnat ske tack vare Vännernas hjälpsamma mellankomst, har detta nu kunnat ställas tillbaka på den plats i malmgårdens sängkammare — nu på Skansen — där Charles Totties bouppteckning anger att det förut stått. Se härom Gösta Sellings uppsats om malmgårdens möblering i denna årsbok.

Ännu en märklig rokokomöbel har museet fått under året, en frikostig gåva av bankir Martin Aronowitsch. Det är en stor öronlappsfåtölj av bonat trä, helt klädd med rött skinn, fästat med täta rader av möbelspik, plansch 1. Typen var förut ej representerad i museet, men i Drottningholms slott står en nästan alldeles lika stol. Drottning Lovisa Ulrikas välkända ägarestämpel ger klart besked om stolens ursprung innan den kom i familjen Ehrensvärds ägo, därifrån den kom genom auktion på Svaneholms slott i Skåne år 1934. Det historiska minne som traditionsvis är knutet till stolen, förbinder den med Gustav III:s mord. Efter skottet på operan skall konungen ha blivit buren ut i denna stol. Stora blodfläckar å skinnklädseln äro minnen härav.

I jämförelse med denna dystert historiska möbel företräder en elegant miniatyrbyrå avgjort den idylliska sidan av rokokokulturen.

Ännu en rokokopjäs har förvärvats med tanke på den Tottieska malmgårdens återställande, nämligen ett franskt bordsur av brons, vars runda urhus vilar på ryggen av ett tjutande lejon. I den nyss citerade uppsatsen finnes även denna pjäs inpassad i sitt sammanhang med hjälp av bouppteckningarnas vittnesbörd.

Bland rokokotidens smärre bohagsting böra nämnas ett par trearmade ljusstakar av mässing, bild 8, en sats knivar och gafflar med spiralsvängda silverskaft, gjorda i Finland på 1780-talet, samt en sexsidig snusdosa av silverornerad pärlemor.

En märklig sak är en urna av gjutjärn, cylindrisk med kraftigt godronnerad botten, vilande på en smäcker rund fot med antikiserande äggstav. Locket är högt upptornat med ett blomknippe som graciöst krön. Den överlägsna formgivningen för tanken till vårt 1700-tals bästa dekorativa konstnärer, och typen återfinner man faktiskt oftast på arkitekturutritningar av Carl Hårleman (död 1753) som ställer upp dessa så utformade högt cylindriska urnor som krönprydnader på attikor eller på murpelare invid trädgårdsgrindar. Typen överlevde för övrigt länge den Hårlemanska tiden och den uppträdde i en annan betydligt tillstramad form tillsammans med den engelska parken, när dess mjuka naturformationer först infördes hos oss. Fredrik Magnus Piper har sålunda ritat urnor för Tyresö park som i bevarade exemplar och i originalritningar illustrera det gemensamma grundmotivets påfallande tydliga omformning från rokoko till nyantik (jämför Sten Karling i En bok om Tyresö 1933, sid. 168).

Den gustavianska tiden. Två Stockholmska tapetmakare, Johan Norman, mästare 1770, och hovmålaren John Marshal ha blivit representerade genom stämplade tapetprov.

Några alster av möbelsnickare, stolmakare och spegelmakare äro ock att nämna. Ett mahognyskrivbord av sengustaviansk typ, bild 9, bär under botten av en låda blyertspåskriften Carl Gustaf Aldrin 1809. I samma lådas botten synas märken efter ett adresskort som varit inklistrat. Aldrin var år 1809 gesäll hos Gottlieb Iwersson i Stockholm, adresskortet har varit just så stort som det Iwersson brukade använda, och själva möbelen



Bild 8. Ljusstake av mässing. 1700-talets senare hälft. Nordiska museet 206,275.

är så gott som alldeles lik ett av Iwersson signerat bord, som tillhör samlingarna i Gripsholms slott. En snedklaffbyrå i sengustaviansk mahogny med mässingslister bär Lars Almgrens initialer och Stockholms hallstämpel 1789. Stolar i olika gustavianska typer äro tillverkade av Stockholmsstolmakarna Erik Holm, Erik Öhrmark och Melkior Lundberg d. ä. En toaletspegel i något provinsiella former bär den ännu otydda initialstämpeln MBM.

En uppsättning av bålar, fat och muggar av ostindiskt porslin har deponerats av Östgöta gille, som stiftades i Stockholm den 28 november 1803 och låtit göra sig en dryckesservis med vapen, inskriptioner och rader av namnteckningar.

Tyngdpunkten av årets hela dräktförvärv är förlagd till den gustavianska tiden och består främst av tre damdräkter som var och en på ett betydelsefullt sätt kompletterar museets typförråd. Först en galadräkt av rosa taft med florsgarnering avsedd att bäras över stor styvkjol, därefter ett utsökt prov på sticksöm, en kofta och kjol av röd atlas, koftan med litet kort frackliknande skört. Den sistnämnda är en gåva av fru Margit Kruse. Slutligen en kofta och kjol av randigt laxfärgat siden med invävda blom-bårder, avpassade för dräktens snitt. Denna från släkten Jegerhielm härstammande dräkt är skänkt av överstinnan Eva Grafström, född von Arbin. Från 1700-talets sista år stammar ett klänningsliv av svart sammet med hovärmar av svenska dräktens snitt. Från samma givarinna, grevinnan Anna Trolle-Wachtmeister, har museet bland annat även erhållit en provsamling av gustavianska hårnålar i de mest olika längder och format. Slutligen må också nämnas ett viktigt tillbehör till herrdräkten, en vacker dräktvärja med fäste av blanka stålfacetter, gåva av häradshövding G. W. Smerlings sterbhus genom fröken Elisabeth Smerling.

Empiretiden. Bland möblerna står ett väggbord av mahogny med tjock porfyrskiva som en slags blandtyp i engelsk sengustaviansk form dekorerat i fransk empireart med ornament av förgyllt trä. En säng med höga S-formigt svängda gavlar är på ett ovanligt sätt dekorerad i målning med ytterst stilriktiga ornament av vaser och akantusslingor. Dekoren är gjord i gult



Bild 9. Skrivbord av mahogny, gjort hos Gottlieb Iwersson i Stockholm år 1809 av gesällen Carl Gustaf Aldrin. Nordiska museet 206,668.

på mahognyröd botten. En eldskärm i senempirens utrerade barockformer i snidad mahogny och med ett högromantiskt korsstygnsbroderi är en gåva av med. dr Idolf Rosengren. Ett bordsur med verk av Stockholmsurmakaren J. A. Nyberg är intressant därigenom att pjäsen med urhus och en stående kvinnofigur icke är gjord i vit marmor och prickig porfyr, som dess målning imiterar, utan helt enkelt är gjuten i gips. Av familjen Kruse har museet fått mottaga som gåva ett stort antal möbler från Svanteberg på Drottningholmsmalmen. Av denna för samlingarnas kompletterande mångsidigt nyttiga gåva utgöres större delen av möbler i empire och senempire, ett antal äro från 1800-talets senare del men även några från 1700-talet.

Bland husgeråd av skilda slag kan här nämnas en fasettslipad glasservis med karaffiner och fem sorters glas, tillräcklig för dukningen av ett bord med tolv kuvert.

Ett par porträtt, målade 1834 av finländaren Robert Wilhelm Ekman, äro märkliga kanske främst för modellernas skull, capitaine mechanicus Olof Forsgren och hans hustru Eva Christina Dufva. Han var en på sin tid högt skattad och flitigt brukad konstruktör av bruksanläggningar främst inom Dalarna och Gästrikland. Mest berömd blev han för sina djärvt och skickligt konstruerade broar, Älvkarlebybron och den gamla Stocksundsbron. I självbiografiska anteckningar, som rikta sig till hans närmaste efterkommande, framstår han som en framgångsrik begåvning och en hjärtegod människa, som skildrar sin egen miljö på ett för en eftervärld kulturhistoriskt mycket givande sätt. Porträtten ha skänkts till museet av fröken Eva Graan.

Empiregarderober har fått ett flertal goda tillskott av både klänningar, herrplagg, tygprover och smärre textilarbeten.

Perioden från 1800-talets mitt fram till nutiden företrädes av mångtaliga förvärv, företrädesvis komna som gåvor ur ännu existerande hem eller från sterbhus. I stället för en uppräknig av möbler från periodens olika årtionden skulle här kunna framhållas en liten för de rikt skulpterade möblernas tillkomstsätt högst instruktiv pjäs, en skulptur i trä, ytterligt detaljerat utförd, föreställande två kyssande duvor.

Den är gjord av ornamentbildhuggaren Johan August Lundmark, som fick sitt gesällbrev av Stockholms hantverksförening 1849 och som under en lång praktik utfört otaliga orneringsarbeten åt möbelsnickarna i staden.

Ett par interiörbilder äro upplysande för olika delar av perioden. Den ena visar ett friskt liv i "Morbror Pelles" skolpojkskasern i Karlstad på 1840-talet, känd genom N. P. Ödmans skolminnen. Den andra är en salongsinteriör från ett Stockholms-hem på 1800-talet med en rik uppsättning av både moderna och äldre ting. Periodens människor företrädas av ett mycket känt porträtt, Hanna Paulis år 1889 målade bild av Ellen Key, en testamentarisk gåva av professor Ivar Bendixon.

De gamla hästecipagen ha genom motorismens seger kommit i det läget att de kräva museivård. Behovet att nu förse samlingarna med exempel från de senare uppsättningar av hästecipage har i år tillgodosetts genom gåvor från ingenjör Fritz Egnell, Velamsund och A.-B. Stockholms Bryggerier. Det är droskor och kupéer, använda i Stockholm under 1800-talets senare decennier.

Av de många gåvorna till dräktsamlingen kunna här blott några bland de märkligare antydast genom en uppräknig av givarna: fru Sigrid Behm, född Millrath, ingenjör Fritz Egnell, konstnären Gustaf Fjæstad, fru Jaquette von Kock, fru Carin Lindskog, fröken Valborg Olander, friherrinnan Anna Palmstierna, fröken Elisabeth Smerling, fröken Eva Östrand, samt sterbhusen efter godsägare Gustaf Bång, Gällövsta, fröken Amalia Gyllander och fröken Agnes Lamm. En minnesgåva, som tilldragit sig stor uppmärksamhet, är slutligen H. M. Konung Leopolds av Belgien överlämnande av en klänning av blekgrön peau d'ange-spets med silverblommor, buren av Drottning Astrid vid en fest i samband med Kronprinsessan Ingridis bröllop i Stockholm 1935.

Leksaker och spel. En leksaksvagn av rätt ovanligt intresse är den lilla schäs med lång dragstång, som skänkts av häradshövding G. W. Smerlings sterbhus, bild 10. På sidorna bär vagnen initialerna G W S, vilka beteckna den senaste ägarens

farfar grosshandlare Gottlob Fredrik Smerling, född 1783, för vilkens räkning vagnen tillverkades av hans morfar Gottlob Brusell, hovsadelmakare hos konung Adolf Fredrik. Det är alltså en ovanligt väl dokumenterad pjäs.

För övrigt har leksakssamlingen under året fått många och goda tillskott. Ett par av dockorna böra framhållas, nämligen en från 1830-talet med huvud av papier maché med perukmakarmässigt gjort hår och klänning av grön kamlott, samt en stor docka från 1860-talet med broderad bomullsklänning, gåva av fröken Aline Cronhielm. Av fröken Anna Hjortsberg har museet fått en nummerstark samling möbler och husgeråd från 1800-talets senare hälft, varmed ett helt dockskåp varit utrustat.

Sällskapsspelen företrädas av skivan till ett ormspel från omkr. år 1800, omramat med en bred mahognykant och visande en rad av målade bilder från orterna på vägen från Södertälje till Stockholm med figurer och spelbestämmelser.

Skråavdelningens förvärv bestå av några kompletterande depositioner till den stora gruppen av Stockholms bryggareämbetes tillhörigheter. Ett åldermansporträtt har också sitt stora intresse ur skråhistorisk synpunkt, en pastell framställande Johan Fredrik Boberg-Stafverberg, ålderman i Stockholms glasmästareämbete, död 1859. En gesällkäpp är ett minne från skråtidens vandringar och har tillhört bisittaren i samma ämbete Erik Ålander, född 1774. Skråhantverkarens personliga utrustning av legitimationshandlingar exemplifieras på ett upplysande sätt av en samling papper som tillhört färgaren Carl Johan Schmiedte, gesäll i Stockholm 1833. Bland dem ingå även några under gesällresorna gjorda receptböcker med inklistrade prover.

Arbetets historia. På museets utställning Hem och arbete visades genom en serie bilder, verktyg, materialier och halvfabrikat, hur det gick till i en västgötsk kardmakareverkstad. Denna fullständiga uppsättning av redskap för yrket tillhör årets viktigare förvärv på hantverkshistoriens område. Ett minne av ett numera förgånget system, då hantverkaren utförde sitt arbete i kundens hem, en gång regel för en hel rad av yrken, är en bärbar uppsättning av träskomakareverktyg, som gått i arv



Bild 10. Leksaksvagn, schäs, tillverkad av hovsadelmakaren Gottlob Brusell för hans dotterson Gottlob Fredrik Smerling, född 1783. Nordiska museet 206,412.

i fyra generationer husarer och träskomakare i Långasjö socken i Småland. Det är i enlighet med en önskan av den siste i raden av dessa yrkesutövare J. A. Nylander som detta arvegods nu efter hans död kommit till museet.

Vid högreståndsavdelningen ha under året jämte föreståndaren intendent Wallin arbetat andre intendenten Selling, amanuensen Hazelius-Berg (dräkter, textilföremål) samt e. o. amanuensen Hellner.

S k a n s e n.

Inom den kulturhistoriska avdelningen på Skansen har under året påbörjats ett mycket betydelsefullt arbete, nämligen utbyggandet av Skogaholmsanläggningen. Det har säkerligen förvånat de tusen och åter tusen besökare, som vandrat genom rummen i Skogaholm på Skansen, att byggnaden saknat något så väsentligt som kök. Detta har, liksom i allmänhet på herrgårdar från karolinsk tid, legat i en gårdsflygel. De till Skogaholm hörande flyglarna voro emellertid delvis redan rivna vid tidpunkten för Skansens övertagande av huvudbyggnaden och för övrigt ej lämpliga för flyttning. Våren 1936 kunde Nordiska museet tack vare en donation av framlidna fru Augusta Davidson, född Fuhr, från Orrefors Bruks Aktiebolag förvärva två flygelbyggnader från 1700-talets början, hörande till Gullaskruvs säteri i Hälleberga socken i Småland. Redan i början av oktober igångsattes nedtagningen, som leddes av andre intendenten Gösta Selling med biträde av Skansens verkmästare Elof Hagén. Samtidigt påbörjades på Skansen sprängning för grunderna. Vid pressläggningen (mars 1937) har arbetet med flyglarnas uppförande, som helt bestrides av för ändamålet insamlade medel, fortskridit så långt, att båda flyglarna äro under tak. Jämsides härmed har pågått uppbyggandet av en terrasserad gårdsplan samt gjutningen av socklar till tvenne paviljonger i anläggningens hörn. Den ena av dessa paviljonger blir det s. k. Gunilla Bielkes lusthus, som hittills haft en mycket undanskymd plats invid Djurhuset på Gamla Tivoliområdet. Det har ursprungligen varit flygelbyggnad i en

herrgårdsliknande gårdsanläggning i Söderköping. Den andra paviljongen uppföres som kopia av detta lusthus.

Inom Stockholmskvarteret har under året uppförts den gamla malmgårdsbyggnaden Jakobsberg, som tidigare varit belägen vid Hornsgatan i kvarteret Tången på Södermalm. Huset skänktes 1930 till Skansen av Stockholms stad, som även bekostade nedtagningen och nedmärkningen av detsamma. Jakobsberg, ursprungligen flygelbyggnad i en större malmgårdsanläggning, torde ha uppförts i slutet av 1600-talet. Namnet lär härstamma från en av gårdens ägare vid mitten av 1700-talet, apotekaren Jakob Barch. Byggnaden har placerats invid västra sidan av Hazeliushusets gård, där terrängförhållandena voro särskilt lämpade. Vid byggnadens västra fasad har ordnats en planterad terrass, till vilken leder en sandstenstrappa. Denna trappa kommer från en liknande terrassanläggning i en gård på Södermalm, Västgötagatan 22, och har överlämnats till Skansen av Stockholms stads gatukontors husbyggnadsavdelning.

Bland större byggnadsarbeten i Stockholmskvarteret kan vidare nämnas glashyttan, vars plats särskilt valts med tanke på att byggnaden skall dölja mot söder den vanprydande utbyggnaden på Cirkus. Skansens glashytta är byggd efter förebild av en 1825 uppförd glashytta i Johannesholm i Småland, till vilken ritningar voro bevarade. För att kunna visa arbetet i hyttan har Skansen t. v. överlätit driften till innehavaren av Stockholms glasbruk, herr Ture Berglund. Blåsningen utföres av yrkesmän från Småland och Värmland, bland vilka må nämnas mästarna Johan Långström från Eda och Simon Jonsson från Björkshult. Hyttan togs i bruk den 27 juli.

Den i föregående årsberättelse omtalade byggnaden från Bondegatan 50, som är avsedd att bland annat inrymma en gammal diversehandel, har under året uppförts tack vare donerade medel, men arbetet med den fasta inredningen har ännu ej avslutats.

På Tottieska malmgårdens vind har inretts lokal för det av Svenska boktryckareföreningen deponerade typografiska biblioteket, vilket arbete till största delen bekostats av föreningen.

Av de underhålls- och konserveringsarbeten, som de kultur-

historiska byggnaderna undergått, må särskilt framhållas att samtliga torvtak på Kyrkhultsstugan omlagts, rötskadat timmer utbytts och vissa förstärkningsarbeten av bjälklag och takstolar utförts. Vidare ha nya vedtak lagts på finngårdens alla byggnader. Hazeliushuset har ommålats utvändigt och Laxbrostugan rödfärgats samt dess syllar lagats. Efter uppförandet av Jakobsberg har gårdsplanen och området öster därom blivit nyordnade. Samtliga milstolpar av järn samt kanonerna på Solliden- och Oscarsterrasserna ha behandlats med rostskyddsmedel.

Svinstian från Sorunda, som haft sin plats omedelbart väster om Skogaholm och som befann sig i bristfälligt skick, har nedtagits och tills vidare magasinerats.

En kolmila tändes på Skansen den 1 februari. Kolningen, som utfördes av herr Uno Johansson från Hälsingland, pågick till den 7 mars, då utrivningen av milan började. Under sommaren verkställdes tjärbränning i Skansens tjärdal av Johan Granström från Lycksele.

På Nordiska museets byggnader i landsorten ha nödvändiga underhållsarbeten verkställts. Vid den forna komministergården i Härkeberga har uppförts den i förra årets redogörelse omnämnda loftboden från Valgeby i Härkeberga socken. Beträffande prästgården i Ekebyborna har överenskommelse träffats med arrendator Efraim Johansson om att utföra en del röjnings- och planeringsarbeten, vilka påbörjats under hösten. I Matsgården i Östbjörka, Rättviks socken, ha samlingarna genomgått och katalogiserats.

Utöver det sedvanliga underhållet av ekonomi- och restaurangbyggnader ha bl. a. följande större arbeten utförts. På restaurang Solliden har övre verandan utvidgats och andra förbättringar vidtagits. På Högloftet har den gamla ångvärmeledningen ersatts med en ny för pumpvarmvatten, varvid nytt pannrum byggts i en för ändamålet sprängd källare under byggnaden. Klädkammarens lokaler i Bredablick ha i samband härmed erhållit värmeledning.

I det nya verkstadshuset har lokal inretts på vinden för skomakareverkstad samt förråd för virke anordnats. Den gamla

skomakareverkstaden har i stället apterats för musikkårens notförråd.

Den nya uppfartsvägen till Solliden, som omtalats i föregående årsberättelse, har nu fullbordats med grindar och vaktkiosk vid infarten. Parkeringsplatser ha ordnats å ömse sidor av vägen i ett plan nedanför Hällestadsstapeln. Kostnaderna härför ha delvis bestritts av statsanslag.

På nya området vid Djurgårdsslätten ha förberedande arbeten för en rulltrappa till Sollidenterrassen samt utredningar angående områdets disposition verkstälts, allt i enlighet med de rön som vunnits på grundvalen av den 1934—35 anordnade arkitekttävlingen. Arbetet med rulltrappan, som utföres av ASEA och A.-B. Väg-förbättringar, igångsattes i februari 1937.

En ganska viktigt förändring har vidtagits beträffande renhagen. Den har utvidgats och förflyttats ett stycke åt väster, varigenom Renberget delvis frilagts och en öppen plats öster om hagen skapats, vilken i stor utsträckning kommer att utnyttjas som fest-plats.

Liksom föregående år ha ganska omfattande rensningsarbeten å Skansens parkområde kunnat utföras i form av statskommunalt beredskapsarbete.

Föreståndare för avdelningen ha varit andre intendenten Selling och förste amanuensen Gustafsson. Amanuensen Rudbeck har handhaft frågor rörande klädkammaren, Seglora kyrka samt vakthållningen i de kulturhistoriska byggnaderna. Arkitekten Erik Fant har biträtt vid byggnadskontorets arbeten och under en dag i veckan tjänstgjort på Skansen. Fil. lic. Erik Andrén har från årets början till den 1 september tjänstgjort vid avdelningen samt därjämte vikarierat för förste amanuensen Gustafsson under tiden 1 januari—1 juni. Under tiden 1 september—9 oktober har förste amanuensen Gustafssons befattning uppehållits av fil. kand. Curt Malmgren och från den 10 oktober till årets slut av fil. kand. Marshall Lagerquist.

Zoologiska avdelningen. De båda i föregående årsredogörelse omnämnda, från Polen härstammande renblodiga visentkvigorna födde under våren var sin kalv av honkön. För

deras avskiljande efter avvänjningen uppfördes en mindre hägnad intill de förutvarande. Avkomma har dessutom erhållits även av älg, ren, dovhjort, häger, berguv m. fl. arter. En ettårig älg-tjurkalv erhöles som gåva av Hofors bruk. Genom byte förvärvades tre ringsälar, genom köp bl. a. två björnungar. Skansens bestånd av visenter i Långsjöparken i Västmanland har under året genom köp övergått i generalkonsul Axel Ax:son Johnsons ägo.

Den rådgivande nämnden för ärenden rörande Skansens zoologiska trädgård består av samma personer som under föregående år, nämligen konstnären Bruno Liljefors samt professorerna Einar Lönnberg, Yngve Sjöstedt och Vilhelm Sahlstedt.

Avdelningens föreståndare har varit intendenten Behm.

Skansens observatorium har under år 1936 bedrivit sin verksamhet efter i huvudsak samma program som de föregående åren.

Under vårterminen (januari—maj) höllos 29 föreläsningar med ialles 268 besökande.

Under höstterminen (september—december) ha 22 föreläsningar hållits med ej mindre än 349 besökande.

Varje onsdagskväll kl. 8—10 e. m. har observatoriet varit tillgängligt för allmänheten, även vid mulet väder, då teoretiska föreläsningar hållits.

Andra aftnar har vid gynnsamt väder observatoriet besökts av skolklasser samt av grupper från föreningar o. d.

Samtliga föreläsningar ha hållits av kamrer Gustaf Lundgren.

Årets högtidligheter och fester.

På Skansen har som vanligt ett flertal fester och högtidligheter anordnats. Det årligen återkommande firandet av Valborgsmässan, pingst och midsommar samt 6 november har i stort sett haft traditionsenligt förlopp. Bland övriga fester kunna nämnas Skådespelarnas Djurgårdsmässa som ägde rum den 16 och 17 maj och vars behållning tillföll Djurgårdsmässans Stiftelse för behövande sceniska artister. I festområdet ingick Djurgårdsslätten,

och såväl där som på Skansen och i cirkusbyggnaden pågingo under båda dagarna uppträdanden. Den 7 juni var Sångens dag, som för första gången anordnades på Skansen 1932 och som nu för femte gången samlade sångarskarorna däruppe. Vid Studiekamratens fest den 13 och 14 juni talade bl. a. stadsfullmäktiges ordförande Johan-Olov Johansson, rektor Gillis Hammar ("Svenska bildningsvägar") och fil. lic. Arne Munthe ("Kulturarv och bildningsideal"). Den 20 juni firades för sjunde gången en landskapsdag på Skansen, nämligen Blekinges dag anordnad av Blekinge gille. Festen inleddes med öppnande av Karlskrona lövmarknad framställd vid Seglora kyrkplan och marknadsgatan. Vid Orsakullen talade fil. dr Fabian Månsson och museiintendenten Sigfrid Leander, Karlskrona. På kvällen utgick från Bredablick ett Blekinge-bröllopståg runt Skansen till Kyrkhultsstugan. Folkhögskolans dag den 28 juni högtidlighölls bl. a. genom gudstjänst i Seglora kyrka med predikan av rektor Manfred Björkqvist. Den 5 juli var Folkvisans dag och den 6 juli höll Frälsningsarmén sin sedvanliga stora musik- och högtidsfest.

För andra gången anordnades av Riksförbundet Landsbygdens folk Bondens dag, som ägde rum den 26 juli under livlig tillslutning från hela Sverige. Vid Renberget förrättades friluftsgudstjänst av dåvarande ecklesiastikministern, en av de aderton i Svenska akademien, biskop Tor Andræ. Högtidstalet hölls av dåvarande statsministern Axel Pehrsson i Bramstorp och hälsningsanföranden av stadsfullmäktiges ordförande Johan-Olov Johansson samt styresmannen för Nordiska museet och Skansen. Vidare talade ordföranden i Stockholmskretsens ortsförbund av R. L. F. lantbrukare B. Blomkvist, Troxhammar. Älvrosgården, Moragården, Oktorpsgården, Ravlundagården och Finngården voro bebodda av ättlingar till de förutvarande ägarna. Under dagen förekommo slätter-, slöjd- och mjölkningstävlingar och vid Solliden hästuppvisning m. m.

Den 2 augusti var fest anordnad av Svenska ungdomsringens för bygdekultur Stockholmsdistrikt. Den 16 i samma månad en Gustaf Frödingsfest, anordnad av Skådebanan under medverkan främst av Erland Colliander och generalkonsul Hugo Duhs.

Hyresgästernas sommarting hölls den 23 augusti med högtidstal av dåvarande justitieministern T. Bergquist; i övrigt talade arkitekt Sven Wallander och professor G. Myrdal. Söndagen den 30 augusti var den sedvanliga folkfesten anordnad av Stockholms fackliga centralorganisation och tidningen Social-Demokraten med tal av ombudsman Bertil Eriksson och L. O:s ordförande Albert Forslund. Den 3 september anordnades en mottagningshögtid vid Orsakullen för den från Abessinien just återvända Röda kors-ambulansen. Ambulansens medlemmar hälsades och tackades i ett stämningsfullt anförande av H. K. H. Prins Carl, varefter doktorerna Agge och Hylander gävo några korta skildringar av expeditionens allvarsfyllda arbete.

Den 6 september firades Sveagardesföreningens jubileumsfest bl. a. med stor militärkonsert, i vilken deltog nuvarande och f. d. medlemmar av Svea livgardes musikkår, samt tal av översten frih. Stig Rålamb.

Julmarknaden hölls söndagen den 13 december. Marknadsområdet var väsentligt utökat, likaså ståndens antal. Den sedvanliga auktionen förrättades av ingenjör Carl Möller och var denna gång förlagd till Orsakullen. Föreningen Stockholms landstormskvinnor lämnade även i år sin värdefulla medverkan. Nyårsaftonen högtidlighölls enligt gammal tradition på Skansen, varvid Anders de Wahl från Renberget läste Tennysons dikt Nyårsklockorna.

Militärkonsert har under sommaren dagligen givits vid Soliden, under våren och hösten vid Bollnästorget eller Högloftet. Kungl. Flottans musikkår (dirigent musikdirektör Ivar Widner) har spelat vid de flesta av dessa konserter. Några gånger, särskilt under våren och hösten, ha dock Svea livgardes och Livregementets till häst musikkårer konserterat under resp. musikdirektörerna Per Grundström och Herman Nordström. Kungl. Hovkapellet har till förmån för sin enskilda pensionskassa givit tvenne konserter, den 10 maj och 13 september, båda dirigerade av hovkapellmästare Nils Grevillius. Solist vid första konserten var operasångare Joel Berglund, vid andra konserten operasångare Joseph Hislop. Konsertföreningens i Stockholm orkester har

även sommaren 1936 konserterat på Skansen, vilket möjligtvis genom ett av Stockholms stad särskilt lämnat anslag. Tiden för konserterna har varit 5 juli t. o. m. 17 augusti (måndagar, torsdagar och söndagar); dirigent hovkapellmästare Adolf Wiklund. Som gästdirigenter ha tonsättaren Kurt Atterberg, hovkapellmästaren Nils Grevillius, musikdirektör Ivar Hellman och tonsättaren Ture Rangström medverkat, som solister operasångarna Nils Hedlund, Ossian Frumerie och Åke Wallgren. Även vid militärkonserterna uppträdde några gånger solister, däribland Ossian Frumerie, Joseph Herou, Folke Jonsson och Martin Öhman.

Bland sångkörer som vid olika tillfällen uppträtt kunna i kronologisk ordning nämnas:

Stockholms studentsångarförbund, Stockholms allmänna sångförening, Akademiska sångföreningen från Kaunas, S:ta Catharina folkviselag, Stockholms sångarförbund, Stockholms arbetaresångförening, Sångarkretsen, Stockholms körförbund, Budapests universitetskör, Köbenhavns Politis Sangkor samt De svenske.

Unison sång har fr. o. m. juli månad införts i programmet varje tisdagsafton och visat sig mycket uppskattad av de stora skaror deltagare som varje gång samlats. Ledare har varit musikdirektör Sven Lilja som på söndagskvällarna under vintern jämväl samlat talrika utövere av den unisona sången å Högloftet.

Folkdanser och ringlekar hava regelbundet utförts hela sommaren; rokokodanser av elever vid Kungl. Operans balettskola under ledning av fru Valborg Franchi samt 1800-talsdanser av medlemmar i Svenska folkdansens vänner. På lekullen vid Renberget anordnades av Svenska ungdomsringen varje onsdag, i likhet med föregående år, lekar, sång och dans för alla som önskade delta. Nytt för sommaren var att danser och lekar även för de mindre barnen förekommo varje söndagsmiddag, likaledes på lekullen. Fri dans — gammaldans — har förekommit varje söndag på banan vid Bollnässtugan.

Allmogemusik har under längre och kortare tid utförts av spelmännen Bernhard Jansson, Södermanland, Axel Myrman,

Dalarna, Theodor Olson, Hälsingland, Hjort Anders Olsson och Anders Soling, Dalarna, Einar Ohlsson, Närke, Johan Olsson och J. O. Strömlad, Uppland, August Ysenius, Halland (samtliga fiol); Svea Hammarberg Hälsingland, (guitarr), Gösta Cederborg (handklaver) och Knut Broberg (klarinett), båda från Västmanland.

Landsmålsberättare hava varit: Delsbostintan (Ida Gawell-Blumenthal), Hälsingland, Lisbeth Dillner, Jämtland, Calle Johansson, Södermanland, Kattrina i Klövålla (Edit Söderberg), Södermanland, Nergårds-Lasse (Sibbe Malmberg), Södermanland, Nämndemansmor i Trollhult (Nilla Florell), Närke, samt Lill-Stintan (Birgit Wiklander), Hälsingland.

Gymnastik och idrott ha representerats i sommarens program dels genom flera gymnastikuppvisningar av olika förbund dels genom tävlingar, där start och mål och även smärre delar av löpningarna förlagts till Skansen.

I Seglora kyrka har högmässogudstjänst hållits under årets större helgdagar samt regelbundet varje söndag under tiden juni—september. Tre barndop och nära hundra bröllop hava ägt rum i kyrkan. Nordiska museets musiksällskap har liksom föregående år anordnat musikstunder i kyrkan, till vilka allmänheten haft fritt tillträde.

Skansens friluftsteater har sommaren 1936 i likhet med åren 1934 och 1935 förhyrts av direktör Ernst Eklund, som under tiden 12 juni—29 augusti uppfört det historiska skådespelet Regina von Emmeritz av Zacharias Topelius med musik av August Söderman.

Som inspektör m. m. på Skansen har under sommar-månaderna tjänstgjort kaptenen Gustaf Blomquist.

T y r e s ö.

Den i föregående årsbok omtalade stora och tyvärr synnerligen nödvändiga restaureringen av slottet bragtes under våren och försommaren 1936 till fullbordan i och med västra och södra fasadernas omputsning. Härigenom har hela södra sidan (mot Salt-

sjön) — om man undantager tornen — återfått det skick som den erhöill vid Karl Fredrik Scheffers ombyggnad på 1760-talet. Samtidigt reparerades södra tornens fasader och en mängd av slottets fönster. Tack vare 1936 och 1937 års restaureringsåtgärder torde slottets yttre under åtskilliga år framåt kunna motstå härjningar av väder och vind.

Efter de nämnda arbetenas fullbordande öppnades åter slottet för besökare den 12 juli. Besökssiffran till säsongens slut (13 september) uppgick till 3,497 personer. Parken hade under sommaren (maj—september) 3,714 besökare.

Som äldfru har tjänstgjort friherrinnan Märtha Lilliecreutz, f. Palmstierna.

Arkivet, biblioteket, undervisningsavdelningen, utställningar och Nordiska museets musiksällskap.

Vid sidan av dagligen löpande expeditions- och katalogiseringsgöromål ha i arkivet, som tyvärr lider av kännbar brist på arbetskrafter, likväl ett flertal viktiga uppgifter fullföljts, däribland omordnande av bildarkivet samt upprättande av kortregister över museets kistebrev. Bland arkivets i värde och volym skiftande nyförvärv må särskilt nämnas: omkring 275 fotografier av olika format, visande fisklägen, båtar m. m. från västkusten, särskilt Lysekil, tagna av en av vårt lands allra tidigaste amatör-fotografer, då det gäller kulturhistorisk upptagning, nämligen professor Carl Curman (gåva av professorskan Calla Curmans sterbhus); inemot 150 uppritningar efter korsstygnbroderier från Dalarna, Gästrikland, Hälsingland, Härjedalen och Jämtland, där uppsökta och avritade av fru Emma Andelius (gåva av fru Andelius); samt en del herrgårdshandlingar inköpta från bankir G. Kassman.

Filmarkivet har bl. a. ökats med tre upptagna filmer, jämför sid. 275, samt med ett antal inköpta filmer, bl. a. belysande fäbodväsen, slätter och laxfiske i Ångermanland samt arbetsliv och fest

på Rågöarna i Estland. Under museets utställning i Liljevalchs konsthall i januari visades sammanlagt 18 av museets kulturhistoriska filmer vid offentliga visningar.

Angående Etnologiska undersökningens bidrag till arkivet hänvisas till uppgifter under rubriken Fältarbeten (sid. 271).

Andre intendenten Bäckström har tjänstgjort såsom t. f. arkivarie, varvid dock flera av museets tjänstemän närmast svarat för olika delar av arkivet. Så har bildarkivet, fotografiateljén samt expeditionen föreståtts av amanuensen Ragnhild Bergström och Etnologiska undersökningens arkiv av intendenten Berg. Såsom extra arbetskrafter ha tjänstgjort: fil. mag. T. Höjer (skråarkivet), fil. lic. J. Granlund (Etnologiska undersökningens arkiv och Arkivet för svensk folkkänedom) samt amanuens O. Bannbers (filmarkivet). Arbetshjälp av mera tillfällig art har lämnats av fru A. Lamm samt under oktober och november månader av professorskan M. Lithberg. Statens arbetslöshetskommission har ställt till arkivets förfogande och avlönat för längre eller kortare tid tre arbetslösa kontorister, en kvinnlig (konserverings- och arkiveringsarbeten) och två manliga (etnologiska undersökningens arkiv; arkiveringsarbeten).

”Näst att resa finnes för museimannen knapt något viktigare än att hafva tillgång till ett godt bibliotek”, är ett yttrande av en av bibliotekets störste donatorer, överintendenten John Böttiger, som Nordiska museet vid hans död i febr. 1936 hade anledning påminna sig. Den av honom år 1903 skänkta, till huvuddelen av doktor F. R. Martin sammanbragta samlingen konstslöjdslitteratur (jämför Meddelanden från Nordiska museet 1903, sid. 46) är ännu en av de viktigaste beståndsdelarna av museets bibliotek. Årets värdefullaste donation kommer från Samfundet Nordiska museets vänner, som överlämnat en svit av 37 volymer *Journal des dames et des modes* med ovärderliga modeplanscher från empiretiden.

Biblioteket vill, i korthet uttryckt, tjäna studiet av det svenska folkets levnadssätt under historisk tid, sett i sitt etnologiska och historiska samband med andra folk och kulturer. Att det också livligt anlitas, därom vittnar i någon mån antalet hem-

lånade volymer, som 1936 var i det närmaste 3,600. Då man emellertid erfar, att en sjundedel av dessa utgjordes av böcker, som saknades och först måste inlånas från främmande bibliotek, konstaterar man, att även med en normal årstillväxt — år 1936 tjuguen hyllmeter — bokbeståndet uppvisar luckor. Om biblioteket allt bättre skall kunna tillgodose de växande fordringarna hos de vid museet representerade studieintressena, måste mycket arbete och stora kostnader nedläggas på att fylla dessa luckor. Både av brist på medel och med hänsyn till det knappa utrymme biblioteket disponerar måste dock en försiktig koncentration tillämpas vid litteraturförvärven. Bibliotekets lokalfråga hänger, på lång sikt sett, intimt samman med det för museet i dess helhet alltmer brännande magasineringsproblemet.

Biblioteket har 1936 kommit i åtnjutande av extra arbetskraft genom av Statens arbetslöshetskommission till museets förfogande ställda arbetslösa kontorister. Härigenom har utskrivningen av en dubblett av lappkatalogen över bokbeståndet kunnat påbörjas, ett arbete som fortsatts efter årsskiftet. Ett länge närt önskemål, nämligen att äga en kortkatalog, uppställd efter fack — alltså en grövre realkatalog — närmar sig härigenom uppfyllelsen.

Biblioteket har under året föreståtts av amanuensen Stridsberg i egenskap av t. f. bibliotekarie med biträde av e. o. amanuensen Jansson och fru Elsa Forss.

Undervisningsavdelningen har även i år måst inskränka sitt arbete på grund av museilektor Kleins ohälsa. Kostnadsfria visningar av valda delar av museets samlingar, i regeln utförda av fil. kand. Marshall Lagerquist, ha dock ofta ägt rum på söndagarna. Medeltalet åhörare per visning har under året varit 27 stycken. Under hösten ha speciella visningar, ävenledes kostnadsfria, varit anordnade en gång i veckan under ledning av någon bland museets tjänstemän. Populärvetenskapliga tidningsartiklar, författade av museilektor Klein, ha gratis distribuerats till landsortspressen. Liksom under tidigare år har amanuensen Strömberg hållit textila kurser i form av föreläsningar och demonstrationer för eleverna såväl vid Föreningen Handarbetets vännerns slöjdseminarium som vid Johanna Brunssons vävskola.

Professor Sigurd Erixon, innehavare av den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning, har under vårterminen 1936 föreläst i museet om "Etnologisk-historisk analys av europeiska folk-kulturer", varjämte han hållit seminarieövningar i museet över "Valda ämnen inom nordisk etnologi". Under höstterminen 1936 har professor Erixon fortsatt sina föreläsningar och seminarieövningar över samma ämnen som under vårterminen.

Liksom tillförne har professorn varit examinator vid Stockholms högskola i ämnet Nordisk etnologi och bedrivit sin verksamhet, som jämväl omfattat seminarieövningar, demonstrationer, exkursioner o. d., i anslutning till högskolans ordinarie undervisning. Professor Erixon har därjämte föreläst vid Uppsala universitet under vårterminen och hållit seminarieövningar därstädes samt fungerat som examinator i Nordisk etnologi vid nämnda universitet.

En stor och betydelsefull utställning anordnade museet i Liljevalchs konsthall under tiden 4 januari—2 februari 1936. Den betitlades "Hem och arbete" och finnes närmare skildrad sid. 219 i denna årsbok av dess kommissarie, intendenten Wallin. Utställningen besöktes av c:a 10,000 personer.

Sedan 1934 då museet hade sina utställningar av svensk folkkonst i Baltikum, har museet icke bedrivit någon propaganda utanför Sveriges gränser. 1935 kom emellertid en inbjudan från Österreichisches Museum für Kunst und Industrie att under våren 1936 tillsammans med Nationalmuseum göra en utställning i Wien. Utställningen, som blev en stor framgång, pågick tiden 5 maj—1 juni i sagda museums lokaler. Den betitlades "Schwedische Ausstellung. Alte Volkskunst und modernes Kunstgewerbe". Självfallet kom härvid anordnandet av den moderna avdelningen helt på Nationalmusei lott genom intendenten Erik Wettergren. Det var första gången utställning med kombination av gammalt och nytt veterligen ägde rum. Intrycket av hur det moderna konsthantverket, ej minst textilierna, hängde samman med de gamla folkliga traditionerna blev synnerligen givande. Nordiska museet förfogade över ett par salar om tillsammans c:a 250 kvm. Det

var huvudsakligen textilier, möbler och målningar samt diapositiv som utställdes.

I samband med Svenska hemslöjdsföreningarnas riksförbunds och Hemslöjdsförbundets för Sverige årsmöte, vilket som vanligt hölls i museet, var i dess sal för tillfälliga utställningar den 14—22 mars anordnad en exposition av moderna helgprydnader samt hellinnevävnader och broderier i färg.

Nordiska museets musiksällskap har 1936 anordnat följande konserter och annan underhållning: två musikaftnar i Skogaholms herrgård på Skansen med program omfattande bl. a. stråkkvartetter av Kraus och Wikmanson samt, i samverkan med Svenska samfundet för musikforskning, Lindbladskompositioner jämte inledande föredrag; en musikafton i Tottieska malmgården på Skansen; en musikafton i museets hall (körer och orgelsolo); två medlemsaftnar i museet med föredrag och visningar i musikavdelningen; åtta musikstunder i museets hall (orgel med instrumentala eller vokala soli); samt två musikstunder i Seglora kyrka på Skansen. Sommartid har i regel var fjortonde dag musikafton varit anordnad i Seglora kyrka.

Ordförande i sällskapets styrelse är professor Sven Kjellström, vice ordförande professor Andreas Lindblom, sekreterare fil. dr Bertil Wester och skattmästare fil. dr Arvid Bäckström.

Fäl tar bet en.

Även för år 1936 hade Kungl. Maj:t beviljat anslag av lotteri-medel till museet för dess vetenskapliga undersökningar av äldre svensk folkkultur hos olika samhällsklasser, tyvärr dock med samma reducerade belopp — 50,000 kronor — som för år 1935. De under sistnämnda år vidtagna inskränkningarna såväl i fråga om tjänstemännens undersökningsresor som beträffande utnyttjandet av den befintliga ortsmiddelarestaben och de länge tränade frivilliga arbetskrafterna måste beklagligtvis därför vidmakthållas även under 1936. Liksom under tidigare år ha fältundersökningarna varit fördelade på två avdelningar, etnologiska undersökningen samt högre stånds- och hantverksundersökningen.

Genom Nordiska museets etnologiska undersökning ha följande arbeten utförts. Intendenten Berg har rest i Dalarna och bl. a. biträtt Leksands hembygdsmuseum; besökte dessutom Gotland i samband med organiserandet av en expedition, som sedan fullföljdes av fil. kand. Gunnar Jonsson. Amanuensen Granlund med dr Karl Malmsten samt konstnären Åke Edström som medhjälpare arbetade i Söderåkra socken i Småland, där särskilt sociala förhållanden, byggnader och näringsliv undersöktes. Därefter gjorde Granlund liknande undersökningar i Högsby och Virserums socknar i Småland. Som tecknare tjänstgjorde härvid konstnären Tage Starck. Dessa undersökningar ha skett i ekonomiskt samarbete med hembydsföreningarna i orten. I speciella uppdrag besökte Granlund Braås, Fryele och Värnamo socknar samt gjorde en begränsad byundersökning i Kåperuds by i Månsarps socken i Småland och Åsunds by i Ludgo socken i Södermanland. Som biträde vid sistnämnda byundersökning tjänstgjorde fil. stud. Mats Rehnberg. Tillsammans med konstnären Adolf Rencke undersöktes takmålningar och byggnader i Vårfrukyrka socken i Uppland. Under hela tiden deltog härvid som tecknare och fotograf fru Ingalill Granlund. Amanuensen Bannbers har verkställt undersökningar rörande bruksarbetarnas livsföring i östra Värmland och sydvästra Dalarna. Detta arbete ingår som ett led i förarbetena för ett av Landsorganisationen bekostat verk om arbetarklassens historia. Professor Erixon reste i Dalarna och i övre Norrland för undersökning av timringskonstruktioner. Som medhjälpare deltog konstnären Olle Homman och arkitekt Anders Nyman. Amanuensen Svärdröm undersökte det yngre dalmåleriet i övre Västmanland och Dalarna med fotograf Olof Ekberg som medhjälpare. För undersökning av textilier och textiltillverkning gjorde amanuensen Strömberg och fil. kand. fröken Anna-Britta Phalén resor i Västerbotten. Amanuensen Dahlin undersökte dräktskick i ett flertal socknar i Blekinge, vartill länets hemslöjdsorganisation lämnade sitt stöd. I Valle härad i Västergötland arbetade amanuensen Odencrants med undersökningar av ägo- och bebyggelseförhållanden. Den av intendent Berg och fil. kand. Gunnar Jonsson inledda undersök-

ningen av stenbyggnader m. m. på Gotland fullföljdes sedan av konstnären Olle Homman och fil. lic. Ivar Moberg. Nedan nämnda personer (utanför museets stab) hava medarbetat vid följande undersökningar: fil. mag. J. Öster undersökte Tossåsens by i Härjedalen; fil. stud. Martin Olsson har undersökt ler-godstillverkning och keramik i Halland; fil. kand. Gustaf E. Olsson fiske och jakt i Östergötland och Närke; fil. kand. J. E. Anderbjörk Lövångers kyrkstad i Västerbotten; fil. stud. Dag Trotzig urmakeri i Mora socken i Dalarna; fil. stud. Maj Florin, fil. kand. Carl Herman Tillhagen, fil. kand. Maja Ericsson och fil. kand. Eskil Cronlund vissa sidor av arbetarnas livsföring inom skilda delar av Sverige; kapten Sigurd af Ekström fisket på Rörö i Bohuslän; fil. kand. Birgit Laquist och fil. stud. Barbro Lidström arbetsliv hos norrbottensfinnarna (i samarbete med Luleå museum). Anslag till undersökningar har dessutom tilldelats amanuensen Ernst Manker och lektor Ragnar Jirlow.

Etnologiska undersökningens Ortsmeddelare ha utnyttjats i den begränsade utsträckning som till buds stående medel möjliggjort. Den fasta Ortsmeddelarestaben är nu 385 personer. Därav ha 235 med ledning av Nordiska museets frågelistor insänt bidrag till Etnologiska undersökningen under året. Så långt det varit möjligt, har utarbetning pågått av det under resorna och genom Ortsmeddelare insamlade materialet. Sålunda ha av årets material accessionsförts cirka 9,000 sidor text, 2,250 teckningar samt 4,500 fotografier. Under året ha nya frågelistor utarbetats bl. a. rörande följande ämnen: Klädtvätt och tvättens behandling, Spånad och tvinning, Spisar, Stockekor, Garverier, Ljuster, Ringstaven, Fiskskinn, Kistebrev, Rånjärn, Vårdkasar samt Urmakare. Med ledning av Nordiska museets frågelistor har material insamlats även genom Jordbrukarnas ungdomsförbund.

Under ledarskap av intendenten Berg ha vid etnologiska undersökningen som vetenskapliga medarbetare stadigvarande arbetat amanuenserna Ola Bannbers och fil. lic. John Granlund, som tecknare artisten Olle Homman och som expeditjonsbiträden med halv tjänstgöring fil. mag. Gida Viklund, f. von Sydow och med hel tjänstgöring fröken Margit Glasell. Professor Erixon har

fungerat som vetenskaplig rådgivare vid undersökningen. Etnologiska undersökningens arkiv har i övrigt stått under ledning av museets arkivarie.

H ö g r e s t å n d s a v d e l n i n g e n s u n d e r s ö k n i n g a r .
Den gamla stadsbebyggelsen i Ystad, sedan gammalt känd och beundrad, har i år blivit föremål för omfattande studier från Nordiska museets sida. Staden själv har genom ett anslag möjliggjort denna undersökning, som bygger på tidigare utfört förarbete av amanuensen vid Malmö museum fil. lic. N. G. Sandblad. Årets arbete, som framför allt består i uppmätning av en serie av de viktigaste och äldsta korsvirkeshusen, har utförts av ingenjör Sander Rosén och teknisten Arne Carlsson. En del fotografering har utförts av amanuenserna Hellner och André. Årets företag är att betrakta som en inledning avsedd att fullföljas under kommande arbetsperioder.

Karlskrona är ett mångsidigt samhälle, som bl. a. rymmer stadspartier med en speciell båtsmansbebyggelse av särskilt intresse. Ett sådant parti, Västerudd, har ingående studerats av amanuens Hellner, fil. kand. Curt Malmgren, ingenjör Rosén och teknist Carlsson. Även detta arbete har skett i samarbete med ortsintresset, här representerat av Blekinge läns hembygdsförbund, och dessutom har arbetet varit inordnat i de studier rörande arbetarklassens historia, vilka igångsatts på initiativ av Landsorganisationen.

Herrgårdsundersökningarna, i mångsidigt samarbete med gårdsägare, provinsinstitutioner och andra intresserade, ha fortgått på flera punkter: i Gästrikland som en fortsättning av fjolårets arbeten, i Blekinge som nybegynnelse, i Kalmar län för specialstudium av arbetarehem, i Jönköpings län å järnbruksanläggningar, i Ludvikatrakten i samband med Arkivinventeringskommitténs arbeten, i Västerbotten i form av en rekognoscering och slutligen i landets centrala provinser för ett mer ingående detaljstudium av monument, som nära hänföra sig till 1700-talets ledande arkitekter. I herrgårdsstudierna ha under året deltagit, förutom ovan nämnda personer, arkitekten Ingeborg Waern-Bugge och fröken Gunhild Hagberg samt av museets

egna tjänstemän även intendenterna Wallin och Selling. Amanuenserna Hazelius-Berg och Stjernswärd ha studerat dräkter och textilier och gjort uppteckningar om seder och bruk under en resa till herrgårdar i Småland och Skåne. Civilingenjör Axel Cronquist har i år förlagt sina studier av äldre åkdon till Kalmar län och Östergötland.

Inom hantverksområdet ha främst tvenne gamla yrken för året kunnat studeras tack vare verksamt intresse från de industrier, som äro hantverkens arvtagare i våra dagar. Produkter av gammal kopparmanufaktur har sålunda katalogiserats och fotograferats i en serie mellansvenska museer och privatsamlingar, ett arbete som skett i samarbete med Stora Kopparbergs bergslag i Falun och utförts av fil. kand. Curt Malmgren och fil. kand. Gösta Bertel. Svenska garveriidkareföreningen, som tidigare på flera sätt visat sitt stora intresse för yrkets förhistoria, har i år lämnat sitt understöd till en riksinventering av de gamla garverierna, ett företag som för några år sedan begyntes i Skåne av föreningens ordförande direktör Gösta Ehrnberg, Simrishamn. Årets inventering i Blekinge och Småland har utförts av kandidat Bertel.

Upptagning av kulturhistoriska filmer har pågått i samband med Etnologiska undersökningens verksamhet. Under ledning av amanuensen Bannbers upptogs sålunda dels en större film av det ålderdomliga valborgsmässofirandet i Floda socken i Dalarna, dels en smalfilm i samma socken, visande hur spädbarnet lindades under de första levnadsveckorna. I N. Unnaryds socken i Småland upptog fil. kand. Claes Claesson en smalfilm, belysande gammaldags rävfångst med skalltyg.

Förvaltning m. m.

Det statsanslag till avlöningar av personalen, vilket anvisats institutionen under en följd av år, har även för innevarande budgetår utgått med 190,000 kronor. För kulturhistoriska fältarbeten har Kungl. Maj:t beviljat 50,000 kronor (av lotterimedel) och för kulturhistorisk filmning och utvidgande av museets filmarkiv

1,500 kronor. Slutligen ha anvisats 5,700 kronor för arkivarbete i museet och 7,500 kronor för ordnande av parkeringsplatser å Skansen, att utföras såsom statliga reservarbeten.

Från Stockholms stad har museet utöver det sedvanliga anslaget, 55,000 kronor, erhållit 25,000 kronor till stråkorkestermusik å Skansen. Dessutom har anvisats 8,000 kronor till vissa rensningsarbeten på Skansen att utföras som statskommunalt reservarbete.

Om årets storslagna donation från Knut och Alice Wallenbergs stiftelse har ovan sid. 231 lämnats närmare redogörelse.

Ytterligare tvenne värdefulla donationer ha under året tillfallit institutionen. Genom testamente den 14 maj 1935 har sålunda framlidne major Carl Noréus donerat en summa av kronor 92,083:88, vilken skulle bilda en fond, benämnd "Major Carl Noréus byggnadsfond", med ändamål att främja anskaffande och byggande å Skansen av byggnader av kulturhistorisk art. Vidare har ett belopp av 22,045 kronor utfallit, vilka av framlidna fru Augusta Davidson, f. Fuhr, testamenterats till museet den 31 januari 1931. Angående användningen av sistnämnda medel, se sid. 258.

De gåvobelopp, som under året influtit till Nya området å Djurgårdsslätten enligt förut avgivna skriftliga förbindelser, äro följande: från konsul Rob. Bünsow¹ och arkitekt C. Alb. Collett, vardera 4,000 kronor; bankdirektör Allan Alexanderson, direktören civilingenjör B. Almgren, bokförläggare K. O. Bonnier, bankir Tage Cervin, generallöjtnant H. de Champs (tillsammans med amiral Ch. de Champs och ståthållare Ad. Murray), bankdirektör Carl Frisk, disponenten Fr. Heiss, hovjägmästare Helge Ax:son Johnson, grosshandlarna John Josephson och Rob. Ljunglöf, löjtnant Sigge Rosenlund (tillsammans med herr Ingvar Rosenlund, grosshandlare Joh. Olsson och löjtnant Gösta Olsson), redaktör J. L. Saxons sterbhus, Svenska Jästfabriks Aktiebolaget, v. häradshövding Marcus Wallenberg, disponent Nils Westerdahl, direktör Carl Aug. Wicander, konsul Hj. Wi-

¹I de fall där i denna redogörelse adress saknas efter givarens namn är densamma Stockholm.

cander och grosshandlare J. P. Åhlén, vardera 1,000 kronor; direktör Axel Sifvert 500 kronor; framlidne grosshandlare Otto Francke 200 kronor.

Till den under år 1929 påbörjade insamlingen för Skogaholms herrgårds återuppförande på Skansen ha nedan angivna personer bidragit med nedanstående belopp enligt tidigare skriftliga förbindelser: doktorinnan Maria Didrikson 300 kronor, framlidne kabinettsskammarherre friherre Fr. von Essens, Salsta, sterbhus, fru Jenny Högelin och docent W. Nisser, Uppsala, vardera 200 kronor; fru Svea Hagberg, Degerön, 100 kronor.

För fullbordande av Skogaholms herrgårdsanläggning på Skansen genom tvenne flyglar, varför redogöres närmare å sid. 258, ha kontanta gåvobelopp lämnats av följande personer: kapten Oscar Wallenberg 5,000 kronor; professorskan Lotty Bruzelius och bruksägare Seth M. Kempe, vardera 2,000 kronor; direktör E. Berger, Halmstad, grosshandlare John Josephson och disponent Nils Westerdahl vardera 1,000 kronor; grevinnan Ebba von Eckerman, Södertuna, och herr Martin Månsson, vardera 500 kronor; godsägare Ivar Ekströmer, Klavrestrom, 225 kronor; konsul Rob. Bünsow¹ 200 kronor; greve Eric von Rosen 100 kronor.

År 1931 igångsattes en insamling till Petissans uppförande på Skansen. Denna har i år slutförts (enligt föregående skriftliga åtaganden) i och med inbetalningar å vardera 100 kronor från bergsingenjörerna gruvdisponent E. Kempe, Idkerberget, och fil. dr T. Lindroth, Bispberg, samt civilingenjören överingenjör O. Stålhane.

Nordisk Rotogravyr har till Bokhantverkshuset överlämnat kronor 275: 50 enligt skriftlig förbindelse.

Till Skansens allmänna ändamål har fröken Hélène Edlund, Djursholm, skänkt 10 kronor och personer som önska vara okända 62: 99.

Professor Andreas Lindblom har bidragit till utställningen i Wien med 1,000 kronor.

Till Nordiska museets allmänna ändamål har doktor Nat. Wessén överlämnat kronor 174: 25.

¹Har dessutom lämnat skriftlig förbindelse å ytterligare bidrag.

Till bestridande av kostnaderna för en kopia av ett porträtt av Charles Tottie, avsedd för Tottieska malmgården, har Stockholms stads brandförsäkringskontor lämnat 550 kronor.

Svenska boktryckareföreningen har med 2,900 kronor bekostat inredning av vindsrummet i Tottieska malmgården för deposition av föreningens samlingar "Svenskt bokindustrimuseum".

Fru Ebba von Engeström, född Eketrä, Uppsala, har med 300 kronor bidragit till kostnaderna för ordnande av fru Ingeborg Petrellis spetssamling.

Till undersökning av allmogekulturen i Ånsunds by, Ludgo, har friherre August Trolle Löwen överlämnat 90 kronor.

Slutligen har en person, som önskar vara okänd, till Tyresöfonden inbetalat 19 kronor.

Enskilda givare av föremål o. dyl. till Nordiska museets och Skansens samlingar finnas förtecknade å sid. 291 och följande.

Museet har under 1936 liksom föregående år åtnjutit en värdefull hjälp i sitt insamlingsarbete från Samfundet Nordiska museets vänner. Samfundets styrelse utgöres f. n. av följande personer: ordförande H. K. H. Prins Carl; vice ordförande kammarherren frih. C. Fr. Bennet; skattmästare hovjägmästaren Helge A:son Johnson; övriga styrelseledamöter äro grevinnan Siri Oxenstierna, f. Wallenberg, riksantikvarien Sigurd Curman och kapten Oscar Wallenberg; sekreterare professor Andreas Lindblom. Samfundets medlemsantal utgjorde den 1 januari 1937 131 ständiga och 56 årligen betalande.

Skansenföreningens (Samfundet för Nordiska museets främjande) medlemsantal utgjorde vid 1937 års ingång 7,334 personer. Till hedersledamöter i Samfundet och innehavare av dess plaket i silver ha under 1936 utsetts: direktören fil. dr Bertil Almgren och byggmästaren F. G. Larsson.

Artur Hazeliusmedaljen har under året tilldelats följande personer: i silver, grosshandlare John Josephson, apotekare J. W. Hamner, direktör Robert Ljunglöf, disponent Nils Westerdahl, fröken Ebba Danelius och grevinnan Siri Oxenstierna; i brons, herr C. A. Öberg och fru Lisen Johansson, Tannefors.

För Skansen var besökssiffran under det gångna året 1,560,519 mot 1,345,154 under näst föregående år. Motsvarande siffror för Nordiska museet äro 57,936 och 51,886 för 1935.

Museiföremålens antal ökades under året med omkring 2,500 inventarieförda föremål.

Från museet har utgivits Nordiska museets och Skansens årsbok *Fataburen*; Nordiska museets handlingar 5, *Äldre svenska glas med graverad dekor*. En undersökning av det bevarade 1700-talsbeståndet, av Heribert Seitz; *Hem och arbete*, katalog för museets utställning i Liljevalchs konsthall; *Folkdräkter från Dalarna och norra Sverige*, Nordiska museets och Skansens bilderböcker nr 8. Under året har vidare utgivits en ny svensk upplaga av den lilla vägledningen över Skansen.

Museets tjänstemän ha under 1936 publicerat följande böcker och uppsatser:

Professor Lindblom: *Den gustavianska stilens genombrott i Stockholms slott*, i Svenska kulturbilder, ny följd; *Bernini och Precht*, en bild och en förebild, i *Rig*; *Arkitekttävlingen om Skansen*, i *Fataburen*; *Skansen, a miniature Sweden*, i Svenska varor, *Swedish industries fair*; *Vad är Skansen?*, i *Rotary-Norden*; *Sång och allsång*, i Samfundets för unison sång årsmeddelande; recensioner i *Biblioteksbladet* och *Nordisk tidskrift*; redigerat (tillsammans med G. Berg och S. Svensson) *Nordiska museets och Skansens årsbok Fataburen*.

Professor Erixon: *Från mina upptäcktsresor i hemlandet*, samt *Östergötlands bygdemåleri*, i Svenska kulturbilder, ny följd; *Skattefynd*, i *Norrbottnen*; *Hus på medar*, i *S:t Ragnhilds gilles årsbok*; *Två byar*, två kulturminnesmärken, i *Rig*; *Tekniska museet*, dess tillkomsthistoria och ledande uppgifter, i *Teknisk tidskrift*, *Festskrift till Svenska teknologföreningens 75-årsjubileum*; artiklar i *Svenska journalen*; recensioner i *Biblioteksbladet*, *Folkminnen* och *folktankar* och *Nordisk tidskrift*; som redaktionssekreterare deltagit i utgivandet av samlingsverket *Nordisk kultur* samt (tillsammans med S. Wallin) utgivit *Svenska kulturbilder*, ny följd.

Intendenten Wallin: Hovhållningen på Sävstaholm, i Svenska kulturbilder, ny följd; Sävstaholm i romantik och barock, i Rig.

Intendenten Berg: Anders Sandvig och Maihaugen, i Nordens kalender; "Behyvlingen" i Enköpings snickaregesällskap, i Fataburen; Människan i landskapet, några anteckningar om Dalslands folkliga kultur, i Svenska turistföreningens årsskrift; Ur den stockholmska gatutrafikens historia, i Samfundet S:t Eriks årsbok; utgivit A. G. Barchaei resa genom Västmanlands län 1775, i Västmanlands fornminnesförenings årsskrift; artiklar i Nordisk familjeboks tredje upplagas supplement och i Svensk uppslagsbok; recension i Acta ethnologica; deltagit i redigerandet av Acta ethnologica, den svenska upplagan av Troels-Lund, Dagligt liv i Norden, samt (tillsammans med styresmannen och S. Svensson) Fataburen.

Intendenten Svensson: Kaffe, i Svenska kulturbilder, ny följd; Folkdräkterna, i En bok om Skåne; Folkdräkter från Dalarna och norra Sverige, Nordiska museets och Skansens bilderböcker nr 8; recensioner i Acta ethnologica och Studiekamraten; redigerat (tillsammans med styresmannen och G. Berg) Fataburen.

T. f. arkivarien Bäckström: Gustaf Silfverstråhle och hans teckningar, i Rig.

Andre intendenten Ambrosiani: Stadfästelsebrev för ett danskt Knutsgille på Gotland från senare hälften av 1100-talet, i Gotländskt arkiv; Om mur och murning före teglets uppträdande i Norden, i Rig; Ösby och Västby, Vasastadens föregångare, i Samfundet S:t Eriks årsbok; Bidrag till de nordiska gjutjärns-hällarnas historia, i Tekniska museets årsbok.

Museilektor Klein: Båthamnar vid svenska östkusten, i Rig; Svenska båtar och råsegelsekor och deras manövrering, i Segel och motor.

Andre intendenten Selling: Hur gammal är stofttapeten?, i Rig; När Bergianska trädgården låg i Vasastaden, i Vasastaden; redigerat Samfundet S:t Eriks årsbok samt deltagit i redigerandet av den svenska upplagan av Troels-Lund, Dagligt liv i Norden.

Amanuensen Hazelius-Berg: Peruker och hårtourer, i Fataburen.

Amanuensen Strömberg: Textilinventering, i Hemslöjden; Textilt hemarbete i Västerbotten, i Västerbotten.

Amanuensen Andrén: Hem och arbete, i Svenska hem; En lantmätare som arkitekturskildrare, i Fataburen; Svenska kungasigill från 1100- och 1200-talen, i Nordisk numismatisk årsbok; Gästriklands landskyrkor (tillsammans med B. Hellner), i Sveriges kyrkor.

Amanuensen Bannbers: Redigerat och (tillsammans med S. O. Jansson) utgivit K. Moszyński, Slavernas folkkultur (Kultura ludowa słowian) I, svensk översättning i manuskriptupplaga.

Amanuensen Granlund: Mõnda Rootsi rahvakultuurist, i Rootsi (Tallinn); Sydsvenska spånaskar, i Svensk nyttokonst.

Amanuensen Hellner: Fyra reseskrin från 1600-talet, i Svensk nyttokonst; Ett förnämligt norrbottenshantverk, i Norrbotten; Gästriklands landskyrkor (tillsammans med E. Andrén), i Sveriges kyrkor.

Amanuensen Jansson: Rätt våg och rätt skäppa, i Fataburen; Mått, mål och vikt i Sverige till 1500-talets mitt, i Nordisk kultur; Musealt material i svenskt tryck 1935, bibliografi i Svenska museer; utarbetat register till Nordisk kultur, del 30; utgivit (tillsammans med O. Bannbers) K. Moszyński, Slavernas folkkultur (Kultura ludowa słowian) I, svensk översättning i manuskriptupplaga.

Amanuensen Lagerquist: Jakob Sjölin i Köping och Kungsör, i Svensk nyttokonst 1935; Riddarholmsbrobygget 1784—1789, i Rig; utarbetat register till Samfundet S:t Eriks årsböcker 1923—1932.

Amanuensen Odencrants: Recension i Rig.

Amanuensen Svärdström: Ung keramik, Jobs verkstad i Stockholm, i Svensk nyttokonst 1935; Hälsingemålningar från drottning Kristinas dagar, i Fataburen; Schwedische Bauernmalereien aus Dalarna und ihre Vorbilder, i XIV:e Congrès international d'histoire de l'art 1936, Résumés; redigerat Svensk nyttokonst 1936.

Amanuensen Wester: Gotisk resning i svenska orglar, akademisk avhandling.

Under året har Nordiska museets kansli föreståtts av intendenten Berg i egenskap av sekreterare; kansliets arbetskrafter i övrigt ha varit amanuenserna Andersson och Stjernswärd.

Registreringsavdelningen har omhänderhaft av andre intendenten Ambrosiani. Räkenskapskontoret har under tiden 1 jan.—31 okt. föreståtts av kanslichefen Axel Edström och sedan den 1 nov. av auditören John Ljungman. Vid detsamma ha arbetat t. f. kamreraren Engwall, direktör Gunnar Malmberg samt amanuensen Pontán. Årskortsexpeditionen slutligen har föreståtts av amanuenserna Mildén och Åhmark.

Museets nämnd har under året utgjorts av samma personer som vid utgången av 1935, nämligen riksantikvarien Sigurd Curman, ordförande, 1926; professor Andreas Lindblom, styresman, 1929; professor Sven Tunberg, andre ordförande, 1930; skriftställaren Einar Rosenborg, 1931; justitierådet Arthur Lindhagen, 1934; häradshövding Knut Dahlberg, skattmästare, 1935, samt förste folkskoleinspektör Bror Jonzon, 1935.

Museets tjänstemän utgjordes den 31 december 1936 av följande personer:

Styresman: professorn fil. dr Andreas Lindblom, 1929.¹ — Intendenter: Alarik Behm, (1897) 1906, föreståndare för Skansens zoologiska avdelning; fil. dr Sigurd Wallin, (1916) 1925, föreståndare för museets högre ståndavdelning; fil. dr Gösta Berg, (1924) 1935, föreståndare för etnologiska undersökningen; fil. dr Sigfrid Svensson, (1924) 1935, föreståndare för museets allmogearvdelning. — Ekonomiintendent: Thor Holm, (1930) 1931. — Föreståndare för räkenskapskontoret: John Ljungman, 1936. — Professor i nordisk och jämförande folklivsforskning: fil. dr Sigurd Erixon, (1914) 1934. — Sekreterare: intendenten fil. dr Gösta Berg, se ovan. — T. f. arkivarie: andre intendenten fil. dr Arvid Bäckström, (1914) 1932. — Museilektor: andre intendenten fil. lic. Ernst Klein, (1921) 1932. — Andre intendenter: fil. dr Sune Ambrosiani, (1903) 1932, på registreringsavdelningen; fil. dr Arvid Bäckström, se ovan; fil. lic. Ernst Klein,

¹ Årtalet betecknar det år då befattningen tillträdde. Inom parentes sättes året för inträde i tjänst vid museet.

se ovan; fil. lic. Gösta Selling, (1927) 1932, på Skansens kulturhistoriska avdelning. — T. f. bibliotekarie: Laura Stridsberg, (1904) 1926. — Förste amanuens: fil. kand. Gotthard Gustafsson, (1928) 1932, på Skansens kulturhistoriska avdelning. — Amanuenser: Laura Stridsberg, se ovan; Anna Rudbeck, 1909; Ragnhild Bergström, 1911; Lilly Åhmark, f. Haglund, (1919) 1924; Linnéa Andersson, 1930; Gunnel Hazelius-Berg, (1924) 1926; Ingrid Dahlin, f. Nilsson, (1928) 1931; Margit Pontán, f. Rydberg, (1928) 1931; Ebba Lilliecreutz, (1931) 1933; Brita Stjernswärd, (1931) 1933; Signe Mildén, (1930) 1936, och Elisabeth Strömberg, (1934) 1936. — Amanuenser: Ola Bannbers; fil. lic. John Granlund; fil. lic. Brynolf Hellner; fil. mag. Sam Owen Jansson; fil. kand. Marshall Lagerquist; fil. lic. Reinhold Odencrants; fil. kand. Svante Svärdström och fil. dr Bertil Wester. — Fotografer: Olof Ekberg och Märta Claréus, f. Claréus. — T. f. kamrer: Harald Engwall, (1903) 1929.

Stockholm i februari 1937.

ANDREAS LINDBLOM

BILAGA

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1935.

Nordiska museets nämnd får härmed överlämna museets räkenskaper för år 1935.

Beträffande museets verksamhet får nämnden hänvisa till årsberättelsen för år 1935, tryckt i Nordiska museets årsbok för år 1936.

Beträffande räkenskaperna för år 1935 får nämnden anföra följande:

Det gångna året, som karakteriserats av ett kraftigt nydaningsarbete, har i många avseenden varit prövande för museets ekonomi. Detta har medfört, att vissa kostnader, bl. a. för restaurangernas iordningställande, icke kunnat täckas under det löpande året, utan ha måst överföras till kommande år, i och för en successiv avskrivning.

På detta sätt har en del av kostnaderna för vissa inventarie-, porslins- och linneinköp samt en del omändringar å byggnaderna balanserats. Sedan dessa balanseringar blivit gjorda, har nettoresultatet, som av nedanstående framgår, för institutionen i dess helhet blivit ett underskott på kr. 82,902: 63, varigenom det från år 1934 balanserade underskottet å kr. 9,931: 10 ökats till kr. 92,833: 73.

Den under nämndens förvaltning ställda Gunnar Hazelius fond har bokföringstekniskt sammanförts med museets fonder.

Enligt upprättat inventarium utgjorde institutionens tillgångar och skulder pr den 31 december 1935 i sammandrag:

Tillgångar:

Likvida medel

Kassabehållning	22,312: 38	
Växelkassor	6,567: 05	
Fordran på postgirokontoret	2,426: 53	
	31,305: 96	
Avgår för fondernas räkning	6,669: 63	24,636: 33

Förskotterat för vissa ändamål

För arkivarbeten	21: —	
» expeditionen	212: —	
» Stockholmskvarteret i allmänhet	2,383: 03	
» växelströmsanläggningen	23,335: 18	
» parkeringsplatserna	2,233: 23	
» Nya området	10,000: —	
» uppfartsvägen	5,681: 93	
» restaurangbyggnaderna	23,215: 81	
» Etnologiska undersökningen	27,414: 68	
» Högreståndsavdelningens undersökning ...	16,419: 12	
» Livrustkammaren	10,804: 04	

För Tyresö slotts reparation	19,066: 17	
» Studentkårsrestaurangen	5,632: 85	146,419: 04

Utestående fordringar

Från år 1934	5,500: —	
» » 1935	14,741: 78	
Lånekassan	1,613: —	21,854: 78
Serveringens varulager, inventarier m. m.		110,092: 81
Materialgårdens varulager		3,838: 18

För fondförvaltningen avsatta tillgångar

Obligationer, reverser, bankdepositioner, jämte upplupen, obetald ränta	1,799,639: 28	
Investerat i Skansens byggnader:		
Hög- och Nyloften samt Solliden	325,000: —	
Fordringar i banker	140,471: 70	
Kontanta medel enl. ovan	6,669: 63	2,271,780: 61

Kapitaltillgångar

Arkivet	1: —	
Biblioteket	1: —	
Samlingarna	1: —	
Inventarier	1: —	
Nya området	91,800: —	
Tyresö slott	175,000: —	
Museibyggnaden på Lejonslätten	3,000,000: —	3,266,804: —
		5,845,425: 75

Tillgångarna understiga skulderna med tidigare års

<i>förluster</i>	9,931: 10	
1935 års förlust	82,902: 63	92,833: 73
	Summa kronor	5,938,259: 48

S k u l d e r

I förskott uppburna inkomster

För årskort 1936	9,273: —	
» årsavgifter i Skansenföreningen 1936	7,040: —	
Av beviljat statsanslag budgetåret 1935—36	95,000: —	111,313: —

Skulder till diverse personer

Kredit hos Stockholms stad	100,000: —	
Skulder för år 1935	126,266: 26	
Upplupna ej betalda skuldräntor	1,966: 29	228,232: 55

Avsatt till diverse ändamål

Ej fördelad ränta	23: 72	
Arkivet	3,200: —	
Filmning	185: 47	
Resor	15,286: 39	
Museets elektrifiering	5,293: 35	
Skogaholms flyglar	7,700: —	
Stegesundspaviljongen	1,250: —	
Hazeliusgårdens ordnande	1,000: —	
Handelsboden	20,132: 67	
Livrustkammaren	5,922: 80	
Tyresö	134: 92	60,129: 32

Fonder

Allmänna fonden	98,672: 47	
H. F. Antells fond	100,000: —	
Carl o. Sophie Lundströms fond	10,000: —	
Hilmer Åbergs fond	35,165: 47	
Museets underhållsfond	203,657: 84	
A. & Th. Hazelius fond	50,000: —	
Henrik Krooks fond	21,401: 30	
Peter o. Malin Beijers fond	25,800: —	
A. V. Casséns fond	30,000: —	
Oscar Hirschs fond	25,000: —	
Ebba Lindaus fond	20,000: —	
Tyresöfonden	367,612: 50	
Pensionsfonden	176,326: 55	
Hallwylska fonden	634,901: 19	
Pensionsfonden för professuren	168,111: 17	
Fritz Ottergrens fond	23,496: 56	
Sundbornsprostens fond	18,030: 04	
Artur Hazelius-fonden	66,499: 18	
J. A. Hazelius fond	69,939: 07	
H. Lichtensteins fond	3,556: 60	
Artur Hazelius fond 30.11.1901	3,266: 88	
» » monumentsfond	18,844: 69	
Härkebergafonden	6,304: 59	
Bobergska fonden	78,435: 23	
Östgötagårdens fond	4,080: 59	
Grönsöfonden	2,270: 59	
Hälsingegårdens fond	2,183: 26	
Gunnar Hazelius fond	6,980: 92	
Grills förnyelsefond	1,243: 92	2,271,780: 61

Skulder belastande kapitaltillgångarna

Lån hos Nordiska museets vänner	75,000: —	
Lån hos Stockholms stad	12,223: 82	
Lån hos Stockholms högskola	150,000: —	
Lån i Södermanlands enskilda bank	91,800: —	
Eget kapital	2,937,780: 18	3,266,804: —
	<u>Summa kronor</u>	<u>5,938,259: 48</u>

Fondförvaltningens värdepapper förvaltas på följande sätt:

	Nom. belopp	Bokfört belopp	Upplupen obetald ränta
Hos Stockholms stads fondför- valtning.			
Härav äger Stockholms högskola att av räntan tillgodogöra sig säkerhet för lån å 150,000 kr. samt Stockholms stad för kredit å 150,000 kr.	1,048,660: —	1,033,969: 58	13,157: 44
Hos Skandinaviska kredit A.-B.	245,136: —	231,244: 62	2,097: 41
» » » »			
för Lindaus fond	21,000: —	20,115: —	245: —
Hos Stockholms enskilda bank .	50,000: —	50,000: —	562: 50
för Tyresöfonden	365,000: —	365,000: —	4,812: 50
» Bobergska fonden	78,435: 23	78,435: 23	
	<u>1,808,231: 23</u>	<u>1,778,764: 43</u>	<u>20,874: 85</u>
			1,799,639: 28

Som säkerhet för lån i Södermanlands enskilda bank äro vissa donations-
förbindelser deponerade.

Beträffande årets inkomster och utgifter hänvisas till nedanstående vinst-
och förlusträkning.

	<i>Inkomster</i>	<i>Utgifter</i>
Fondförvaltningen och donationer	89,340: 66	1,100: —
Årskort och Skansenföreningen	147,960: 32	19,307: 21
Löner, arvoden, pensioner	204,549: 40	557,210: 73
Vetenskaplig verksamhet	2,000: —	57,538: 61
Populariseringsverksamhet	30,998: 46	27,611: 13
Drift och underhåll:		
Gemensamma utgifter	88,248: 72	71,427: 48
Avdelningen å Lejonslätten	23,759: 01	82,939: 24
Avdelningen på Skansen	688,677: 27	421,023: 79

Avdelningen på Tyresö	15,016: 47	31,766: 47
Byggnader utom Stockholm	—	3,132: 62
Nybyggnader	120,879: 87	140,935: 38
Serveringarna	—	77,224: 02
Lotterimedel för undersökningsarbeten	119,826: 79	119,826: 79
Livrustkammaren	83,951: 08	83,951: 08
Diverse amorteringar m. m.	—	3,116: 13
Brist från tidigare år	9,931: 10	9,931: 10
Årets brist	82,902: 63	92,833: 73
Summa kronor 1,708,041: 78		1,708,041: 78

Stockholm den 17 juni 1936.

SIGURD CURMAN

ANDREAS LINDBLOM
EINAR ROSENBORG
KNUT DAHLBERG

SVEN TUNBERG
ARTHUR LINDHAGEN
BROR JONZON

REVISIONSBERÄTTELSE.

Undertecknade, som av Kungl. Vetenskapsakademien, respektive Stockholms Stadskollegium, utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess Nämnds förvaltning för år 1935, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av Nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om Museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava utan erinran siffergranskats av särskilda, genom Museets försorg utsedda siffergranskare.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1935 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Greven och Grevinnan von Hallwyls Donationsfond.

De i Nämndens skrivelse av den 17 juni i år lämnade uppgifterna om *Tillgångar och Skulder*, slutande å kronor 5,938,259: 48, samt *Inkomster och Utgifter*, slutande å kronor 1,708,041: 78, överensstämma med räkenskaperna.

Vi hava i särskild skrivelse till Nordiska museets Nämnd framfört vissa vid revisionen gjorda iakttagelser och önskemål.

Stockholm den 7 juli 1936.

ELIS BRUSEWITZ

SVEN VON HEIJNE

L. T. BOHLIN

Utsedda av Kungl. Vetenskapsakademien.

BJÖRN NORDWALL

Utsedd av Stockholms Stadskollegium.

SKANSENFÖRENINGENS

MEDLEMMAR ERHÅLLA BL. A. UNDER ÅR 1937

1. Personligt årskort till Nordiska museet och Skansen.
2. Rätt att lösa årskort ("tilläggskort") för man, hustru, hemmaboende barn och fast anställda tjänare à kr. 3.— pr person.
3. Nordiska museets och Skansens årsbok.
4. Rabatter å vissa av Nordiska museets och Skansens publikationer. Uppgift lämnas på begäran.

AVGIFTER

Inom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 10.— pr år. Utom Stockholms lokalportoområde bosatt medlem erlägger kr. 5.— pr år. Ständig medlem erlägger en gång för alla kr. 200.—.

Medlemskap vinnes enklast genom avgiftens inbetalande å postgirokonto 51150. Anmälningar emottages även å telefon 62 13 10.

Postadress: Skansenföreningen, Skansen, Stockholm.

Lär känna

Sveriges
folk och natur



S. J.

billiga rundturer
minska resekostnaderna



S. J.

*landskaps- och
resehandböcker*
äro gott resällskap



Uppllysningar och broschyrer å
S. J. stationer och resebyråer.

FÖRTECKNINGAR ÖVER PERSONER OCH INSTITUTIONER SOM 1936 ÖVERLÄMNAT GÅVOR TILL NOR- DISKA MUSEET OCH SKANSEN*

Nordiska museets samlingar.

Abrahamson, G., Karlskoga; Adolfsson, K., Hyppeln; Adrian, Alma, Djurs-
holm; Ahlbergs järnaffär; Ahlner, Daga; Ahlström, O.; Almqvist, P. G.;
Almquist, Signe, Mörby; Alsterlund, Maria; Anderbjörk, J. E.; Andersson,
A.; Andersson, Amelie, Rönninge; Andersson, B., Rörö; Andersson, Elin,
Virserum; Andersson, J. A., Vreta kloster; Andersson, J., Källandsö; Anders-
son, K. E., Virserum; Andersson, O.; Andersson, P., Bygdsiljum; Andrén,
A., Östhammar; Areschoug, E.; Arm, J., Taipole; Aronowitsch, M.; Arwidss-
son, Anna, Uppsala; Arwidsson, Greta, Uppsala; gm. Arwidsson, I., Uppsala;
Aspman, Maria; Axelsson, H., Vreta kloster; Backman, V., Friggesund;
Bannbers, O.; Barcklind, Hilma; Bayard, A.; Beck-Friis, Cecilia, Börringe;
Beckman, Sophie; Behm, A; Behm, Sigrid; Bendixson, I.; Benedicks, E.;
Benjaminsson, Alma, Gillholmen; Berglöf, Signe; Bergman, Eva; Bergström,
J., Skurup; Bergström, Sofie, Burträsk; Bergvall, Elina; Berndtsson, Laura,
Rörö; gm. Bertel, G.; Beskow, J. G., Tyresö; Bielke, Anna, Sturefors; Blom-
stedt, C.; Boije af Gennäs, Anna; Boman, Hulda; Borg, Alexandra; Borgström,
Elsa; Brag, S.; gm. Brant-Lundin, C., Östersund; Broman, Hulda; Broomé,
A.; Bruzelius, N. I.; Bryde, V.; Bryngelsson, G., Rörö; Bukowskis konsthandel,
A. B.; Bång, G., Kungsängen; Bångs, G., sterbhus, Kungsängen; Bäckvall,
L.; Börjesson, Carin; Böttiger, Hildegard; Carlström, C. J.; Carlström, F.;
Carlström, I. A.; Cederholm, Wilma; Cederschiöld, Adèle; Charleville, Hulda,
Äppelviken; Christerson, Jenny; Creutz, Eva Maria; Cronhielm, Aline; Cron-
holm, F.; Cronstedt, Gabriella; Cronstedt, Margaretha, Bo; Curman, S.;
Curmans, Calla, sterbhus; Danielius, Ebba; Danin, H.; von Dardel, F.; Dia-
konissanstalten; Drake, Janna; Edén, Ida; Edén, Marja; Edlund, A., Stallar-
holmen; Edman, Aina; Egnell, F.; Egnells, Julia, sterbhus; von Ehrenheim,
Alice, Grönsö; Ekman, Iris; af Ekström, S; Eldh, Nanna; Eneström, Emmy;
Englund, Augusta; Engström, Sally, Gismåla; Erhardt, Greta; Eriksson,
E.; Eriksson, K.; Ericsson, Maja, Uppsala; Erixon, S.; von Essen, Charlotte;
H. K. H. Prins Eugen; Fagerström, J.; Feychting, E. O.; gm. Fischer, C.
G. H.; Fischer, Magnhild; Fjaestad, G. A., Arvika; Florin, Maj; Forslund,

* Orten är Stockholm, där ej annat anges.

GAMLA SVENSKA STÄDER

SAMLINGSVERK I BILDER OCH TEXT
UTGIVET AV SVENSKA TEKNOLOGFÖR-
ENINGENS AVD. FÖR HUSBYGGNADSKONST

3 halvfranska band kr. 105

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

Skansen ordnar försäkringarna på sina många
dyrbara kulturföremål genom
Sveriges äldsta och kapitalstarkaste
försäkringsaktiebolag

SKANDIA

och dess dotterbolag **FREJA**

Barbro, Norrala; Forsmark, Henny, Bo; Fransson, H.; Fredriksson, G.; gm. Fries, Nanna; Frostesson, N. P., Vinslöv; Gartz, Anna; Gauffin, Elsie; Gelhaar, K.; Genitz, C. F., Tungelsta; Gersman, M.; Giesecke, Gerda; Gillholm, Hedda, Gillholmen; Graan, Eva; Grafström, Eva, Räppe; Granberg, E., Krokum; Grandinsson, K. G.; Granlund, J.; gm. Grenander, Gertrud, Uppsala; Gustafschöld, Gustafva, Hälsingborg; Gustavi, Signe; Gyllanders, Amalia, sterbhus; Hacksell, Elin; Hagberg, Louise; Hagelin, Ida; Hall, Svendborg, Hälsingborg; Hamilton, Märtha, Stureby; Hammarstedt, N. E., Lidingö; Hansson, Emma, Vellinge; Hansson, J., Everöd; Hansson, O., Rörö; gm. Harlock, W; Hazelius, Gina; Hazelius-Berg, G.; Heimberger, Ellen; Heimberger, Maria; Helmers, E., Göteborg; Helmers, Signe, Göteborg; Hempel, C., Killej; Hennings, Lisen; Henriksson, G.; Henriksson, H., Gravarna; Herslow, Helena; Hillgren, B.; Hjortsberg, Anna; Holm, N. E., Bollnäs; Holmberg, Agnes; Holmberg, H., Uppsala; Holmberg, Lotten; Holmquist, W., Uppsala; Hultman, N., Påboda; Hultman, Emmy, Helsingfors; Håkansson, Kerstin; Håkansson, O., Brattäggen; Håkansson, S. A.; gm. Hällström, Amelie; Härna notlag, Vreta kloster; Ingers, I., Lund; gm. Jeppson, Elga; Johannesson, J., St. Dyrö; Johansson, G; gm. Jonsson, G.; Jonsson, Ingrid, Ljusdal; Jonsson, Sara, Ljusdal; Jonsson, O., Ljusdal; Jonsson, P., Söderåkra; Juhlin, K. A.; Jäfvert, E.; Jöns Lars, Maria, Skurup; Jönsson, Odina, Viken; Karlsson, A., Föra; Karlsson, C., Gillholmen; Karlsson, E., Rörö; Carlsson, Fanny; Karlsson, Ida, Boxholm; Karlsson, K., Rörö; Carlsson, Matilda, Dingtuna; Karlsson, O., Rörö; Karlsson, O., Hyppel; Karlsson, R., Stallarholmen; Klara församlings fattigvårdsstyrelse; af Kleen, Henrika; af Kleen, Thyra, Lidingö; Klingberg, O.; von Koch, Isabella; Kocken, G., Kristiansson, Josefina, Rörö; Kruse, Margit; von Krusenstjernas, Märta, sterbhus; Kugelberg, Lalla; Lagerberg, Carin; Lagergren, Alberta; Lagerroth, N., Landskrona; gm. Lamm, Dora, Näsby; Lamms, Agnes, sterbhus; gm. Laquist, Birgit; Larsson, A., Rörö; Larsson, Hilma, St. Skår; Larsson, J.; Lejström, F., Bjuråker; Lennethson, C., Falun; Lénström, Jenny; Leopold III av Belgien; Lettström, H., Leuhusen, Louise; Lewin, Anna; Lewin, R., Äppelviken; Lidström, J., Moskosel; Lidström, O., Moskosel; Liljeholmens stearinfabriks A.-B.; Lilliecreutz, Märtha, Tyresö; Lind, Elin; Lindberg, G. E. R.; Lindblom, A.; Lindblom, Gerda; Lindgren, A., Baggetorp; Lindholm, Amanda; Lindskog, Carin; gm. Lindstein, E.; Lindström, C. F.; Lindow, Axelia, Alingsås; Ljungberg, Agnes; Föreningen Ljusglimt; Lund, V.; Lundell, Anna; Lundgren, O., Norsborg; Lundgren, Thilda, Rörö; Lundins, Iris, sterbhus; Lundmark, Hedvig Maria; gm. Lundquist, Elsa; gm. Löfgren, Maria, Drottningholm; Lönnberg, E., Jönköping; Malmberg, L., Älvdalen; Magnusson, K., Glose; Malmar, F., Nockeby; Malmberg, Bernhardina; Malmberg, L., Älvdalen; Malmgren, J., Rörö; Malmgren, T., Rörö; Marabou, A.-B. Chokladfabriken, Sundbyberg; Stockholms Husmodersförening "Martha"; von Matern, Fanny; gm. Melin, Gabriella, Jönköping; Mellén, Annie

K. Carlqvist

Glasmästeri * Förgylleri * Ramaffär
Glasslipning, speglar, alla sorters fönster-,
spegel- och råglas, inramning av tavlor
Styrmansgatan 22 * Telefon 62 80 86



Anlita

"STÄDERNAS"

FÖRSÄKRINGSKONCERN

Städersnas Allmänna Brandstodsbolag
Gothia * Svitjod * Skogsförsäkringsaktiebolaget
Alla slags försäkringar utom liv- och sjö-

Birger Nilssons Verkstäder

Utför alla slags arbeten av Koppar-, Bleck
o. Plåt, Smide o. svetsning, Metallarbeten

FRIHAMNSVÄGEN - TELEFONER 62 36 52, 62 47 85

Laura, Åmål; Mellkvist, S., Burträsk; Meurlings, Elin, sterbhus; Miltopæus, E.; Morath, Maria; Apoteket Morianen; Murray, Anna Stina; Mårtensson, Kerstin, Norr-Edsbyn; Möller, Emma; Möller, Sigrid; Mörner, Vivan; Nilsson, A.; gm. Nilsson, A. O., Norrala; Nilsson, Alma, Köpmansbro; Nilsson, H., Auktsjaur; Nilsson, Linda; Nilsson, N. O.; Nilsson, Olga; Nilsson, R., Silte; Nordahl, Polly; Nordberg, G.; Nordeman, Ida; Nordqvist, P., Mora; Nordström, Stina; Nygren, Emelie; gm. Nylander, J.; Nylanders, J. A., sterbhus; Nyrén, A., Stocksund; Odencrants, Elsa; Odhner & Co., A.-B.; Olander, Valborg; Olanders, N. E., Edsbyn; Olinder, G., Rörö; gm. Olivecrona, Ebba; Olofsson, O., Luleå; Olsson, A., Rörö; Olsson, Dina, Rörö; Olsson, J., Kyrkesund; Olsson, L., Delsbo; Olsson, Maria, Rörö; Ohlsson, O., Åhus; Ohlsson, Viktoria, Burträsk; Olsson, Wilhelmina, Lidingö; Oséen, E., Dångebo; gm. Osterman, Edith; Ottergren, Valborg; gm Persson, A., Järvsö; Pehrsson, Elise, Attarp; Persson, Hilda, S:t Olov; Persson, Sofia, Överturingen; Pettersson, N., Kvarnbyssund; Pettersson, C., Hedvigsdal; Planting-Gyllenbåga, Gunhild, Stocksund; M/S GG 841 Polen, Rörö; Qviström, A., Kråklingebo; Rautatalo, A.; Redeby, N.; Rehn, G.; Refsum, H., Oslo; Ringdahls, Maria, sterbhus; M/S GG 192 Roiny, Rörö; Roos, Victory, sterbhus; Rosén, Anna Elisabeth; Rosengren, I.; Rosenstock, M.; gm Rudbeck, Anna; Rudnicka-Jaroszyńska, Letta; Ryberg, A., Rörö; Ryberg, Annie, Rörö; Ryberg, G., Rörö; Ryberg, M., Rörö; Ryberg, M., Rörö; Ryberg, O., Rörö; Råberg, Hanna; Sahlin, C., Djursholm; Sahlin, Hedvig Maria; Samfundet Nordiska museets Vänner; Samuelsson, G., Styrso-Tänge; Sandahl, Sigrid; af Sandeberg, Stina; Sanderson, Anna; Sandström, Maria, Överboda; Schalin, Marie-Louise, Karlshamn; Schmiedte, Selma; gm Segerdahl, K., Lärbo; Seitz, H.; Selander, H.; Selling, G.; Setterwalls, Maria, sterbhus; Simonsson, S., Södertälje; Sjökvist, I., Rörö; Sjöman, Alma; Sjöqvist, F. V., Hässleholm; gm Sjöstrand, N.; Skoglunds, J., sterbhus; Smerling, Elisabeth; Smerlings, D. G. W., sterbhus; Spielmann, Maria; Stark, A.; Stedt, Lolo; Stenbeck, S.; Stenberg, Gully; Stjernswärd, Brita; Stockholms Bryggerier, A.-B.; Stolt, A.; Strengell, Edit; Strömberg, Elisabeth; Sturnegk, Hanna; Sundewall, Hild; Sundström, Ingri; Sunnerdahl, Magna; Svea, Rederi A.-B.; Svensk, N., Bjuråker; Svensson, A., Holmskog; Symonds-Ohlin, Anna; Söderman, M., Blidö; Tallqvist, L., Spånga; Tamm, Ewa; Tersmeden, Selima; Thorman, Elisabeth; Tingberg, K., Uddevalla; gm Tors E. Eriksson; Trolle-Wachtmeister, Anna, Årup; Törnberg, J., Tjärnudden; Törnberg, K., Lotorp; Törnblom, A.; Törnell, E.; Ulfsparré, Hedvig, Kungsgården; Waldner, A.; Wallén, J. G., Åsunden; Wallin, S.; Wallqvist, Anna; Wallroth, Jenny; Wallroth, Gunhild; Valström, J., Bjuråker; Way-Mathiesen, L.; Weman, R., Göksholm; Westberg, T.; gm Westberg, F.; Westman, G.; Whitlock, R.; Wickström, L., Umeå; Widfelt, G., Värnamo; Wiking, C., Kråksmåla; Wikström, Mathilda; Winge, K., Lidingö; Virgin, Ida; Wårnström, H.; Zacharias, R.; Ågren, Anna, Burträsk; Åström, Tullia; Öfverström, J. E., Linköping; Östrand, Eva.

Utnyttja högkonjunkturen

för marknadens utbyggande

Låt oss medverka härtill

TÖRNBLOMS ANNONSBYRÅ

DROTTNINGGATAN 48 - STOCKHOLM - TELEFON 230995



Kungl. Hovleverantör

A. Rundquist & Co. A.B.

Grundat 1874

RÖRLEDNINGSENTREPRENÖRER

Jacobsbergsgatan 25 * Stockholm

TEGELBRUKENS FÖRSÄLJNINGSAKTIEBOLAG

Stockholm. Tel. 23 31 15

Nordiska museets arkiv.

Almquist, Signe, Mörbys; Alsterlund, Maria; Andelius, Emma; Arwidsson, I., Uppsala; Aspenström, Anna; Bäckström, A.; Behm, A.; Bekkevold, B.; Berg, G.; Brambeck, N.; Byberg, A., Växvik; Bäckvall, Sigrid; Cederblad W. A.; Creutz, Eva Maria; Cronholm, F.; Cronstedt, Greta, Kil; Curmans-Calla, sterbhus; Dalkvist, O.; Drakenberg, S., Västerås; von Ehrenheim-Alice, Grönsö; Englund, K. G.; Eriksson, K.; Fant, E.; Forseth, E., Ålsten; Fritzes K. Hovbokhandel; Haeggström, E. A.; Hagberg, Louise; Hagtorn, C. W.; Hansson, S.; Hazelius-Berg, Gunnel; Hillgren, B.; Hultman, E., Häl-singfors; Kungl. Biblioteket; Lamm, Dora, Näsby; Larson, J.; Lewin, Visen; Lindroth, E., Garsås; Lundmark, Hedvig Maria; von Malmborg, B.; Manker, E.; Nordenfeldt, Inger; Nordström, E.; Odhner, E., Fellingsbro; Palme, C., Stocksund; Ramström, C.; Rettig, H., Rosersberg; Sahlin, Hedvig Maria; Samfundet S:t Erik; Sandels, K.; Schalin, Marie-Louise, Karlshamn; Schmiedte, Selma; Selling, G.; Sjögren, A.; Stockholms stads museum; Stockholms-Tidningen Stockholms Dagblad; Sundström, Ingrid; Svanfelt, N. G.; Svärdström, S.; Tekniska museet; Törnell, E.; Wallenberg, O.; von Walterstorff, Emelie, Ålsten; Willers, U.; Värmlands museum, Karlstad; Västerås Konstmuseum; Östrand, Eva.

Nordiska museets bibliotek.

Aaltonen, E., Helsingfors; Ambrosiani, S.; Andersson, S., Åbo; Hembygd-sföreningen Arboga minne, Arboga; Kungl. Arméförvaltningen; Arwidsson, I., Uppsala; Atlas der deutschen Volkskunde, Berlin; Bäckström, A.; Bannbers, O.; Bekkevold, B.; Berg, G.; Bernström, J.; Bjuråkers hembygdssförening, Bjuråker; Björkbom, C., Äppelviken; Björkqvist, L., Östersund; Børge, V., Köpenhamn; Campbell, Å., Uppsala; Cronstedt, Margareta, Bo; Kungl. Direktionen över Danviks hospital; De Geer, Ebba; Drakenberg, S., Västerås; Kungl. Ecklesiastikdepartementet; Edin, Ida; A.-B. Ekesjö, K.; Ekman, Iris; Erixon, S.; Folkmusikkommissionen; Folkkärna hembygdssförening, Krylbo; Forss, Elsa; Fransson, H.; Frykholm, J., Gränna; Frödin, J., Upp-sala; Gads Forlag, Köpenhamn; Gardberg, J., Karis; Kungl. Generalpost-styrelsen; Grenander, Gertrud, Uppsala; Grönkvist, H., Lund; Göransson-Ljungman, Kjerstin; Göteborgs stadsbibliotek, Göteborg; Götling, J., Upp-sala; Haberlandt, A., Wien; Hagberg, Louise; Hage, B., Anstahyttan; Hall-wylska museiföreningen; Hammarstedt, N. E., Lidingö; Hansen, H. P., Her-ning; Hasselberg, B., Graninge; Hatt, G., Köpenhamn; Heikenskjöld, C., Djursholm; Heimberger, Ellen; Heimberger, Meri; Helters, Signe, Göteborg; Hertzman, Maria; Hildebrand, B.; Nya Idun; Jansson, S. O., Lidingö; Johans-son, L., Fränsta; Johansson, P., Broby; Josephson, R., Lund; Jungmarker, G.; Jävert, E.; Kassman, G.; Klein, E., Stocksund; Konstakademiens biblio-



* **KLICHÉER** *

*

**AB. GROHMANN &
EICHELBERG**

GRAFISK REPRODUKTIONSANSTALT
STOCKHOLM

Utnyttja

vår erfarenhet och moderna
service för alla Edra trycksaker.
Låt Er nästa trycksak bli ett

 **VEPE** -tryck

VICTOR PETTERSONS BOKINDUSTRI A.B.

Holländaregatan 10, Stockholm - Telefonanrop Victor Pettersson

tek; Konsthistoriska institutet vid Stockholms högskola; Kopparbergs läns hushållningssällskap, Falun; gm Kulling, E.; Lagercrantz, S.; Lagerquist, M.; Lamm, C. J.; Larsson, J.; Leijonhufvud, E.; Leser, P., Frankfurt a. M.; Leskinen, E., Helsingfors; Lid., N., Vinderen, Norge; Lilliehöök, A.; Lindblom, A.; Linné, S.; Kungl. Livrustkammaren; Lundeberg, Lola; Malmgren, C.; Malmgren, H., Skillingsfors; Manker, E.; Mellersta Hallands lantbruksklubb, Varberg; Meyerson, Å.; Modén, A.; Modin, E., Sollefteå; Nettelblad, S., Huddinge; Nilsson, A., Lund; Nord, E. H., Ovanmyra; Norlind, T.; Norra Smålands fornminnesförening, Jönköping; Odencrants, R.; Oldeberg, A.; Olofsson, O., Luleå; Persson, P., Sölvesborg; Petranu, C., Cluj, Rumänien; Postmuseum; Rasmusson, N. G.; Rektorsämbetet vid Nya Elementarskolan; Riksgäldskontoret; Rudelius, Ida, Växjö; Rönnow, S.; Sandklef, A., Varberg; De Sandvigske samlinger, Lillehammer; Sayece, A. U., Cambridge; A.-S. Schous Bryggeri, Oslo; Sernander, R., Uppsala; Seitz, H.; Skandinaviska museiförbundets svenska sekretariat; Stavanger museum, Stavanger; Stednavneudvalget, Köpenhamn; Stjernswärd, Brita; Stockholms Förgylleriämbetarefackförening; Stockholms högskola; Ståthållarämbetet; Svanfeldt, H., Uppsala; Svanfeldt, N. G.; Red. av Svenska kulturbilder; Svensson, S.; Svärström, S.; Tandberg, J.; Svenska turistföreningen; Waern-Bugge, Ingeborg; Wallin, S.; von Walterstorff, Emelie, Ålsten; Widén, A., Äppelviken; Wester, B.; gm Wijk, H.; Wikman, K. R. V., Åbo; Vingåkers sparbank, Vingåker; Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien; Wolfram, R., Wien; Wollin, N. G.; Wählin, K.; Universitetsbiblioteket, Lund; Öberg, O. A.

Skansen.

Adolf Fredriks polisstation; Ahlberg, Anna; Almquist, Sofi; Anderberg, R., Rotebro; Andersson, J.; Andersson, K.; Backlund, B.; Bageriet Stjärnan; Banankompaniet; Berggren, G.; Bergkvist, Ida; Björk, H., Mälarhöjden; Bond, S.; Burman, L.; Bügler, B., Vänersborg; Cyrén, O.; Daun, G.; de Déols, G.; Durling, T. M.; Egnell, Julia; Ekenstrand, Jenny, Råsunda; Eriksson, I., Frescati; Eriksson, J.; Esselte, A.-B.; Fagerlind, Kerstin; Forsblom, E.; Forszén, Rakel; Friman, H.; Fröling, J.; Fyrborg, H.; Granberg, R., Norra Stafsudda; Grönkvist, G.; Hagström, E.; Hagström, Ingeborg; Hallin, Gudrun; Haslum, E.; Hedblom, H.; af Hederstierna, Ebba, Djursholm; Heinemann, G., Spånga; Henningsohn, G.; Henschen, L.; Herulf, Lina, Lidingö; Hofors bruk, Hofors; Holmström, A.; Hänel, R.; Institutet för husdjursforskning, Ulriksdal; Jaconelli, A.; Johansson, A.; Johansson, A.; Johansson, C. A.; Johansson, G., Huvudsta; Johansson, J., Hagalund; Jonasson, Ingeborg, Stuvsta; Johnson, H. Ax:son; Karlholm, Å.; Karlsson, Hilma; Karlsson, Maja; Katarina polisstation; von Koch, Jacqueline; Kraft, A., Sundbyberg; Larsson, K. E., Vadsbro; Lekselius, G., Utö; Liljekvist, Hanna, Djursholm; Lindgren, G.;

Sara

sätter en ära i att betjäna sina gäster med god, vällagad mat till populära priser. • Besök därför exempelvis:

STADSHUSKÄLLAREN	Stadshuset
REISEN	Skeppsbron 12—14
ÖSTERMALMSKÄLLAREN	Storgatan 5
W 6	Klara Västra Kyrkogata 3 B
S. H. T.	Kungsgatan 50
DAMBERG	Smala Gränd vid Komediteatern
FLYGRESTAURANTEN	Bromma Flygfält

SOMMARRESTAURANTER:

LINDGÅRDEN	Djurgården
ALHAMBRA	Djurgården

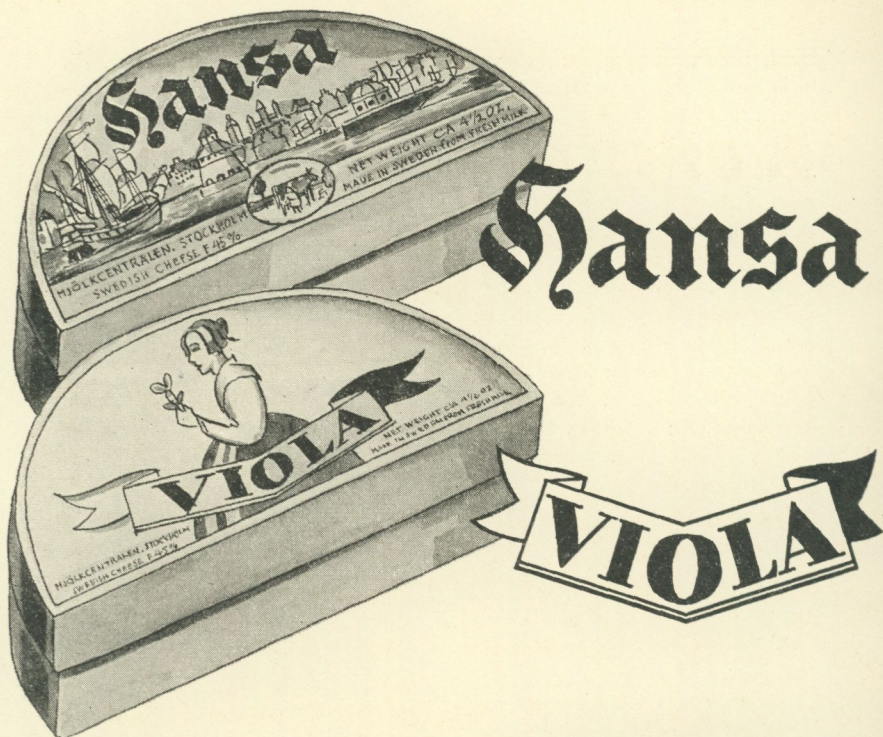


Det finns hos Pub!

Ja, vad Ni än för tillfället råkar önska Er, så passar vårt slagord in. Det ligger mycket mera bakom detta — "det finns hos Pub" än vad man föreställer sig första gången man ser det. Och inte nog med att det finns hos Pub — det finns också i bästa kvalitet, största tänkbara sortering och till priser, som äro överkomliga för var och en.

PAUL U. BERGSTRÖMS A.-B., STOCKHOLM

Lindo, Edith, Äppelviken; Lindstein, Anna; Lindström, B.; Lundin, M.; Maria polisstation; Matvaruaffären, Banérgatan 9; Matvaruaffären, Kaptensgatan 12; Montgomery, C. R.; Mouiler, Betty; Måhl, Karin, Äppelviken; Mörby lasarett; Nilsson, Frida; Nilsson, G.; Nilsson, Linnea, Muskö; Norén, S.; Nyberg, A.; Odelberg, V., Gustafsberg; Olsson, Gustav; Oscarsteatern; Paues, N., Ålsten; Personne, A.; Persson, Maria; Persson, R.; Pettersson, G.; Pettersson, S.; Peyron, A.; Raabe, G. A.; Ringdahl, Maria; Rudbeck, Anna; Ruths livsmedelsaffär; Rönnström, W.; Sandberg, E., Äppelviken; Segerholm, C.; Sjöberg, G.; Sjöberg, H., Sjöman, Alma; Stenkula, A. V.; Stenström, G., Enskede; Ström, H.; Finnboda; Sundberg, S.; Sundström, Ellen; Sundström, Ingrid; Svensson, F., Österskär; Sävström, I., Kungsör; Söderkvist, K., Hässelby villastad; Themptander, S., Hälleforsnäs; Thunström, C., Enskede; Uppenberg, W., Åskilje; Wahlin, Vera; Valdebäck, G.; Wallin, H. E., Ålta; Wedin, F.; Velander, E. D.; Wendelius, P.; Wennerberg, J.; Westmans viltaffär; Zethraeus, A., Smedslätten; Zetterstedt, Alma; Åhman, S.; Åkerman, K.; Öberg, A.



Ät god svensk mjuk-**OST**
från **MJÖLKCENTRALEN**

AKTIEBOLAGET SVENSKA FRYSERIERNA

GÖTEBORG ★ SKANDINAVIENS STÖRSTA FRYSHUS

Levererar oberoende av tillförseln färsk, snabbfrusen fisk till dagens lägsta priser. Mottager livsmedel till infrysning och lagring i stora lokaler, rymmande 3.000.000 kg. Temperaturen enligt önskan ned till — 30° C. Istillverkning

Telefoner 44 000, 440 01, 440 02, 440 03, 440 04 och 440 22
Telegramadress FRYSERIERNA

Korsners

RÖRLEDNINGSAKTIEBOLAG

BEMYNDIGADE ENTREPRENÖRER

RÅDMANSGATAN 59

TELEFONER 31 42 90, 31 42 95

*Utföra Gas-, Vatten- och Avloppsledningar
Värmeledningar alla system - Reparationer*

BOKTRYCK

LITOGRAFI

OFFSET

STÅLTRYCK

Reklambroschyrer • Fest-
skrifter • Kataloger • Tid-
ningar • Tidskrifter • Tabel-
lariska och vetenskapliga
arbeten • Kartor • Värde-
papper • Merkantilt tryck



**IVAR HÆGGSTRÖMS
BOKTRYCKERI A. B.
GAMLA BROGATAN 26
STOCKHOLM**

Telefonanrop »Ivar Hæggströms»

Nordiska museets handlingar

1. OSCAR JONSSON och BRYNOLF
HELLNER:

Smidda järnkors på Ekshärads kyrkogård.
Stockholm 1932.

Pris kr. 5.—.

2. ERIK ANDRÉN:

Västerviks bebyggelsehistoria. Stockholm 1933.

Pris kr. 5.—.

3. SIGFRID SVENSSON:

Skånes folkdräkter. En dräkthistorisk undersökning
1500—1900. Stockholm 1935.

Pris kr. 12.—.

4. GÖSTA BERG:

Sledges and wheeled vehicles. Ethnological studies
from the view-point of Sweden. Stockholm 1935.

Pris kr. 10.—.

5. HERIBERT SEITZ:

Äldre svenska glas med graverad dekor. En under-
sökning av det bevarade 1700-talsbeståndet.
Stockholm 1936.

Pris kr. 12.—.

Finnes i bokhandeln samt i Nordiska museets bokstånd.

Förläggare för utlandet:

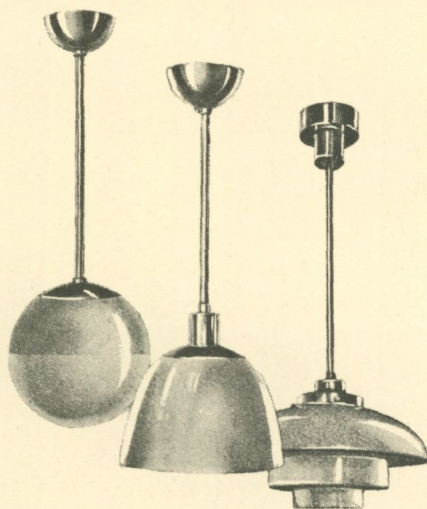
Levin & Munksgaards Forlag (Ejnar Munksgaard), Köpenhamn

MODERNA ARMATURER

för inom

och

utomhus



Viktiga

faktorer vid val av belysningsarmatur:

- ★ LÄMPLIG LJUSFÖRDELNING
- ★ FULLKOMLIG BLÄNDFRIHET
- ★ STÖRSTA LJUSEKONOMI
- ★ ÄNDAMÅLSENLIG FORM
- ★ STARKA OCH VÄL UTFÖRDA GARNITYR

Skandia-armaturerna motsvara dessa fordringar

ELEKTRISKA A.-B. SKANDIA

Huvudkontor: STOCKHOLM • Tunnelgatan 14
Filialer: GÖTEBORG • MALMÖ • GÄVLE • KARLSTAD
SUNDSVALL • ÖSTERSUND • UMEÅ • VÄXJÖ • NÄSSJÖ

SKANSEN

HÖGLOFTET: VÄRDSHUS



HÖGLOFTET